



Toimittaneet

Jenni Rinne, Anna Kajander ja Riina Haanpää

Affektit ja tunteet
kulttuurien
tutkimuksessa

Ethnos



Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa

Toimittajat

Jenni Rinne, Anna Kajander ja Riina Haanpää

ETHNOS

Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry.

Helsinki 2020



Tämä teos, jonka toimittajat ovat Jenni Rinne, Anna Kajander ja Riina Haanpää, on lisensoitu CC BY 4.0 -lisenssillä (Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen)

Ethnos-toimite 22

Toimittajat

Jenni Rinne, Anna Kajander ja Riina Haanpää

Teoksen julkaisemista ovat tukeneet Satakunnan Kulttuurirahasto ja Seurasaarisäätiön Emil ja Lempi Hietasen rahasto

Taitto: Tieteellisten seurain valtuuskunta

Kannen suunnittelu: Ville Korkiakangas.

Kannen kuva: *Emännän tietokirja* (1957). Toim. Maija Suova. Porvoo ja Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö

ISBN 978-952-68509-5-5

ISSN 0357-511X

ISBN 978-952-68509-6-2 (PDF)

DOI 10.31885/9789526850962

Kirjapaino, Grano, Vantaa

SISÄLTÖ

Jenni Rinne, Anna Kajander ja Riina Haanpää JOHDANTO: AFFEKTIT JA TUNTEET KULTTUURIEN TUTKIMUKSESSA.....	5
Maja Povrzanović Frykman AISTIMUISTOT JA AFFEKTIIVINEN JATKUVUUS HUMANITAARISEN AVUN ESINEISSÄ.....	31
Marjo Kolehmainen ja Taina Kinnunen AFFEKTIIVISET REPERTUAARIT SUOMALAISTEN KOSKETUSELÄMÄKERROISSA	67
Helena Hörnfeldt ”JOS NYT AMAZONIA ON VIELÄ OLEMASSA, KUN OLEN AIKUINEN.” RUOTSALAISTEN LASTEN PELOISTA ATOMIPOMMEJA JA ILMASTONMUUTOSTA KOHTAAN.	113
Jonas Frykman KESÄMÖKIN PERIMINEN: AFFEKTEJA JA INTENSITEETTEJÄ.....	145
Åsa Ljungström ELÄMÄÄ LYHYISSÄ VIRKKEISSÄ. PERHEENÄIDIN MURHEET JA TUNTEET KIRJOITETTUNA PÄIVÄKIRJAAN VUOSINA 1890-1914.....	164
Tuija Saresma VIHAN SFÄÄRIT: VALKOISTEN HETEROMIESTEN AFFEKTIIVINEN MOBILISAATIO SOSIAALISESSA MEDIASSA	196
Tytti Steel MENTOROINNIN AFFEKTIIVISUUS. AFFEKTIIVISIA KUVIOITA ULKOMAALAISTAUSTAISILLE KORKEASTI KOULUTETUILLE NAISILLE SUUNNATUSSA TYÖURAMENTOROINNISSA	244
Maria Zackariasson KUN KAIKKI EI MENEKÄÄN NIIN KUIN PITI. SYLLISYYDEN TUNNE JA HÄPEÄ TUTKIELMAOHJAUKSESSA	275
Jenni Rinne ja Pia Olsson ”TÄÄLLÄ ON MINUN KOTINI.” AFFEKTIIVISET KOKEMUKSET KAUPUNGIN MERKITYKSELLISTÄMISESSÄ	310
KIRJOITTAJAT	347

Jenni Rinne, Anna Kajander ja Riina Haanpää

JOHDANTO: AFFEKTIT JA TUNTEET KULTTUURIEN TUTKIMUKSESSA

Affektit ovat kulttuurien tutkimuksessa tärkeäksi noussut näkökulma ja käsitteellinen sekä teoreettinen ote, jonka kautta tutkijat pyrkivät pääsemään käsiksi erilaisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin tilanteisiin sekä kokemuksiin ja toimintaan. Affektiteorioiden kautta voidaan keskittyä esimerkiksi tunteiden ja emootioiden tai ruumiillisten tuntemusten vaikutuksiin erilaisissa merkitystenannoissa. Affektin käsitteellä voidaan myös viitata vaikuttajiin, jotka ohjaavat ihmistä tämän sitä tiedostamatta. Aina ei kuitenkaan ole selvää, mitä affekteilla täsmälleen tarkoitetaan, vaan affektiteorioita sekä affektin käsitteen määritelmiä on olemassa useita.

Affektien tuottamia näkökulmia ja merkitystä pohdittiin kulttuurien tutkimuksen näkökulmasta Porissa maaliskuussa 2018,

kymmenettä kertaa järjestetyillä Kansatieteen päivillä. Seminaarin teema *Sense and sensibility - ethnology of affect* oli tulkittavissa usealla tapaa. *Sense and sensibility* on nimenä napattu Jane Austenin romaanista, jonka suomenkielinen käännös on *Järki ja tunteet*. Sanaparin voi kuitenkin suomentaa myös toisin, sillä käännös voisi olla esimerkiksi *aisti ja herkkyyys*. Teeman valinta liittyi juuri siihen, etteivät affektit ole yksiselitteisiä. Kulttuurien tutkimuksen piirissä on tärkeää pohtia, millaisia mahdollisuuksia tai haasteita huomion kiinnittäminen affekteihin voi tuottaa. Hyvä lähtökohta on tarkastella, kuinka affektit ovat sidoksissa *järkeen* ja kognitiivisiin representaatioihin sekä toisaalta henkilökohtaisiin, subjektiivisiin kokemuksiin, kuten *aistimukseen* ja *tunteisiin*. Seminaarissa tuotiin esille, miten affekteja on tutkittu ja määritelty kulttuurien tutkimuksessa ja millaisia näkökulmia näiden huomioiminen on tuottanut tutkimusten kysymysten asetteluissa.

Keynoteissa ja työryhmissä nostettiin esille huomioita kosketuksesta, tuoksuista, etnografisesta herkkyydestä, inhosta, muistoista, tutkijan omien aistikokemusten huomioimisesta tutkimuksessa sekä huomion kiinnittämisestä tutkittavien tunneilmaisuuksiin.¹ Kulttuurintutkijoiden kiinnostus affekteihin, tunteisiin sekä näihin liittyvään ruumiillisuuteen on peräisin tarpeesta ymmärtää ja avata ihmisten tapoja hahmottaa erilaisia ilmiöitä ja tilanteita. Lisäksi ne ovat sidoksissa viime aikoina lisääntyneeseen ymmärrykseen siitä, että tunteet ja affektit ohjaavat ajattelua, valintojamme ja toiminnan tapojamme. Tämä tarkoittaa kehon ja mielen vastakkainasettelun sijaan kehon, aistien ja tiedostamattomien tuntemusten huomioimista osana ihmisten

1 Ks. Kajander & Salmi 2018.

ajattelua sekä arkisia käytäntöjä. Niiden voi siis nähdä olevan osa kulttuurisia ja sosiaalisia käsityksiä ja toimintatapoja. Keskittymällä tunteisiin ja affekteihin tutkijat voivat tarkastella, kuinka aiemmin ehkä vähemmälle huomiolle jääneet, ei-tiedostetut tekijät vaikuttavat ihmisiin ja heidän todellisuuteensa. Tunteiden ja affektien kohdalla on kuitenkin tärkeää määrittää, mitä näillä lopulta tarkoitetaan. Tämä teos jatkaa ja vie eteenpäin seminaarissa käytyä keskustelua.

Affekteihin on osoitettu niin kansainvälisessä kuin suomalaisessa kulttuurien tutkimuksessa mielenkiintoa jopa siinä määrin, että alalla on ryhdytty puhumaan affektiivisestä käänteestä.² Alkujaan kiinnostus on noussut tarpeesta ymmärtää ja huomioida myös sellaisia kokemuksen alueita, joita ei ole helppoa kuvata erilaisten representaatioiden avulla. Näitä ovat esimerkiksi, miten liikutemme tai vaikutemme eri tiloista ja paikoista tai miten koemme jonkin tilanteen ilmapiirin. Myös esimerkiksi aineellinen ympäristömme vaikuttaa meihin affektiivisesti, mutta tätä vaikutusta on usein hankalaa ilmaista ja sanoittaa. Kulttuurien tutkimuksen aineistoja ovat dominoineet kertomukset, diskursit ja muut esittämisen tavat sekä kieli, symbolit ja merkit. Affektiivisuuden tutkimus on tuonut analyysin keskiöön myös vaikeasti kuvattavia, ruumiillisia tunnekokemuksia. Nämä voidaan ymmärtää kognitiivisista prosesseista erillisinä, tai kuten usein yhä useampi tutkija nykyisin, niiden osana.³ Tässä

2 Ks. Clough 2007; Gregg & Seighworth 2010; Wetherell 2012.

3 Wetherell 2012; Edensor 2012; Rose ym. 2010.

johdannossa avaamme erilaisia tapoja ymmärtää, mikä on affekti tai affektiivinen kokemus. Keskitymme erityisesti tämän teoksen artikkeleissa sovellettuihin lähestymistapoihin ja affektin käsitettä teoretisoineisiin tutkijoihin.

Affekti ja tunne

Affekti tarkoittaa suomen kielitoimiston sivistyssanakirjan mukaan ”tunnetilaa” ja ”voimakasta (mielen-, kehon-) tunnetilaa” ja affektiivinen tarkoittaa ”tunteisiin vaikuttavaa”. Affekti on siis tunteisiin rinnastettava käsite. Jotkut tutkijoista ymmärtävät kuitenkin tunteiden eroavan affekteista niin, että ne ovat refleктоituja, kulttuurisesti rakentuneita ja nimettyjä. Tällaisia tunteita ovat esimerkiksi pelko ja rakkaus, sillä niiden merkityssisältö on kulttuurisesti jaettua ja kehittynyttä. Affekteissa on sen sijaan kyse näiden ulkopuolelle jäävästä tiedostamattomasta ruumiillisesta ilmiöstä. Analyttisesti ajateltuna tämä jako toimii osin esimerkiksi silloin, kun selvitetään tietyn tunteen kulttuurihistoriaa. Jos kuitenkin keskitytään tunteisiin ja affekteihin kokemuksen tasolla, näiden kahden eroa on jo vaikeampaa nähdä. Myös tämän teoksen artikkeleissa affektien ja tunteiden ero määritellään eri tavoin liittyen siihen, mitä aihetta tai ilmiötä kussakin tutkimuksessa selvitetään. Analyysin kohteeksi nostetaan affektien ja tunteiden ruumiillisuus, mutta myös niiden kulttuurisuus ja näiden sidokset menneisyyteen, muistiin, aikaan ja paikkaan sekä aineellisuuteen.

Kysymys siitä, mikä ero tunteilla ja affekteilla on tai voiko niitä erottaa toisistaan ollenkaan, saa erilaisen vastauksen riippuen tutkijasta. Esimerkiksi Brian Massumi (1995) ja Patricia Ticineto Clough (2007) ovat erottaneet tunteet ja affektit toisistaan Gilles Deleuzin ja Félix Guattarin filosofiaan nojaten. Deleuzin ja Guattarin mukaan affekti ei ole henkilökohtainen tunne, vaan affektiivisuudessa on kyse kaikkien ihmisten kyvystä vaikuttua ja vaikuttaa. Tunne on heidän mukaansa tämän kokemuksen kognitiivinen representaatio. Tämä tarkoittaa refleksiivisen mielen tulkintaa ruumiillisesta kokemuksesta, johon vaikuttavat kulttuuriset tulkintamallit.⁴ Massumi on edelliseen nojaten tarkentanut affektin määritelmää ruumiillisesti koetuksi intensiteetiksi tai voimaksi. Tunne (*emotion*) on Massumin mukaan tämän intensiteetin subjektiivinen, kognitiivinen ja sosiaalinen sekä kielellinen ilmaus. Tunteet ja affektit ovat siis luonteeltaan erilaisia, seuraavat erilaisia kehityspolkuja ja aktualisoituvat erilaisten logiikoiden mukaan. Massumi onkin kiinnostunut affektiivisuudesta yksilön ulkopuolisena, vaikkakin liikkeelle panevana voimana.⁵

Affekti voidaan ymmärtää myös toisin. Esimerkiksi sosiaalipsykologi Margareth Wetherell ei erota tunnetta ja affektia toisistaan vaan ajattelee, että ruumiillisuus, sen kulttuurinen konteksti ja sen representaatiot yhdistyvät affektiivisessä kokemuksessa. Wetherell onkin kiinnostunut jokapäiväisen elämän affektiivisten toimintojen ja tekstuurien muotoutumisesta. Hän ajattelee, että affektiivisuus on jotain, joka muodostuu suhteessa yksilöön ja hänen kontekstiinsa eikä sen ulkopuolella.⁶ Tässä teoksessa

4 Deleuze & Guattari (1987) [1980].

5 Massumi 1995, 88.

6 Wetherell 2012, 4.

Wetherellin ajatuksia on soveltanut Maria Zachariasson, Tytti Steel sekä Jenni Rinne ja Pia Olsson.

Yhteistä monelle affektiteorialle on se, että ne nostavat ruumiillisuuden tutkimuksen keskiöön. Tässä teoksessa esimerkiksi Taina Kinnusen ja Marjo Kolehmaisien artikkelissa affektiivisuus on liitetty erityisesti ruumiilliseen aistikokemukseen kuten kosketukseen, jolla on oma kulttuurinen ja historiallinen kontekstinsa. Wetherellille affektit ovat nimenomaan ruumiillisia merkityksen luomisen prosesseja. Ruumiillisuus pitää sisällään muun muassa aistit ja somaattiset prosessit, mutta myös kehon rutiinit ja asennot.⁷ Massumille taas affekti on nimenomaan ruumiillinen kyky vaikuttaa. Affektiivisessä kokemuksessa on usein kyse siitä, että kehon tila muuttuu toiseen, aiempaan verrattuna joko voimakkaampaan tai heikompaan tilaan. Tämä muutos ruumiillisessa tilassa tapahtuu yleensä suhteessa johonkin, joka vaikuttaa.⁸ Vaikutus voi liittyä aineellisuuteen, olla toinen fyysinen ihmiskeho tai esimerkiksi massatapahtumien jaettu tunnelma. Se voi myös olla jokin laajempi idea tai ideologia, jolla on affektiivista voimaa.

Kuten Wetherell, myös Sarah Ahmed ajattelee, että ruumiilliset aistimukset ovat yhteydessä tunteisiin (*emotions*). Näitä ei voida kokea erillisinä toisistaan. Voidaan siis ajatella, että Ahmedin tunteiden määritelmä on lähellä Wetherellin affektien määrittelyä: Tunteet eivät ole pelkästään kognitiivisia vaan myös ruumiillisia. Tunteet kohdistetaan Ahmedin mukaan johonkin ja niillä on kulttuurinen konteksti. Tunteet ovat myös kiinnittyneitä yksilölliseen menneisyyteen ja muistoihin, jotka ovat osa hetkel-

7 Wetherell 2012, 28-31.

8 Massumi 1995.

listä kokemusta. Ahmed ei siis ymmärrä tunteita sisäisiksi psykologisiksi tiloiksi vaan kulttuurisiksi käytännöiksi.⁹ Ajatus tunteiden kulttuurisesta rakentumisesta on vaikuttanut jo pitkään esimerkiksi antropologisessa tunteiden tutkimuksessa.¹⁰

Affektien kulttuurinen sidonnaisuus

Erilaisia affektiteorioita erottavat toisistaan usein käsitykset siitä, kuinka tiedostettuja affektien ymmärretään olevan sekä miten niiden ymmärretään kiinnittyvän kulttuuriseen ja sosiaaliseen kontekstiinsa. Ahmedin mukaan tunteet ovat suhteessa aineellisuuteen siten, että aineellisuus voi pitää sisällään voimia, jotka vaikuttavat ihmisten tunteisiin. Tunteet eivät kuitenkaan sijaitse sen enempää aineellisuudessa kuin yksilöllisessä subjektiivisuudessa. Tunteet eivät siis ole jotakin, mitä meillä on, vaan ne ovat liikkeessä ja kiertelevät ympärillämme. Kun kohtaamme tunteiden kohteita, ne tulevat osaksi kokemuksiamme. Ahmedin mukaan tunteiden kohteet (*objects*) ovat niitä, jotka kiertelevät, eivät niinkään tunteet itsessään. Tunteiden kyllästävät kohteet voivat Ahmedin mukaan tulla tahmeiksi affektiivisuudesta, jossa myös sosiaaliset ja henkilökohtaiset jännitteet sijaitsevat. Tunteet tulevat siis tuotetuksi liikkuvuuden kautta, joka auttaa ymmärtämään tunteiden sosiaalista, jaettua puolta. Ahmedin mukaan olemme tunteiden kautta yhteydessä maailmaan ja suhteudum-

⁹ Ahmed 2004, 9.

¹⁰ Abu-Lughod 2000; Rosaldo 2004; Lutz 1988; Ks. myös Reddy 2001.

me siihen.¹¹ Hänen ajatteluaan ovat soveltaneet tässä teoksessa muun muassa Tuija Saresma ja Helena Hörnfeldt sekä osin myös Tytti Steel.

Massumille puolestaan affekti on subjektiivisuudesta irrallinen, vaikkakin ruumiillinen kyky vaikuttaa. Affektiivisuus on siis subjektista erillinen intensiteetti, joka virtaa ympärillämme. Näistä affektiivisista intensiteeteistä tulee henkilökohtaisia tunteita vasta silloin, kun ne tulevat osaksi tulkintaamme maailmasta.¹² Tässä teoksessa tätä ajattelua ovat soveltaneet Jonas Frykman ja Maja Povržanović Frykman. Molemmat heistä ovat tulkinneet meitä ympäröivän aineellisuuden omaavan tätä affektiivista intensiteettiä. Myös Åsa Ljungström on perustanut artikkelinsa analyysin löyhästi tälle ajattelulle. Affekteja ja affektiivisuutta teoretisoinut Jane Bennet on pyrkinyt määrittelemään erityisesti affektiivisuuden suhdetta aineellisuuteen. Hänen mukaansa kaikella aineellisuudella on oma ihmisen toimijuudesta erillinen affektiivinen elinvoimaisuutensa, joka vaikuttaa meissä ihmisissä, mutta ei kiinnity persoonallisuuteen.¹³

Vaikka Massumin mukaan affektiivinen intensiteetti on subjektista irrallinen, tämä ei tarkoita, että se olisi irrallinen sosiaalisesta ja kulttuurisesta. Näissä intensiteeteissä, jotka virtaavat maailmassa, on Massumin ajattelun mukaan sosiaalisia elementtejä, mutta ne eivät ole tiedostettuja tai tule osaksi affektiivisuutta samalla tavoin kuin ne tulevat osaksi tunteita. Kehon kyky vaikuttaa on Massumille tiedostamatonta ja tahdosta riippumatonta. Tämä on jotakin, joka potentiaalisesti mahdollistaa olla luova

11 Ahmed 2004, 10-11.

12 Massumi 1995, 88-89.

13 Bennet 2010, xiv.

ja radikaali. Tunteiden diskursiivisuus ja subjektiivinen tunteiden tulkinta sen sijaan toistavat jo olemassa olevien tunteiden kaavoja ja sisältöjä, jotka puolestaan rakentavat uudelleen identiteettejä, subjektiivisuutta ja poliittista valtaa. Näillä ei ole siten potentiaalista voimaa muuttaa jotakin, vaan ne kesyttävät ruumiillisen affektiivisuuden.¹⁴

Tämä affektien potentiaalinen voima nähdään sellaisena kokemuksen alueena, joka jää representaation ulkopuolelle, mutta joka pitäisi ottaa affektien analyysiin mukaan. Nigel Thrift (2008) on erityisesti argumentoinut tällaisen ajattelun puolesta. Hänen mukaansa tietoisuus on liian kapea väylä siihen, miten me olemme ja olemme suhteessa maailmaan. Thriftin mukaan meidän tulisi suunnata huomio esitiedollisuuteen. Tällä Thrift viittaa siihen, että kun kehomme valmistautuu toimintaan, sen liikkeelle saamiseen liittyy paljon hermojärjestelmän toimintoja, joihin liittyy päätöksiä ja aikomuksia, jotka eivät ole tietoisia.¹⁵ Esimerkkejä tiedostamattomista toiminnoista ovat automatisoitu toimintamme tai kokemukset siitä, että ”luonto houkuttelee” tai ”vetää puoleensa”.

Tällainen teoreettinen ajattelu¹⁶ ei ole kiinnittynyt henkilökohtaiseen tai elämäkerralliseen vaan on kiinnostunut sellaisesta havaitsemisen tavasta, joka ei ole subjektiivisuuteen kiinnittynyt. Thriftin mukaan maailmassa ovat mahdollisia loputtomat variaatiot asioiden yhteen tulemisesta tahattomien prosessien tuloksena. Silloin, kun kyse on kehon käytännöistä, jotka ovat toiston

14 Massumi 1995, 91.

15 Thrift 2008, 7.

16 Englanninkielinen termi Nigel Thriftin teorialle on ”*non-representational theory*”.

tuloksena tulleet osaksi esimerkiksi ruumiillisia rutiineja, ovat ne olemassa itsenäisesti. Keho ei siten ole toiminnassa aina refleksiivisesti ja tietoisesti suunnattu johonkin tai jotakin kohti.¹⁷

Affektiivisuus on näin ajateltuna kiinnostavaa juuri potenti-aalisena voimana, jota ei ole välitetty tietoisuuden, diskurssien, representaatioiden tai minkäänlaisen subjektiivisen tulkinnan kautta. Käsitteen kautta on haluttu päästä kiinni siihen, mikä on kehon rooli, kun maailma muovautuu tietoisien refleksiivisen pohdiskelun ulkopuolella. Tämän näkökulman avulla on pyritty analysoimaan esimerkiksi sitä, miten aktivismi aktualisoituu toiminnassa tai kokemuksissa, tai miten ihmiseen vaikuttaa esimerkiksi kaupunkiympäristö, luonto tai maisema.

Vastakkaisena Thriftin ja Massumin ajattelulle Margareth Wetherellin affektiivisuuden määritelmä ei sulje kognitiivisia tiedollisia prosesseja affektien ulkopuolelle. Affektit ovat hänen mukaansa erottamattomia semioottisesta ja diskursiivisesta maailmasta. Hän ei siis halua erottaa affektiivisiä käytäntöjä narratiiveista, merkityksen luomisesta ja sosiaalisista suhteista.¹⁸ Wetherell ajattelee affektien olevan kuvioita (*pattern*), joissa yhdistyvät diskursiiviset, ruumiilliset kuten aistikokemukset, historialliset, henkilöhistorialliset, sosiaaliset, psykologiset ja kulttuuriset elementit. Wetherell ei siis myöskään erota affektia subjektiivisuudesta niin kuin Massumi ja Thrift tekevät.

Wetherell jakaa ajatuksen subjektista, joka ei ole aina tietoisesti johonkin päin pyrkivä. Hänen mukaansa subjekti voi saada tietynlaisen subjektiposition myös yhteiskunnallisen hierarkian

17 Thrift 2008,

18 Wetherell 2012, 20.

tuloksena. Subjekti voi muodostua myös osallistuessaan kulttuurisiin toimintoihin ja käytäntöihin. Subjektiivisuus ei siten ole yhtenäistä. Wetherell on silti sitä mieltä, että affektiivisuutta on hankalaa ymmärtää ilman subjektiivisuutta, koska tämä tarkoittaisi, että affektiivisuus ilmenisi ilman henkilökohtaista historiaa ja kokemuksia, jonka taustalta me kuitenkin luomme merkityksiä ja toimimme maailmassa. Tämän ajatuksen ovat jakaneet myös osa kulttuurimaantieteilijöistä, joiden mukaan ihmiset eivät kohtaa tai koe affektiivisiä kokemuksia ilman aikaisempien kokemusten viitekehystä, aina kuin ensimmäisellä kerralla.¹⁹

Wetherell on kiinnostunut kulttuurisesta yksilöstä affektiivisuuden sijaintipaikkana. Kulttuurisesti orientoitunut subjekti on se, jossa affektiivisuus kuvioituu ja jossa on myös potentiaalisen muutoksen lähtöpaikka. Tietyn subjektin jatkuvuus, toistot ja tavat ovat sidoksissa siihen, miten nykykäytännöt kietoutuvat menneisiin käytäntöihin. Wetherell on kiinnostunut affektiivisuuden koostumuksesta, siis siitä, mitä se pitää sisällään. Kun affektiiviset voimat menevät ihmiskehon läviste, niihin tarttuu ihmisen yksilöllinen ja kulttuurinen konteksti. Ilman tätä kontekstia on Wetherellin mukaan hankala hahmottaa ja paikantaa affektia ja affektiivisuutta.

Vaikka affektiiviset käytännöt voivat olla automatisoituja tai tiedostamattomia, tämä ei tarkoita, että ne olisivat subjektista irrallisia. Wetherell ehdottaa, että ottaisimme affektien tutkimuksessa ja analysoimisessa huomioon subjektin ”kevyemmän” version. Tämä tarkoittaa, että juuri subjektiivisuus on se paikka, missä affektiivisuus kuvioituu. Eri elementit siis kohtaavat subjektissa

19 Ks. esim. Edensor 2011, 1105; Rose ym. 2010, 346-347.

ja muodostavat affektiivisen kuvion. Tämä subjekti ei kuitenkaan pidä sisällään ennalta määriteltyjä psykologisia prosesseja.²⁰

Affektiteorioiden sovelluksia

Tutkijan valitsema teoreettinen ajattelutapa affektien tutkimukseen liittyy tutkimusintresseihin ja tutkimuskysymysten asetteluun. Tutkija voi olla kiinnostunut affektiivisuudesta ulkopuolisen autonomisena voimana, jolla on potentiaalista valtaa vaikuttaa meihin ja liikuttaa meitä. Kiinnostuksen kohteena voi olla myös diskursseihin, narratiiveihin ja menneisyyteen sidottu kulttuurinen yksilö, jossa affektiivisuuden voi ajatella tapahtuvan ja sijaitsevan.

Affektinäkökulmaa voidaan soveltaa hyvin erilaisten ilmiöiden tutkimukseen. Sen avulla on esimerkiksi tarkasteltu intii-meissä suhteissa esiintyvää eriarvoisuutta.²¹ Affektiteorioita on sovellettu myös silloin, kun analyysin kohteena ovat erilaiset tilan, paikan ja maiseman kokemukset.²² Tutkimuskohteena on voinut olla myös affektiivisen tilan muodostuminen ihmisen liikkeen ja tilan vuorovaikutuksessa.²³ Myös ihmisen ja materiaalisuuden affektiivinen suhde on ollut analyysin kohteena.²⁴ Lisäksi tutkimuksissa on analysoitu ja kuvattu, miten affektiivisuus ilmenee virtana huomaamattamme jokapäiväisen elämän ohi me-

20 Wetherell 2012, 125-127

21 Kolehmainen & Juvonen 2018.

22 Ks. esim. Navaro-Yashin 2012; Edensor 2012.

23 McCormack 2013.

24 Frykman & Povrzanović Frykman (Toim.) 2016.

nevissä arkisissa tilanteissa.²⁵ Affektiteorioita on sovellettu myös esimerkiksi tarkasteltaessa talouspolitiikan vaikutuksiin liittyviä ruohonjuuritason affektiivisiä kokemuksia sekä nykyhetken prekaaria kokemusta suomalaisessa kontekstissa.²⁶ Näkökulmat toimivat esimerkkeinä siitä, miten monenlaisiin näkökulmiin affektiivisuuden tutkimus taipuu.

Tämän kirjan artikkeleissa nousevat esille affektien ja tunteiden tarkastelun mahdollisuudet esimerkiksi sukupuoleen, toimintaan ja materiaalisuuteen sekä vaikeisiin tunteisiin tai muistoihin liittyvien teemojen kautta. Artikkeleille yhteistä ovat tavat pohtia affektien käytännön seurauksia, vaikutusta yksilöön ja tämän ympäristöön. Niistä välittyy kiinnostus yksilöiden kokemuksiin, jotka ovat sidoksissa esimerkiksi toisiin ihmisiin, esineisiin, rakennuksiin, ympäristöihin sekä näiden tuottamiin tunteisiin ja tunnelmiin. Erilaisten aistiympäristöjen tuottamat kokemukset nostavat esille tunteita sekä niihin liittyviä muistoja, asenteita ja toiminnan tapoja.

Tutkimuskohteena aineellisuus, ajallisuus ja vaikeat kokemukset

Maja Povrzanović Frykman esitti jo mainittujen Kansatieteen päivien keynote-luennossaan huomion siitä, miten affekteja ja tunteita käsitellään usein samassa yhteydessä, vaikka nämä eivät

²⁵ Stewart 2007.

²⁶ Jokinen & Venäläinen 2015. Ks myös Berlant 2011.

ole hänen analyysissään sama asia – tunteet ovat affektien kognitiivisia representaatioita.²⁷ Hän pohti myös affektitutkimuksen fokusta ja metodologista pohjaa sekä haastoi affektitutkimukseen keskittyviä pyrkimään pois sosiaalisesta konstruktionismista ja kielelliseen ilmaisuun keskittyvästä tutkimusotteesta. Huomio tulisi sen sijaan kiinnittää kehoon, ruumiillisuuteen ja materiaalisuuteen.²⁸ Povrzanović Frykmanin artikkeli tässä teoksessa perustuu hänen pitämäänsä luentoan. Hän tarkastelee materiaallisen ympäristön ja ruumiillisten tuntemusten merkitystä muistelussa, erityisesti vaikeiden muistojen käsittelyssä.

Povrzanović Frykmanin artikkeli keskittyy 1990-luvun Sarajevon ja käsittelee sotaan sekä humanitaariseen apuun liittyviä, usein traumaattisia muistoja. Artikkelin aineistona toimivat 15 haastattelua, jotka on toteutettu vuosina 2013–2014, parikymmentä vuotta sodan jälkeen. Povrzanović Frykman osoittaa, kuinka tietyt esineet ovat sensitiivisiä, emotionaalisia ja toisinaan hyvin ristiriitaisiakin reaktioita herättäviä objekteja, joihin liittyvät affektiiviset suhteet voivat säilyttää muistoja sekä, tämän artikkelin tapauksessa, vaikuttaa sodasta käytävään keskusteluun. Hän pohtii samalla materiaalisuuteen liittyviä ruumiillisia kokemuksia ja niiden jättämiä muistoja sekä käsittelee affektiivisuutta erityisesti ruumiillisuuteen ja materiaaliseen kulttuuriin sidoksissa olevana aiheena. Käsitukseen ovat vaikuttaneet Lisa Blackmanin ja Couze Vennin (2010) sekä Maria Tumarkinin (2013)²⁹ ajatukset kehon ja aistien materiaalisuudesta. Näkökulma painottaa, ettei

27 Ks. Massumi 1995, 2015. Ks. myös esim. Norman 2004, 11.

28 Ks. Kajander & Salmi 2018, 140. Sosiaalisesta konstruktionismista ja affektiivisestä käänteestä ks. esim. Jansen 2016, 60–61. Vrt. Thrift 2008.

29 Ks. Povrzanović Frykman tässä teoksessa.

menneisyys ole olemassa vain representaatioina, jotka olisivat jollakin tavoin vastakkain kulttuurisiin aistikokemuksiin liittyvien affektien kanssa. Sen sijaan menneisyyden kokemusten ymmärtämisessä on tärkeää huomata, kuinka materiaalisuus ja siihen sisältyvä aktiivinen toimijuus vaikuttavat muistiin. Myös muistelu ja menneisyydestä kertominen herättävät ihmisessä ruumiillisia, affektiivisia tuntemuksia, jotka ovat siten osa kommunikaatiota.

Affektit Povrzanović Frykman määrittelee merkitysten kokonaisuusiksi, jotka ovat sidoksissa kontekstiin, jossa ne ilmenevät. Affekti ei ole siis tietty nimettävissä oleva asia tai reaktio, vaan kontekstisidonnainen kokonaisuus. Esimerkkinä hän mainitsee sodan kokeneiden ihmisten taipumuksen pitää sen aiheuttamaa kokemusta absurdina tai surrealistisena, useiden päällekkäisten poikkeavien kokemusten herättäminä tuntemuksina, joita on vaikeaa selittää. Affektikäsitely määritetty artikkelissa jo ylläkin mainitun Brian Massumin (1995) mukaan; intensiivisenä poikkeamana, jopa häiriötilana. Artikkelissa käsitellyn muistelun kohdalla tämä ilmenee takautumina, joita Povrzanović Frykman kutsuu muistelun affektiiviseksi lisäksi. Tämä viittaa katkoksiin, elekielen muutoksiin ja epäselvyyksiin esimerkiksi haastattelutilanteessa ja haastateltavan kerronnassa. Hän painottaa, että vaikka haastattelija voi nähdä ja tulkita vain osan kokemuksesta, affektiivisia reaktioita tulee tarkkailla. Esimerkiksi elekieltä tulee pyrkiä ymmärtämään haastateltavan keinona paikata sanallistamatta jääviä osia kertomuksessa. Materiaalisuuden ja aistikokemusten, tämän artikkelin kohdalla esimerkiksi humanitaariseen apuun liittyvien elintarvikkeiden muistelu, toi koetun affektiiviseksi ja eläväksi osaksi nykyhetkeä.

Myös toinen Kansatieteen päivien keynote-luento liittyi muistoihin. Taina Kinnunen pohti kosketuksen kulttuurista ja affektiivista pohjaa tarkastelemalla kosketuksen näkökulmasta kirjoitettuja elämäkertoja, *touch biographies*, ja osoitti, miten kosketus on yksi affektiivisen kommunikaation väline.³⁰ Tässä teoksessa Taina Kinnunen tarkastelee yhdessä Marjo Kolehmainen kanssa kosketuselämäkertoja ja niissä ilmeneviä kokemuksia miellyttävistä ja epämiellyttävistä kosketuksen kokemuksista. Tarkasteltava aineisto koostuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon talletetuista 38 kosketuselämäkerrasta ja kahden eri yliopiston opiskelijoiden tuottamista 23 elämäkerrasta. Kosketuselämäkertojen eri-ikäiset kirjoittajat pohtivat, millaista kosketusta he ovat elämänsä aikana kokeneet ja miten he ovat itse koskettaneet. Kirjoituksista onkin mahdollista tunnistaa erilaisia kosketetuksi tulemiseen, koskemiseen ja sen välttämiseen tai puuttumiseen liittyviä *affektiivisia repertuaareja*, jotka voivat osin näyttäytyä myös sukupolvisidonnaisina. Esimerkiksi vanhemmilla kirjoittajilla on runsaasti muistoja, joihin ei kuulunut kosketusta – ainakaan hellivää ja miellyttävää sellaista – kun taas nuoremmat kirjoittavat jo muuttuneista tavoista suhtautua kosketukseen. Myös kosketuselämäkertoissa ilmenevät erilaiset historialliset, taloudelliset ja ideologiset olosuhteet osoittavat, että affektiivisuus on yksi yhteiskunnallisten erojen ja sosiaalisen eriarvoisuuden alue.

Ajallinen ja sosiaalinen konteksti vaikuttavat siis tunteiden ja aistien herättämiin kokemuksiin. Myös tavat reagoida asioihin ovat sidottuja aikaan ja paikkaan eli kokijan ajalliseen ja kulttuu-

30 Vallius 2018.

riseen ympäristöön. Helena Hörnfeldt käsittelee artikkelissaan lasten pelkoja, pelkojen aiheita ja niiden herättämiä tuntemuksia sekä nykylasten itsensä kertomina että aikuisten muistelemina. Hän tarkastelee eritoten sukupolvien ja pelkojen välistä suhdetta sekä sitä, miten lapsia ympäröivä yhteiskunta on mahdollistanut ja edelleen mahdollistaa pelot. Tutkimusaineisto koostuu vuosina 2013–2019 tehdyistä lasten haastatteluista sekä Lundin Folkliivsarkivetiin talletetusta perinneaineistosta, jossa aikuiset muistelevat lapsuudessaan kokemiaan pelkoja. Aineistosta esiin tulevia pelkokertomuksia Hörnfeldt tarkastelee nimenomaan kommunikatiivisina ilmiöinä, ei siis sellaisina, joiden merkitys riippuisi yksilöllisistä kokemuksista. Pikemminkin hän käsittää pelon kulttuurisena ilmiönä, joka syntyy toiminnan kautta ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa.

Hörnfeldt osoittaa näin myös, että vaikka pelko on yksi ihmisen perustunteista, eivät pelkoihin liittyvät käsitykset, kohteet tai ilmenemisen tavat ole ainoastaan sisäsyntyisiä tai ”luonnollisia”, vaan sidoksissa historiallisiin ja kulttuurisiin käytäntöihin.

Ajallisuuden teema nousee esille myös Åsa Ljungströmin tekstissä, jossa hän tarkastelee sukulaisensa, Clara Lundebergin (1837–1914) lyhyitä, lähinnä arkirutiineihin ja työtehtäviin perustuvia päiväkirjoja. Ytimekkään kirjoitusasunsa vuoksi niissä ei sinällään refleksiivisesti pohdita tai kuvailta tunteita. Ljungström kuitenkin analysoi päiväkirjan kirjoituksia erityisesti niistä välittyvän affektiivisuuden kautta, mikä ilmenee kynän painalluksissa ja alleviivauksissa, mutta myös tietynlaisissa ilmauksissa, joista on mahdollista tulkita affektiivisuutta. Ljungströmin analyysi on saanut inspiraationsa ei-representoitujen kokemus-

ten tutkimussuunnauksesta.³¹ Hän myös kommentoi artikkelissa tutkimusmetodologiaa kyseisen kaltaista aineistoa tulkittaessa. Hänen mukaansa tällainen affektiivisuuden lukemisen tapa vaatii empaattista tutkimusotetta ja jopa mielikuvitusta. Lisäksi hän tulkitsee aineistossa ilmenevän affektiivisuuden tiettyyn luokkaan ja sukupuoleen kuuluvaksi. Lopuksi Ljungström myös toteaa, että päiväkirjoista tulee affektiivisuudella kyllästettyjä esineitä, jotka liikuttavat sukulaisten kesken tunteita jopa sukupolvirajojen ylitse.

Jonas Frykman tarkastelee artikkelissaan, miten affektiivisuus syntyy ihmisten ja materiaalisuuden välisessä vuorovaikutuksessa. Tämä ilmenee ja vaikuttaa aikaan, paikkaan ja ihmisten toimintaan liittyvissä kysymyksissä. Frykman tarkastelee kesämökkien ja niiden irtaimiston perinnönjakoprosessia aineistonaan Lundin Folklivetsarkivettiin ja Svenska Litteratursällskapet i Finlandin kysymyslistoilla keräämät kesämökkimuistot, joissa on kuvattu myös mökkien perimisen kokemuksia. Aineiston kontekstoisuudessa toimii etnologinen kesäasumiseen liittyvä tutkimuskirjallisuus. Kesämökin esineissä on Frykmanin mukaan erityistä affektiivista voimaa, joka liittyy mökillä puuhasteluun sekä sen jatkumoon. Tämä rakentaa identiteettejä, jotka ovat kiinnittyneet kesämökkipaikkaan. Kun mökille pääsy vaarantuu ja siellä olevat esineet uhkaavat kadota, voi tämä aiheuttaa välirikkoja ihmisten välisissä suhteissa.

31 Vrt. Thrift 2008; Massumi 1995.

Tutkimusaiheina toiminnallisuus ja käytännön vaikutukset

Kirjan artikkeleissa nousevat esille affektien ja tunteiden voima vaikuttajina, joilla on osansa erilaisissa ilmiöissä ja käytännöissä. Tuija Saresma tarkastelee manosfääriä eli maskuliinisuutta käsittelevien nettisivujen ja blogien verkostoa sekä erityisesti siinä ilmenevää naisvihamieliseen maskuliinisuuteen liittyvän netti-kirjoittelun affektiivista logiikkaa ja seurauksia. Hän käsittää affektin nimenomaan mobilisoivana voimana, joka vaikuttaa päätöksenteon taustalla. Hän ymmärtää affektit Sara Ahmedin (2018) mukaisesti kulttuurisina käytäntöinä, jotka ovat performatiivisia ja diskursiivisia. Hän ei tee eroa tunteen ja affektin välillä, vaan yhdistää affektit ”fyysisiin reaktioihin, jotka edeltävät nimeämistä tai tulkintaa”. Niillä on voimaa tuottaa ja vahvistaa yhteisöllisyyttä ja ne voivat myös olla yhteydessä suoraan toimintaan. Performatiivisuus viittaa artikkelin kohdalla erityisesti tekstien herättämiin tunteisiin. Saresman tarkasteltavana on affektiivisuus manosfäärin tietyissä ideologisissa nettikeskusteluissa. Aineistona on miesasia-aktivisteiksi itsensä mieltävien kirjoituksia sekä verkkosivu Ylilaudan keskusteluja. Hän keskittyy erityisesti keskustelujen feminisminvastaisuuteen ja sen takana vaikuttavaan misogoniaan ja osoittaa, kuinka vihaan liittyvät affektiiviset keskustelut kietoutuvat tuntemuksiin itseään vahvistavasta yhteisöstä. Ne ovat sidoksissa myös poliittisiin ideologioihin ja voivat myös olla yhteydessä suoraan toimintaan.

Affektien vaikutusta toimintaan ja vuorovaikutukseen, joskin hieman erilaisesta näkökulmasta, tarkastelee myös Tytti Steel.

Artikkeli keskittyy korkeasti koulutettujen maahanmuuttajanaisten työllistymiseen tähtäävään mentorointiprosessiin. Prosessi viittaa mentorin sekä aktorin eli mentoroitavan väliseen yhteistyöhön, jossa tunteilla ja affekteilla on keskeinen merkitys. Tunteet ja affektiivisuus vaikuttavat myös siihen, miten itse mentorointiprosessi onnistuu. Steel näkee mentoroinnin affektiivisena käytäntönä ja soveltaa niiden analyysissä Margareth Wetherellin teoriaa affekteista. Aineisto koostuu 21 haastattelusta, joista 10 on mentoreiden ja toiset 10 aktorien haastattelua. Tämän lisäksi Steel on tehnyt havaintomuistiinpanoja kaikkien mentoreiden ja aktoreiden yhteistapaamisissa. Affektiivisuus ja tunteet ilmenivät spontaanisti haastatteluissa niin, että joissakin se oli pienemmässä roolissa kun taas toisissa affektiivista puhetta oli runsaasti. Steel analysoi aineistoa etsien affektiivisuuden sanallisia, mutta myös muunlaisia ilmauksia, kuten naurua ja naurun pyrskähdyksiä.

Affekteilla on osa myös vuorovaikutuksessa, joka liittyy koulutukseen ja yliopisto-opetukseen. Maria Zackariasson pohtii, miten esimerkiksi pelon ja turhautumisen tai toisaalta ilon ja onnistumisen tunteet vaikuttavat oppimiseen, tässä tapauksessa opiskelijoiden opinnäytetöiden kirjoitusprosesseihin. Hän kysyy, millaisia affektiivisia prosesseja ja käytäntöjä voi nähdä opiskelijan ja ohjaajan välillä ja miten nämä vaikuttavat ohjausprosessissa. Tutkimusaineisto koostuu kaikkiaan 36 tallennetusta ohjaustapaamisesta, joista tarkemman analyysin kohteeksi on valikoitunut kolme kokonaisuudessaan dokumentoitua ohjausprosessia. Zackariasson keskittyy artikkelissaan nimenomaan ohjaustilanteiden vuorovaikutuksen kokonaistulkintaan eli siihen, mikä on

puheenaihe, millaisia ovat käytetyt äänenpainot ja ilmaukset tai millä tavoin sanattomat signaalit, kuten huokaukset, epäröinnit ja nauru sävyttävät opiskelijan ja ohjaajan välistä vuorovaikutustilannetta. Margaret Wetherellin teoria *affektiivisistä käytänteistä* ja Molly Shaughnessyn näkemys *häpeästä* teoreettisena käsitteenä kulkevat tulkinnan välineinä läpi artikkelin. Molemmat liittyvät erityisesti sosiaaliin vuorovaikutustilanteisiin, vaativat toisen läsnäoloa ja saavat ilmiasunsa tietyissä hetkissä ja tilanteissa. Ne myös korostuvat erityisesti hierarkkisissa, valtaan liittyvissä tilanteissa, jollaisiksi ohjausprosessit voivat muodostua.

Jenni Rinne ja Pia Olsson käsittelevät artikkelissaan affektiivisten kaupunkikokemusten merkityksellistämiseen liittyviä kokemuksia. Artikkelin tutkimusaineistona toimivat 1997–1998 kerätty *Mitä Helsinki merkitsee minulle* -kysely. Kyseessä on 118 kirjoitusta, joissa helsinkiläiset kertovat muistojaan ja kokemuksiaan Helsingistä elettyinä kaupunkiympäristönä, julkisena tilana sekä henkilökohtaisen elämän ja kokemusten paikkana. Kirjoittajat tarkastelevat, miten affekteja voi etsiä aineiston kaltaisista muisteluteksteistä ja mitä toisaalta muisteluteksti voi tarjota affektitutkimukselle. Kaupunkikokemuksiin liittyvien kokemusten merkityksellistäminen on artikkelin perusteella sidoksissa affektiivisiin kokemuksiin, joita ilmaistaan aineistossa neljällä tavalla; nostalgisen muistamisen, tunnesanojen hyödyntämisen, aistikokemusten sekä kertojan ja kaupungin materiaalisen ympäristön välisen suhteen kuvausten kautta. Rinne ja Olsson osoittavat, kuinka affektin voi nähdä tuntemusten ja reaktioiden lisäksi myös käytäntönä, sillä niihin voi liittyä toistoa, joka voi muokautua toiminnaksi sekä toiminnan tavoiksi.

Myös tässä artikkelissa affektit ymmärretään Margaret Wetherelliä mukaillen. Ne ymmärretään jatkuvassa liikkeessä olevina *kuvioina*, jotka ovat sekä yksilöllisiä että jaettuja ja kulttuurisesti rakentuneita. Tekstissä käsitellään tunteiden ja affektien kytkeytymistä toisiinsa. Kirjoittajat hahmottavat tunteet kulttuurisesti rakennetuiksi merkityssisällöiksi ja osoittavat näin, etteivät tunteet ole ainoastaan synnynnäisiä. Niitä tulee tarkastella myös kulttuurisidonnaisina asioina, jotka voivat vaihdella eri yhteisöjen välillä. Ihmisen ympäristö ja yhteisö siis vaikuttavat tunteisiin ja niiden kokemiseen. Affektiivisten kuvioiden osatekijöinä ovat Olssonin ja Rinteen mukaan ruumiillisuus, kuten aistikokemukset, diskurssit, narratiivit ja henkilökohtainen historia. Affektiivisten kokemusten sanallistaminen tapahtuu usein käyttämällä tunteisiin liittyvää sanastoa, koska tunne ja affekti voivat olla toisiaan hyvin lähellä. Kokemuksena niissä voi olla kyse jopa samasta asiasta. Tunne voidaan nähdä tästä näkökulmasta tapana kuvata affektiivisiä kokemuksia. Affektin ajattelu kuviona kuitenkin painottaa affektikokemusten monikerroksisuutta. Ne rakentuvat aistikokemusten, materiaaalisten ympäristöjen ja kulttuurisen merkityksellistämisen vuorovaikutuksessa.

Artikkeleiden metodologiset lähtökohdat

Affektitutkimuksessa voi hyödyntää lähes mitä tahansa laadullisen tutkimuksen aineistoa. Tässä teoksessa artikkelien aineistoina toimivat esimerkiksi vuorovaikutuksessa syntyneet yksilö- tai

ryhmähaastattelut ja havaintoihin perustuvat etnografiset muistiinpanot. Haastateltavina toimivat peloista kertovat lapset, korkeasti koulutetut työtä etsivät maahanmuuttajataustaiset naiset ja traumaattisista sotamuistoista kertovat sarajevolaiset. Haastateluaineistot saattoivat pitää sisällään menneisyyden muistelua tai nykyhetken kokemusten kuvailua. Menneisyyden muistelua sisälsivät myös kirjoitetut aineistot, muistot, joita oli kerätty erityisin teemakirjoituskutsuin tai arkistojen kysymyslistojen kautta. Tällaisilla kirjoituskutsuilla kerättyjä aineistoja sekä niistä välittyviä kokemuksia käsiteltiin artikkeleissa Helsingin merkityksellisten paikkojen, kesämökkimuistojen ja kosketuselämäkertojen näkökulmista. Lisäksi aineistoina toimivat nauhoitetut vuorovaikutustilanteet, joiden tallennuksessa tutkija ei ollut läsnä, sekä nettikirjoitukset ja yksi työtehtäviä ytimekkäästi kuvaava työpäiväkirja.

Kukin aineisto vaati erityistä lukemisen tapaa, jonka avulla affektiivisuutta tunnistettiin aineistosta. Osa kirjoittajista totesi mielikuvituksen ja luovuuden sekä empaattisuuden olevan tarpeellista tulkinnessa. Suorien tunteiden ilmaisujen lisäksi aineistosta haettiin osin myös epäsuoria affektiivisuuden ilmauksia, esimerkiksi henkäyksiä, huokauksia ja naurahduksia. Lisäksi aineistoista etsittiin ruumiillisuuteen liittyviä kokemuksia, joiden käsitettiin olevan affektiivisuuden tärkeimpiä elementtejä. Affektiivisten kokemusten sanoittamisen ymmärrettiin olevan hankalaa. Näiden etsiminen ei välttämättä ollut edes tutkimuksen keskiössä, etenkin silloin, kun affektin käsitettiin olevan subjektista erillinen voima, jolloin tarkastelun kohde saattoi olla ihmisten toiminta suhteessa affektiivisuuteen ja sen liikkeelle

panevaan voimaan. Toisaalta aineistosta tulkittiin myös materiaalisuuden ja affektien suhteita. Tulevaisuudessa voisi olla paikallaan keskustella affektiivisuuden tutkimuksen menetelmistä vielä syvemmin. Se, miten tunnistaa ja tulkita affekteja ja tunteita erilaisista aineistoista on haastavaa juuri sen vuoksi, että niiden ilmaukset tai vaikutukset ovat joko vaiettuja tai ilmaistu kiertäen. Tämän vuoksi analyysi vaatiikin usein tulkinnan rajojen venyttämistä.

Lähteet

- Abu-Lughod, Lila 2000. *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. University of California Press.
- Ahmed, Sara 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- Ahmed, Sara 2018. *Tunteiden kulttuuripoliittikka*. Suom. Elna Halttunen-Riikonen. Tampere: Niin & näin.
- Bennet, Jane 2010. *Vibrant Matter. A Political Ecology of Things*. Durham and London: Duke University Press.
- Berlant, Lauren 2011. *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press.
- Blackman, Lisa & Couze, Venn 2010. Affect. *Body & Society* 16(1): 7-28.
- Clough, Patricia Ticineto 2007. *Introduction*. Teoksessa Clough, Patricia Ticineto & Halley, Jean (eds.) *The Affective Turn. Theorizing the Social*. Durham and London: Duke University Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1987) [1980]. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. Capitalism and Schizophrenia. 2*. Trans. and foreword by Brian Massumi. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.

- Gregg, Melissa & Seighwoth, Greogory J. 2010. An Inventory of Shimmers. Teoksessa Gregg, Melissa & Seighwoth, Gregory J. (eds.) *The Affect Theory Reader*. Durham & London: Duke University Press.
- Higmore, Ben 2013. *Feeling Our Way: Mood and Cultural Studies*. Communication and Critical Cultural Studies. Volume 10, 2013, Issue 4, 427-438.
- Jansen, Stef 2016. Ethnography and the Choices Posed by the 'Affective Turn'. Teoksessa Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja (eds.) *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press, 55-77.
- Edensor, Tim 2012. Illuminated atmospheres: anticipating and reproducing the flow of affective experiences in Blackpool. *Environment and Planning D: Society and Space*, Volume 30, 1103-1122.
- Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi 2015. Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (toim.) *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7-30.
- Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja (Toim.) *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press, 55-77.
- Kajander, Konsta & Salmi, Jelena 2018. Sense and sensibility – Ethnology of Affect. 10th Ethnologydays in Pori, Finland 15-16 March 2018. *Ethnologia Fennica* 45, 139-142. <https://doi.org/10.23991/ef.v45i0.74433>
- Kolehmainen, Marjo & Juvonen, Tuula (toim.) 2018. *Affective Inequalities in intimate relationships*. London: Routledge.
- Lutz, Catherine 1988: *Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Massumi, Brian 2002. *Parables for the Virtual: Movements, Affect, Sensation*. Durham: Duke University press.
- Massumi, Brian 1995. Autonomy of affect. *Cultural Critique* No. 31, *The politics of systems and environments Part II*, 83-109
- Massumi, Brian 2015. *Politics of Affect*. Cambridge: Polity.

- McCormack, Derek P. 2013. *Refrains for Moving Bodies. Experience and Experiment in Affective Spaces*. Durham: Duke University Press.
- Norman, Donald A. 2004. *Emotional design: why we love (or hate) everyday things*. New York: Basic Books.
- Navaro-Yashin, Yael 2012. *The Make-Belief Space. Affective Geography in a Postwar Polity*. Durham and London: Duke University Press.
- Rosaldo, Renato 2004. Grief and a Headhunter's Rage. Teoksessa Schep-er-Hughes, Nancy & Bourgois, Philippe I. (eds.) *Violence in war and peace*. Wiley-Blackwell.
- Reddy, William M. 2001. *The Navigation of Feeling: A framework for the History of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Gillian & Degen, Monica & Basdas, Begun 2010. More on 'big things': building events and feelings. *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series 35. 334-349.
- Stewart, Kathleen 2007. *Ordinary Affect*. Durham and London: Duke University Press.
- Taira, Teemu 2007. Energia ja emotion välissä. Affekti ja kulttuurintutkimus. *Niin & Näin* 1/2007.
- Thrift, Nigel 2007. *Non-representational theory*. London: Routledge.
- Tumarkin, Maria 2013. Crumbs of memory: tracing the 'more-than-representational' in family memory. *Memory Studies* 6(3): 301-320.
- Vallius, Antti 2018. *Kansatieteen päivät 2018: Järki ja tunteet - Affektiivinen etnologia*. Crossing Borders -hankkeen verkkosivut: <http://croboarts.org/kansatieteen-paivat-2018-jarki-ja-tunteet-affektiivinen-etnologia/>
- Wetherell, Margaret 2012. *Affect and Emotions: A new Social Understanding*. Croydon: Sage publishing.

AISTIMUISTOT JA AFFEKTIIVINEN JATKUVUUS HUMANITAARISEN AVUN ESINEISSÄ¹

Teoksessaan *Lifeworlds* antropologi Michael Jackson siteeraa Ravensbrücken keskitysleiriltä selvinnyttä naista: ”Se, että leipää on nyt saatavilla, ei koskaan pyyhi pois muistoa menneisyydestä, kun leipää ei ollut”.² Leivän puutteesta kertovat myös tässä artikkelissa haastatellut ihmiset. Heidän muistonsa käsittelevät laajemmin kokemuksia, jotka liittyvät humanitaarisen avun saamiseen Sarajevon piirityksen aikana 1990-luvulla. Noin 20 vuotta tapahtumien jälkeen kerrottunakin heidän muistonsa todistavat, ettei näitä kokemuksia ole unohdettu. Päinvastoin, haastattelut sisältävät elävää ja usein kiehtovaa kuvausta aistimuistoista, jotka liittyvät humanitaariseen apuun, esimerkiksi ruokien makuun ja tuoksuihin sekä tuntemattomilta lahjoittajilta saatuihin vaattei-

1 Pidempi englanninkielinen versio tästä tekstistä on julkaistu teoksessa *Sensitive Objects: Affect and Material Culture* (toim. Jonas Frykman & Maja Povrzanović Frykman. Lund: Nordic Academic Press, 2016).

2 Jackson 2013, 272.

siin. Haastattelut osoittavat, miten pitkäaikainen affektiivinen voima ihmisten saamalla humanitaarisella avulla on.

Artikkelini empiirinen fokus on Sarajevossa, Bosnia ja Herzegovinan pääkaupungissa. Maahan kohdistui 1990-luvulla käydyn sodan vuoksi yksi vuosikymmenen suurimmista humanitaarisista operaatioista, johon osallistui monia merkittäviä kansainvälisiä humanitaarista apua antavia järjestöjä. Ilmasilta saarrettuun Sarajevoon käsitti 13 000 lentoa, jotka toivat kaupunkiin 167 677 tonnia humanitaarista apua 20 maasta.³ Avustustyöt kestivät yli kolme ja puoli vuotta mahdollistaen Sarajevoon jääneiden siviilien elämän.⁴

Artikkelissa käsiteltävät haastattelut on tehty yhteistyössä Centre for Refugee and IDP Studies in Sarajevo:n kanssa marraskuun 2013 ja huhtikuun 2014 välisenä aikana. Tuolloin tehdyssä pilottitutkimuksessa haastateltiin 15 ihmistä. Heistä yhdeksän oli naisia ja kuusi miehiä, ja he edustivat eri koulutustasoja ja ikäryhmiä. He elivät Sarajevossa 1990-luvun sodan aikana.⁵ Viisi haastateltavaa oli tutkimuksen aikana 30–36-vuotiaita, mutta sodan aikana he olivat olleet lapsia ja nuoria. Kaksi tutkimukseen osallistuneista oli 40–50-vuotiaita, kolme 50–60-vuotiaita, kolme 60–70-vuotiaita, yksi 72-vuotias ja yksi 92-vuotias. Yksi osallistu-

3 Ks. Povrzanović Frykman 2016.

4 Maček 2009.

5 13 haastattelua (joista yksi oli avioparin yhteinen) tehtiin Sarajevossa, ja ne teki psykologian tohtori Nina Bosankić, joka tuolloin toimi tutkimusapulaisena Sarajevon pakolais- ja maassa siirtymään joutuneiden tutkimuskeskuksessa (Centre for Refugee and IDP Studies in Sarajevo). Bosankić on itse kotoisin Sarajevosta ja oli sodan aikaan teini-ikäinen. Hänen haastattelemansa ihmiset eivät olleet hänen läheisiä sukulaisiaan, mutta joko hänen tai hänen sukulaistensa tuttavina. Itse haastattelin 15 tutkimukseen osallistunutta henkilöä Skypen kautta. Kaikki haastattelut tehtiin bosniaksi, mikä oli kaikkien osallistujien äidinkieli.

neista oli käynyt vain peruskoulun, yhdeksällä oli toisen asteen koulutus, kolme oli valmistunut yliopistosta ja kahdella oli tohtorintutkinto.

Haastatteluissa käytettiin eksploratiivista, avointa lähestymistapaa. 1990-luvulla saatuun humanitaariseen apuun liittyvät kysymykset olivat avoimia, jotta haastateltavat saattoivat tuoda esiin juuri heille merkityksellisiä muistoja. Litteroitu tutkimusmateriaali sisältää 180 sivua tekstiä, mikä on sisällöltään poikkeuksellisen monipuolista ja tarjoaa lukuisia näkökulmia analyysiä varten. Tämä artikkeli tarkastelee, miksi jotkut esineet kerätyssä muisteluaineistossa esiintyvät *sensitiivisinä esineinä* (*sensitive objects*). Sensitiivisyys viittaa esineeseen liittyviin aistimuistoihin sekä niiden herättämiin voimakkaisiin tunteisiin. Osoitan, kuinka näihin esineisiin liittyvät affektiiviset suhteet sekä säilyttävät sotamuistoja että liittyvät muistoista käytävään keskusteluun.

Materiaaliset olosuhteet

Ivana Maček on kuvaillut ja analysoinut Sarajevon sodanaikaista elämää perusteellisesti kirjassaan *Sarajevo Under Siege: Anthropology in Wartime*.⁶ Teos auttaa ymmärtämään kontekstia, johon tässä artikkelissa tarkasteltavat kokemukset asettuvat. Maček avaa näkökulman yksilön kokemukselle sodasta sekä käsittelee käyttäytymisnormeja ja käsityksiä todellisuudesta. Ihmiset joutuivat määrittelemään näitä jatkuvasti uudelleen ollessaan Sarajevoa piirittäneiden joukkojen armoilla ja yrittäessään selviy-

6 Maček 2009.

tyä kylmissä asunnoissaan niukalla ruokavaliolla tai tietämättä, milloin veden- ja sähkönjakelu alkaisi taas toimia. Myös *Sarajevo Survival Guide*, joka on sarkastinen, sodan aikana kirjoitettu muunnos Michelinin kaupunkioppaista, tarjoaa runsaasti esimerkkejä piiritetyn kaupungin materiaalisista oloista.⁷ Haluttuja lahjoja olivat tuolloin pullo puhdasta vettä, kynttilä, saippuapala, shampoo, pari kynttä valkosipulia tai sipuli. Kuukausipalkka – niillä, jotka vielä kävivät töissä – oli 10–30 DM (Saksan markkaa)⁸, mutta esimerkiksi yksi kuutiometri polttopuuta maksoi 200 DM, johon lisättiin vielä 50 DM kotiinkuljetuksesta. Kilo valkosipulia maksoi 120 DM. Litra öljyä, kilo papuja, lasten polkupyörä tai humanitaarisen ruoka-avun lounaspaketti maksoivat 40 DM.⁹

Haastattelemani keski-ikäinen nainen kuvaili materiaalisia olosuhteita painottamalla sitä, kuinka kekseliäitä piiritetyt sarajevolaiset olivat. Kun hän palasi 20 vuoden takaisin tapahtumiin, käytti hän niistä puhuessaan aikamuotona johdonmukaisesti preesenssiä:

Olemme uskomattoman sopeutuvaisia, luulen että sopeutuvaisempia kuin eläimet. Todellakin, ei ole sähköä, ei ole vettä, ei ole ruokaa – mitä siitä? Et tietenkään näe mitään, viiden aikaan tulee jo pimeää, ja keräät käytetyn paistorasvan ja laitat jonkun narun siihen öljylampun sydämeksi. Sitten keksit ottaa akun tuhoutuneesta autosta ja yhdistät sen pieneen lamppuun – siis sellaiseen, jossa tarvitaan patteria – ja sitten olet todella onnellinen, kun sinulla on valot kotona, jee! Niin, se on hyvin outo kokemus.

7 *Sarajevo Survival Guide* 1993.

8 *Sarajevo Survival Guide* 1993, 68.

9 *Sarajevo Survival Guide* 1993, 45.

Hän muisteli myös joidenkin sotaan liittyvien kehollisten tunne-
aistimusten pysyviä vaikutuksia.

Muistan, kuinka palelin vuonna 1992, sillä kun talvi tuli, se oli kamalan kylmä. Kuten kerroin – ikkunat – niitä ei ole [olivat rikkoutuneet pommituksissa]. Kamalan, kamalan kylmää. Sen jälkeen en ole voinut kestää kahta asiaa – en voi kestää kylmää, en todellakaan, en edes nykyään, en sekuntiakaan. Ja toinen asia, mitä en voi kestää, on himmeä valo. Kotona ei voi olla mitään romanttista valaistusta, sen täytyy olla vähintään 100 wattia! Vielä nykyäänkin, outoa kyllä, sanotaan vaikka, että kun lämpöpatterit lakkaavat toimimasta, jotain tapahtuu, jotain pitää korjata, ja lämpötila alkaa laskea – minä jäädyn sillä samalla hetkellä, vaikka patterit olisivat vielä lämpimiä. Mutta jos kuulen, etteivät ne pian toimi tai joku sanoo, että niitä pitää korjata... Sama koskee vettä. Jos ei ole vettä, sinä sekoat. Juokset kauppaan ja ostat vettä sillä samalla sekunnilla, ja ostat viiden litran kanisterin hiilihapotonta vettä, koska sitä voi käyttää pesemiseen. Se ei ole ongelma, se ei ole ongelma, älä panikoi, kaikki on OK! Luulen – tiedän – se on jonkinlainen refleksinomainen pelko, trauma, joka jollain tavalla herää, ei vain minun tapauksessani, ei, ei, se on ihan kaikilla, sama jokaisella, joka oli täällä. Todellakin, vielä nykyäänkin reagoit tuollaisiin asioihin.

Yksilön näkökulmasta yllä esitetty väite, jonka mukaan jokainen saarretussa Sarajevossa elänyt reagoisi samalla tavoin materiaalien olosuhteiden muutoksiin, vaatii toki perusteellista tutkimusta. Väitettä voi pitää kerronnallisena tehokeinona korostamassa negatiivisen kokemuksen merkitystä. Naisen kuvaus siitä, kuinka hänen on mahdotonta kestää kylmyyttä – ”en todellakaan, en edes nykyään, en sekuntiakaan” – ja hänen ”sekoamisensa”, kun hanasta ei tule vettä, liittyvät kuitenkin hänen todellisiin henkilökohtaisiin kokemuksiinsa. Lisäksi ne osoittavat, että hän edelleen kantoi sota-aikana koettuja vaikeuksia syvällä ruumiissaan.

Ruumiilliset muistot

Sosiaalinen ympäristö luo puitteet sille, mitä ja miten yksilö muistaa, ja vaikuttaa siis myös merkitystenantoihin. En kuitenkaan tarkastele tässä, kuinka esimerkiksi yksilön myöhemmät kokemukset tai sodasta käytävä julkinen keskustelu voivat vaikuttaa hänen muistoihinsa sekä niistä kertomiseen. Pohdiskeluni lähtökohtana on muistitutkiimuksen taipumus painottaa ”serebraalista, representationaalista ja kulttuurista muistia.” Tämä on johtanut siihen, että ”ajattelemme muistin usein olevan vain jokin piste oman ruumiimme ulkopuolella”.¹⁰

Yllä ollut lainaus on selvästi henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuva, mutta samalla kertoja esittää sen koskevan muitakin Sarajevon piirityksen kokeneita. Siten se asettuu laajempaan viitekehykseen, jossa sodasta kerrotaan uhrin näkökulmasta. Viitekehykseen ovat todennäköisesti vaikuttaneet lukuisat Bosnia ja Herzegovinassa 1990-luvun sotaa käsitelleet representaatiot, joille nainen on yli kahden viime vuosikymmenen ajan altistunut. Myös se, että hän on toistuvasti kertonut tarinansa muille, on voinut vaikuttaa siihen, miten hän kertoi sen minulle. Se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että hänen ruumiilliset tuntemuksensa menneisyydessä ja nyt olisivat *vain* hyödyllinen kerronnallinen tehokeino, tai että hän muistaisi sodan ainoastaan ei-diskursiivisesti negatiivisten kylmän, pimeän, janon tai paniikkiin joutumisen tuntemusten kautta, joita *aistikokemusten fragmentit* Kathleen Stewartin mukaan laukaisevat.¹¹ Yllä oleva haastattelun

¹⁰ Burton 2011, 9.

¹¹ Stewart 2007.

lainaus on itse asiassa osuvaa kuvausta siitä, mitä Stewart pitää ”tavanomaisuuden reunojen” äkillisenä tiedostamisena silloin, kun rutiinit rikkoutuvat.

Blackmanin ja Vennin mukaan kehot ovat ”toisiinsa perusteellisesti kietoutuvia prosesseja, ja niitä määrittää oleellisesti kyky affektiiviseen toimintaan”.¹² Koska kaikki materiaalliseen kulttuuriin liittyvä on aina ruumiillista,¹³ kysymys on siitä, ”kuinka ihmiset muistavat kehonsa kautta ja kuinka ihmiset ja esineet ovat olemukseltaan fyysisiä”.¹⁴ Kuten Maria Tumarkin osoittaa, yksilön muistojen muodostumiseen voi liittyä ”ruumiillista muistamista” eli henkilön ja esineen välistä vuorovaikutusta, jossa ”menneisyyden aktiivinen läsnäolo” voi taltioitua kehoon ja jäsentää sitä.¹⁵ Tumarkin muistuttaa myös, että ”menetämme paljon, kun tarkastelemme muistamisen ja muistojen välittymisen henkilökohtaisia muotoja joko yksinomaan deklaratiivisten ja representatiivisten näkökulmien kannalta tai syvästi trauman varjostamina”.¹⁶ Hän ehdottaa samalla, että emme hyväksy vastakkainasettelua representaation ja affektin välillä.¹⁷ Kun mnemoniset eli muistia tukevat prosessit tapahtuvat ”eri tasoilla, jotka eivät täysin ole pelkistettävissä kognitiivisiksi”, niiden lopputulokset ”ylittävät

12 Blackman & Venn 2010, 7.

13 Samoin kuin Thomas J. Csordas (1990) on käyttänyt termiä ”ruumiillisuus”, joka viittaa vartaloon ihmisen tärkeimpänä vuorovaikutuksen välineenä maailman kanssa. Csordaksen mukaan ”keho ei ole objekti, jota tutkitaan suhteessa kulttuuriin, vaan sitä on pidettävä kulttuurillisena subjektina, toisin sanoen, kulttuurin eksistentiaalisena perustana” (Csordas 1990, 5).

14 De Nardi 2014, 447.

15 *Bodily remembering*: Tumarkin 2013, 315.

16 Tumarkin 2013, 312.

17 Tumarkin 2013, 318.

representatiivisen muodon sen sijaan että olisivat kokonaan sen ulkopuolella”.¹⁸

Tumarkinin mukaan muistot välittyvät diskursiivisesti ja affektiivisesti, ja nämä prosessit voivat olla joko eri- tai samanlaisia. Tämä koskee myös artikkelissa analysoituja narratiiveja. Haastatteluissa sanallisesti muistellut inhon tai iloisen jännityksen tunteet ilmenivät myös kyneleinä, syvinä huokauksina, ilmeinä ja eleinä – kielellisen representaation ylittävänä piirteinä, jotka haastattelijalla on kuvailevasti dokumentoinut kirjoittamiinsa haastattelulitteraatioihin. Ne eivät kuitenkaan ole kielellisen representaation ulkopuolella, vaan paremminkin niitä voi pitää olennaisena osana tarkoituksellista kommunikaatiota. Ruumiillisten muistojen herääminen saa aikaan myös ruumiillisia tunteuksia kerronnan aikana.

Vaikka edellä olleet lainaukset, narratiivien katkelmat, on kerrottu muodollisen haastattelun yhteydessä, muutettu puheesta tekstiksi, käännetty edelleen toiselle kielelle ja leikattu laajemmasta kontekstistaan, tuovat ne silti esiin kokemusten voimakkaan intensiteetin, jonka kerrontatilanne voi saada tuntumaan hyvin todelliselta.

Analyysini ei tarkastele sitä, mitkä keholliset kokemukset olivat yleisiä monille tai useimmille Sarajevon piirityksen kokeneille ihmisille tai kuinka kerrotut kokemukset mahdollisesti suhteutuvat yleisesti vakiintuneisiin kerrontamalleihin uhrien kärsimyksistä (jotka siis voivat vaikuttaa tässä analysoituihin muistoihin). Sen sijaan pyrin selvittämään, miten ihmisen ja esineen väliseen vuorovaikutukseen liittyvä kerronta aktivoi ruumiillisia muistoja

18 Tumarkin 2013, 313.

ja muodostaa affektiivisiä yhteyksiä – kehossa ja mielessä tapahtuvia resonansseja¹⁹ – menneisyyden (kun kokemus tapahtui) ja nykyisyyden (kun kokemuksesta kerrotaan) välille. Tarkastelen, *mitä* haastateltavat kertoivat humanitaariseen apuun liittyvistä kokemuksistaan ja *kuinka* he sen kertoivat. Kiinnitän huomion erityisesti affekteihin, jotka nousivat esiin kerrottaessa kokemuksesta noin 20 vuotta tapahtuneen jälkeen.

Affektit ja kerronta

Brian Massumi käsittää affektin ”intensiteetiksi”, joka on ”väliaikainen poikkeama, mahdollisesti häiriötila”.²⁰ Hän yhdistää sen ”ei-lineaarisiin prosesseihin: resonaatio ja palaute, jotka hetkelisesti keskeyttävät kerronnan lineaarisen etenemisen menneisyydestä tulevaisuuteen”. Tämä *resonaatio* on havaittavissa myös tässä tutkimusaineistossa – kutsun ilmiötä affektiiviseksi takauksiksi.²¹ Vaikka affekti ei ole täysin ”tiedon tavoitettavissa”, Massumin mukaan se on ”analysoitavissa vaikutuksessa, vaikutuksena”.²² Tämä mahdollistaa affektien tarkastelun myös esittelemässään aineistossa. Kun affektin nimeäminen ja määrittelemineen mahdollistavat kulttuurisesti tarkoituksenmukaisen tunnereaktion,²³ niin epäselvät ’aukot’ – kun muistelijä kompastelee sanoissaan, kun hänen äänensävyensä muuttuu tai ilmeensä vaihtelevat – an-

19 Seigworth & Gregg 2010.

20 Massumi 1995, 86.

21 *affective flashbacks*

22 Massumi 1995, 107.

23 Ks. Cichosz 2014, 56.

tavat mahdollisuuden ymmärtää muistelukerronnassa esiintyvää ilmiötä, jota kutsun *affektiiviseksi lisäksi*.²⁴

Itse määrittelen affektit hermeneuttisesti merkitysten kokonaisuuksina, jotka ovat ominaisia kontekstille, jossa ne esiintyvät.²⁵ Kun tarkastelemme artikkelissa käsiteltyjen narratiivien affektiivisiä kerroksia diskursiivisen ja ei-diskursiivisen muistelun näkökulmista, pystymme paremmin selvittämään, miksi jotkut humanitaarisen avun kohteista ovat *sensitiivisiä*. Tällaista tarkastelutapaa käytettäessä täytyy tunnistaa narratiiveihin kietoutuneita tunteita. Affektit voivat olla tiukasti sidoksissa tiettyyn sosiohistorialliseen kontekstiin, mutta joidenkin kerrottujen kokemusten affektiivisella laadulla ei ole selkeää tai yksiselitteistä sosiaaliskielellistä kontekstia. Sarajevon piirityksen aikana asioiden saamat merkitykset olivat epävakaita, eivätkä tunteet tarjonneet tarpeeksi kulttuurisia keinoja tarttua uhan, puutteen ja tuhon todellisuuteen. Kokemuksista puhuminen vain pelon ja surun näkökulmasta ei riittänyt, koska vain näiden tunteiden muistaminen ei kuvannut tilanteen affektiivista laatua. Jotkut tutkimukseeni osallistuneista kuvasivatkin tilannetta absurdiksi, ja Mačekin²⁶ Sarajevossa tapaamat ihmiset pitivät sitä surrealistisena.

Aineistosta nousee esiin kireää hymyilyä ja jännittyneitä naurua.²⁷ Näen ne tapana käsitellä kerrottujen kokemusten absurdiutta ja elämän epävakautta piirityksen aikana. Toisaalta

24 *affective surplus*

25 Ks. Navaro-Yashin 2009, joka tarkastelee affekteja ja subjektiivisuutta, inhimillistä ja ei-inhimillistä toimijuutta sekä evokaatiota ja signifikaatiota.

26 Maček 2009.

27 Tämä on dokumentoitu hyvin myös aiemmassa sotakokemuksia koskevassa tutkimuksessani. Ks. Povranović Frykman 2002; 2008.

retrospektiivinen kuvaus piirityksenaikaisesta elämästä tuottaa usein yllätystä ja epäuskoa. Toisaalta taas se, että kokemukset muotoillaan sarjaksi hauskoja tapahtumia, joille voi nauraa, saa kertojan etääntymään vaikeista muistoistaan. Itselleen nauraminen on merkki vahvuudesta. Sarajevon piirityksen ajalta onkin dokumentoitu runsaasti sotahuumoria sisältävää aineistoa.²⁸ Huumorin avulla ihminen voi luoda järjestystä järjetömyyteen ja näin kieltää ongelmallisen todellisuuden ympärillään. Huumori muodostaa epävarmuuden keskellä vakaan, arkea korkeamman alustan, jolta käsin piirityksen ja tuhon olosuhteita voi tarkkailla ja jolta niille voi nauraa. Eräs keski-ikäinen nainen totesi kuitenkin:

Nykyään, yhä useammin, sodan kokemukset muutetaan hauskoiksi jutuiksi ja vitseiksi. Mutta on eräs suuri ero [nykyisyydestä] aikaisempaan. Nyt me kerromme vitsejä, kun puhumme siitä... meistä tuntuu nyt erilaiselta kuin silloin.

Lisa Blackman ja Couze Venn (2010) huomauttavat, että affekteja kutsutaan esiin tai herätetään, kun halutaan viitata johonkin, joka on ”puhuvan subjektin” käytänteiden ulkopuolella.²⁹ He varoittavat ”poissulkemasta sellaisia prosesseja, jotka saattavat jäädä huomaamatta humanistisille tieteille ominaisilla havainnoinnin, näkemisen ja kuuntelun tekniikoilla, etenkin kun monet laadulliset tutkimusmenetelmät ovat riippuvaisia kielestä ja näkemisestä”.³⁰ Tämä on yhteydessä kritiikkiin, joka kohdistuu

28 Kapić et al. 2006; Maček 2009; *Sarajevo Survival Guide* 1993; Sheffel 2012.

29 Blackman & Venn 2010, 9.

30 Blackman & Venn 2010, 9.

'representationaaliseen ajatteluun'³¹ ja oletukseen siitä, että tutkimuskohteen diskursiivinen representaatio on riittävä.³² Blackman ja Venn vertaavat representationaalista ajattelua "tietynlaiseen akateemiseen ja analyttiseen huomiokoulutukseen, joka sulkee pois muut tavat havaita ja tehdä tutkimustyötä".³³

Haastatteluja lukevalle tutkijalle välittyä vain alustava ja pinnallinen tieto ihmisten tuntemuksista, ja tekstin representaatio sulkee pois erilaisia mahdollisia merkityksiä. On kuitenkin mahdollista ja välttämätöntä tuoda esiin affektien läsnäolo haastatteluissa – tarkkailemalla ihmisten affektiivisia reaktioita haastattelun aikana. Tämä tarkoittaa erityisen huomion kiinnittämistä "tunteisiin, jotka eivät sovi yhteen haastateltavan kertoman asiasisällön kanssa", tai tunteisiin, jotka saavat haastattelijan pohtimaan "sitä, mikä jätetään sanomatta, mutta mikä välittyä muilla ruumiillisen viestinnän keinoilla".³⁴

Affektiivinen jatkuvuus

Kun tutkimukseen osallistuneet muistelivat humanitaarisen avun saamista, muistot olivat kaksijakoisia ja niihin sisältyi myös turhautumista: samaan kerrontaan saattoi liittyä sekä kyneleitä että naurua. He olivat kiitollisia saamastaan avusta ja totesivat sen olleen välttämätöntä piirityksestä selviytymisessä. Havaittavissa oli kuitenkin hyvin selkeä jännite kiitollisuuden ja nöyryy-

31 Stewart 2007; Thrift 2008; ks. myös Jansen 2016.

32 Blackman & Venn 2010, 9.

33 Blackman & Venn 2010, 9.

34 Blackman & Venn 2010, 18.

tyksen tuntemusten välillä. Jotkut haastateltavista kamppailivat käsitteiden 'ylpeys', 'henkilökohtainen riippumattomuus' ja 'yksilön koskemattomuus' kanssa, mutta käyttivät kuitenkin suoraan ja epäröimättä sanaa 'nöyryytys'. Seigworthin ja Greggin (2010) mukaan kyse on tällöin 'eettis-esteettisestä tilasta', jonka affektii-viset kohtaamiset humanitaarisen avun kanssa ovat avanneet.³⁵

Psykologina koko sodan ajan työskennellyt nainen, joka palkastaan huolimatta joutui turvautumaan humanitaariseen apuun, on tästä hyvä esimerkki. Hän muisteli, kuinka hänen miehensä kerran pyörtyi oltuaan monta päivää syömättä. He halusivat säästää ruoan perheen kahdelle pienelle tyttärelle. Nainen muisteli myös tilannetta, jolloin hänen viisivuotias tyttärensä soitti hänelle töihin ja kysyi, saisiko leikata itselleen toisenkin palan leipää:

Oli kammottavaa äidille, kun lapsi joutui soittamaan ja kysymään – äiti, saanko leikata yhden palan lisää leipää? Se oli kamalaa, sillä hän tiesi, että jos hän söisi sen tänään, huomiseksi ei jäisi mitään [kyyneitä]. Ja kyseessä oli viisivuotias lapsi, on hirveää olla sellaisessa tilanteessa, mutta, niin nöyryyttävää kun humanitaarinen apu olikin, oli se myös hyvin tärkeää. Ymmärsin kyllä sen arvon. Toisaalta sillä oli... no, vaikutuksensa riippumattomuuden tunteeseen, johonkin yksilön koskemattomuuden tunteeseen, perusturvaan, ylpeyteen. Ei sen tarvitse olla ylpeyttä, mutta jotenkin tunne [huokaus], että olet avuton, etkä voi tehdä asialle mitään.

Yllä olevan lainauksen toteamus ”oli kammottavaa” kuvastaa monimutkaista tunnetta, johon on kietoutunut pelko ja kauhu. Näin voimakkaan adjektiivin käyttäminen osoittaa, että tilanne koettiin erityisen kielteisenä. Kun haastateltava lisäksi toteaa, ”oli

³⁵ Seigworth & Gregg 2010, 8.

kammottavaa äidille”, hän kytkee toteamuksensa yhteiseen kulttuurisen ymmärrykseen, jonka hän olettaa haastattelijan jakavan kanssaan; äidit haluavat suojella lapsiaan ja pitää heistä huolta. Tämä selittää vielä selkeämmin sen, miksi hän kuvaa ”kammottavaksi” sitä, ettei pysty ruokkimaan lastaan. Nöyryytyksen, omanarvon, ylpeyden ja avuttomuuden tunteiden pohdinta haastatteluissa viittaa tunteiden aikaisempaan käsittelyyn ja osoittaa samalla, kuinka vastaanottaja koki saamansa humanitaarisen avun ristiriitaisena. Mutta entä hänen haastattelunaikaiset huokauksensa ja silmiin nousseet kyynelöt, 20 vuotta tapahtumien jälkeen? Vaikka itsearviointi ja tunnepitoisuus ovat tyypillisiä kaikille omaelämäkerrallisille kertomuksille, tässä kuvattuihin tunteita herättäviin tilanteisiin näyttää sisältyvän hyvin voimakas affektiivinen lataus. Erityisen selkeästi se tulee esiin naisen jatkaessa kerrontaansa, vaikka toisin kuin aiemmassa lainauksessa, muistelu ei kohdistu tiettyyn tapahtumaan vaan kuvailee olosuhteita yleisellä tasolla:

Muistan vielä ne jonot talvisin, kun seisoiimme ulkona ja odotimme jonossa. Keskustelin usein mieheni kanssa siitä, sillä hänellekin noissa jonoissa seisominen oli nöyryyttävää – jos joku näkisi meidän jonottavan ruokaa [huokaus]. Sillä me olimme ihmisiä, jotka ansaitsimme elantomme [naurua] se oli hyvin nöyryyttävää. En halunnut mennä, sillä olisi ollut todella hirveää, jos joku olisi nähnyt minut jonottamassa apua. Ja muistan ne jonot, joissa ihmiset istuivat, ja tietysti meidän piti kuitata apu allekirjoituksella, ja [muistan] ne kassit, joita me sitten kannoimme, ne tarkoittivat meille *elämää* [sanoo painotetusti] ja [huokaus] ne todellakin olivat hyvin merkittäviä, ne olivat tervetulleita. En sano, etteivätkö ne olisi olleet *tärkeitä* [jännittyneesti lausuen]! Kyllä ne olivat, emmekä me luultavasti olisi selvinneet ilman sitä, mutta, mutta se nöyryyttävä tunne, että joku antaa sinulle perustarvikkeet, joita tarvitset elämistä varten, jopa nyt, kun kerron siitä sinulle, tunnen sen... sen tunteen, minun on vaikea

hengittää [naurua, sitten huokaus], koska se kaikki palaa takaisin, muisto siitä palaa takaisin, minkälaista tuolloin oli... me olimme onnellisia, kun saimme tavaroita, ilman niitä emme olisi elossa!

Vaikeista muistoista kertominen näytti saavan naisen kiihtymään: hän puhui nopeasti. Hänen kerrontaansa sisältyi naurua, kyyneleitä, huokauksia ja raskasta hengitystä, mitkä kaikki viittaavat affektiivisen takauman aiheuttamiin somaattisiin reaktioihin, joihin kertoja ei itse pysty vaikuttamaan. Kerrontatilanne loi näin ollen affektiivisen jatkuvuuden toisaalta sen välille, mitä muisteltiin ja miten sitä muisteltiin, ja toisaalta menneisyydessä tapahtuneen kokemuksen ja nykyisen, kertomistilanteen kokemuksen välille. Mielestäni onkin tärkeää kiinnittää huomiota ruumiillisten muistojen vaikutuksiin – sekä niiden sensorisiin että affektiivisiin ulottuvuuksiin, sillä juuri niissä piilee pitkäaikaisen affektiivisen jatkuvuuden selitys.

Jatkuvuus viittaa tässä tapauksessa affektin intensiteettiin, ei sen laatuun. Jos kokemus olisi ollut *vain* taltioituneena ruumiiseen, samat affektit olisivat 'uudelleen elettyjä'. Kokemukset ovat kertojansa psykologisesti prosessoimia, mikä tarkoittaa, että affektien laatu on saattanut muuttua. Nauru, kyyneleet ja huokaukset kuuluvat *nykyisyyteen* – kertomisen hetkeen. Samalla ne viittaavat siihen, että kokemusten *intensiteetti* on säilynyt samana. Edellä olleet haastateltavien sanalliset toteamukset sodanaikaisista nöyryytyksen tunteista ovat kognitiivisen toiminnan tulosta, kun taas haastattelun aikana nousseet kyyneleet johtuvat surusta ja turhautumisesta, jotka *menneisyyden* kokemuksista kumpuava intensiteetti *nyt* saa aikaan. Olenkin sitä mieltä, että kahden vuosikymmenen mittainen altistuminen erilaisille 1990-luvun Bosni-

an ja Hertsegovinan sotaa koskeville representaatioille ei ”pilaa” tai ”väärennä” sitä affektiivista jatkuvuutta, mikä tutkimuksen narratiivissa henkilökohtaisella tasolla tulee esiin.³⁶

Narratiivien hallitseva teema, nöyryytys, kietoutuu yhteen materiaalisuuden kanssa. Materiaalisuutta edustavat perusasiat, kuten elintarvikkeet, joista he olivat riippuvaisia, kassit, joissa saadut tavarat kannettiin kotiin ja jonot, joissa puolestaan yhdistyvät sodan kaduille tuomat kehot sekä jokaisen henkilökohtainen fyysinen kärsimys, kun hän joutui odottamaan apua kylmässä seisten. Esimerkit jatkossa osoittavat, että osa haastateltavista pyrki painottamaan tiettyjen humanitaarisesta avusta saatujen tavaroiden aistinvaraisia ominaisuuksia, sekä negatiivisia että positiivisia. Kuten aikaisemmin totesin, aistien osuus ihmisten ja esineiden välisessä vuorovaikutuksessa on oleellinen, sillä ruumiillinen muistaminen muodostuu juuri niiden välityksellä. Näiden vuorovaikutussuhteiden affektiivinen lataus antaa objekteille niiden sensitiivisen luonteen, vaikka sen esiin tuova narratiivi sijoittuisi ajallisesti vuosien päähän itse sodasta.

Sensitiiviset esineet

Toisen maailmansodan veteraanien kerrontaa tunteiden näkökulmasta tutkinut Sarah De Nardi on kiinnittänyt työssään huomiota esineisiin liittyviin muistoihin.³⁷ Hänen tutkimuksensa

³⁶ En käsittele tässä henkilökohtaisten ja kollektiivisten kokemusten välisiä yhteyksiä tai niiden representaatioita.

³⁷ De Nardi 2014.

korostaa muistoesineiden (kuten leikekirja ja kuolleen veljen huivi) merkitystä kertojan muistojen ruumiillistajina sen sijaan, että ne olisivat vain muistin apuna helpottamassa tarinankerrontaa. De Nardin tekemät toisen maailmansodan aikaisten italia-laisten ja englantilaisten vastarinta-aktivistien haastattelut osoittavat, että heidän kokemuksensa olivat ankkuroituneet ”kehoon ja maailmaan ja että kokemusten jakaminen tarinankerronnan kautta on myös pakostakin ruumiiseen pohjautuvaa”.³⁸ De Nardi osoittaa, että veteraanien ”tunnemaailmat” muodostuvat vuorovaikutuksessa tarinankerronnassa käytettyjen muistoesineiden kanssa ja että nämä esineet eivät ole vain muistin paikkoja tai materiaalisia jäännöksiä, vaan myös ”tunnepaikkoja”.³⁹ Näin ollen muistoesineiden tutkiminen on ”reitti ymmärtää ja ilmaista tapoja, joilla henkilöt, muistot ja esineet kytkeytyvät toisiinsa ja muodostavat keskenään kokonaisuuden”.⁴⁰

Tässä artikkelissa mainitut ihmiset eivät käyttäneet, eikä heidän tarvinnut käyttää mitään fyysisiä muisteluun liittyviä esineitä haastattelujen aikana. Sen sijaan he käyttivät ruumiillisia muistojaan palauttaessaan mieliin *aistikokemustensa fragmentteja*. Näiden muistojen perustana olevien henkilöiden ja esineiden

38 De Nardi 2014, 443.

39 De Nardi pääättelee, että muisti ei ole vain menneisyyden mieleen palauttamista tai mieleen paluuta, vaan sillä on myös regeneroiva ulottuvuus, joka on ”kapseloitu” muistoesineisiin, kuten veteraanien tapauksessa. Muistoesineet olivat heidän ”paras työkalunsa, jonka avulla he pystyivät tavoittamaan tärkeitä tunteita, ja muodostamaan näin merkityksellisen yhteyden nyky-maailmaan – ja tuntemaan, että heidän tekemisillään on ollut merkitystä” (De Nardi 2014, 460; painotus alkuperäisessä). Omat esimerkkini havainnollistavat, mikä oli tärkeää piirityksen keskellä eläneille ihmisille, mutta ne nostavat esiin myös kysymyksen, mitä merkitsi kokemus siitä, kun on riippuvainen humanitaarisesta avusta ja miten sillä edelleen saattaa olla merkitystä, kun tarkastellaan ihmisten tunteita ja asenteita sodanjälkeisen sosiaalipoliittisen kehityksen kontekstissa (ks. Povrzanović Frykman 2016).

40 De Nardi 2014, 461.

vuorovaikutussuhteiden affektiivinen vaikutus näyttää olleen pysyvä ja muistoja helposti mieleen palauttava.

Ben Highmore (2010) huomauttaa, että aistit ja affektit ”sekoittuvat toisiinsa”. Esimerkiksi jokaisella maulla on oma emotionaalinen resonanssinsa (makeus, happamuus, katkeruus). Inhoonkin liittyy biokulttuurinen kokonaisuus, joka ”kutsuu samanaikaisesti esiin aistihavainnon muodon, häpeän ja halveksunnan affektirekisterin sekä kehon kosketuksen”.⁴¹ Highmore kysyy: ”Kun maut kuvaavat tunteita, (...) ovatko ne yksinkertaisesti metaforisia käytäntöjä? Vai aiheuttaako esimerkiksi katkeran maun emotionaalinen tila saman vasteen mahalaukussa kuin katkerien makujen nauttiminen? Kuinka voimme siirtyä yhdestä modaliteetista toiseen?”.⁴² Hän toteaa, että on vaikea purkaa kosketuksen, tuntemisen ja liikkeen fyysistä kokemusta tai intohimon intensiteettejä, kuten rakkautta tai katkeruutta, jotta ne voitaisiin luokitella ”erillisiksi luokiksi fyysisyytensä tai käsitteellisen olemassaolonsa suhteen”.⁴³ On todellakin tulkintakysymys, onko jokin haastattelussa lausuttu sana osoitus affektista, vai käytetäänkö sitä osana vuosien aikana vakiintunutta, ”emotionaalisesti korrekta” tapaa edustaa viattoman uhrin ja tarpeeseen tulleen avun saajan kokemusta. Voimme vain arvaata, *miksi* haastateltava vuodatti kyyneliään puhuessaan äänentallennuslaitteeseen kaksi vuosikymmentä sodan jälkeen. Lopujen lopuksi ei ole varmaa, *tietäisikö* hän itseään, jos häneltä kysyttäisiin, sillä kyneleet ovat heijastuma affektiivisesta, rajattomasta tilasta.

41 Highmore 2010, 120.

42 Highmore 2010, 120.

43 Highmore 2010, 120.

On kuitenkin selvää, että tässä käsitelty kerrontamateriaali tarjoaa useita esimerkkejä siitä, kuinka ”tarkkaavaisuus on kiinnittynyt ympäröivien olosuhteiden hyvyteen tai pahuuteen, (...) tarkkaavaisuus on kiinnittynyt siihen, mikä juuri kokijalle on tärkeää”.⁴⁴ Tämä koskee esimerkiksi läheisiä ihmisiä tai muita merkittäviksi koettuja asioita. Kuvailuja humanitaarisena apuna saatujen ruokien ja vaatteiden mauista ja tuoksuista on runsaasti. Nämä ovat enimmäkseen esineitä, jotka ovat suorassa yhteydessä kehon kanssa, tai elintarvikkeita, jotka on tarkoitettu syötäväksi. Esimerkkeinä tästä ovat linssit, jotka muisteltiin inhottaviksi, ja riisi, joka torjuttiin vastenmielisenä (”Tarvitsen sitä, mutta en pysty koskemaan siihen! En voi, en voinut syödä lusikallistakaan, en edes vaikka olin kuolemaisillani nälkään!”), tai haisevat kasat vanhoja vaatteita Punaisella Ristillä, joita täytyi kaivaa löytääkseen tarpeellisia vaatteita:

Minulla on edelleen muistoja Punaisen Ristin haisevista vaatteista (...) Niin, juuri se seikka niissä vaatteissa, jotka tulivat – niiltä ihmisiltä, jotka olivat ne hyvää hyvyttään lahjoittaneet kierrätykseen – minulle, se haju, minulla on se vieläkin nenässäni [nauraa kireästi]. Ne vaatevuoret, joita pengoin löytääkseni lapsilleni jotain sopivaa. (...) se oli hyvin nöyryyttävää.

Kuten aikaisemmin esitetyssä lainauksessa, myös tässä kerrotua kokemusta pidetään negatiivisena ja se kuvaillaan nöyryyttäväksi. Emme voi sanoa, oliko naisesta todellakin nöyryyttävää olla etsimässä vaatteita Sarajevon Punaisessa Ristissä 1990-luvun sodan aikana, vai onko negatiivisen kuvailun – 20 vuotta tapahtu-

44 Helm 2009, 253; painotus alkuperäisessä.

neen jälkeen – tarkoitus vakuuttaa sarajevolaiset siitä, että heitä nöyryytettiin, vai olivatko he oikeastaan iloisia saadessaan sodan keskellä jotain, mistä oli kova puute. Tämänkaltaiset pohdinnat eivät kuitenkaan kyseenalaista naisen kokeman epämiellyttävän hajun tuntemuksen aitoutta, joka yhä edelleen aktivoi hänen kehonsa hajumuistin. Se, että hän nauraa kireästi kokemuksensa puhuessaan, vihjaa epäselvästä suhtautumisesta herännyttä muistoa kohtaan. Toisin sanoen hän haluaisi nauraa tapahtuneelle vapautuneesti, mutta ei täysin voi tehdä niin, sillä kyseessä on (myös) hänen ruumiillinen muistonsa.

Eläkeikäinen mies muisteli, kuinka hän söi homeista leipää:

Muistan sen nälän, kun ei ollut muuta kuin homeista leipää, me söimme sitä, että pystyimme antamaan lapsille sen pienen [hyvän] leivän, jonka saimme. Söin *homeisia leivänkantoja* [painottaa ääntämällä hyvin hitaasti] ja valehtelin lapsille, että se oli elävää penisilliiniä ja että pidin siitä.

Tässä tapauksessa affektiivinen takauma saa miehen puhumaan hitaammin, aivan kuin homeisten leivänkantojen mainitseminen saisi hänet maistamaan niiden maun uudelleen. Toinen henkilö totesi:

Me saimme ison säilykepurkin haisevaa kalaa. En ole pystynyt syömään kalaa sen jälkeen; kalan haju saa minut oksentamaan.

Toteamus, kuinka 'kalan haju saa minut oksentamaan' luo suoran affektiivisen jatkumon menneisyydestä nykypäivään. Kertoja ei lisää toteamukseensa sanaa 'vieläkin' – näin ollen hän vaikuttaa tiedostavansa ja myöntävänsä muiston pysyvyyden. Tu-

markinia mukaillen voimme tässä tapauksessa havaita, kuinka ”menneisyyden aktiivinen läsnäolo” voi taltioitua ruumiiseen ja jäsentää sitä.”⁴⁵

Sensitiiviset symbolit

Tutkimusmateriaali tuo esiin selvän jännityksen hyväksymisen välttämättömyyden, vastenmieliseksi kuvailtujen tavaroiden sekä aikaisempiin kokemuksiin kohdistuvan etäännyttämispyrkimyksen välillä. Inhon tunteet eivät esiinny haastattelutilanteessa vain siksi, että ruumiilliset muistot tuovat niitä näkyviksi. Ne todistavat myös, ettei edes sodan aikana vaivuttu niin alas, että olisi lakattu välittämästä ruuan hajuista ja mausta.⁴⁶ Eräs muistelluista ruoka-ainevälikkeistä sisältää useita nöyryytyksen tasoja, joissa yhdistyvät kokemukset nälästä, välttämättömydestä ja hyväntekeväisyydestä – näitä ovat jauhelihaa sisältäneet ICAR-säilykepurkit. Kuten eräs haastateltavista tyhjentävästi totesi:

Kuuluisa ICAR, tietysti, kukaan ei välttynyt siltä. Sitä syötiin, koska se oli välttämätöntä, mutta ICAR:ista kerrottiin paljon juttuja. Se oli niin kuin koiranruokaa, he lähettivät meille eläintenruokaa. Ihmiset puhuivat siitä paljon, mutta jokaisen täytyi syödä sitä, täytyi, koska ei ollut mitään muuta, ei lihaa tai mitään muutakaan... Niin, sellaista se oli.

⁴⁵ Tumarkin 2013, 315.

⁴⁶ Tutkimuksessaan sarajevolaisten sodanjälkeisistä ”normaalin elämän” odo-
tuksista Stef Jansen (2013) osoittaa, että tämä dynamiikka on yleisestikin
keskeinen osa arkipäivän sotamuistoja Sarajevossa.

Useimmat haastateltavat puhuivat ICARista pitkään. ICAR on yksi virtuaalisen sotamuseon⁴⁷ tärkeimpiä esineitä ja sen status on ikoninen. ICARia on tutkittu tieteellisissä artikkeleissa⁴⁸, se on ollut esillä Bosnian tiedotusvälineissä⁴⁹, turisteille tarkoitetuilla verkkosivustoilla⁵⁰ ja siitä on keskusteltu vilkkaasti netin keskusteluryhmissä.⁵¹ Sarajevossa ja sen ulkopuolella vallalla olevan yleisen käsityksen mukaan ICAR symboloi kansainvälisten poliittisten toimijoiden ja Sarajevossa 1990-luvulla eläneiden ihmisten suhdetta – epätasaista voimasuhdetta, johon on suhtauduttava kyynisyydellä ja mustalla huumorilla. Se symboloi sarajevolaisten toiseutta suhteessa niihin, jotka lähettivät heille apua selviytymistä varten – tehden sarajevolaisista määrittelemättömän ihmisjoukon, joka epätoivoissaan ottaa vastaan mitä tahansa ruoka-apua.⁵²

ICARia muistellaan yleisesti kuvottavaksi ruuaksi, joka ei kelvannut edes kissoille ja koirille, mutta jota sarajevolaisten oli pakko syödä. Tätä ristiriitaista kokemuksesta kuvastaa Sarajevoon pystytetty 'Muistomerkki kansainväliselle yhteisölle', jonka on tehnyt sarajevolainen, nykyään New Yorkissa asuva visuaalinen taiteilija Nebojša Šerić Šoba. Muistomerkissä on allekirjoitus 'Kiittolliset Sarajevon kansalaiset', ja muodoltaan se on ICAR-purkki. Voidaan sanoa, että muistomerkin kautta sodan aikainen vaikea kokemus materialisoituu kyynisesti ja saa samalla näkyvän muodon.⁵³

47 *Sarajevski ratni predmeti* 2010.

48 Sheftel 2012.

49 Bošnjaci.net. 2007.

50 Sarajevo 2012.

51 Forum Klix.ba 2013.

52 Ks. Povržanović Frykman 2016.

53 Sarajevon nykytaiteen keskus (Sarajevo Centre for Contemporary Art), jonka luvalla muistomerkki julkiselle paikalle pystytettiin, julkaisi tiedotteen, jossa

On epäselvää, kuinka paljon ICARin ikoninen asema on – vai onko lainkaan – vaikuttanut artikkelissa analysoituihin narratiiveihin. Kun ICAR nousee esiin haastatteluissa, se näyttää kuitenkin aiheuttavan eräänlaisen 'potkun vatsaan'. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ihmiset puhuivat pitkään vihastaan ICARia kohtaan, vaikka he myönsivätkin syöneensä sitä halukkaasti, koska heidän asemassaan siitä ei voinut kieltäytyä (makua pystyi parantamaan, jos onnekaasti pystyi lisäämään siihen sipulia tai mausteita.)

Jonkinlaista jauhelihaa, jossain haisevassa suolakastikkeessa, tarkoitan, ei tomaatteja... Se oli vain jauhelihaa, siis, en tiedä mitä se oli, mutta jonkinlaista kastiketta, jossa oli lihaa, suolaa, ja ehkä jotain mausteita... Mausteita ei kyllä huomannut helposti, mutta ne peitivät lihan maun.

Ylläolevan lainauksen naiskertoja vitsaili kissansa reaktiosta ICAR:iin (ja tästä kertoessaan hän käytti aikamuotona presenssiä):

Ne ovat kaikista ällöttävimpiä säilykkeitä! Jaat purkin eläimen kanssa, koska senkin täytyy syödä jotain. Ja kissa nuuskii purkkia ja katsoo sitten sinua niin kuin sanoakseen, että oletko hullu? Tätä en syö!

on kohta sarajevolaisista "yhä vielä muistelemassa näitä säilykepurkkeja inholla". Tiedote jatkuu tämän jälkeen muistutuksella kansainvälisen yhteisön 1990-luvulla maalle asettamasta asevientikiellosta. Sen sijaan, että heidän olisi annettu taistella ja puolustaa itseään, kansainvälinen yhteisö "ruokki vaarassaollutta väestöä kauan sitten vanhaksi jääneellä säilykelihalla" (Bošnjaci.net 2007).

Toinen haastateltava muotoili kokemuksensa eri tavoin, huolimatta siitä, että hän aikaisemmin oli kertonut, kuinka erään koiran karvat olivat alkaneet lähteä tämän syötyä ICAR:ia:

Voin sanoa sinulle, ICAR oli meille... ICAR:in saaminen oli juhlaa! Vaikka se olikin yleisin tavara [yleisin osa humanitaarista apua], ei ollut varmaa, että saisimme sitä.

Verkkofoorumin ”Onko ICAR:in arvoitusta koskaan ratkaistu?”⁵⁴ osallistujat yrittivät (vuosina 2011–2013) saada selville, mikä taho ICAR:ia tuotti ja mitä se tarkalleen ottaen sisälsi. Aiheesta on runsaasti hauskoja kirjoituksia ja musta huumori on yleistä. Osa keskustelijoista on yhdistänyt humanitaariseen apuna saatujen ruokien huonon laadun (myös ICAR yhtenä ikonisena esimerkkinä tästä) suoraviivaisesti syöpään liittyvien kuolemantapausten määrään nyky-Sarajevossa (vakiintunut usko asian todenperäisyyteen kansan keskuudessa näyttää ruokkivan yleistä uhriutumisen asennetta). Toisaalta jotkut foorumin osallistujista muistuttavat toisia siitä, että ”kaikesta huolimatta se oli superruokaa”.⁵⁵

Tässä käytävää keskustelua varten on kuitenkin oleellista mainita, että edellisen kommentin kirjoittanut osallistuja kuvaillee myös sitä, kuinka hän kaksi vuotta sodan jälkeen löysi avaimattoman purkin ICAR:ia ja avasi sen ”muistellakseen miltä se maistui – ja maku oli hirveä. Silloin (sota-aikana) se oli kuitenkin todella hyvää.”⁵⁶ Eräs toinen keskustelufoorumin osallistu-

54 Forum Klix.ba. 2013.

55 Forum Klix.ba. 2013.

56 Forum Klix.ba. 2013.

jista esittelee itsensä sodan aikana pullukaksi teiniksi, joka ahmi valtavasti ICARia. Koska kukaan pojan naapureista ei suostunut syömään sitä, he antoivat annoksensa hänelle.

Menneisyyden ja nykyisyyden välinen affektiivinen yhteys saattaa tulla haastatteluissa esiin sen kehossa ilmenevien vaikutuksen kautta. Vaikutus voi olla negatiivinen – tietty haju saa henkilön oksentamaan – tai positiivinen. Tutkimusaineisto sisältää runsaasti kuvausta avustuksena saatujen tavaroiden tuottamasta jännityksestä ja ilosta. Seuraava kertomus tomaatista hämärtää rajoja (tomaatin saamien) symbolisten ja pragmaattisten merkityksen välillä, mutta kuvaa kuitenkin tomaattia sensitiivisenä esiin. Muisto kertoo parvekkeella kasvatetusta tomaatista, jonka kolme naapurusta jakoi keskenään ja söi juhlallisesti haarukkaa ja veistä käyttäen.

Täti T., minä ja mummo *jaimme* [painottaen] tomaatin, jonka olimme *kasvattaneet* [painottaen] kukkaruukussa. Se oli kuin pieni pallo ja se oli vaaleanpunainen, se ei ollut vielä edes kypsä. Me laitoimme sen *isolle lautaselle* [hyvin hitaasti lausuen] ja sitten me otimme *pienet lautaset* [hyvin hitaasti lausuen] ja leikkasimme tomaatin *kolmeen osaan* [hyvin hitaasti lausuen], ja jokainen meistä asetti oman palasensa omalle lautaselleen, otti haarukan ja veitsen ja leikkasi tomaatinpalasen pienemmäksi. Voitko kuvitella? (...) Me nautiskelimme tämän *pienen* [hyvin hitaasti lausuen] tomaatin [naurua]. Kolmestaan! Se oli erityinen ilo. En usko, että koskaan olen syönyt parempaa tomaattia koko elämässäni [naurua]!

Tomaatin mahdollinen symboliarvo kasvaa, kun muisto ankkuroituu aistikokemukseen. Positiiviseen ruumiilliseen muistoon yhdistyy samanaikaisesti onnellinen muisto solidaarisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta, jota materiaalinen rutiini, yhdessä

syöminen vahvisti. Lisäksi tapa, jolla kolme naista söi tomaatin haarukalla ja veitsellä, yhdisti heidät taas sotaa edeltäneeseen sivistyneeseen elämään ja symbolisoi näin ollen normaaliuutta.

Suupolvien välinen ero

Kuten olen edellä tuonut ilmi, esineet, jotka Sarajevon piirityksen kokeneiden narratiiveissa saavat sensitiivisen luonteen, eivät muodosta 'surun paikkoja'.⁵⁷ Tämän tutkimuksen analyysin valossa ne ovat 'uudelleen kokemisen paikkoja', mukaan lukien tavalliset tavarat, jotka sodan kontekstissa ovat saaneet erityisen tärkeän merkityksen. Niiden merkityksellisyys perustuu siihen, että niitä oli niukasti ja vaikeasti saatavissa, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että niistä kerrotut kokemukset olisivat sävyltään pelkästään negatiivisia. Tutkimusaineisto osoittaa, että haastateltavan sodanaikainen ikä vaikuttaa pääosaltaan siihen, millainen affektiivinen lataus hänen narratiiviinsa sisältyy.

Aikuisina sota-ajan läpikäyneet kertoivat enimmäkseen kokemistaan vaikeuksista ja nöyryyksistä, kun taas ne, jotka olivat olleet 1990-luvulla lapsia, kertoivat usein myönteisestä jännityksestään ja ilosta, kun he saivat makeisia, leluja tai käytettyjä farkkuja, jotka olivat "aivan täydellisiä" ja niin rakkaita, että oli "mahdotonta" heittää niitä pois sodan päätyttyä. Lapset ymmärtävät maailman – sen materiaalisuuden – niin kuin se on, toisin sanoen niin kuin he sen ympäristään aistivat. Kun tutkimuksen nuorimilta osallistujilta kysyttiin humanitaarisesta avusta, useimmat

⁵⁷ De Nardi 2014, 446.

heistä puhuivat eloisasti ilon hetkistä, joita he kokivat saadessaan *kallisarvoisia* herkkuja humanitaarisen avun lounaspaketeista. Yksi haastatelluista lisäsi:

Tiedätkö, ehkä puhun siitä nyt vähän eri tavalla... Katsos, kun olet vanhempi, ehkä silloin puhut eri tavalla, mutta me [jotka olimme sodan aikana lapsia] puhumme siitä kaikesta iloisesti, ja herkut tekivät meidät onnellisiksi.

Vietnamilaisina kekseinä tunnetuilla elintarvikkeilla oli paikallisten kerronnassa samanlainen status kuin ICAR-säilykkeillä. Nainen, jonka lapset olivat pieniä sodan aikaan, kertoi:

Muistan ne UNICEFin lähettämät keksit, jotka olivat suunnilleen 50 vuotta vanhoja... Ne olivat hyvin kuivia ja valkoisia. Me koitimme tehdä niistä jotain, tehdä niistä kakkuja yhdistettynä johonkin. Sekin oli kamalaa. Näin miten vanhoja ne olivat ja näin miten kamalia ne olivat, mutta ei ollut yksinkertaisesti muuta vaihtoehtoa kuin antaa ne lapsille syötäväksi, sillä minulla ei ollut muuta. Jos olisi ollut, en varmasti olisi syöttänyt niitä heille, ja se tekee minut myös vihaiseksi, sillä minusta tuntui, että niistä haluttiin vain päästä eroon (...) Minusta tuntui, että ne ihmiset, jotka lähettivät heille sitä apua, humanitaarista apua, itse asiassa käyttivät meitä hyväkseen, sillä he lähettivät meille jotain mitä itse eivät ikinä olisi syöneet.

Samat keksit olivat kuitenkin erään nuoremman miehen suosikkeja, kuten hän kertoi:

Oli siis olemassa ICAR, mistä on puhuttu paljon, mutta minä muistan oikeastaan ne lounaspaketit – *jaaaa* [venyttäen] ne keksit, amerikkalaiset, noin 40–50 vuotta *vanhat* [painottaen], metallirasioissa, ja joita me [lapset] söimme, söimme ja söimme, koska ne olivat niin makeita [hymyilee] ja me olimme hyvin iloisia, *kun niitä oli tarjolla* [korostetusti]. Ne olivat makeita, ja me lapset pidimme niistä herkuista, ja ne *syötiin* [hyvin hitaasti kerrottuna].

Hänelle mieluisimpia ruokatarvikkeita olivat lounaspaketit (jotka alun perin oli tarkoitettu Yhdysvaltain armeijalle):

Ne lounaspaketit, jotka sisälsivät paljon tavaraa, olivat jotain erityistä, niissä oli, kuten sanotaan, sekä suolaista että makeaa. Jotain makeisia, pieniä *suklaapatukoita* [hyvin hitaasti puhuen], ja niitä *ruokia* [hyvin hitaasti puhuen] mitä siellä oli! Ne lounaspaketit jäivät minulle... koska ne oli pakattu erityisellä tavalla, johonkin *muoviin* [hyvin hitaasti puhuen], *folioon* [hyvin hitaasti puhuen], sitten johonkin, en tiedä, materiaaliin, joka luultavasti oli lämmön- ja vedenkestävää. Joten muistan niistä paljon.

Toinen nuori mies muisteli itselleen tärkeäksi käytettyä kenkäparia, jonka hän sai humanitaarisesta avusta. Vaikka kengät olivat hänelle liian pienet (ja siksi sattuivat), hän rakasti niitä, sillä ne jalassaan hän pystyi pelaamaan jalkapalloa naapurin poikien kanssa. Seuraava esimerkki osoittaa, kuinka epämiellyttävä ruumiillinen tuntemus jostain aineellisesta esineestä kyllä tiedostetaan, mutta esineen funktio on tuntemusta tärkeämpi. Vaikka muisto pahasta hajusta on tarkoituksenmukainen, se ei siltikään ole syy pitää kokemusta negatiivisena (aikamuotojen sekoittuminen vastaa alkuperäistä haastattelua):

Vanhempani kävivät muutaman kerran, ja toivat... ei oikeastaan vaatteita, mutta he toivat jonkinlaisia *peittoja* [sanoo hyvin hitaasti]. Me kutsuimme niitä *hevosten loimiksi* [painottaen]. Ne olivat *punaisia* [sanoo hyvin hitaasti] ja ne olivat melko karkeita.

Miksi 'hevosten loimia'?

No, en tiedä, ne olivat niin... niin kuin, ne olivat niin *karkeita* [sanoo hyvin hitaasti] ja niin *kamalia* [sanoo hyvin hitaasti]. No, et pystynyt – jos pidit niitä päälläsi – et yksinkertaisesti pystynyt hengittämään,

ne *haisivat* [painottaen], ja siksi ihmiset kutsuivat niitä hevosten loimiksi, koska aikaisemmin tällaisia peittoja käytettiin hevosilla.

Ahaa, ok.

Niin, ihmiset sanoivat – nyt olemme joutuneet pisteeseen, jossa meidän pitää käyttää jotain mikä on hevosille tarkoitettu. Mutta oli sota – peittele siis itsesi mihin tahansa... Lämmitys ei toiminut, ei ollut mitään millä lämmittää, ei keskuslämmitystä, ei tietenkään, tai mitään muuta mitä nykyään on – käytä siis näitä peittoina! Joten muistan, kuinka tällaisia peittoja tuli paljon, ja koska ne olivat *isoja* [sanoo hyvin hitaasti] ne olivat lämpimiä mutta myös hyvin haisevia, eikä sota-aikana ollut mahdollista pestä niitä, koska ei ollut pesuaineita tai sähköä pesukonetta varten... Niinpä niistä tehtiin... Muistan kuinka meidän naapurustossamme he [naiset] tekivät niistä meille [lapsille] jonkinlaisia haalareita, joita pidimme talvella. Joillakin oli kotona ompelukoneita, ja he leikkelivät peittoja vähän sieltä täältä ja tekivät... niin kuin... talveksi.

Niin kuin haalarit?

Kyllä, niin kuin haalarit. Sitten me – sehän on siis normaalia, että lapsi menee heti kun on tulitauko – juoksimme ulos, kierimme lumessa, leikimme, pääsimme eroon energiasta. Ja meillä oli *lämmi*n [painottaen], mutta voi sitä *hajua* [painottaen, hymyillen]. Joten muistan ne hevosten loimet, kuten niitä kutsuimme, oikein hyvin.

Nuoremmat haastateltavat eivät kokeneet sotaa poikkeustilana, joka olisi saanut heidät tietoisiksi merkittävistä menetyksistä ja muutoksista ympäristössään tai joka olisi haastanut heidän identiteettinsä ja ihmisarvonsa. Se oli maailma, jonka he tunsivat – ainoa maailma, josta heillä oli omakohtaista kokemusta. Kun nämä nuoret ihmiset kaksikymmentä vuotta myöhemmin muistelivat saamaansa humanitaarista apua, he kertoivat avun saamisen aiheuttamasta jännityksestä sekä hälinästä, mikä pitkissä

jonoissa vallitsi. Heidän muistonsa avustuspaketeista ovat onnellisia, sillä he muistavat sen ilon, minkä uuden mekon tai uuden vihon saaminen toi – ne olivat heille ihanampia kuin mitä ikinä olivat nähneet. Heidän aistituntemuksiin perustuvat muistonsa kohdistuivat esimerkiksi ”lounaspakkaus numero seitsemään”, jolla oli erityistä keräilyarvoa lasten harrastamassa esineiden vaihtokaupassa.

Mikä tärkeintä, lounaspakkaus sisälsi suklaapatukan. Kuten jo aikaisemmin todettu, nuoret haastateltavat muistelivat suklaata sen hyvän maun vuoksi – toisin sanoen sen aineellisen ominaisuuden vuoksi, eikä siksi, että se olisi muistuttanut heitä sotaa edeltäneestä normaaliudesta, johon suklaan syöminen kuului. Suklaapatukka auttoi makunsa kautta lapsia luomaan heille heidän tuntemansa maailman – ja teki lapsista suklaasta pitäviä yksilöitä, mutta aikuisia sama suklaapatukka muistutti voimakkaasti siitä, että maailma niin kuin he sen tiesivät, oli tuhottu. Ilon hetkestä, joka aiemmin oli ollut säännöllinen osa jokapäiväistä elämää, oli tullut poikkeus. Tämän tajuaminen herätti kokonaisvaltaisen menetyksen tunteen ja sai aikuiset tiedostamaan, ”kuinka hylätty itse asiassa oletkaan, kuinka merkityksetön”, kuten eräs haastateltavista totesi.

Lopuksi

Olen tuonut artikkelissani esiin ihmisten kokemuksia heidän menneisyydessä vastaanottamastaan humanitaarisesta avusta ja osoittanut, kuinka henkilöiden ja esineiden vuorovaikutus akti-

voi ruumiillisen muistamisen. Tähän kuuluvat myös affektiiviset suhteet tiettyjä esineitä kohtaan. Sodan kokemusten narratiiveissa keskeinen merkitys on esineillä, jotka ovat suoraan yhteydessä kehoon, sekä esineillä, jotka ylläpitävät elämää. Samansuuntaisesti Sarah De Nardin esittämän ajatuksen kanssa, jonka mukaan kehon muisti on erottamattomasti yhteydessä nykyhetken muistoihin sodasta,⁵⁸ analyysini osoittaa, että *menneisyyteen* liittyvät aistimukset säilyttävät pysyvän affektiivisen ulottuvuuden, joka välittyy narratiiveissa *nyt* ja vaikuttaa samalla affektiivisesti kertojaan.

Analysoimani esimerkit tarjoavat yleisen selityksen kokemuksille, joita jo lainaus artikkelin johdannossa havainnollisti: muisto siitä, että leipää ei menneisyydessä ollut – nälkäänäkevien tuskainen kärsimys – ei pyyhkiydy pois, vaikka leipää nyt on saatavilla. Tämänkaltaiset kokemukset eivät unohtu – eikä niitä joskus edes voi unohtaa, sillä ne ovat *ruumiillisia muistoja*. Tällaiset muistot puolestaan paljastavat kuinka tiukasti ihmiset ovat kietoutuneet heitä ympäröivään aineelliseen maailmaan.

Analyysini osoittaa edelleen, että esineet, jotka ihmiset nostavat narratiiveissa merkityksellisiksi, ovat *sensitiivisiä* niiden ristiriitaisen luonteen vuoksi, toisin sanoen siksi, että ihmisten asenteet niitä kohtaan ovat ristiriitaisia. Jotkin avustustavarat olivat todella välttämättömiä, mutta maistuivat tai haisivat pahalle. Toiset tavarat puolestaan toivat iloa, mutta niitä oli vain harvoin saatavilla. Molemmissa tapauksissa tavaroihin liittyvät aistikokemukset muodostavat ruumiillisia muistoja, jotka resonoivat vielä

58 De Nardi 2014, 45.

kaksi vuosikymmentä myöhemminkin, kun ihminen kohtaa vastaavia makuja, hajuja ja tuoksuja, tai kun totuttuihin aineellisiin olosuhteisiin tulee äkillisiä muutoksia (lämmön-, sähkön- ja vedenjakelun katkeaminen).

Nämä ruumiilliset muistot näyttävät kuitenkin aktivoituvan myös muistojen kerrontatilanteessa. Tämä viittaa siihen, että menneisyyden kokemusten affektiivinen voima on latautunut joihinkin humanitaarisen avun esineisiin, toisin sanoen niitä koskeviin muistoihin. Muistot voivat olla sekä positiivisia että negatiivisia. Aikuisina sodan kokeneiden ihmisten narratiiveissa tietyt humanitaarisen avun tavarat ilmenevät sensitiivisinä kuitenkin myös siitä syystä, että ne ovat niin arkisia ja itsestään selvä osa ”normaalialta olemassaoloa”. Nämä tavarat olivat erittäin haluttuja riippumatta niiden vastenmielisistä piirteistä. Kun epäselvää tilannetta muistellaan jälkeensä ja sitä yritetään järjestyttää, tavalliset, arkiset esineet nousevat esimerkeiksi minkä tahansa itsestään selvänä pidetyn materiaalisen hyvinvoinnin hauraudesta, ja ”normaalit” sosiaaliset ja emotionaaliset reaktiot voidaan turvallisesti kohdistaa niihin.⁵⁹

On todettu, että henkilöiden ja esineiden välinen vuorovaikutus muodostaa ruumiillisen muistamisen, että mnenoniset prosessit toimivat myös tasoilla, joita ei täysin voi kognitiivisesti selittää ja että näiden prosessien lopputulokset laajentavat representaatioita sen sijaan, että olisivat kokonaan niiden ulkopuolella. Tämä artikkeli osoittaa, että sen lisäksi, että kysytään ’miksi’ – jolloin tutkitaan kokemusten merkityksellistämisen sanallisia keinoja ja liitetään rationaalisesti (ja moraalisesti) osaksi suurem-

59 Ks. Povrzanović Frykman 2002.

paa kokonaisuutta – tulee huomioida myös kysymys ’kuinka’ huomioimalla kerrontatilanteen fyysiset ja fysiologiset ulottuvuudet. Useiden haastattelujen aikana vuodatettiin kyneleitä. Ehkä tärkeintä on kuitenkin se, kuinka haastateltavien kireä nauru ja epäuskoiset hymyt välähdyksenomaisesti osoittavat puutteen ja ilon samanaikaisten muistojen ambivalenssin. Ne korostavat sekä muistelijoille itselleen että tutkijalle vaikean piiritystilanteen affektiivista voimaa, jonka ruumiilliset muistot ovat säilöneet. Ne myös vahvistavat joustavuuden affektin keskeisimmäksi ominaisuudeksi: humanitaarisen avun esineet ovat *sensitiivisiä* juuri siksi, että (vanhemmat) muistelijat eivät voineet (aina) päättää, kuinka niihin suhtautua. Kaksikymmentä vuotta sodan jälkeen he eivät olleet aivan varmoja, kuinka pukea sanoiksi kokemukseensa humanitaarisesta avusta: pitäisikö heidän tuntea olevansa kiitollisia vai vihaisia, onnellisia selviytymisestään vai tuntea joutuneensa nöyryytetyiksi. Joka tapauksessa, muistelutilanne luo *affektiivisen jatkuvuuden* sen välille mitä ja miten kerrotaan, sekä menneisyyden tapahtuman ja siitä nykyhetkessä kertomisen välille.

(Suomennos: Eija Schwartz)

Lähteet

- Blackman, Lisa & Couze, Venn 2010. *Affect. Body & Society* 16(1): 7-28.
- Bošnjaci.net. 2007. U Sarajevu podignut spomenik konzervi [Sarajevoon nousut säilykepurkin muistomerkki]. <http://www.bosnjaci.net/print.php?pid=14735> (1.9.2019).

- Burton, Tess 2011. Painful memories: chronic pain as a form of re-mem-bering. *Memory Studies* 4(1): 23–32.
- Cichosz, Maria 2014. The potential of paying attention: tripping and the ethics of affective attentiveness. *Emotion, Space and Society* 10: 55–62.
- Csordas, Thomas J. 1990. Embodiment as a paradigm for anthropology. *Ethos* 18(1): 5–47.
- De Nardi, Sarah 2014. An embodied approach to Second World War sto-rytelling mementoes: probing beyond the archival into the corpore-ality of memories of the resistance. *Journal of Material Culture* 19(4): 443–464.
- Forum Klix.ba. 2013. Da li je ikad rijesena zagonetka "Ikar" konzervi? [Onko Icar-purkkien arvoitusta koskaan ratkaistu?] <http://forum.klix.ba/da-li-je-ikad-rijesena-zagonetka-ikar-konzervi-t50983.html> (1.9.2019).
- Helm, Bennett W. 2009. Emotions as evaluative feelings. *Emotion Review* 1(3): 248–255.
- Highmore, Ben 2010. Affect, food, and social aesthetics. Teoksessa Gregg, Melissa & Seigworth, Gregory J. (eds.) *The Affect Theory Reader*. Durham and London: Duke University Press, 118–137.
- Jackson, Michael 2013. *Lifeworlds: Essays in Existential Anthropology*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Jansen, Stef 2016. Ethnography and the Choices Posed by the 'Affective Turn'. Teoksessa Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja (eds.) *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press, 55–77.
- Jansen, Stef 2013. Hope for/against the state: gridding in a besieged Sara-jevo suburb. *Ethnos: Journal of Anthropology* 79(2): 238–260.
- Kapić, Suada & Ozren Pavlović & Nihad Kreševljaković 2006. *Sarajevo Survival Map*. Sarajevo: Fama International.
- Maček, Ivana 2009. *Sarajevo Under Siege: Anthropology in Wartime*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Massumi, Brian 1995. The autonomy of affect. *Cultural Critique* 31: 83–109.
- Navaro-Yashin, Yael 2009. Affective spaces, melancholic objects: ruination and the production of anthropological knowledge. *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N.S.) 15: 1–18.
- Povrzanović Frykman, Maja 2002. Violence and the re-discovery of place. *Ethnologia Europaea* 32(2): 69–88.
- Povrzanović Frykman, Maja 2008. Staying behind: civilians in the post-Yugoslav wars 1991–95. Teoksessa Atkin, Nicholas (ed.) *Daily Lives of Civilians in Wartime Twentieth-Century Europe*. Westport and London: Greenwood Press, 163–193.
- Povrzanović Frykman, Maja 2016. Material enactments of shifting hierarchies: emic perspectives on humanitarian aid in the 1990s war in Sarajevo. Teoksessa Espiña, Yolanda (ed.) *Images of Europe. Past, Present, Future. ISSEI 2014 - Conference Proceedings Porto, Portugal*. Porto: Universidade Católica Editora, 535–543. http://www.ucedito-ra.ucp.pt/site/custom/template/ucptpl_uce.asp?SSPAGEID=2956&lang=1&artigoID=1561 [Permalink].
- Sarajevo. 2012. Spomenik međunarodnoj zajednici [Monumentti kansainväliselle yhteisölle]. <http://sarajevo.co.ba/znamenitosti/spomenik-medunarodnoj-zajednici/> (1.9.2019).
- Sarajevo Survival Guide*. 1993. Text: Prstojević, Miroslav; Photos: Željko Puljić for FAMA. Editors: Razović, Maja & Wanger, Aleksandra. Sarajevo: FAMA.
- Sarajevski ratni predmeti* [Sarajevon sotaesineet]. 2010. A virtual museum. <http://h.etf.unsa.ba/srp/projekat.htm> (1.9.2019).
- Seigworth, Gregory J. & Gregg, Melissa 2010. An inventory of shimmers. Teoksessa Gregg, Melissa & Seigworth, Gregory J. (eds.) *The Affect Theory Reader*. Durham and London: Duke University Press, 1–25.
- Sheftel, Anna 2012. 'Monument to the international community, from the grateful citizens of Sarajevo': dark humour as counter-memory in post-conflict Bosnia-Herzegovina. *Memory Studies* 5(2): 145–164.

Stewart, Kathleen 2007. *Ordinary Affects*. Durham: Duke University Press.

Thrift, Nigel 2008. *Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect*. London and New York: Routledge.

Tumarkin, Maria 2013. Crumbs of memory: tracing the 'more-than-representational' in family memory. *Memory Studies* 6(3): 310–320.

Marjo Kolehmainen ja Taina Kinnunen

AFFEKTIIVISET REPERTUAARIT SUOMALAISTEN KOSKETUSELÄMÄKERROISSA

Minulla ei ole yhtään muistikuvaa siitä, että oma äiti olisi pitänyt minua sylissä. Tai että olisi edes koskettanut, silittänyt päätä tai pukeutunut vaatteita ylle. Äiti oli omalla tavallaan sulkeutunut, työssään ahkera ja säntillinen, ei hänellä ollut aikaa hellimiseen eikä halailuihin.

Eikä niitä halailuja meidän perheessä harrastettu muutenkaan. Hänen sukupolvessaan se tuskin oli tapana tai luontaista, tai ainakaan pohjalaisessa talonpoikaisperheessä...

Lapsen kaipaus lämpimään, ikuinen kaipaus kotiin, syliin... se ikävä ei sammunutkaan, että samanlaisena jatkui läpi pitkien vuosien [...] Minä muuten luulen, että minun syntyessäni, sarjassamme ainoana sodan aikaan, jäi kohdaltani jopa ne pakollisetkin hoidot suurelta osin tekemättä. Ainakin iho niin kertoo ja vielä niitä ikäviä.

Olen vuorostani koettanut puhua nuorilleni ja lapsenlapsilleni [...] että antakaa ihokosketusta vauvoillenne, se on elämän tärkein kokemus. Katsokaa eläinperheitä, siellä nuollaan ja pajataan päivät pitkät toisiaan ja pentujaan ja paljon muutakin on meillä eläimistä opittavaa. (Helka, s. 1942)

Johdanto: Ihon ikävä

Edellä siteeratut otteet ovat osa kirjoitushetkellä jo isoisoäiti-ikäisen Helkan kirjoitusta. Hän ei muista, että äiti olisi koskettanut häntä tai pitänyt sylissä. Helka kuvailee lapsuuttaan kirjoittamalla, että vaikka hänellä oli äiti, hänellä oli silti tunne äidittömyydestä. Hänen lapsuus- ja nuoruusvuosiensa merkittävimmät kosketusmuistot liittyvät siihen, kun opettaja kerran lohdutti liikuntatunnilla itsensä satuttanutta Helkaa – tällöin Helka itki liikutuksesta, ei suinkaan kivusta – ja siihen, kun isosisko letitti Helkan hiuksia. Helka myös muistelee, etteivät halailut olleet hänen vanhempiansa sukupolvelle, ainakaan pohjalaisissa talonpoikaisperheissä, tyyppillistä käytöstä. Lisäksi suomalaisessa kulttuurissa ei ollut tapana muutenkaan erityisemmin helliä lapsia. Hellyyttä Helka toteaa saaneensa hevoselta, jonka kanssa hän teki nuoruudessaan peltotöitä. Hevonen kuunteli ymmärtäväisesti ja nyökytteli päätään osaaottavasti. Sen päähän ja rintaan saattoi nojata, kiertää kädet kaulaan ja itkeä itkunsa. Omille lapsilleen Helka on yrittänyt korostaa ihokontaktin tärkeyttä perustellen sitä eläinperheiden tavalla toimia.

Helka kirjoittaa hänen ihonsa edelleen ikävöivän lapsena saamatta jäänyttä rakastavaa kosketusta. Hän selittää kokemustaan osin sillä, että hän syntyi sota-aikana. Kosketuskokemukset todellakin muotoutuvat historiallisten olosuhteiden ja kulttuuristen sopimusten varassa.¹ Näin Helkan muistossa yhdistyy sekä ihon henkilöhistoria että sen väistämätön sosiaalisuus, mitä Helka kykenee refleктоimaan. Länsimaisessa kulttuurissa ihon ajatellaan

1 Classen 2005a; 2005b; 2012.

erottavan yksilön muista, kun taas monissa muissa kulttuureissa iho ymmärretään jaetuksi.² Lähtökohtamme tässä artikkelissa on, että myös suomalaisessa kulttuurissa ihoon väistämättä kaitertuvat subjektin psyyke ja sen sosiaaliset sidokset.³ Tuntoaisti kehittyy jo kohdussa todennäköisesti ennen muita aisteja, ja vastasyntyneen ensimmäiset kokemukset maailmasta ovat tunteita pidellyksi tulemisesta. Ihon historia on siis perin juurin materiaalista; tuntoaistin kautta rakentunutta suhdetta sosiaalisuuteen ja ympäristöön. Ruumiin aistimellisuutta tutkinut ranskalainen antropologi David Le Breton (2017) on jopa esittänyt, että jokainen henkilöhistoria on ensisijaisesti ihon historiaa, ja iho kantaa mukanaan kulttuurista tietoa. Helkan tapauksessa iho muistaa niin lapsuuden laiminlyönnit kuin kosketukset. Kirjoitus havainnollistaa ihoa sosiaalisesti jaettujen aistimellisten ja affektiivisten käytäntöjen tietämisen ja muistamisen alueena.

Helkan kosketuselämäkerta on yksi niistä suomalaisten kosketuselämäkerroista, joiden analyysiin tämä artikkeli perustuu. Hänen elämäkertansa sisältää tyypillisiä piirteitä sotavuosina syntyneen suomalaisnaisen kosketusmuistoista elämän varrelta. Kosketuselämäkerrat ovat eri-ikäisten ja eri puolilla Suomea asuvien henkilöiden tekstejä, joita artikkelin toinen kirjoittaja keräsi yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kanssa järjestyn kirjoituspyynnön avulla vuonna 2011. Kirjoituskutsun nimi oli *Kosketus Suomessa - Lämpöä, luottamusta vai pelkoa?*. Kutsuun vastasi SKS:n kirjoittajaverkoston kautta yhteensä 38 kirjoittajaa, joista 33 oli naisia ja vain viisi miehiä. Suuri osa vastaajista

2 Howes 2018.

3 Vrt. Le Breton 2017, 97.

oli eläkeikäisiä. Lisäksi kirjoittaja keräsi yliopisto-opiskelijoiden kosketuselämäkertoja vuosina 2012 ja 2014 osana opettamiaan kursseja kahdessa eri suomalaisessa yliopistossa. Tuloksena oli yhteensä 23 elämäkertaa, jotka kaikki olivat naisten kirjoittamia. Paria poikkeusta lukuun ottamatta opiskelijanaiset olivat kirjoitushetkellä 20–30-vuotiaita, joten he edustivat eri sukupolvea kuin SKS:n kirjoituspyyntöön vastanneet. Yhteensä tässä artikkelissa käsittelemiämme kosketuselämäkertoja on siis 61, ja kirjoituksia on tämän artikkelin tarpeisiin paikoin anonymisoitu esimerkiksi muuttamalla nimiä tai yksityiskohtia. Tämä aineisto on ainutlaatuinen, sillä tietävästi kosketuselämäkertoja ei ole toistaiseksi kerätty muualla.

Kosketuselämäkerroissaan kirjoittajat pohtivat sitä, millaista kosketusta he ovat kokeneet elämänsä aikana, kuinka he ovat itse koskettaneet ja miten he ovat kokeneet kosketuksen elämänsä varrella. Elämäkerroista välittyy monipuolinen kokemusten kirjo, ja usein yhdellä ja samallakin kirjoittajalla on runsaasti kokemuksia sekä miellyttävästä että epämiellyttävästä kosketuksesta. Elämäkerrat sisältävät moninaisia affektiivisesti latautuneita kuvauksia kosketuskokemuksista. Kosketuselämäkerroista on mahdollista tunnistaa erilaisia kosketetuksi tulemiseen, koskettamiseen ja sen välttämiseen tai puutteeseen liittyviä *affektiivisia repertuaareja*⁴. Repertuaarin käsite suuntaa huomiota paitsi siihen, kuinka eri ihmisillä on erilaiset kosketusrepertuaarit myös siihen, kuinka he rekisteröivät samankaltaista kosketusta eri tavoin henkilöhistorioidensa seurauksena.

4 Kinnunen & Kolehmainen 2019.

Affektiiviset repertuaarit ilmenevät niissä tavoissa, joilla kirjoittajat kuvaavat kosketusmuistojaan ja niihin liittyviä tapahtumia, tunteita ja aistimuksia. Osalle kirjoittajista kosketus liittyy ennen kaikkea lämpöön, rakkauteen ja huolenpitoon, ja usein nämä kirjoittajat olivat nauttineet rakkaudellisesta ja hellästä kosketuksesta eri elämänvaiheissaan. Toisille taas kosketus on tarkoittanut pääosin väkivaltaa, kipua ja nöyryytystä, ja kosketusmuistot ovat toistuvasti traumaattisia. Kielteiset kosketuskemukset eivät kuitenkaan rajoittuneet kuitenkaan vahingoittavaan kosketukseen. Huomattavalle osalle kosketuselämäkertojen kirjoittajia päällimmäisin kokemus vaikuttaa olleen kosketuksen puute. Helkan tavoin moni kirjoittaja kokee jääneensä vaille riittävää hellivää kosketusta, ja monet ovat janonneet kosketetuksi tulemista läpi elämänsä. Elämäkertakeruun järjestämisen sysäyksenä oli toisen meistä kirjoittajista ihmettely siitä, onko hänen oma muistikuvansa etäisistä vanhemmista tavallinen kokemus suomalaisten keskuudessa – ja keruun lopputulos oli se, että se todella on.⁵ Elämäkerroissa tulee esiin myös kosketuksen merkityksellisyys suhteessa eläimiin ja luonnonelementteihin. Ihmiset kokevat nämä kosketussuhteet usein erityislaatuisiksi etenkin silloin, kun kosketetuksi tuleminen tai muiden ihmisten kosketaminen jää vähäiseksi tai se tuntuu syystä tai toisesta ongelmalliselta. Artikkelimme jäsentyy näiden aineistosta esiin nousevien erilaisten repertuaarien analysoimisen varaan. Paikannamme repertuaarit historiallisiin kehyksiinsä, jolloin kosketuskemukset näyttäytyvät sukupolvisidonnaisina. Tämä on mielestämme

5 Kinnunen 2013.

perusteltua, vaikka mitkään repertuaarit eivät ole redusoitavissa tiettyihin sukupolviin.

Kosketuksen jäljillä

Tärkeänä pontimina kirjoituspyynnön järjestämiselle oli se, että ihmistieteissä kosketusta on tutkittu empiirisesti toistaiseksi vähän. Viime vuosikymmenten ruumiillisuustutkimuksen räjähdysmäisestä kasvusta huolimatta kosketus on jäänyt lähinnä tiettyjen ranskalaisfilosofien, kuten Maurice Merleau-Pontyn, Jean-Luc Nancy, Luce Irigarayn ja Jacques Derridan, pohdintojen varaan. Kosketusta pidetään ehkä itsestäänselvyytenä, eikä sen tutkimusta ole pidetty kiinnostavana.⁶ Laiminlyöntiä selittää osin tuntoaistin historiallinen asema aistihierarkian ”alimpana” aistina länsimaisessa ajattelussa.⁷ Vuorovaikutuksellisenä eleenä kosketus on varsin politisoitunut, mikä osaltaan perustelee sen tutkimisen tärkeyttä. Julkisessa keskustelussa kosketus yhdistetään lähinnä vahingoittavaan kosketukseen, jolloin välittävä kosketus jää helposti taka-alalle. Kuvaavaa on, että myös kosketuksen tutkimus on keskittynyt väkivaltatutkimukseen. Viime vuosina kosketusta on kuitenkin sivuttu osana (sukupuolittunutta) tunnettyötä sosiaali- ja terveysalalla sekä kasvatuksen, opetuksen ja kauneudenhoidon ammateissa.⁸

6 Vrt. Classen 2005a, 1; Paterson 2005, 161; Paterson & Dodge 2012.

7 Synnott 1997, 128–145.

8 Draper 2014; Estola 2003; Korvajärvi 2016; Rajala 2016; Twigg 2006; Twigg ym. 2011.

Tuntoaistia ja kosketusta on tutkittu aiemmin myös evoluutioantropologiassa -ja psykologiassa ihmisten arkaaisena tapana muodostaa sidoksia lajikumppaneihinsa.⁹ Psykoanalyttikot ovat nostaneet esille ihokontaktin tärkeyden varhaislapsuudessa,¹⁰ ja muutoinkin psykologiassa on keskusteltu kosketuksesta jokapäiväisen kommunikaation välineenä.¹¹ Hoitotieteissä taas on tehty suhteellisen paljon empiiristä tutkimusta, jossa on selvitetty kosketuksen eri tehtäviä hoitotyössä sekä kosketuksen hyötyjä erilaisille asiakasryhmille.¹² Myös eläinkosketuksen terapeuttisuutta on tutkittu osana hoitotyötä.¹³

Tärkeänä virittäjänä tämän artikkelin kysymyksenasettelulle ovat olleet tuntoaistin ja kosketuksen kulttuurihistorialliset ja kulttuurimaantieteelliset tutkimukset sekä aistianthropologia. Kulttuurihistorioitsijat ovat selvittäneet tuntoaistin muuttunutta asemaa ja kosketuksen vaihtelevia merkityksiä Euroopassa,¹⁴ kun taas kulttuurimaantieteilijät ovat pohtineet tuntoaistia osana ihmisen elettyä ympäristösuhdetta.¹⁵ Kulttuuriantropologit ovat olleet kiinnostuneita aistien kategorisoinnin ja aistieleiden kulttuurisista vaihteluista.¹⁶ Länsimainen tapa tunnistaa viisi erillistä aistia: näkö-, kuulo-, haju-, maku- ja tuntoaisti ei ole yleismaailmallinen. Aistien suhde tietokäsitykseen sekä aistien merkitys jokapäiväisessä tiedonhankinnassa ja kommunikaatiossa muiden ihmisten ja kumppanuuslajien kanssa niin ikään vaihtelee

9 Esim. Field 1995; Jablonski 2006; Montagu 1971.

10 Anzieu 1989; Bick 1968; Lafrance 2009; myös Walkerdine 2010.

11 Esim. Cecaite 2015; Dibiasse & Gunnoe 2004; Hertenstein ym. 2009.

12 Esim. Dobson ym. 2002; Estabrooks 1989; Leonard & Kalman 2015.

13 Esim. Field 2003.

14 Esim. Classen 2012; Harvey 2003.

15 Esim. Rodaway 1994; Tuan 1977.

16 Esim. Goody 2002; Howes 2010; Howes & Classen 2014.

kulttuureittain. Aistit ja aistieleet vaihtelevat myös laadultaan ja intensiteetiltään. Siksi aistihavaintoja ei tule pitää todellisuutena vaan todellisuuden ja sosiaalisuuden aistimisen ja käsittämisen erityisinä tapoina.¹⁷ Aistihavainnot eivät tapahdu ”pään sisällä”, vaikka psykologiassa suositetaan tämänkaltaista ymmärrystä.¹⁸

Opimme varhain kosketuksen kulttuurisen äidinkielen: kuinka ja ketä on sopivaa koskettaa ja miten tulkita erilaiset kosketukset.¹⁹ Kosketuskulttuuri ei synny kokoelmista abstrakteja aistimisen, käyttäytymisen ja tuntemisen kaavoja, vaan kulttuuri rakentuu materiaalisissa ruumiillisissa kohtaamisissa. Ymmärtääksemme paremmin kosketuksen sosiaalista uusintumista ja muuttumista hyödynnämme tarkastelussamme affektiteorioita. Kosketuksen ja affektien suhteesta on keskusteltu esimerkiksi kosketushoitojen, kuten reikin²⁰, sekä ruumiillisen liikkeen, kuten tangon²¹, yhteydessä. Kosketuksen empiiristen aineistojen analyysissä affektiteoriaa ei kuitenkaan ole juuri hyödynnetty. Affektin käsite suuntaa huomion siihen, kuinka kosketustavat ja niihin liittyvät affektiivisuudet alati uusintuvat ja muuttuvat ruumiillisissa käytännöissä. Affektiteoriat myös avaavat sitä, miksi kosketus koetaan ruumiillisesti ja psyykkisesti tavoilla, jotka eivät ole palautettavissa yksittäisiin kosketustilanteisiin ja niihin liittyviin normeihin. Kosketuskokemusten tarkasteleminen affektiivisen repertuaarin käsitteen avulla havainnollistaa sitä, että eri ihmiset kokevat samankaltaiset kosketukset eri tavoin. Läh-

17 Le Breton 2017, 12.

18 Howes 2018.

19 Classen 2005b, 13.

20 Paterson 2007.

21 Manning 2007.

demme siitä, että kosketus on tärkeä osatekijä niin kahdenvälisissä tunnesiteissä, perhesuhteissa kuin yhteisöjenkin affektiivisissa historioissa.²² Menneisyudessa kosketukseen liittyneet tunteet ja aistimukset jopa auttavat tulkitsemaan historiaa tuoreesta näkökulmasta.²³ Lähestymistapamme hyödyttää myös affektitutkimusta. Kosketus on kirjaimellisesti toiselle tai toiseudelle avautumista; kosketuksessa ruumis on aina enemmän kuin yksi.²⁴ On vaikea kuvitella toista ruumiillisuuden ja aistimellisuuden ilmentymää, joka suuntaisi huomion ruumiiden välisyyteen – näkökulma, jota affektitutkimuksessa on peräänkuulutettu – samalla tavalla kuin kosketus.

Affektiteoria näkökulmana kosketukseen

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä on tapahtunut ns. ”affektiivinen käänne” tai ”käänne affektiin”.²⁵ Kääntein ruokkimat moninaiset tutkimukset pitävät sisällään useita erilaisia tulokulmia affektien tutkimukseen, mutta yhteistä niille on ruumiillisuuden keskeisyys. Osa tutkijoista kuitenkin käyttää affektin käsitettä synonyymina emotion käsitteelle, kun taas osalle affektin käsite on merkityksellinen juuri siksi, että se eroaa emotion käsitteestä. Peruserona voidaan pitää sitä, että affekti ei emotion tavoin ole palautetta-

22 Myös Kinnunen & Kolehmainen 2019.

23 Ks. Mizstal 2003.

24 Manning 2007.

25 Ks. esim. Blackman & Venn 2010; Clough & Halley 2007; Seigworth & Gregg 2010; Koivunen 2010.

vissa ihmissubjektiin. Karkeasti jaoteltuna tavat ymmärtää affekti voidaan jakaa kolmeen vaihtoehtoiseen tapaan.²⁶ Ensinnäkin voidaan ajatella, että affektit ja emootiot ”sijaitsevat” yksilöruumiissa tai -subjektissa. Toinen tapa on ymmärtää affektit kollektiivisina, esimerkiksi ilmapiireihin liittyvinä intensiteettinä ja ”voimina”, jotka toimivat ruumiin ulkopuolella. Tämän kaltainen ajattelutapa kuitenkin pelkistää ihmiset passiiviseksi massaksi, jossa yksilöiltä puuttuu oma toimijuus. Se ei myöskään kykene selittämään esimerkiksi sitä, miksi jotkut ”imevät” ilmapiirin voimakkaasti tilanteessa, jossa toiset taas jäävät kylmiksi tai vastustavat ilma-
piirin tarttumista. Kolmas tapa ajatella affekteista on se, että affektit ovat ruumiiden välisten kohtaamisten ja vuorovaikutusten tulosta.

Mainittua kolmatta tapaa mukaillen ajattelemme, että affektiivisuudessa on kyse kyvystä vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi ruumiillisissa kohtaamisissa²⁷, kuten kosketuksessa. On myös huomattava, että affekteissa ei ole kyse pelkästään ihmisten yksilöllisistä tunteista tai tuntemuksista, vaan käsite ohjaa huomioimaan laajemmin erilaiset ruumiiden, asioiden ja esineiden väliset vaikuttamiset ja vaikuttumiset.²⁸ Affektilla tarkoitamme erilaisia ruumiillisia, tiedostettuja ja tiedostamattomia sekä kielellisiä ja ei-kielellisiä merkityksen muodostamisen, tietämisen, muistamisen ja kokemisen tapoja.²⁹ Nämä tavat ovat materiaalistuneet kosketuksissa inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välillä ja jättäneet jälkiä, jotka ovat luettavissa ja aistittavissa koske-

26 Seyfert 2012.

27 Esim. Seigworth & Gregg 2010.

28 Ks. Seyfert 2012.

29 Blackman & Venn 2010.

tuselämäkerroissa. Ruumiillisten kohtaamisten seuraukset ovat kuitenkin avoimia, eikä voi ajatella, että kohtaamisilla olisi aina ennalta määrättyjä seurauksia. Affektit eivät ole siis vain seurausta ruumiillisista kohtaamisista, vaan ne myös saavat aikaan kohtaamisia – affekteilla on produktiivista voimaa.³⁰

Kosketuselämäkertojen luennassamme emme kiinnittäneet huomiota vain nimettyihin affekteihin tai kielellistettyihin ruumiillisiin kokemuksiin. Analyysitapaamme luonnehtii pikemminkin koko aineiston käsitteleminen kosketukseen kietoutuvien affektiivisuuksien arkistona ja ”rivien välistä lukeminen”. Tämä tapa johdattaa pois positivistisista yrityksistä todentaa affektien olemassaoloa tai palauttaa affekti selkeästi määriteltäväksi ”jokisikin”, jota voisi tulkita aineistosta mekanistisesti³¹ – esimerkiksi jäljittämällä yksittäisiä sanoja tai ennalta määritettyjä tunneilmaisuja. Arkistonäkökulmasta tulkittuna ei myöskään ole erityisen merkityksellistä, kuinka paikkaansa pitäviä yksittäiset muistot ovat tai kuinka valikoidusti kirjoittajat tuovat muistojaan esille. On selvää, että omakohtaisetkaan muistot eivät ole muuttumattomia, vaan ne elävät sitä mukaa, kun niiden kertojien elämä muuttuu.³² Lisäksi ruumiillistuneitakaan muistoja ei koeta ainoastaan fysiologisesti, vaan myös sosiaalisesti.³³ Aineiston tulkinta nimenomaan kokonaisuutena kiinnittää huomiota suomalaiseen kosketuskulttuuriin ja sen mahdollistamiin affektiivisiin repertuaareihin historiallisissa ja yhteiskunnallisissa konteksteissaan.

30 Esim. Kolehmainen & Juvonen 2018.

31 Ks. Blackman 2015; Pedwell 2017.

32 Ks. Misztal 2003.

33 Low 2013, 691.

Toki kosketuselämäkerrat tarjoavat myös näköalan kirjoittajien ensikäden ruumiillisiin kosketuskokemuksiin ja niihin liittyviin tunteisiin, aistimuksiin ja muistoihin.³⁴ Kosketuselämäkerrat ovat ”affektiivisruumiillista aineistoa”.³⁵ Affektit usein kuitenkin liikkuvat ruumiiden välillä tavoilla, joita on vaikea nähdä tai nimetä tarkasti,³⁶ ja kosketuselämäkerrat sisältävät vaihtoehtoisia affektien rekisteröinnin ja havainnoinnin tapoja. Kosketusta kuvaillaan aineistossa esimerkiksi ”lämpimäksi”, ”kylmäksi”, ”voimaa antavaksi”, ”ankaraksi”, ”aidoksi” ja ”luontevaksi”, ja ne kaikki viittaavat siihen, kuinka kosketus rekisteröityy ruumiillisesti, affektiivisesti ja psyykkisesti. Osa kirjoittajista kertoi, että jotkut kosketusmuistoista olivat liian raskaita ylös kirjattavaksi. Tällöin affektiivinen paino oli aistittavissa nimenomaan kertomatta jättämisestä pikemminkin kuin muistojen verbalisoinnista. Joissakin muistoissa affektiivisuutta oli aistittavissa kielellisissä tyylikeinoissa tai ilmaisun muutoksissa, kuten isojen kirjainten ja huutomerkkien käytössä.³⁷ Muutamat kirjoittajat tekivät elämäkertatekstin lomaan tai sivuun huomautuksia, jotka raportoivat muistelun herättämistä ruumiillisista reaktioista ja tuntemuksista kirjoitushetkellä.

Kosketuselämäkertojen käyttämistä tutkimuksessa voi pitää yhtenä yrityksenä ”ruumiillistaa” laadullisen tutkimuksen tekemisen tapoja.³⁸ Laadulliset tutkimusmenetelmät ihmistieteissä ovat nojanneet ennen kaikkea kieleen ja näköaistiin, eikä vaihto-

34 Ks. myös Knudsen & Stage 2015; Walkerdine 2010.

35 Kinnunen & Kolehmainen 2019; ruumiillisesta aineistosta myös Walkerdine 2010.

36 Ks. Blackman 2012.

37 Ks. Knudsen & Stage 2015.

38 Ks. esim. Sandelowski 2002; Low 2013.

ehtoisille tuntemisen, huomioimisen, virittäytymisen ja tietämisen tavoille ole ollut tilaa.³⁹ Kosketusmuistot eivät ole vain kognitiivisia tai mentaalisia selontekoja vaan mitä materiaalisimpia käytäntöjä. Koskettamisen ja muistamisen suhteesta voi ajatella, että kyse ei ole siitä, että ihmiset yksinkertaisesti muistaisivat kosketuksia, vaan muistot elävät kosketuksessa. Kosketuksessa muistot eivät ole etäällä tai ”erillään” muistelevasta subjektista, vaan kosketus ja muisto ovat erottamattomat. Vaikka psykologian tieteenalalla muistaminen on liitetty kognitioon ja aivojen kapasiteettiin,⁴⁰ kosketus tekee näkyväksi ihon muistia ja johdattaa niiden kosketussuhteiden ja -verkostojen jäljille, joista muistelevat subjektit ovat tulleet osallisiksi.

Affektiivisen historian arkistoaineisto

Kokemusten henkilökohtaisuudesta huolimatta kosketushistoriat eivät rajaudu (ihmis)yksilöön, vaan ne ulottuvat yksilön elinkaarta kauemmas. Muistot refleктоivat ihmiselämää niin toisten ihmisten kuin muidenkin kumppanuuslajien – esimerkiksi erilaisten eläinten – kanssa, ja niissä risteävät niin erilaiset ajallisia paikalliset ulottuvuudet, yhteiskunnalliset käytännöt kuin kulttuuriset merkitysjärjestelmätkin. Pidimme tärkeänä tarkastella sitä, miten historialliset tapahtumat ja sosiaaliset rakenteet resonoivat kosketusmuistoissa ja vaikuttavat yhteisöllisiin prosesseihin. Ymmärtääksemme paremmin kosketuselämäkertoja tutus-

39 Blackman & Venn 2010.

40 Ks. esim. Misztal 2003.

tuimme myös muihin SKS:n arkistoaineistoihin, jotka kertoivat erityisesti lastenhoitotavoista 1800-luvun lopussa sekä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Lisäksi tutustuimme muun muassa sairaanhoitajia, kotieläimiä sekä kättilöiden ammattia muisteleviin aineistoihin. Nämä aineistot auttoivat kontekstualisoimaan kosketuselämäkerrat historiallisiin, ideologisiin, poliittisiin ja materiaalitaloudellisiin olosuhteisiin. Arkistomateriaaleissa ei usein suoraan kirjoitettu kosketuksesta, vaan kosketuksen käytännöt piti päätellä rivien välistä. Kosketuselämäkerroilla ja arkistoaineistoilla oli monia yhteneväisyyksiä, mikä tulkintamme mukaan alleviivasi kosketuksen tärkeyttä affektiivisissa suhteissa.

Kosketustapojen kulttuurisesta vaihtelusta kiinnostuneet tutkijat ovat luokitelleet pohjoisen pallonpuoliskon Pohjois-Euroopasta ja Pohjois-Amerikkaan kosketusta välttelevien kulttuurien alueeksi.⁴¹ Arkistoaineistomme puhuu sen puolesta, että myös suomalainen kosketuskulttuuri on jokseenkin pidättyväistä. Tätä voi selittää tietyillä historiallisilla olosuhteilla ja tapahtumilla, joista on runsaasti tutkimustietoa ja joita kuvattiin myös aineistoissamme. Nälkävuosien ja sortovuosien jälkeen Suomi oli ensinnäkin aineellisesti hyvin köyhä maa 1800-luvun lopussa ja vielä 1900-luvulla. Varsinkin maaseudulla elämä oli niukkaa ja työntäyteistä. Toiseksi yleinen talouslama sekä vuosia kestäneet sodat heikensivät yleisiä elinolosuhteita aina 1940-luvun loppuun saakka. Sotavuodet merkitsivät suurta tragediaa suomalaisille perheille. Muun muassa Sari Näre tutkijakollegoineen (2010) on käsitellyt sitä psyykkistä hintaa, jonka suomalaiset ja erityisesti lapset ovat maksaneet sodista. Suomessa sadat tuhannet lapset

41 Esim. Montagu 1971; Klopff & McCroskey 2007.

kärsivät sodista suoraan jäädessään orvoiksi tai joutuessaan sotalapsiksi. Myös muille lapsille sota-aika merkitsi usein turvattu-
muutta ja liian varhaista aikuistumisen pakkoa. Monien lapsuus
kului työnteossa, sisarusten hoidossa ja usein myös perheen so-
dassa traumatisoituneesta isästä huolehtimisessa.⁴² Sotaa seurane-
neina jälleenrakennusvuosina kaikkien piti keskittyä ahkeroi-
miseen, eikä edes lapsilla ollut välttämättä mahdollisuutta näyttää
tarvitsevuuttaan. Yksin pärjäämisestä, kuuluisasta suomalaisesta
sisusta, tuli selviytymiskeino vaativissa oloissa.

Lasten asemaa eivät myöskään parantaneet 1900-luvun alun
länsimaiset kasvatusopit, jotka pohjautuivat mekanistiseen kä-
sitykseen lapsesta. Yhdysvalloissa lapsia opetettiin kohtelemaan
kuin pieniä aikuisia, joita tuli korkeintaan kätellä aamuin ja il-
loin.⁴³ Yksi ajan kasvatusopeista oli Saksassa kehitetty ”musta
pedagogiikka”, jonka on arveltu vaikuttaneen natsi-Saksan nou-
suun. Sen kulmakivenä oli lasten nöyryyttäminen ja kasvattami-
nen kovaan kuriin. Suomessa omaksutun linjan mukaan vauvoja
sai ottaa syliin vain neljän tunnin välein, jolloin heidät ruokittiin
ja vaihdettiin kuiviin. Muina aikoina vauva kehoitettiin jättämään
kehtoonsa vaikka yksin itkemään. Käytännön ajateltiin hyödyt-
tävän lapsen kehitystä, mikä oli muun muassa arkkiaatri Arvo Yl-
pön ammatillinen näkemys. Tulkintamme mukaan oppi saatiin
juurrutettua tehokkaasti suomalaisäitien tietoisuuteen Ylpön
kehittämän tehokkaan neuvolajärjestelmän ansiosta. Ylppö katui
myöhemmin levittämänsä oppia, mutta se oli jo ehtinyt jättää
jälkensä lukemattomien lasten tunne-elämään. Kun tähän oppiin

42 Kivimäki 2013.

43 Synnott 1997, 158–164.

lisätään vielä vanhempaa perua oleva, muun muassa luterilaisesta uskonkäsityksestä perustelunsa hakeva tapa kurittaa lapsia fyysisesti jopa päivittäin, ei tarvitse ihmetellä niin sanottujen välttelevien kiintymyssuhteiden yleisyyttä Suomessa.⁴⁴

Välittelevällä kiintymyssuhteella tarkoitetaan yhtä turvattoman kiintymyssuhteen mallia. Kiintymyssuhteiden kategorisointi perustuu John Bowlbyn ja Mary Ainsworthin yhdessä kehittämään teoriaan, jonka mukaan lapsen ja äidin välinen kiintymyssuhde vaikuttaa lapsen tapoihin olla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa myöhemmin elämässään.⁴⁵ Ihminen on siis taipuvainen toistamaan lapsuudessa omaksumaansa kiintymyssuhteen mallia. Teorian mukaan lapselle kehittyy turvaton kiintymyssuhde silloin, kun hänen hoivan ja turvan tarpeisiinsa ei vastata. Välittelevässä kiintymyssuhteessa lapsi oppii hakemaan huomiota vetäytymisellä ja hiljaisuudella ja turvautumaan epävarmoissa tilanteissa ensisijaisesti itseensä. Tutkimusten mukaan tämänkaltaista käyttäytymistä jopa arvostetaan Suomen kaltaisissa, yksilöiden itsenäisyyttä korostavissa yhteiskunnissa.⁴⁶ Tulkintamme mukaan välttelevien kiintymyssuhteiden yleisyyden voi ymmärtää yhteisön traumaattisen affektiivisen historian näkökulmasta. Traumaattisiin kokemuksiin liittyy usein eräänlainen kollektiivinen affektiivinen halvaantuminen: haluttomuus puhua vaikeista asioista sekä yhteisön kyvyttömyys suojella yksilöitä turvattomuudelta.⁴⁷ Tunteiden avoimen käsittelemisen vältteleminen ja vaikeneminen

44 Suomalalaisten kiintymyssuhteista ks. Tirkkonen 2015.

45 Bretherton 1992.

46 Tirkkonen 2015.

47 Walkerdine 2010; Walkerdine & Jimenez 2012.

voivat jäädä ainoiksi tavoiksi selviytyä pahimman yli.⁴⁸ Suomen historialliset tapahtumat ja vallitsevat ideologiat epäilemättä tukivat välttelevän kiintymysmallin normalisoitumista. Sodan jaloissa ja jopa sen jälkeen erilaisten väkivallan välittömien kokemusten jälkeen piti useiden kosketuselämäkertojen kirjoittajien mukaan teeskennellä ikään kuin mitään ei olisi tapahtunut.

1900-luvun aikana hyvää lapsuutta koskevat ihanteet muutuivat hiljalleen myös Suomessa. Suomessa kiintymyssuhdeteoria alkoi saada jalansijaa 1950- ja 1960-luvuilla,⁴⁹ minkä seurauksena lasten tarpeita ei ymmärretty enää pelkästään fyysisinä tarpeina. Etenkin äidin ja lapsen välisen ihokontaktin, hellyyden ja lapsen tarpeisiin vastaamisen tärkeyttä alettiin korostaa. 1970–1980-luvuilta lähtien Suomessa ovat vaikuttaneet uudet tuulet lasten kasvatusepeissa. Lapsiin neuvotaan kohdistamaan runsaasti huomiota ja ihokontaktin tärkeyttä hoivassa tuodaan esiin monin tavoin. Myös kosketusta koskeva lainsäädäntö on muuttunut. Lapsiin kohdistuva kuritusväkivalta kiellettiin lailla vuonna 1984. Kulttuurimuutoksen voi havaita niin lasten kohtelussa kuin aikuistenkin keskinäisissä tavoissa koskettaa toisiaan. Esimerkiksi halaaminen vaikuttaisi olevan Suomessa sitä yleisempää, mitä nuoremista ikäryhmistä puhutaan. Tämä tuli esiin myös kosketuselämäkerroissa, joissa parikymppiset naiset puhuivat halaamisesta luontevana osana arkipäiväistä vuorovaikutustaan perheenjäsentensä ja ystäviensä kanssa. Toisaalta nuorten naisten elämäntarinoissa tuli silmiinpistävästi esiin myös hellivää kosketusta kaihtava perinne. Monet olivat kokeneet elämässään

48 Emt.; Alava 2016.

49 Yesilova 2009.

toistuvasti väkivaltaa tai muuta kaltoin kohtelua, kuten koulu-kiusaamista ja seksuaalista ahdistelua. Kaipuu hoivaavaan kosketukseen oli heidänkin tarinoissaan läsnä.

Sotavuosina kaltoinkohdellut

Olen elänyt lapsuuteni 1950-luvulla. Silloin oli vaikeaa aikaa. Isät palanneet sodista, monet henkisesti vammautuneina. Oli perheen perustamiset, toimeentulohuolet, kodin rakentamiset. Lapsia syntyi. Arki oli täynnä selviytymistä. Kyllä siinä hyväilyt ja hellimiset, saati sitten pussailut karsiintui tykkänään. En tiedä kotiseudultani [...] yhtään perhettä, missä olisi lapsia halailtu ja pussailtu. (Pirkko, s. 1949)

Sodat muodostavat vanhemmille kosketuselämäkertojen kirjoittajille merkittävän sukupolvikokemuksen. Vanhimpien kirjoittajien sotiin liittyvät kokemukset ulottuivat vuoden 1918 sisällissotaan, mutta etenkin vuosina 1939–1940 sodittu talvisota ja vuosien 1941–1944 jatkosota toistuvat SKS:n kirjoituskilpailuun osallistuneiden kirjoittajien elämäkerroissa. Kosketuselämäkerroissa ei ole omakohtaisia kokemuksia rintamalta, mutta sotiin viitataan miltei jokaisessa kirjoituksessa. Niissä, kuten muusakin arkistoaineistossa, kuvataan sodan vaikutuksia perhe-elämään, sodanaikaista köyhyyttä ja arjen sinnittelyä niukoissa oloissa jälleenrakennusvuosina. Traagiset menetykset tulivat myös esiin. Kirjoittajat siis kärsivät sodista monin tavoin. Moni kirjoittaja muisteli lapsuuttaan katkeransävyisesti, mutta olosuhteet ymmärtäen. Esimerkiksi yllä olevassa sitaatissa Pirkko kuvai-

lee kosketuselämäkerrassaan 1950-lukua vaikeaksi ajaksi, jossa sotavuodet varjostivat perheiden arkea.

Joissakin elämäkerroissa sotien vaikutusta puetaan sanoiksi puhumalla sodan vammauttavista seurauksista, joiden myötä kirjoittajat jäivät vaille vanhempiensa rakkautta ja turvaa. Kodin ilmapiiri oli päinvastoin kylmä ja jopa ankara. Esimerkiksi 1940-luvulla ja 1950-luvulla lapsuuttaan elänyt Marianne toteaa, että hänen lapsuuteensa liittyy ”pelkkää pelkoa ja vihaa”. Äidistään hänellä on yksi hyvä kosketusmuisto, eikä hän muista koskaan esimerkiksi istuneensa äitinsä sylissä. Isänsä Marianne kokee suorastaan vihanneen häntä, ”tyttöä kahden pojan välissä”. Hän muistelee, kuinka isä ”sanoi julma hymy partaisella naamallaan, että kakarat täytyy opettaa pelkäämään heti pienestä pitäen”. Koko perhe todella pelkäsi isää, jonka väkivallan kohteeksi joutui jopa raskaana oleva äiti ja jota isä potki raivoissaan tämän maatessa lattialla kippurassa. Mariannen mukaan äidiltä ei liiennt hellyyttä lapsille oloissa, joissa hänellä oli täysi työ selvittää arjesta. Seuraava lainaus tiivistää Mariannen kokemuksia isänsä armoilla:

Isäni oli umpimielinen ihminen, joka silti hyvässä vaiheessa saattoi olla hyvinkin sosiaalinen ja leppoisa. Meitä pienimpiä myöten kaikki kuitenkin tiesivät, ettei sitä kauan kestä. Pian isä lakkasi puhumasta ja alkoi kerätä raivoa sisälleen, kunnes räjähti...

Naapurin lapset kertoivat joskus saaneensa piiskaa paljaalle pyllylle. Olinpa minäkin saanut vain piiskaa. Isä löi nyrkillä ja avokämmenellä ja repi tukasta niin että luulin päänahan irtoavan. (Marianne, s. 1941)

Mariannen toive siitä, että olisi saanut isältään ”vain” piiskaa kuten naapurin lapset, jo sellaisenaan paljastaa affektiivisten reperiuaarien olemassaolon ja niihin liittyvän syvän eriarvoisu-

den. Vaikka lapsiin kohdistuva väkivalta oli laissa sallittua vanhempien kirjoittajien lapsuudessa – tästä väkivallan muodosta puhutaan yhä kuritusväkivaltana – Mariannen tavoin monet heistä kokivat sen vääräksi ja halusivat toimia omien lastensa kohdalla toisella tavalla kuin mitä heidän vanhempansa olivat toimineet. Myös Marianne kirjoittaa kohdelleensa omia lapsiaan toisin kuin häntä kohdeltiin lapsena, eikä hän sanojensa mukaan ole koskaan lyönyt heitä. Sodan jäljet tulivat osaksi Mariannen elämää myöhemmin myös avioliitossa miehen kanssa, jota Marianne kuvaa kaksi hylkäystä kokeneeksi sotalapseksi. Kosketuselämäkerrassaan Marianne tulkitsee miehen oppineen jo lapsena vaikenemaan ja kätkemään tunteensa, ja Mariannen näkökulmasta mies myös välttelee kosketusta.

Lasten ja vanhempien välisten suhteiden lisäksi sotavuosien koettelemukset sekä vähäiset aineelliset ja affektiiviset resurssit heijastuivat monin tavoin aviosuhteisiin. Esimerkiksi Hertan tarina tekee näkyväksi sitä, kuinka sota pakotti monet suomalaiset tekemään suuria henkilökohtaisia kompromisseja vaikeissa olosuhteissa. Hertan kohdalla sotavuosien jälkeinen köyhyys pakotti hänet valitsemaan itselleen epämieluisan puolison tilanteessa, jossa muuta toimeentuloa ja turvaa ei ollut. Parikymppisenä evakossa ollessaan Hertta kohtasi sanojensa mukaan elämänsä ensimmäisen ja viimeisen rakkauden. Hertta muistelee kirjoituksessaan, kuinka hän sai ikäisensä nuoren miehen kanssa kokea yhden kesän ajan, miltä sylökkäin oleminen sydämen mielitietyn kanssa tuntuu. Hertan kosketuselämäkerrasta käy kuitenkin ilmi, että pariskunta ajautui erilleen olosuhteiden pakosta. Hertta autteli sukulaisperheitään sodan aikana, mutta sodan päätyttyä hän

ei kokenut itselleen olevan paikkaa maailmassa. Vaihtoehtojen puuttuessa Hertta nai sodassa vaikeasti haavoittuneen miehen, joka herätti Herttassa lähinnä sääliä.

Hertan avioliitossa kosketusta ei osattu antaa eikä ottaa. Hertta muistelee, että miehen kosketus tuntui alusta alkaen vieraalta ja jopa inhottavalta. Kömpelöllä koskettelullaan mies ei Hertan ymmärryksen mukaan tarkoittanut pahaa, mutta ei taustansa vuoksi kyennyt parempaan. Aviottomana lapsena mies oli pikukupoikana tullut hylätyksi ja päätynyt lopulta huutolaispojaksi maalaistaloihin. Rintamalla hän haavoittui jo 17-vuotiaana, mikä Hertan mielestä jätti mieheen syvät jäljet. Hertta kokee heidän molempien olleen sodan uhreja, kuten hän seuraavassa otteessa luonnehtii:

Tiesin, että elämäni tulisi muuttumaan, minun täytyisi sietää kaikenlaiset lähentelyt, se tuntui hyvin vaikealta. En ollut mitenkään valmis avioliiton tapaiseen elämään, pelkäsin sitä... Olin siis vaimo, hoitamassa vaikeavammaista miestä, joka kuitenkin pystyi miehisiin tekoihin, mitään lämmintä ja hellivää ei siihen juuri kuulunut. Se oli seksuaalista kosketusta, minullakaan ei siinä ollut mukana mielihyvää, se oli vain pakon sanelema juttu...

Vaikeinta aikaa olivat avioliiton alkuajat, kun täytyi opetella olemaan se vaimo, jota käytettiin. Itkin monet itkut sen takia, tunsin itseni raiskatuksi, kun täytyi väkisin olla miehen mieliksi... Mieheni kyllä sanoi joskus, että hän rakastaa minua, mutta en oikein uskonut häntä. Luulin, että hän sanoi niin, koska se kuului tapoihin. Minä sanoisin, että me kumpikin olimme sodan seurauksia, sen ajan uhreja. (Hertta, s. 1925)

Hertta mainitsee pariskunnan saaneen kuusi lasta, vaikka mies ei olisi lapsia halunnutkaan. Tosin mies ei suostunut käyttämään ehkäisyä, eikä Hertta tiennyt naisille tarkoitetuista ehkäisy menetelmistä. Lapsistaan Hertta on kuitenkin onnellinen, ja

heille mies oli kyennyt Hertan sanoin ”omalla tavallaan olemaan ihan hyvä isä”. Kirjoituksensa Hertta päättää toteamukseen, että kosketusmuistoista ei ollut helppoa kirjoittaa. Vuosikymmenten etäisyys sota-aikoihin kuitenkin nähdäksemme mahdollisesti monelle iäkkäämmälle kirjoittajalle kipeidenkin asioiden muistelemisen, tai ainakin niihin viittaamisen.

Turvan ilmapiiri

Aineistomme perusteella voidaan puhua tietylle historialliselle ajanjaksolle ominaisesta – ja myös sen yli ulottuvasta – aikalaismuistokokemuksesta affektiivisine ilmapiireineen ja käytäntöineen. Kosketuselämäkertojen analyysi tekee kuitenkin näkyväksi sen, että yksilöiden henkilökohtaiset kosketushistoriat eivät ole palautettavissa yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja rakenteellisiin muutoksiin. Yksilöiden kosketushistoriat muotoutuvat aina osin satumanvaraisesti. Esimerkiksi lapsi ei voi itse valita, minkälaisen kosketusverkoston osaksi hän joutuu tai pääsee. Täysin yhteinäistä aikalaiskokemusta ei siis ole. Tämä tuli esiin aineistossamme muun muassa sodan ja jälleenrakennusvuodet eläneiden vanhempien kirjoittajien elämäkerroissa. Kuritusväkivallasta ja kylmästä tunneilmapiiristä kertovien muisteluiden joukossa oli myös elämäkertoja, joista väkivaltakuvaukset puuttuivat tyystin tai joissa kirjoittajat toivat erikseen esille kosketusmuistojensa myönteisyyden.

On myös ilmeistä, että ihmiset kokevat olosuhteet eri tavoin. Hellivän kosketuksen puute ei aina johtanut läpikotaiseen turvat-

tomuuden tunteeseen. Jotkut kirjoittajista kokivat, että vähäisestä kosketuksesta huolimatta heidän lapsuutensa oli onnellinen ja yksittäisetkin kosketushetket toivat heille turvallisuutta. Kuten Sari Näre ja Jenni Kirves (2010) kirjoittavat, aineellisesta niukkuudesta huolimatta lapset saattoivat 1900-luvun alun maaseudulla elää suhteellisen onnellisen lapsuuden, mikäli heillä oli kannatteleva yhteisö ja huolehtiva perhe. Esimerkiksi Helmi muistelee lapsuutensa onnen hetkiä. Vaikka näihin onnen hetkiin eivät kuuluneet äidin sylittelyt tai silittelyt, hän muistelee kokeneensa ”huikeata” onnentunnetta:

Äiti oli minulle kaikki kaikessa. Ei hän koskaan muistini mukaan ottanut syliin, silittänyt tai taputtanut, mutta kun silloin tällöin pääsi äidin selän taakse nukkumaan... Sen tuoman turvallisuudentunteen muistan vieläkin. Kotona ei lyöty... On pienen ihmisen elämässä joitakin elämyksiä, jotka jo silloin kohottavat ikään kuin arjen yläpuolelle. Kun mentiin kyläilemään, ja äidin kädestä kiinni pitäen kuljettiin kaunista, kukassa olevaa sireenikujaa pitkin... Sunnuntaiamuna pyhämekossa, pyhäkengissä, hiukset avoimina, rusetti pään päällä, pompottelin uutta palloani pihamaalla. Aurinko paistoi, ja asemamiehen kukko kiekui, tunsin huikeata onnentunnetta. (Helmi, s. 1918)

1900-luvun alussa oli tavallista, että isät eivät hoivanneet varsinkaan tyttäriään. Poikalapsia pidettiin yleisesti arvokkaampina kuin tyttölapsia. Arkistoaineistoista on havaittavissa, kuinka isät varoivat etenkin julkisesti sylittelemästä lapsiaan. Sotavuosina isät vieraantuivat lapsistaan myös käytännön pakon sanelemina, ja sodan jälkeen tunneside pysyi usein etäisenä. Poikkeuksiakin oli. Jotkut kirjoittajista muistelevat, että isän syliin pääsi vähintään sunnuntaisin ”partaa saamaan” ja ”polvelle köröttelemään”.

Onnekkaimpia hoitivat niin isät kuin isoisät. Esimerkiksi seuraavan kosketuselämäkerran jo iäkäs kirjoittaja Hanna kuvailee kosketusmuistojaan kauniiksi. Erityisen lämpimästi Hanna kirjoittaa isästään, joka välitti turvallisuutta ja lämpöä paitsi fyysisen kosketuksen myös katseen välityksellä. Turvallinen isäsuhde kannattelee häntä yhä vanhuudessa, jossa hän vielä vuosikymmenten jälkeenkin hän pystyy palauttamaan mieleensä turvallisuuden:

Minulle kosketus tapahtuu katseessa. Se liikahtuttaa koko sisintäni. Jää mieleen – vie suupielet hymyyn. Näin jo lapsuudessani etsin isän katsetta ja muistan vieläkin turvallisuuden mikä kosketti minua.

Toki istuin hänen karheaan liiviinsä nojaten isän hyräillessä minulle unilaulua. Käteni kulki isän partaisella poskella. Ei mikään paikka maailmassa voi olla ihanampi kuin isän syli ja hänen kätensä minun ympärilläni. (Hanna, s. 1928)

Hannan kosketuselämäkerrassa kiinnostavaa on myös se, että vaikka Hanna kirjoittaa konkreettisista kosketuksen muodoista, kuten isän sylissä istumisesta ja kädestä pitämisestä, elämäkerta alkaa katseen kuvaamisesta. Kirjoituksessa ei tehdä eroa katseen ja kosketuksen välille, mikä voi tuntua yllättävältä. Aistianthropologi David Howes (2018) huomauttaa, että aistien erottelemisen toisistaan niiden yhteistoiminnan ajatuksen sijaan on nimenomaan länsimainen tapa. Etenkin länsimaisessa psykologiassa aistit on erotettu toisistaan ja tarkasteltu niitä yksitellen. Hannan elämäkerta kuitenkin osoittaa, kuinka esimerkiksi katse ja kosketus voivat yhdistyä toisiinsa saumattomasti. Ne ovat molemmat erottamaton osa isään liittyvää affektiivista ja psyykkistä sidosta, joka kannattelee kirjoittajaa vielä tämän vanhuudessakin.

Howes (2018) huomauttaa myös, että kosketus ei kaikissa kulttuureissa liity fyysiseen läheisyyteen. Kosketuselämäkerroissa kosketus liitetään ennen kaikkea fyysiseen läheisyyteen ja ihokontaktiin, mihin kirjoituskutsu ja sen taustalla oleva kulttuurinen, osin tiedostamaton esioletus kosketuksen merkityssisällöstä ohjasi. Hannan kosketuselämäkerta kuitenkin konkretisoi sitä, että myös meidän kulttuuripiirissämme kosketus voi olla mitä intiimeintä ja vaikuttavinta ilman fyysistä ihokontaktia. Samalla Hannan muistojen kaltaiset esimerkit auttavat ymmärtämään, että ruumiillisuus ei ole palautettavissa ihon ääriviivoihin eikä ruumis ole synonyymi ihon rajaamalle alueelle.⁵⁰ Kosketuksessa ei ole kysymys vain ihosta, vaan kosketus kattaa myös kokemuksia, jotka tulevat merkityksellisiksi nimenomaan niihin sisältyvän affektiivisen latauksen – kosketetuksi tulemisen kokemuksen – kautta.

Haamuistuneet traumat

Sotienjälkeinen aika merkitsi Suomessa nopeaa taloudellista kasvua, uutteraa jälleenrakennusta sekä uudenlaisia lastenhoidon ja parisuhteiden ihanteita. Siitä huolimatta kosketuskulttuurin muutos oli hidasta, minkä voi havaita myös keskimmäisen sukupolven kirjoittajien kosketuselämäkerroissa. 1950–1970-luvuilla syntyneillä ei juuri ollut kokemuksia kotona saadusta hellyydestä. Sari Näreen (2008) sanoin sotakokemukset ”haamuistuivat” seuraavissa sukupolvissa, koska sodan jälkeen oli toimittava kuin

⁵⁰ Ks. Blackman 2010, 170.

mitään ei olisi tapahtunut. Myös kosketuselämäkerrat puhuvat kansakunnan traumaattisten kokemusten kummittelusta nuorempien kirjoittajien kokemusmaailmoissa. Kokemukset siirtyivät eteenpäin hiljaisuuksina ja etäisyyksinä, mutta myös konkreettisesti esimerkiksi mielenterveysongelmina ja traumoina sekä niihin liittyvinä väkivaltaisina tekoina. Vanhempien kokemat hoivan ja hellyyden laiminlyönnit oireilivat monien kirjoittajien arvelun mukaan selittämättömänä mykkyytenä ja ristiriitoina koedeissa – vaikkakin usein vastentahtoisesti tai tiedostamattomasti.

Jopa 1980-luvulla syntyneet kirjoittajat kuvaavat kokeneensa lapsena kuritusväkivaltaa, vaikka heidän lapsuudessaan se oli jo lailla kielletty. Joillakin oli myös ollut jo alaikäisinä väkivaltaisia poikaystäviä, ja toisille koulu edusti instituutiota, jossa heidän ruumiillista koskemattomuuttaan loukattiin. Esimerkiksi Helenan kosketushistoriaan mahtuu kaikkia näitä satuttavia kosketuksia, vaikka hänellä on paljon muistoja myös hoivaavasta kosketuksesta. Helenan varhaisimpiin kosketusmuistoihin kuuluu äidin ja isän ”koppuuttaminen” eli selän tunnusteleminen nukkumaan mennessä ja vierekkäin maatessa. Tapaa jatkettiin aina siihen asti, kunnes Helena meni kuudennelle luokalle, ja se on Helenan lapsuuden kultaisimpia muistoja. Tapoihin kuuluivat myös äidin koolle kutsumat ”perhehalaukset”, jolloin he kaikki halusivat toisiaan. Toisaalta Helena muistaa sen, miten vanhemmat joskus suutuspäissään kävivät toisiinsa käsiksi ja olivat väkivaltaisia myös Helenaa kohtaan.

Helena kirjoittaa, että seksuaalinen kosketus poikiin ja miehiin värityi kielteisillä sävyillä jo varhain. Miesopettaja kosketti yhdeksäsluokkalaista Helenaa sopimattomasti samoin kuin ui-

mahallin ”vanha setä”, joiden molempien tavat tiedettiin laajasti. Silti kukaan ei puuttunut tapauksiin tyttöjen valittamisesta huolimatta. Samanlaiseen piittaamattomuuteen Helena törmäsi myös myöhemmin. Yläkoulussa pojat ahdistelivat häntä: Oli ”perinteistä rintsikoiden paukuttamista” ja leikkejä, joihin kuului rajua seksuaalisväritteistä kosketusta. Oikeastaan on vaikea keksiä, millaista seksuaalista ja muuta väkivaltaa Helena ei olisi kokenut jo hyvin nuorena. Traagista on, että hän tuli syyllistetyksi uhriksi joutumisesta ja että hän oppi pitämään väkivaltaa normaalina käyttäytymisenä syyllistyen siihen itsekin:

Ensimmäisen kerran näin seisovan peniksen ulkomaan matkalla. Kävelimme äidin kanssa rannalla, olin viidennellä luokalla. Puskista hyppäsi mies, joka laukesi edessämme. Tämä ei jäänyt viimeiseksi kokemukseksi vastaavasta. Äiti kielsi hädissään, raivoissaan minua käyttämästä enää minihameita...

Ensimmäinen poikaystäväni haukkui minut pihtariksi, kun en antanut hänelle sohvalle, kun hänen kaverinsa istui viereisellä sängyllä. Hänen kanssaan seurustelin monta vuotta, muutin yhteen, erosin. Seuraavan kanssa oli sama meininki, kännissä aina outo väkivallan uhka... Meni pitkään oppia, ettei toista saa lyödä tai alistaa tai manipuloida...

Minulle siis seksi oli melko hankalaa ja liian tietoista ja kiusallista aina, 14-vuotiaasta yli kaksikymppiseen. Ei ihme kun miettii omia kokemuksiani, joista monet ovat liian raskaita päätyväksi tähän elämänkertaan. (Monta kertaa oli yritetty raiskata, sammuneena raiskattukin silloisen poikaystävän toimesta, humalassa koetut ryhmäseksikokemukset (aina) vanhempien miesten kanssa tulivat monesti tutuksi.) (Helena, s. 1986)

Helena ihmettelee kosketuselämäkerrassaan useaan otteeseen, miksi aikuiset eivät suojelleet nuoria päihteiltä, seksuaaliselta häirinnältä ja väkivallalta. Yhdeksi syyksi hän nostaa esille

sen, että nuo asiat kuuluivat aikuisten omaan elämään. Tämän vuoksi Helenan täytyi aikuistuttuaan tehdä omat moraaliset valintansa ja opetella uudenlaiset käyttäytymistavat. Helena toteaa, ettei hän tiedä, miten olisi voinut lapsuudessaan ja nuoruudessaan toimia toisin, eikä siksi tunne huonoa omaatuntoa teinikäisenä tekemistään väkivallanteoista. Aikuistuttuaan hän on kuitenkin käynyt ”kovan ja pitkän koulun” päästäkseen eroon väkivaltaisista käyttäytymismalleista.

Helenan tavoin moni muukin nuoremman polven kirjoittaja oli joutunut kouluympäristössä kiusaamisen ja seksuaalisen kaltoin kohtelun kohteeksi. Kosketuselämäkerroissaan jotkut naiset kuvaavat jopa vuosia kestänyttä nöyryyttämistä ja nujertamista. Kosketuselämäkerrat tukevat nuorten seksuaalista häirintää tutkineen Sanna Aaltosen (2006) arviota siitä, että ruumiinmuotojen arviointi ja kähmintä ovat tyttöjen tavallisia kokemuksia. Tytöt eivät Aaltosen mukaan usko, että opettajat haluaisivat tai voisivat puuttua asiaan. Tämä tulee esiin myös kosketuselämäkerroista. Esimerkiksi Marja kirjoittaa joutumisestaan raa’an seksuaalisen väkivallan kohteeksi ollessaan ala-asteella. Aikuiset vaikuttivat lähinnä vain suojelleen pahantekijöitä. Marjan kertomus kuvaa myös sitä, miten vakavia seurauksia kouluväkivallalla voi olla uhrin myöhempisiin ihmissuhteisiin erityisesti silloin, kun hän kokee jääneensä vaille suojelua ja hyvitystä:

Minulta otettiin viattomuuteni pois... Oli monta poikaa ja alakynnessä yksin minä. Muutama luokkakaveri paras ystäväni mukaan lukien seurasivat tapahtunutta, mutta eivät tehneet yhtään mitään. Yksi poika taisi sanoa kerran ääneen jotain lopettamista viittaavaa, mutta enempää apua en saanut. Kaikki alkoi sillä, kun tulin luokkahuoneeseen ja minut ahdistettiin nurkkaan. Ovea pidettiin kiinni ja pojat

tuuppivat sähkömailoilla. Hätäännyin, kun huomasin, että kyse ei ole enää leikistä. Sähkömailat sattuiivat, onnistuin yhden jopa jaloillani katkaisemaan ja pääsin hetkeksi karkuun. Sitten kaikki alkoi alusta. Loukkasin jalkani, horjahdin ja löin pääni pöydän kulmaan. Luulen, että menetin hetkeksi tajuntani, sillä kaikki on niin sumeaa. En usko, että seuraavaksi tapahtunut oli millään lailla etukäteen suunniteltua, vaikka muistan nähneeni poikien kasvoilla kummalliset virneet. Kipu oli kova, kun pojat työnsivät haaraväliini sähkömailan kädensijaa...

Hetki tapahtuneen jälkeen itkin vessassa ja olin eräänlaisessa opettajan puhuttelussa, koska hän näki, ettei kaikki ollut kunnossa. Loppu koulupäivä piti olla kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan. Minua oli satutettu, enkä ymmärtänyt sitä lainkaan. Vasta illalla kotonan shokki purkautui, kun äitini löysi minut hysteerisesti itkemästä... Tapahtunut tuli opettajan ja ainakin osan poikien vanhempien tietoisuuteen. En tiedä saivatko pojat mitään rangaistuista. Anteeksi eivät pyytäneet, eikä asiasta sanottu ääneen sanaakaan. En muista, että kotonakaan olisi asiaa mitenkään käsitelty sen enempää. (Marja, s. 1987)

Marjan kosketuselämäkerrassa tulee joka tapauksessa esiin, miten koulussa kohdattu väkivalta limittyi elämän myöhempiin väkivaltakokemuksiin. Ruumiillinen muisto väkivallasta myös seuraa Marjaa, joka sai myöhemmin elämässään hyvälaatuiseen kasvaimen emättimeen. Kipeä arpikudos muistutti Marjaa alasteen tapahtumista, eikä silloinen poikaystävä ymmärtänyt, miksi läheisyys ja intiimi kanssakäyminen ei tuntunut Marjasta enää hyvältä. Samalla Marjaa vaivasivat ajatukset siitä, että parisuhteessa kaikki ei ollut niin kuin piti. Marja kertoo suostuneensa moneen sellaiseen asiaan, joka ei tuntunut hänestä itsestään hyvältä. Hänen poikaystävänsä myös käytti Marjaa seksuaalisesti hyväkseen, kun Marja nukkui tai oli alkoholin vaikutuksen alaisena.

Myöhemmin Marja joutui kokemaan seksuaalista häirintää työpaikallaan. Avoliiton ja työsuhteen päättymisen jälkeen hänen elämässään seurasi jakso, jolloin Marja etsi epätoivoisesti lievitystä ”ihon ja sydämen ikävään ja järjettömään hellyydenkipyyteen”. Hänen opiskelunsa keskeytyivät, kun elämä pyöri Marjan sanoin ”vääränlaisiksi valinnoiksi” osoittautuneiden miesten ympärillä. Paranemisprosessi kohti tyyneyttä alkoi kuitenkin ensin koiran ja sitten uuden kumppanin avulla. Marjan mukaan koko hänen elämänsä on kuitenkin ollut kosketukseen liittyvien pelkojen, kipujen, kaipuun ja ahneuden käsittelyä. Kosketuselämäkerrasta käy ilmi, että lukemattomien muiden seksuaalisen väkivallan uhrien tavoin Marja toisinaan syyllistää itseään tapahtumista.

Hellityt ja lellityt

Päiväkotien koulutetut ammattilaiset alkoivat 1970-luvulta lähtien vastata yhä enemmän lastenhoidosta. Kasvatuksessa oli muutenkin käytettävissä useiden eri alojen asiantuntijoiden apua, kuten Jaana Vuori (2001) kirjoittaa. Myös isyyden merkitystä lastenhoidossa alettiin korostaa 1960-luvulla. Aiemmin kehitelty kiintymyssuhdeteoria oli pudottanut isän lähes kokonaan pois vanhemmuudesta, mutta nyt rinnalle nousi tasa-arvopuhe vanhemmuudesta. Isät ryhtyivät aiempia sukupolvia ahkerammin hoitamaan ja kasvattamaan lapsiaan. 1970–1980-luvuilla tehtiin useita parannuksia äitiyspäivärahaan sekä vanhempain- ja isyyssolmiin. Tämä kaikki merkitsi sitä, että yhä useammilla äideillä ja isillä oli paremmat mahdollisuudet hoivata lapsiaan kuin heidän

omilla vanhemmillaan. Heillä oli enemmän taloudellista ja tiedollista pääomaa sekä tahtoa panostaa vanhemmuuteen.

Monet 1950–1960-luvuilla syntyneet kirjoittajat kertoivat voineensa toimia toisin kuin heidän vanhempansa, ja he muistelivat tehneensä tietoista työtä kosketustapojen muuttamiseksi omassa perheessään. Samaan ajatukseen sukunsa perinteen murtamisesta viittasivat myös useat 1980-luvulla syntyneet nuoret naiset, jotka – toisin kuin moni vanhempansa – kokivat jo saaneensa omilta vanhemmiltaan runsaasti hellyyttä. Nämä nuoret naiset olivat omaksuneet kosketuksen helpolta ja luontevalta tuntuvaksi tavaksi olla jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Anna kertoo oppineensa taidon lapsuudessaan erityisesti isältään:

Kosketus on ollut osa tavallista perhe-elämää, jolla osoitetaan kuinka kovasti tykätään toisistamme. Me ei olla koskaan oltu kovin hyviä ilmaisemaan verbaalisesti tunteitamme, joten hellällä kosketuksella osoitetaan rakkaus ja hoiva. Koskettaminen toimii kans turvallisuuden tunteen luojana. Parhaiten muistuu mieleen kotisohvalla köllötely isän vieressä, sen kainalossa oli sellainen tytön menevä paikka, jossa oli lämmin ja hyvä olla. Painoin pään vasten isän massua ja siihen ei voinu minkään maailman möröt tulla.

Äiti ei ole koskaan ollut kovinkaan hellä, ei samalla tavalla kuin isä. Kosketuksen vähyyteen vaikuttaa varmasti myös äitin omassa kodissa harjoitettu ankara fyysinen kuritus, josta on jäänyt epämiellyttäviä muistoja. Isä ei oo koskaan koskenut meihin väkivaltaisesti, mutta äiti oli otteissaan vähän kovakourasempi... pakenin ”ankaraa kättä” isän kainaloon. Mutta aina ”pipin” sattuessa itkin kyllä asiasta äitille, vaikka äiti ei ollutkaan aina paras lohduttaja. Puhallusta ja laastaria päälle ja ”lakkaa itkemästä”. Siinä on meidän äitin elämänohjeet, topakka täti. (Anna, s. 1988)

Annan tavoin myös monissa muissa nuorten naisten kirjoituksissa kuvataan avoimen helliä isiä ja poikaystäviä. Nuorempien naisten kosketuselämäkerrat kertovatkin hoivaavan maskuliinisuuden, erityisesti isyyden, vahvistumisesta Suomessa.⁵¹ Nelli kertoo, että hän on aina kokenut sosiaalisen isänsä rakastavan häntä yhtä paljon kuin niitä nuorempia sisarusiaan, jotka ovat isän biologisia jälkeläisiä. Isä on myös halaillut lapsia paljon:

Perheessäni on aina kosketettu paljon ja lämpimästi. Varsinkin äiti on halannut ja pussannut minua ja kahdeksan vuotta nuorempaa veljeäni jatkuvasti. Isäkin on halannut ja halaa meitä usein, taputtaa olkapäälle tai selkään ja kaappaa syliinsä. Enää ei anneta hyvän yön suukkoja, mutta lapsena ne kuuluivat jokaiseen nukkumaanmenohetkeen. Isällä on myös (ollut) tapana leikkiä minun ja veljeni kanssa esimerkiksi kutittamalla tai tönimällä leikkisästi tai kantamalla meitä korkealla. Joskus nostelut ovat olleet aika hurjiakin, ja äiti on saattanut huolestua, mutta isän riittävään varovaisuuteen on voinut kuitenkin luottaa.

Olen kokenut perheemme tavan koskettaa rakastavana ja mukavana, vaikka murrosikäisenä äidin ylitsevuotavaiset halit ja pusut välillä ärsyttivät. Kosketus on kuitenkin ollut yksi vanhempien tavoista kertoa meille lapsille, että olemme tärkeitä ja rakastettuja. Olen kiitollinen siitä, että olen saanut kokea hellivää ja rakastavaa kosketusta, ja osaan siksi itse koskea läheisiäni luontevasti... (Nelli s. 1987)

Nellin tavoin monet nuoremmat kirjoittajat olivat hellyydellä kyllästettyjä – Nelli nautti hellyyden yltäkylläisyydestä lapsuudenperheessä jopa siinä määrin, että hän kirjoittaa äidiltä saatujen hellyydenosoitusten ärsyttäneen häntä. Nelli haluaa sukulaisiaan aina heidät tavatessaan, ja halaaminen on tärkeää myös ystävien kanssa. Nelli on pohtinut myös kosketuksen sukupuolituneisuutta, erityisesti ymmärtäessään olevansa biseksuaali ylä-

51 Ks. myös Eerola 2015.

asteen loppupuolella. Hän kirjoittaa, ettei osaa sanoa, onko tyttöjen ja poikien kosketuksessa eroa. Parisuhteista Nelli kirjoittaa, että hänelle pääasia on, että suhteessa on paljon hellyyttä. Pidämekin Nelliä esimerkkinä nuoresta naisesta, jolle rakkaudellinen kosketus on itsestään selvä tapa olla lähimmäisten kanssa, olivatpa kyseessä omat vanhemmat, sisarukset, ystävät tai rakastettu.

Eläinten ja luonnon kosketus

Yhteistä eri sukupolvien kosketuselämäkerroille on, että affektii-visesti latautuneimmaksi kosketukseksi kuvataan nimenomaan ihmiskosketus. Kaikista kosketuksen muodoista juuri ihmiskosketus on ollut kirjoittajille tärkein, mutta myös hankalin koskettamisen muoto. Samalla monet heistäkin, joilla on ikäviä kosketusmuistoja tai ihmisten koskettaminen on tuntunut hankalalta, saattavat kuvata lemmikkieläinten koskettamisen helpoksi ja vaivattomaksi. Kosketushistoriat eläinten kanssa eivät ole selvästi olleet samalla tavalla haavoittavia kuin monet ihmiskontaktin muodot, vaikka pari kirjoittajaa mainitsee joissain olosuhteissa pelkäävänsä eläinten koskettamista. Tähän lienee osittain syynä se, että eläimet eivät ole samalla tavalla osa nykysuomalaisten jokapäiväisiä kosketusverkostoja kuin vaikkapa sata vuotta sitten. Yksilöillä on siten paremmat mahdollisuudet kontrolloida kosketusta eläimiin. Toisaalta eläimet harvoin kohdistavat ihmisiin toistuvaa väkivaltaa.

Erja on yksi niistä kirjoittajista, joille monet kosketuksen muodot ovat olleet tai yhä ovat vaikeita. Hän kirjoittaa, että aikoi-

naan pienten lasten äitinä hän ei kokenut lastensa imettämistä tai syliin ottamista luontevaksi. Hän kuitenkin yritti halata lapsiaan, vaikka se tuntui hänestä vaikealta. Puolisonsa kanssa Erja taas ei välittäisi seksuaalisesta kanssakäymisestä, vaan sanojensa mukaan istuisi mieluummin miehensä sylissä vaatteet päällä. Erja toteaa turvautuneensa teeskentelyyn ja fantasioihin kyetäkseen seksiin miehensä kanssa. Myös lastensa ja ystäviensä kohdalla Erja joutuu pakottamaan itseään lämpimään halaukseen:

Äitinä olo on ollut aina hirvittävän vaikeaa. Imettäminen on ollut vastenmielistä. En ole tuntenut lapsia kohtaan sellaista hellyyttä, kuten eläimiä kohtaan. Eläimiä on luontevaa silitellä ja suukotella ja sanoa rakastavansa niitä. Lapsia kohtaan en vain tunne niin.

Olen pakottanut itseni lapsien takia halaamiseen. Yritän halata heitä lämpimästi samoin kuin ystäviäkin, vaikken itse siitä niin väliä. (Erja, s. 1955)

Erja kuvailee, kuinka hän ihmisiä koskettaessaan joutuu pakottamaan itseään ja tekemään erilaisia kompromisseja, kuten halaamaan lapsiaan. Eläinten koskettaminen sen sijaan on hänelle luontevaa. Erjalla on ollut vaikea lapsuus, ja hän kertoo myös joutuneensa seksuaalisesti hyväksikäytetyksi. Aikuisiällään hänellä on ollut mielen terveysongelmia. Kosketuselämäkerrasta käy ilmi, että haasteista huolimatta syvät hellyydentunteet eläimiä kohtaan ovat kuitenkin säilyneet Erjan elämässä. Erjan kirjoitus kiinnittääkin huomiota eläinten koskettamisen terapeutisuuden ja samalla siihen, kuinka ihmisten kosketussuhteet ja -verkostot elävien olioiden kanssa ulottuvat ihmisten välisten suhteiden ulkopuolelle.

Eläinten koskettamisen lisäksi monet kirjoittajat kuvaavat saaneensa voimaa luonnon eri elementtien kosketuksesta. Koskettaminen ei ole aina ollut aktiivista, tietoista tai intentionaalista esimerkiksi käsin koskettamalla tai tunnustelemalla. Usein kuvataan myös luonnonelementtien kosketusta iholla. Esimerkiksi Eeva kirjoittaa saaneensa helpotusta yksinäisyyteensä ensin avioeronsa ja sitten elämänkumppaninsa kuoleman jälkeen niistä hetkistä, kun vesi tai tuuli koskettaa häntä. Eeva muistelee, miten hän nuorempana arveli jäävänsä naimattomaksi, mutta päätyi kuitenkin avioon 34-vuotiaana. Hän kertoo arvostaneensa suuresti avioliitossaan vallinnutta hellyyden ilmapiiriä. Puolison haluama avioero tuli hänelle yllätyksenä, ja entinen puoliso tuntui pitkään kiusallisella tavalla hänen ihollaan: öisin hän ”sortui” unissaan rakastelemaan ex-miehensä kanssa. Hän kirjoittaa löytäneensä myöhemmin uuden elämänkumppanin ja jääneensä tämän kuoltua kaipaamaan kosketusta, mitä luonnon kosketus kuitenkin lievittää:

Nyt olen 14 vuotta elänyt jälleen yksin elämänkumppanin kuoleman jälkeen. Olen jatkuvassa halipulassa kuten asian joskus ilmaisen. Kaipaen kosketusta ja halaamistakin, jota toki saan ystäviltä. Arjen jokapäiväinen fyysinen toisen aikuisen ihmisen läheisyys puuttuu tässä elämänvaiheessa. Sitä kaipaen... Lasten kanssa olo suo onneksi fyysistä läheisyyttä. Rakastan lapsia ja heidän läheisyytensä on ilo... Kesät olen matkojen päässä läheisistäni, enimmäkseen yksi mökilläni. Kesäaamujeni riemuja ovat jumppahetket eevanasussa aurinkoisella pihamaalla lempeän, lämpimän tuulen hyväillessä ihoa. Sen kruunaa pulahtaminen järveen veden viileään syliin. Kosketus luontoon tuo syvän tyydytyksen tunteen. Yksinäisyys ei vaivaa noina hetkinä. (Eeva, s. 1941)

Kosketus ei tässä kuvauksessa ole välttämättä näkyvää, havaittavaa kosketusta, vaan auringon tai tuulen hyväilyä iholla. Lainausesimerkki havainnollistaa, miten kosketus on läsnä koko ajan: kosketamme koko kehollamme jatkuvasti. Tässä mielessä kosketus eroaa esimerkiksi näköaistista, sillä näkemisen voi estää sulkemalla silmät.⁵² Lisäksi Eevan kosketuselämäkerta muistuttaa siitä, että kosketuksen tarjoama hoiva ei rajoitu intentionaaliseen ihmiskosketukseen.

Minttu puolestaan on yksi niistä nuorista naisista, joilla oli jo lapsena kertynyt ikäviä kokemuksia ihmiskosketuksista. Hän kirjoittaa seurustelleensa teini-ikäisenä aikuisen miehen kanssa. Mies oli väkivaltainen ja eristi Mintun tämän perheestä ja ystävisistä. Mies esimerkiksi pakotti peruskoulua käyvän Mintun muuttamaan luokseen, heitti tämän liikkuvasta autosta sekä raiskasi hänet. Nykyisin liikkueensa vaikkapa metsässä tai pellolla Minttu yhdistää puiden, sammalten, kivien ja kasvien koskettamisen tervehdyttävään, voimaa antavaan yhteenkuuluvuuden kokemiseen. Liikkuminen metsässä ja pellolla tarjoaa Mintulle yhteisöllisyyden kokemuksen:

Olen kotoisin maalta. Minusta on aina ollut ihanaa liikkua metsässä ja koskettaa puita, sammalta, kiviä ja kasveja. Siitä saa yksinkertaisesti voimaa. En oikein osaa eritellä tarkemmin, mikä siinä on niin lohdullista ja hyvää. Ehkä tunne siitä, että on osa jotakin, sidoksissa luontoon. Nykyään pitäisi olla niin yksilöllinen, vaikka minä ainakin kaipaan yhteisöllisyyttä. Metsässä ja pellolla tuntuu, että on todella osa jotakin. Puut eivät välitä, miltä näytän tai tunnun. (Minttu, s. 1988)

52 Puig de la Bellacasa 2017.

Mintun kirjoitus on esimerkki siitä, kuinka kosketus ylittää yksilöruumiin rajat. Kosketuksessa rajat itsen ja muiden välillä hämärtyvät,⁵³ ja Mintun kohdalla kokemus kosketuksen nautinnollisuudesta syntyy myös lajien välisen rajan ylitymisestä. Kosketuselämäkerrat kiinnittävät huomiota siihen, että orgaanisten ja ei-orgaanisten lajien ja elementtien välinen kosketus tarjoaa parhaimmillaan koko elämää kannattelevia kokemuksia.

Lopuksi

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet suomalaista kosketuskulttuuria hyödyntämällä kosketuselämäkertoja ja erilaisia arkistoaineistoja. Aistianthropologian ja affektiteorioiden pohjalta olemme tarkastelleet tuntoaistia ja kosketusta sosiaalisesti opittuna ruumiillisena sidoksena ihmisiin ja ympäristöön. Analyysimme osoittaa, että tuntoaistin kulttuurista säätelyä ja kosketustapoja ei tule ymmärtää mekaanisina normikokoelmina, vaan affektiivisesti välittyneinä ja alati uusiutuvina käytäntöinä. Kosketuselämäkertaa-aineisto puhuu kosketuksen materiaalisuuteen ja affektiivisuuteen kietoutuvista psyykkisistä merkityksistä. Olemme tarkastelleet ihmisten välistä kosketusta, ihmisen ja eläimen välistä kosketusta, ihmisen ja luonnon välisiä kosketussuhteita sekä sellaista koskettamista, joka ei palaudu varsinaiseen fyysiseen kosketukseen. Analyysimme osoittaa, miten erilaiset taloudelliset, ideologiset ja materiaaliset olosuhteet painautuvat osaksi ihojen historiaa. Vanhemmilla kirjoittajilla on runsaas-

53 Ks. Manning 2007; Puig de la Bellacasa 2017.

ti sellaisia lapsuusmuistoja, joihin vanhemmilta saatu hellyys ei kuulunut. Monet kärsivät isän tai puolison – joista useat olivat sodassa traumatisoituneita – harjoittamasta väkivallasta. Moni sanoo ikävöineensä hellivää kosketusta läpi elämänsä. Olemme kontekstualisoineet näitä kokemuksia sotavuosien raskailla koettelemuksilla, historiallisilla pedagogisilla opeilla sekä sukupuolten eriarvoisuudella. Affektiivisen kylmyyden, etäisyyden ja vaikenemisen käytännöt, jotka tulivat haamuistuneina esiin myös sotien jälkeisten sukupolvien kokemuksissa, olivat kenties kansakunnalle tarpeellinen selviytymiskeino. Yksilöt kuitenkin maksoivat siitä usein kovan hinnan.

Kosketuselämäkerrat kertovat paitsi menneisyyden Suomes-
ta myös niiden kirjoitusajankohdasta. Kosketuselämäkerroissa
elämäkokemuksia reflektoidaan hyvin erilaisessa sosioekono-
misessa tilanteessa kuin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Kir-
joitukset kuvaavat myös muuttuneita tapoja suhtautua koske-
tukseen Suomessa. Etenkin vanhimpien kirjoittajien elinaikana
kosketusta koskevat tavat, normit ja ihanteet ovat muuttuneet
voimakkaasti. Monien heistä ilmaisema suru hellän ja välittävän
kosketuksen puutteesta on paitsi menneiden raskaiden koke-
musten purkamista myös muistelujen ajankohdan aikaansaamaa
reflektiota. 2010-luvun alussa elinolosuhteet olivat hyvin erilaiset
kuin heidän lapsuudessaan, ja kosketukseen liittyvä kulttuurinen
ymmärrys oli muuttunut. Tämä vaikutti heidän tulkintoihinsa
menneistä kokemuksista. Merkillepantavaa kuitenkin on, että
moni kokee lapsuuden kosketusmuistojen määrittävän heidän
kosketustapojaan myöhemmälläkin iällä. Opituista tavoista ei
ole opittu koskaan täysin pois, vaikka muutosta olisi tapahtunut.

Varsinkin lapsuudenperheen sisällä kosketuskulttuuri voi säilyä muuttumattomana vuosikymmeniä, vaikka muissa sosiaalisissa kohtaamisissa toimittaisiin toisin. Tämä kuvaa affektiivisten käytäntöjen sitkaisuutta ja ei-tahdonalaisuutta.

Kosketuselämäkertojen analyysillamme olemme pyrkineet valaisemaan, kuinka kosketus ja siihen kietoutuvat affektiivisuudet ylittävät aina yksilöruumiin rajat ja ovat ajallisesti monikerroksisia. Kosketuselämäkerrat ovat yksittäisten ihmisten kirjoittamia, mutta niiden luenta aistianthropologisista ja affektiteoreettisista lähtökohdista tuo näkyväksi nimenomaan sitä, kuinka subjektit/ruumiit eivät koskaan ole kokonaan avoimia tai suljettuja.⁵⁴ Tällainen lähestymistapa kyseenalaistaa modernin länsimaisen käsityksen ruumiista yksilöllisenä ja autonomisena ja pikemminkin konkretisoi ihmiselämän transsubjektiivisia, ruumiidenvälisiä ja relationaalisia kokemuksia sekä affektien liikettä ja tarttuvuutta. Kosketusrepertuaarit muotoutuvat yhteisöjen affektiivisissä prosesseissa historiallisissa olosuhteissaan. Kosketuksen merkityksellisyys ulottuu kuitenkin ihmistenvälisiä suhteita laajemmalle, kuten esineiden, eläinten ja luonnonelementtien, kosketukseen. Kosketuksella on tärkeä merkityksensä paitsi yksittäisen ihmisen ainutkertaisessa elämänsäkaressa myös osana kokonaisen kansakunnan monisäikeistä sosiaalista ja psyykkistä affektiivista historiaa.

On toki muistettava, että mitään täysin yhtenäistä suomalaista kosketuskulttuuria ei tietenkään ole. Jo kosketuselämäkerroissa itsessään monet kirjoittajat tuovat esille havaitsemiaan tai oletettuaan eroja esimerkiksi Itä- ja Länsi-Suomen, maaseudun ja kau-

54 Ks. Blackman 2012, 23.

pungin, suomenkielisten ja ruotsinkielisten suomalaisten sekä entisaikojen ja nykyajan välillä. Ihon tarinat kertovat yksilöllisistä eroista, mutta myös esimerkiksi sukupuolesta, iästä ja yhteiskuntaluokasta.⁵⁵ Kirjoittajista ei ole kerätty säännönmukaisia taustatietoja. Näin ollen aineisto ei mahdollista sen systemaattista tarkastelua, miten erot, kuten sukupuoli, seksuaalisuus, ikä tai yhteiskuntaluokka, muovaavat heidän kosketuskokemuksiaan. Analyysimme antaa kuitenkin viitteitä mainituista eroista sekä siitä, että koskettamisen tavat ovat muuttuneet Suomessa. Nuorempien kirjoittajien elämäkerroissa vanhemmilta saatu hellyys on jo tavanomaista, ja monet ovat saaneet nauttia esimerkiksi ystävien ja sisarusten kesken halailusta. Liian monella heistäkin on kuitenkin kokemuksia kuritusväkivallasta ja seksuaalisesta väkivallasta, joista monet olivat kärsineet jo hyvin varhaisessa iässä.

Kosketuselämäkerroissa kuvailtuja eroavaisuuksia voi käsitteellistää affektiivisen eriarvoisuuden käsitteen avulla. Käsite kiinnittää huomiota siihen, että kosketuksiin liittyvissä valtasuhteissa, hierarkioissa ja epäsymmetrioissa ei ole kyse vain yksittäisistä kosketuksista vaan kosketusten affektiivisista kerrostumista ja kasautumista. Affektiivisuus on yksi yhteiskunnallisten erojen ja sosiaalisen eriarvoisuuden alue. Siinä missä usea kirjoittaja kuvasi energisoivia, elvyttäviä, eheyttäviä kosketuksia, toisten tarinoita leimasivat satuttavat ja traumaattiset kosketukset. Joillakin kirjoittajilla haavoittava kokemus kosketuksesta liittyy pikemminkin kosketuksen puutteeseen. Samalla nekin, joille ihmistenvälinen kosketus on ollut vaikea tai kipeä asia, ovat saaneet usein lohtua ja voimaa eläinten ja luonnon kosketuksesta. Affektiivisen

55 Ks. myös Le Breton 2017, 97.

eriarvoisuuden käsite auttaa tavoittamaan sitä tosiasiaa, että kosketukseen liittyy valtavasti tuhoavaa ja parantavaa voimaa, joiden seuraukset ovat kauaskantoiset. Kosketusta onkin kutsuttu ambivalentiksi siksi, että se on elinvoimaisten sosiaalisten sidosten ainesosa ja silti siihen sisältyy väkivallan ja satuttamisen uhka.⁵⁶ On kuitenkin muistettava, että kokemus kosketuksen puutteesta voi olla yhtä merkityksellinen ja kauaskantoinen osa affektiivisiä sidoksia kuin itse kosketus, kuten artikkelissamme olemme osoittaneet.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna 2006. *Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Alava, Henni 2016. Hiljaisuuden ja hämmennyksen etnografia Pohjois-Ugandassa. Teoksessa Gould, Jeremy & Uusihakala, Katja (toim.) *Tutkija peilin edessä. Refleksiivisyys ja etnografinen tieto*. Helsinki: Gaudeamus, 113–143.
- Anzieu, Didier 1989. *The Skin Ego: A Psychoanalytic Approach to the Self*. New Haven: Yale University Press.
- Bick, Esther 1968. The experience of skin in early object relations. *International Journal of Psychoanalysis* 49: 484–486.
- Blackman, Lisa 2010. Embodying affect: voice-hearing, telepathy, suggestion and modelling the non-conscious. *Body & Society* 16(1): 163–192.
- Blackman, Lisa 2012. *Immaterial Bodies: Affect, Embodiment, Mediation*. London and New York: Sage.
- Blackman, Lisa 2015. Researching affect and embodied hauntologies: exploring an analytics of experimentation. Teoksessa Knudsen, Britta

56 Puig de la Bellacasa 2017.

- Timm & Stage, Carsten (eds.) *Affective Methodologies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 25–43.
- Blackman, Lisa & Venn, Couze 2010. Affect. *Body & Society* 16(1): 7–28.
- Bretherton, Inge 1992. The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental psychology* 28(5): 759–775.
- Cecaite, Asta 2015. The coordination of talk and touch in adults' directives to children: touch and social control. *Research on Language and Social Interaction* 48(2): 152–175.
- Classen, Constance 2005a. Fingerprints. Teoksessa Classen, Constance (ed.) *The Book of Touch*. Oxford: Berg, 1–5.
- Classen, Constance 2005b. Contact. Teoksessa Classen, Constance (ed.) *The Book of Touch*. Oxford: Berg, 13–15.
- Classen, Constance 2012. *The Deepest Sense: A Cultural History of Touch*. Urbana: University of Illinois Press.
- Clough, Patricia Ticineto & Halley, Jean (eds.) 2007. *The Affective Turn. Theorizing the social*. Durham: Duke University Press.
- Dibiase, Rosemarie & Gunnoe, Jaime 2004. Gender and culture differences in touching behavior. *Journal of Social Psychology* 144(1): 49–62.
- Dobson, Susan & Upadhyaya, Shripati & Conyers, Ian & Raghavan, Raghhu 2002. Touch in the care of people with profound and complex needs: a review of the literature. *Journal of Intellectual Disabilities* 6(4): 351–362.
- Draper, Jan 2014. Embodied practice: rediscovering the 'heart' of nursing. *Journal of Advanced Nursing* 70(10): 2235–2244.
- Eerola, Petteri 2015. *Responsible Fatherhood: A Narrative Approach*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Estabrooks, Carole A. 1989. Touch: a nursing strategy in the intensive care unit. *Heart & Lung* 18: 392–401.
- Estola, Eila 2003. *In the language of the mother: re-storying the relational moral in teachers' stories*. Oulu: University of Oulu.
- Field, Tiffany M. 2003. *Touch*. Cambridge, Massachusetts: MIT.

- Field, Tiffany M. (ed.) 1995. *Touch in Early Development*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Goody, Jack 2002. The anthropology of senses and sensations. *La Ricerca Folklorica* 45: 17–28.
- Harvey, Elisabeth D. (ed.) 2003. *Sensible Flesh: On Touch in Early Modern Culture*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- Hertenstein, Matthew J. & Holmes, Rafael & McCullough, Margaret & Keltner, Dacher 2009. The communication of emotion via touch. *Emotion* 9: 566–573.
- Howes, David 2010. *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Howes, David 2018. The Skinscape: Reflections on the Dermatological Turn. *Body & Society* 24(1–2): 225–239.
- Howes, David & Classen, Constance 2014. *Ways of Sensing: Understanding the Senses in Society*. London: Routledge.
- Kinnunen, Taina 2013. *Vahvat yksin, heikot silytyksin. Otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kinnunen, Taina & Kolehmainen, Marjo 2019. Touch and Affect: Analysing the archive of touch biographies. *Body & Society* 25(1): 29–56.
- Kivimäki, Ville 2013. *Battled nerves: Finnish soldiers' war experience, trauma, and military psychiatry, 1941–44*. Åbo: Åbo Akademi University.
- Klopf, Donald W. & McCroskey, James C. 2007. *Intercultural communication Encounters*. Boston: Pearson.
- Knudsen, Britta Timm & Stage, Carsten 2015. Introduction: affective methodologies. Teoksessa Knudsen, Britta Timm & Stage, Carsten (eds.) *Affective Methodologies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–22.
- Kolehmainen, Marjo & Juvonen, Tuula 2018. Introduction: Thinking with and through affective inequalities. Teoksessa Juvonen, Tuula & Kolehmainen, Marjo (eds.) *Affective Inequalities in Intimate Relationships*. London: Routledge, 1–16.

- Korvajärvi, Päivi 2016. Ruumiillinen mielihyvä työnä. Teoksessa Parviainen, Jaana & Kinnunen, Taina & Kortelainen, Ilmari (toim.) *Ruumiillisuus ja työelämä. Työruumis jälkiteollisessa taloudessa*. Tampere: Vastapaino, 115–131.
- LaFrance, Marc 2009. Skin and the self: cultural theory and Anglo-American psychoanalysis. *Body & Society* 15(3): 3–24.
- Le Breton, David 2017. *Sensing the World: An Anthropology of the Senses*. London, New York (NY): Bloomsbury.
- Low, Kelvin Y. E. 2013. Olfactive Frames of Remembering: Theorizing Self, Senses and Society. *The Sociological Review* 61(4): 688–708.
- Manning, Erin 2007. *The Politics of Touch: sense, movement, sovereignty*. Minneapolis: the University of Minneapolis Press.
- Misztal, Barbara A. 2003. *Theories of Social Remembering*, Philadelphia: Open University Press.
- Montagu, Ashley 1971. *Touching: The Human Significance of the Skin*. New York: Columbia University Press.
- Näre, Sari & Kirves, Jenni 2010. Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.) *Sodan kasvattamat*. Helsinki: WSOY, 13–30.
- Näre, Sari 2008. ”Päin ryssä!” – lapset ja nuoret sukupolviväkivallan uhreina. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) *Ruma sota. Talvi ja jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga, 63–102.
- Näre, Sari & Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.) 2010. *Sodan kasvattamat*. Helsinki: WSOY.
- Paterson, Mark & Dodge, Martin 2012. *Touching Space, Placing Touch*. London: Routledge.
- Paterson, Mark 2005. Affecting touch: towards a felt phenomenology of therapeutic touch. Teoksessa Davidson, Joyce & Bondi, Liz & Smith, Mick (eds.) *Emotional Geographies*. Aldershot: Ashgate, 161–176.
- Pedwell, Carolyn & Whitehead, Anne 2012. Affecting feminism: questions of feeling in feminist theory. *Feminist Theory* 13(2): 115–129.

- Puig de la Bellacasa, María 2017. *Matters of Care: Speculative Ethics in More Than Human Worlds*. University of Minnesota Press.
- Rajala, Anna Ilona 2016. Pitkääikaishoivan ruumiillisuuden arvosta. Teoksessa Parviainen, Jaana & Kinnunen, Taina & Kortelainen, Ilmari (toim.) *Ruumiillisuus ja työelämä. Työruumis jälkiteollisessa taloudesta*. Tampere: Vastapaino, 115–131.
- Rodaway, Paul 1994. *Sensuous Geographies: Body, Sense and Place*. London: Routledge.
- Seigworth, Gregory J. & Gregg, Melissa 2010. An inventory of shimmers. Teoksessa Seigworth, Gregory J. & Gregg, Melissa (eds.) *Affect Theory Reader*. Durham and London: Duke University Press.
- Seyfert, Richard 2012. Beyond personal feelings and collective emotions: towards a theory of social affect. *Theory, Culture & Society* 29(6): 27–46.
- Synnott, Anthony 1997. *The Body Social: Symbolism, Self and Society*. London: Routledge.
- Tirkkonen, Tiina 2015. *Early Attachment, Mental Well-Being and Development of Finnish Children at Preschool Age: Twinship – Risk or Opportunity?* Oulu: University of Oulu.
- Tuan, Yi-Fu 1977. *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota press.
- Twigg, Julia 2006. *The Body in Health and Social Care*. London: Routledge.
- Twigg, Julia & Wolkowitz, Carol & Cohen, Rachel Lara & Nettleton, Sarah 2011. Conceptualising Body Work in Health and Social Care. *Sociology of Health & Illness* 40(2): 171–188.
- Walkerdine, Valerie 2010. Communal beingness and affect: an exploration of trauma in an ex-industrial community. *Body & Society* 16(1): 91–116.
- Walkerdine, Valerie 2016. Affective history, working-class communities and self-determination. *Sociological Review* 64(4): 699–714.

Walkerdine, Valerie & Jimenez, Luis 2012. *Gender, Work and Community after De-Industrialisation: A Psychosocial Approach to Affect*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Vuori, Jaana 2001. Äidit, isät ja ammattilaiset: sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

Yesilova, Katja 2009. *Ydinperheen Poliittikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Helena Hörnfeldt

”JOS NYT AMAZONIA ON VIELÄ OLE- MASSA, KUN OLEN AIKUINEN” RUOTSALAISTEN LASTEN PELOISTA ATOMIPOMMEJA JA ILMASTONMUUTOSTA KOHTAAN

Tässä artikkelissa tarkastellaan pelkoa kulttuurisena ja ruumiillisena kokemuksena. Huomion kohteena ovat nykyajan lasten ja nuorten kertomukset peloista sekä aikuisten muistot lapsuutensa peloista. Pelon sanotaan usein olevan kaikista tunteista vanhin ja vahvin, ja se lasketaan yhdeksi ihmisen perustunteista.¹ Perustunteiden katsotaan olevan ihmisillä universaaleja, ja ne käsittävät tiettyjä avainelementtejä, jotka ovat yhteisiä eläinten kanssa. Lisäksi perustunteet tulevat näkyviin lapsen kehityksessä jo varhain.² Pelko kuvataan usein myös epämiellyttäväksi tunteeksi, jonka aiheuttaa usko siitä, että joku tai jokin on vaarallinen. Se on tunne, jonka useimmat elävistä olioista tuntevat ja joka enem-

1 Svendsen 2012, 32–33; Bourke 2005.

2 Wetherell 2015, 143.

män tai vähemmän vaikuttaa näihin olioihin ja ohjaa niitä. Pelko on luonteeltaan myös ambivalentti eli ajatellaan, että ihminen sekä inhoaa pelon tuntemista että nauttii siitä.³

1900-luvun lopulta lähtien filosofit, sosiologit ja kulttuurihistorioitsijat ovat tukeneet väitettä siitä, että pelko on nykyään ominaista suurimmalle osalle länsimaisista yhteiskunnista. Tämän näkemyksen mukaan elämme siis pelkokulttuurissa.⁴ Tämä pelkokulttuuri muodostaa sekä poliittisen että mediaalisen ilmapiiirin, joka puolestaan vaikuttaa yksittäisten ihmisten päivittäiseen elämäään. Tiedotusvälineissä kirjoitetaan toistuvasti uhkavista pandemioista, terrori-iskuista, seksuaalisesta väkivallasta, lakeja noudattamattomista lähiöistä, oikeistopopulismin kasvusta, sääkatastrofeista ja ilmastonmuutoksista. Jos etsii hakusanalla *rädsla* (pelko) Ruotsin kuninkaallisen kirjaston ruotsalaisten lehtien tietokannasta, voi havaita päivälehdistä kertyneiden hakutulosten määrän kasvaneen huomattavasti vuonna 2014 ja sen jälkeen julkaistuissa lehdissä. Vuosien 1960 ja 2010 välillä julkaistuista lehdistä kertyneiden hakutulosten määrä on melko tasaisesti noin 1 000–2 000. Vuonna 2017 julkaistuista lehdistä kertyneiden hakutulosten määrä on jo yli 25 000.⁵ Lehtien lukijat ja medioiden kuluttajat yleisesti ottaen hukutetaan näin potentiaaliin vaaroihin ja uhkiin. Näiden niin kutsuttujen pelkokulttuurien logiikka myös luo mahdollisia uhreja osoitetuista riskiryhmis-

3 Vrt. esim. Danielsson 2006.

4 Bourke 2005; Furedi 2006; Glassner 1999; Svendsen 2008; Wodak 2015.

5 Vaikka tällainen katsaus ei luonnollisestikaan anna täysin luotettavaa kuvaa pelon esiintymisestä tiedotusvälineissä, antaa se kuitenkin suhteellisen hyvän viheen siitä yleisestä muutoksesta, jonka myötä pelosta on tullut käsite, joka luo nykyajan tunteita ja toimii niiden merkityksenluojana.

tä, joita yhteiskunnan pitäisi eri tavoin suojella.⁶ Lapset kuuluvat tietyllä tapaa puolustuskyvyttömässä asemassaan kaikkein itsensä selvimpään riskiryhmään.

Vahvistuva mediaalinen pelkokulttuuri ja yleisesti kasvava epävarmuus tulevaisuudesta ovat myös osa nykyajan lasten ja nuorten arkea. Lasten pelkoja on kuitenkin tutkittu suhteellisen vähän ja erityisesti tutkimuksia, joiden tavoitteena on ymmärtää lasten pelkoja kulttuurisesta näkökulmasta, on tehty vain vähän. Valtaosassa aiempia tutkimuksia lähtökohta on ensisijaisesti ollut kehityspsykologinen ja niiden perustana on ollut ikään pohjautuva käsitys, jonka pohjalta lasten pelkoja yksilöllistetään ja liitetään tiettyihin ikäkausiin tai kehityksen vaiheisiin. Nämä tutkimukset osoittavat muun muassa, että viisivuotiaat ja sitä vanhemmat lapset pelkäävät etenkin onnettomuuksia, kuolemaa, rikoksille altistumista, tuntemattomia ihmisiä, ympäristön pilaantumista ja kiusatuksi joutumista sekä yhteisön ulkopuolelle sulkemista. Kaksi- ja kolmevuotiaat lapset puolestaan pelkäävät ensisijaisesti tiettyjä eläimiä sekä yön pimeyttä ja sen hahmoja.⁷ Mitä nuorempi lapsi on, sitä konkreettisempia pelon kohteet ovat.⁸

Tarkastelen tässä artikkelissa pelkoa muiden kanssa jaettava ruumiillisena kokemuksena erotuksena pelosta esitetyistä psykologisista käsityksistä. Jos tunteet rajataan pelkästään psykologiseksi ilmiöksi, norjalaisen filosofi Lars Svendsenin mukaan riskinä on se, että emme huomaa sitä, että tunteet ovat todisteenä yhteiskunnasta ja maailmasta.⁹ Yksi lasten pelkoja käsittele-

6 Svendsen 2008, 52.

7 Ks. esim. Sylvander & Ödman 1984; Tamm 2003.

8 Gren Landell 2010.

9 Svendsen 2005, 135; vrt. Chodorow 1999.

vän tutkimukseni suurimmista tavoitteista on ollut tarkastella sukupolvien ja pelkojen välistä suhdetta sekä sitä, miten lapsia ympäröivä yhteiskunta mahdollistaa ja ehdollistaa heidän pelkonsa.¹⁰ Konkreettisemmin sanottuna pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Mitä pelkoon liittyviä kulttuurisia narratiiveja lasten kertomuksissa (ja aikuisten muistoissa lapsuutensa peloista) ilmaistaan? Miten nämä pelot sijoittuvat siihen sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön, jossa lapset kasvavat? Yleisemmällä tasolla minua kiinnostaa myös yhteys uhkia ja riskejä täynnä olevan medialogiikan ja sen välillä, kuinka vastaanottavaisia lapset ovat tätä logiikkaa kohtaan.¹¹ Kuvatessani pelkoja aikaan ja tilanteeseen sidottuina käytän käsitettä *pelkomatriisi* tarkoitukseni käsitellä ja problematisoida sitä, miten henkilökohtainen kokemus pelosta riippuu diskursiivisista muodostumista ja siitä historiallisesta yhteydestä, jossa tunne koetaan.¹² Pelkomatriisilla viitataan siis niihin käsityksiin, jotka määrittävät tietyt pelot mahdollisiksi tietyssä kulttuurissa ja sosiaalisessa tilanteessa. Täten erotan kulttuuriset narratiivit pelkoja enemmän määrittelevistä pelkomatriiseista. Kulttuuriset narratiivit määrittelen kuvaileviksi kertomuksiksi, jotka käsittelevät moninaisia pelkoa kuvailevia ja rakentavia diskursseja.

Materiaali perustuu ensisijaisesti 7–15-vuotiaiden lasten haastatteluihin. Olen tehnyt suurimman osan haastatteluista itse, ja haastateltavat ovat olleet paikalla joko yksin tai ryhmässä.

10 Artikkelin on osa juuri päättyneitä, ruotsalaisen tutkimuskeskus Forten (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd) rahoittamaa tutkimushanketta "Rädslor i rörelse. Om barns rädslor i skärningspunkten mellan det individuella och det kollektiva". Tutkimushanke on läpikäynyt eettisen arvioinnin.

11 Vrt. Svendsen 2008, 30.

12 Vrt. Svensson 1997.

Joitakin haastatteluja on tehty lapsille suunnatun, tulevaisuutta käsittelevän teatteriesityksen tuottamisen yhteydessä. Nämä haastattelut tehtiin vuonna 2016, ja haastattelijoina toimivat teatterin työntekijät. Lapset ovat antaneet hyväksyntänsä sille, että haastatteluotteita käytetään tieteellisissä julkaisuissa. Lisäksi artikkelissa on käytetty materiaalia 1950- ja 1960-luvuilla syntyneiden aikuisten haastatteluista¹³ sekä tekstipohjaista ja visuaalista (media)materiaalia, esimerkiksi artikkeleita aikakauslehdistä, informaatiomateriaalia, elokuvia ja valokuvia. Tarkastellessani pelkojen muuttumista ajan myötä olen myös tutkinut ruotsalaisten kansanarkistojen perinneaineistoa, joissa 1800-luvun lopun ja 1960-luvun välillä syntyneet ihmiset muistelevat lapsuutensa pelkoja.¹⁴ Artikkelin lyhennetyssä versiossa käsitellään kuitenkin vain osaa materiaalissa esiintyvistä peloista. Ensisijaisesti pohditaan 1960-, 1970- ja 1980-luvulla koettua atomipommin pelkoa sekä 2000- ja 2010-luvulla vallitsevaa ilmastonmuutoksen pelkoa. Näille peloille on yhteistä se, että ne molemmat kohdistuvat suhteellisen abstraktiin uhkaan maapallon tuhoutumisesta. Ne myös toimivat esimerkkinä kahdesta aikaan sidotusta pelosta¹⁵,

13 Haastateltavina oli kolme aikuista (syntyneet 1950- ja 1960-luvuilla). Haastattelut tehtiin vuonna 2013.

14 Perinneaineistoja säilytetään Lundin Kansanperinnearkistossa (Folkklivsarkivet i Lund). Artikkelissa on käytetty seuraavia arkistoon talletettuja perinneaineistoja: LUF 171 Min barndomsbild, LUF 172 Ängslig och rädd. Ensisijaisena analysoitavana aineistona ovat 31 lapsen ja nuoren haastattelut (haastateltavat olivat iältään 7–15-vuotiaita), ja haastattelut on tehty vuosien 2013 ja 2019 välillä Tukholmassa ja Strängnäsissä. Lisäksi analysoitavana on 9–13-vuotiaiden lasten haastattelut, joita on tehty 17 kappaletta Malmössä vuonna 2015. Haastattelijoina toimivat teatterin työntekijät.

15 Eri aikoihin sijoitettavat pelkonarratiivit ovat kuitenkin pikemminkin tutkimuksen kautta syntyviä konstruktioita, sillä ydinpommin pelkoa esiintyy myös nykyajan aineistoissa, samoin kuin ympäristön pilaantumisen ja ilmastonmuutoksen pelkoa esiintyi myös kylmän sodan aikana. Tässä kuitenkin korostetaan pelkonarratiivien merkitystä ihmisten muistoissa, nykyisissä kokemuksissa ja peloista kerronnassa.

joita juuri eri aikoihin liittymisen vuoksi on mahdollista analysoida siitä lähtökohdasta, että pelot muuttuvat ajan myötä. Lisäksi molemmat ovat esimerkkejä peloista, jotka mahdollistavat tiedon saamisen yksilön pelkokokemuksen ja määrättyjen pelkomatriisien välisestä suhteesta.

Tunteet, emootiot ja affektit

Vaikka psykologian tieteenalalla onkin ollut tiedollinen tulkin-taetuoikeus tunteiden suhteen 1900-luvulla, pelot ovat muiden emootioiden tavoin yleisemmässä merkityksessä saaneet osakseen paljon kiinnostusta. Sekä filosofiassa aina Aristoteleen ajoista lähtien että moderneissa neurotieteissä pelkoa on tulkittu eri tavoilla. Nykyään, vuosien keskustelujen jälkeen, vallitsee tietynlainen yksimielisyys siitä, että emootioita ymmärretään parhaiten, kun samaan aikaan otetaan huomioon tunteiden biolääketieteelliset, psykologiset, sosiaaliset ja kulttuuriset puolet.¹⁶

Viime vuosina yhteiskunta- ja ihmistieteellisillä aloilla on noussut kiinnostus affektien, emootioiden ja tunteiden tutkimista kohtaan. Enimmäkseen on tehty sosiaalisia ja kulttuurisia analyyseja psykososiaalisiksi ymmärtämiseksi kutsutusta näkökulmasta. Tällainen näkökulma mahdollistaa tulkinnat tunteiden ruumiillisuudesta, siitä mikä koskettaa ihmisiä ja mikä kiehtoo heitä, kivusta, mielihyvästä/nautinnosta/halusta, tunteista ja muistoista.¹⁷ Tunteiden läheinen yhteys kognitioon, uskoon ja

¹⁶ Ks. esim. Wetherell 2012.

¹⁷ Wetherell 2012, 3.

ajatteluun tarkoittaa, että intensiivisen läsnäolon kokemukset liittyvät myös käsityksiin ja normeihin.

Emootioita ja affekteja käsittelevissä tutkimuksissa erotellaan usein *tunteet*, *affektit* ja *emootiot*. Tunteet viittaavat fyysiseen, psyykkiseen ja henkilökohtaiseen kokemukseen. Affektit liittyvät kehoon ja fysiologisuuteen ja ne pyrkivät rajaamaan epämääräisemmän intensiteetin kuin mitä kielellisillä määritelmillä voidaan ilmaista. Affekti on näin ollen eräänlainen voima sosiaalisen ja kulttuurisen kirjoituksen tuolla puolen. Emootiot puolestaan viittaavat yhdistetympiin ja muuttumattomampiin historiallisiin ominaisuuksiin, joita ilmaisemme sosiaalisesti. Näitä ominaisuuksia ovat rakkaus, suru ja häpeä. Emootio on siis subjektiivinen kokemus, joka voidaan ilmaista kielellisten käsitteiden avulla.¹⁸ Nigel Thriftin mukaan emootiot voidaan käsittää myös affektien kulttuurisiksi tulkinnoiksi.¹⁹ Käytettävän käsitteen valinta riippuu tieteenteoreettisesta suuntauksesta. Etnologian alalla emootion käsitteellä on ollut tietynlainen etusija, sillä se viittaa tunteisiin sosiaalisina, historiallisina ja kulttuurisina käytäntöinä. Viime vuosien aikana affekteille on kuitenkin annettu yhä enemmän sijaa kulttuurintutkimuksen alalla, ja affekti on nähty määrittelemättömänä liikkeellepanevana voimana.²⁰

Vaikka affektit (kielellisten määritteiden tuon puoleinen voima) ja emootiot (subjektiivinen kokemus, joka voidaan ilmaista) seuraavat eri logiikkoja, suhtaudun molempiin aiempien käytäntöjen välittäjänä. Pelko tunteena, emootiona ja affektina

18 Bränström Öhman & Jönsson & Svensson 2011; ks. myös Ahmed 2004; Nussbaum 2001; Williams 1980.

19 Thrift 2007.

20 Bränström Öhman & Jönsson & Svensson 2011, 13.

käsitetään tämän vuoksi tässä artikkelissa ensisijaisesti kommunikatiiviseksi ilmiöksi, jonka merkitys ei välttämättä riipu yksilöllisistä kokemuksista. Lähestymistavasta ja ympäröivästä yhteiskunnasta riippumatta pelko ei näin ollen ole yksilössä olevaa, vaan se käsitetään kulttuuriseksi ilmiöksi, joka syntyy toiminnan myötä ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja materiaalisuuk-sien kanssa. Näin ajateltuna pelko muovaa niin yksilöllisiä kuin kollektiivisia ruumiita. En kuitenkaan tarkoita tällä sitä, etteikö tunteilla, emootioilla ja affekteilla olisi biokemiallista tai psykologista ulottuvuutta. Psykologinen ulottuvuus on myös alkanut muovata arkipäiväisiä käsityksiä ja kertomuksia näistä (univer-saaleista) ihmiselämän puolista sen myötä, että psykologia oli 1900-luvulla hallitsevassa asemassa tunteiden tutkimisessa.²¹ Tämän artikkelin tarkoituksena ei ole väittää, että yksi tieteelli-nen käsitys tunteista olisi parempi kuin toinen, vaan pikemmin-kin tarkastella tunteiden ja kulttuurin välistä suhdetta ollen samalla tietoinen siitä, että psykologisia selitysmalleja on läsnä sekä eemisesti että eettisesti.²²

Tunteet ja emootiot tarjoavat myös hyvän analyttisen lähtö-kohdan kulttuurin käsityksen laajentamiselle,²³ sillä ne toimivat yhdystienä yksilöllisen ja kollektiivisen, yksityisen ja julkisen, ajattelun ja kehon sekä normien, sääntöjen ja ihanteiden välil-lä.²⁴ Kyse on siitä, mitä emootiot tekevät, miten niitä kohdiste-taan tiettyihin asioihin ja tapahtumiin ja syytetään näistä sekä siitä, miten ne kohdistetaan tiettyihin kehoihin, mutta ei toisiin.

21 Vrt. Arnstberg & Björklund 1987.

22 Vrt. Wetherell 2012.

23 Vrt. Frykman & Löfgren 2005.

24 Ahmed 2011, 178.

Lisäksi tunteet voivat toimia indikaattoreina muutoksesta, siitä että joku tuttu asia muuttaa muotoaan ja luonnettaan.²⁵ Tämä artikkeli käsittelee näin ollen ensisijaisesti pelkoa emotionaalisena, sillä kiinnostukseni kohdistuu lähinnä pelkoihin eräänlaisena kulttuurisena tulkintana siitä fyysisestä voimasta, jonka ihmiset tuntevat kokiessaan jonkin uhkaavana tai pelottavana.

Ruumiillinen pelko

Pelko on monimutkainen ja monimuotoinen emotionio, jota on vaikea kuvaila. Esimerkiksi pelon ja huolen välistä eroa ei aina ole helppoa hahmottaa, vaikka ne usein erotetaan toisistaan sanomalla, että pelko on tunteellinen reaktio tunnistettavissa olevaan uhkaan, kun taas huoli ja ahdistus ovat epämääräisempiä, eikä niitä välttämättä aiheuta mikään tietty tai selkeä kohde.²⁶ Pelon tarkoituksena on saada keho ja elimistö valppaiksi ja valmistella ne nopeasti joko pakenemaan tai taistelemaan. Huoli puolestaan kohdistuu epävarmuuteen ja liikkuu eri kohteiden välillä. Tämä liike myös vahvistaa huolta itseään.²⁷ Vaikka nämä analyttiset käsitteet erotetaan toisistaan psykologiassa, käytän niitä tässä artikkelissa synonyymisesti. Pelon käsite esiintyy siis laajassa merkityksessään ja sisältää myös huolen ja ahdistuksen.

Pelot ovat suuressa määrin fyysisiä kokemuksia ja ilmenevät sydämentykytyksinä, hikoiluna, pahoinvointina, huimauksena ja

25 Vrt. Frykman & Löfgren 2005, 15.

26 Vrt. Ahmed 2004, 65f; Svendsen 2008, 35.

27 Ahmed 2004, 66.

vapinana. Keho vaikuttaa näin omalta osaltaan pelon kokemukseen. Sydämentykytyksiä ja pahoinvointia esiintyy tilanteissa, jotka olemme oppineet tulkitsemaan vaarallisiksi ja uhkaaviksi. Pelot siis muovaavat kehoa eräänlaisen opitun käyttäytymisen perusteella.²⁸ Jos kohtaamme karhun tai käärmeen, joita monet lapset ja aikuiset pelkäävät, reagoimme sen käsityksen tai valmiin kertomuksen perusteella, että nämä oliot ovat meille vaarallisia. Lapsen pelko kummituksia, pimeyttä ja sängyn alla olevia pelottavia otuksia kohtaan muodostuu samalla tavalla suhteessa pelkomatriiseihin, jotka muun muassa satukirjojen, kuvien ja elokuvien myötä ovat tulleet saataville ja luoneet tiettyjä raameja pelolle.

Pelot liikkeessä

Millaisia eroja sitten voidaan nähdä pelon kohteiden välillä eri aikoina? Ihmisten pelot muuttuvat sekä ajan myötä että tilanteesta riippuen. Pakokauhua aiheuttavat asiat katoavat medioista yhtä nopeasti kuin ne ilmestyvät. Kuka pelkää nykyään hullun lehmän tautia, SARS:ia tai akryyliamidia pikkuleivissä tai sipseissä? Kuka tuntee itsensä pelon valtaamaksi, jos ei pääse autuaiden maahan? Kaikkien sukupolvien voidaankin sanoa samaistuvan aikansa pelkoihin ja uhkakuviin, ja tiettyjen pelkojen voidaan katsoa olevan ominaisia tietyille sukupolville. Huoli ja pelko eivät ole uusia inhimillisiä ilmiöitä. Pelon tunteminen tietyn ajan uhkia, kuten sotaa, luonnonkatastrofeja, luonnonilmiöitä, sairauksia ja kuole-

28 Ahmed 2004, 7.

maa kohtaan on todennäköisesti ollut historiallisesti ominaista kaikille sukupolville. Käsitteellä *sukupolvi* tarkoitan yksinkertaisesti ihmisryhmää, joka kasvaa ja elää historiallisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa, jotka luovat ryhmälle yhteisiä kulttuurisia kokemuksia.

Aiemmin pelkoa kulttuurisena ilmiönä on tutkinut muun muassa etnologi Jochum Stattin, joka on osoittanut, että pelot kohdistuivat entisaikoina usein pahoihin voimiin ja ylluonnollisiin olentoihin eli kontrolloimattomiin taikavoimiin, jotka houkuttelivat ihmisiä tekemään pahoja asioita.²⁹ Stattinin mukaan epätavallisia ja tuntemattomia ihmisiä pidettiin perinteisesti uhkana. Nykyään pahat teot liitetään yksittäisiin ihmisiin, jotka eri syistä päättävät tehdä jotakin pahaa, mutta ennen vanhaan oltiin sitä mieltä, että pahuus oli ihmisistä riippumatonta. Pahoja voimia oli olemassa ihmisten vaikutuksesta riippumatta ja ne pystyivät iskemään kyntensä melkein keneen tahansa.³⁰ Perinneaineiston mukaan 1800-luvun lapsille tyypillisiä pelon kohteita olivat keijut, pilvet, meteorit, ukkonen ja pimeys.³¹ Perinneaineistossa mainitaan myös, että lapset pelkäsivät tiettyjä eläimiä ja sellaisia tuntemattomia ihmisiä, jotka näyttivät erilaisilta, kuten kiertolaiset ja nuohoojat. Lisäksi mainitaan aikuisten keksimiä lähiympäristön vaaroja, kuten kaivoukko, menninkäiset, hiisi ja näkki.

29 Stattin 1990.

30 Stattin 1990, kappale x.

31 Stattin 1991; vrt. Gullone 2000, 429–451.

Sodan ja atomipommien pelko

Toisen maailmansodan varjossa kasvaneiden lasten pelot kohdistuivat osittain ympäröivään maailmaan, esimerkiksi Euroopassa riehuvaan sotaan, joka uhkasi tulla Ruotsiin. Moni toisen maailmansodan aikana lapsuutensa elänyt kertoo vastauksissaan ylilentävien lentokoneiden aiheuttamista intensiivisen pelon hetkistä sekä jatkuvasta, vähemmän adrenaliinitasoja kohottavasta pelosta, jonka osaksi arkea muuttuneet pimennykset aiheuttivat.³²

Ruotsissa 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla kylmän sodan aikana kasvaneet lapset ja nuoret kokivat lähestyvän ydinasesodan uhan ja pelon selkeästi läsnä olevina. Muistan itsekin, kuinka ilmaisut *varustelukilpailu*, *sienipilvi* ja *ydintalvi* loivat pelottavia kuvia tuhoutuneesta planeetasta, jossa kaikki ihmiselämä ja ei-inhimillinen elämä oli pyyhitty olemattomiin.

Kristina (syntynyt 1964) kuvailee kyseistä 1970- ja 1980-luvuilla vallinnutta atomipommien pelkoa:

Sillä jos palaan itseeni, niin voin tuntea, että ainoa pelkäämäni asia oli atomipommi. Mutta nykyäänhän voi pelätä niin monta eri asiaa.³³

Sodan uhka ja atomipommi olivat läsnä sekä henkisellä että fyysisellä tasolla. Henkisestä näkökulmasta katsottuna useat sukupolvet kasvatettiin siinä käsityksessä, että milloin tahansa voisi syttyä uusi maailmansota. Riittäisi, että joku puhtaasti huolimattomuuttaan sattuisi painamaan väärää nappia ja lähettämään

³² LUF 171.

³³ Kristina, syntynyt 1964.

siten tahattomasti matkaan ohjukset Neuvostoliittoa tai Yhdysvaltoja kohti. Kouluissa, puolustusvoimissa ja työpaikoilla järjestettiin harjoituksia, joiden tarkoituksena oli oppia suojautumaan atomipommin haitoilta. Niklas (syntynyt 1967) kertoo:

N: Muistan, että kun olin ykkös- tai kakkosluokalla, niin me saatiin oppituntien aikana luokkahuoneessa opetella, mitä meidän pitäisi tehdä, mistä meidän pitäisi tajuta, että atomipommi olis pudotettu Tukholman päälle. Me saatiin siis harjoitella, saatiin kaataa pulpetteja näin ja saatiin kyyristellä ja pitää käsistä kiinni. Niin me tehtäis, jos se suuri valonloiste näkyis ikkunasta.

H: Tapahtuiko tämä kerran vai?

N: Siis mä muistan tän, mutta se, että oliko kyseessä yksi vai useampi kerta, niin sitä mä en muista. Mä kyllä luulen, että me puhuttiin asiasta aika paljon, eikä pelkästään oppitunneilla, vaan lapsethan puhuivat myös paljon tästä. (...) Näin jälkikäteen vois ajatella, että se on kevytmielistä, hieman omituista, että me tehtiin näitä harjoituksia Tukholman päälle pudotetun atomipommin uhan edessä ja niin, mutta silloin ei oltu sitä mieltä, että siinä olis mitään outoa. Aikuiset sanoi, että niin piti tehdä.³⁴

Myös armeijassa alokkaita opetettiin suojautumaan atomipommin vaikutuksilta. Hans (syntynyt 1954) kertoo:

H: Mutta joka tapauksessa itse koulutuksessahan sai oppia, mutta ei niinkään paljoa atomipommista, ne ei luonnollisestikaan halunnut säilytellä sillä. Mutta me oltiin sitä mieltä, että se oli tosi typerää, sillä kyllähän sitä tajusi, että jos pommi on räjähtänyt niin siinä ei oo hirveen paljon tehtävissä. Me saatiin kyllä oppia, että silloin pitäis olla sadesuoja laskostettuna housujen taskussa. Armeijan housuissa oli taskuja jalassa, jotta pommin räjähtäessä vois helposti heittäytyä notkoon ja vetää ylleen sadeasun, kun se olis helposti käsien ulottuvilla.

Haastattelija: Ja senkö pitäisi suojata?

³⁴ Niklas, syntynyt 1967.

H: Joo, ja se olikin meidän mielestä tosi naurettavaa. Niin, tää oli mun muisto, kun puhutaan, kun ylipäättänsä puhutaan atomipom-
milta suojautumisesta.³⁵

Nämä kertomukset eivät ole ominaisia ainoastaan ruotsalaiselle ympäristölle. Joanna Bourke kirjoittaa, että samankaltaiset harjoitukset olivat tavallisia myös amerikkalaisissa kouluissa 1950- ja 1960-luvuilla. Avainsanoina olivat ”duck and cover”, ja lapsille opetettiin, että jos he yhtäkkiä näkisivät valkoisen valon ikkunassa, heidän pitäisi heittäytyä maahan ja rullata itsensä palloksi selkä ikkunaan päin. Harjoitukset aiheuttivat Bourken mukaan lapsissa suurta huolta ja pelkoa.³⁶ Monissa tutkimuksissa nousi esille se, että 1950-luvulla suurin osa amerikkalaisista lapsista ja nuorista olivat vakuuttuneita siitä, että ennemmin tai myöhemmin pommi räjähtäisi Yhdysvaltojen yllä ja että tulevaisuudessa pitäisi siksi joko elää maan alla tai että tulevaisuutta ei yksinkertaisesti tulisi lainkaan.³⁷ Vaikka tavalliset kansalaiset eivät aina olleetkaan tietoisia politiikan tapahtumista, oli atomipommin uhka osa normaalia arkea. Rappukäytävien suojatilat, ”Hesa Fredrik” (vaarasta ilmoittava ulkoilmahälytys), TV:n uutislähetykset ja puhelinluettelon ”Jos sota syttyy” -tietosivut muistuttivat jatkuvasti, että turvallisuus oli todellisuudessa haurasta. Ruotsi oli 1960- ja 1970-luvuilla pohjimmiltaan turvallinen maa suurimmalle osalle väestöstä, ja usko tulevaisuuteen oli vahva. Toisin sanoen ei ollut paljon pelättävää, jos täydellisen tuhon uhka ei jatkuvasti olisi leijailnut yllä.³⁸ Hans muistaa, että ainoa

35 Hans, syntynyt 1954.

36 Bourke 2005, 256.

37 Bourke 2005, 255ff.

38 Ks. Hörnfeldt 2015, 296.

asia, jota hän pelkäsi sen lisäksi, että vanhemmat eroaisivat tai että hän ei sopisi kaverijoukkoon, oli juurikin atomipommi:

Kasvoin turvallisessa ympäristössä, enkä nyt tarkoita pelkästään juuri sitä ympäristöä, jossa me asuttiin ja elettiin, vaan koko yhteiskuntaa, koettiin ettei ollut ongelmia, aina oli tukiverkko kaikelle niinku peloista puhumiselle. Sitä ei pelätty, ainoa mitä pelättiin vähän oli omat vanhemmat, oltiin sitä mieltä, että oli jotain epäilyttävää. Mutta muuten aateltiin, että se oli ennen kuulumatonta, joo, tää on mun muisto, hyvin turvallista kasvaa yhteiskunnassa. Ennenkuulumattoman turvallista! Jos nyt pitää keksiä pelkoja, niin ainoa asia, jota pelkäsin, oli hirmuvaltojen tasapaino, atomipommi, (...), sehän oli hyvin selkeää.³⁹

Atomipommin pelko yhdistää näin ollen kylmän sodan aikana eläneitä. Se, että niin moni 1950-, 1960- ja 1970-luvuilla kasvanut yhdistää lapsuutensa atomipommin pelkoon, osoittaa myös siihen tosiasiaan, että pelko oli kollektiivista. Uhka tuli ulkoa päin samalla, kun (ruotsalainen) yhteiskunta kehittyi positiiviseen suuntaan ja usko tulevaisuuteen oli vahva.

Visuaalisia esityksiä atomipommista

Aiemmin atomipommia kohtaan tunnetun pelon jälkeensä jättämää emotionaalista perintöä edustavat nykyään ikoniset kuvat sekä pommista itsestään että niistä kauheista vaikutuksista, joita atomipommilla oli ihmisten elämään ja niihin paikkoihin, jotka joutuivat sen kohteeksi. Tällaisia kuvia ovat esimerkiksi mustavalkokuvat Hiroshiman raunioista. Hiroshima oli ensimmäinen

³⁹ Hans, syntynyt 1954.

mäisen kaupunki, jonne pudotettiin atomipommi. Kaikkiaan 80 600 ihmistä kuoli silmänräpäyksessä.⁴⁰

Affektiiviset kuvat luovat myös tietynlaista menneisyydessä läsnäolon tunnetta. Riippumatta siitä, kuinka paljon aikaa on kulunut, kuvat aiheuttavat välittömiä ruumiillisia aistimuksia, joita ei voida erottaa siitä tulkinnasta, jonka katselija tekee kuvasta. Se, että tietää valokuvan olevan otettu atomipommin räjähtämisen jälkeen, on näin ollen ratkaisevaa ruumiillisen reaktion kannalta.⁴¹

Nämä kuvat voidaan lisäksi ymmärtää eräänlaiseksi historialliseksi jäämistöksi, jotka kuvailevat tapahtumia tiettyjen sukupolvelta toiselle siirtyvien kulttuuristen narratiivien mukaisesti. Tuomiopäivää käsitteleviä historiallisia kertomuksia tutkinut kulttuurintutkija Jerome F. Shapiro on sitä mieltä, että kuvat atomipommien jälkeensä jättämästä tuhosta ovat luoneet pohjan moderneille apokalyptisille maailmanlopun narratiiveille. Pommi konkreettisenä materiaalina yhdessä Hiroshimassa ja Nagasakissa kuvattujen elokuvien ja valokuvien kanssa "has worked its way into the history of human consciousness as an emblem of the apocalyptic imagination".⁴²

Monissa populaarikulttuurin kertomuksissa kylmästä sodasta ja atomipommien uhasta, kuten elokuvissa ja kirjoissa, sekä käsitellään ja rakennetaan että muutetaan fiktiiviseksi sitä pelkoa ja kauhua, jota suuri joukko ihmisiä koki tänä aikana. Elokuvat kuten "Godzilla" (1954), "Tohtori Outolempi eli: Kuinka lakkasin

40 <http://media.iwm.org.uk/iwm/mediaLib//36/media-36305/large.jpg>

41 Ahmed 2004, 7.

42 Shapiro 2002, 307.

olemasta huolissani ja opin rakastamaan pommia” (1964)⁴³ ja ”So-taleikit” (1983) käsittelivät eri tavoin ihmisten kauhua ja pelkoa atomipommia, radioaktiivisuutta ja raivopäisenä riehuva tekniikkaa kohtaan. Genreen kuuluvissa elokuvissa kukoisti atomipommia kohtaan tunnetun kauhun lisäksi myös terävä anti-kommunistinen ja neuvostovastainen propaganda.⁴⁴ Kyseisenä aikana kasvaneiden aikuisten haastatteluissa muisto atomipommin pelosta varjostaa muita mahdollisia, ehkä vähemmän huomiota herättäviä pelkoja. Arkielämässään haastateltavat kokivat myös muita pelkoja, mutta näiden ei ajateltu jättäneen samantyyppistä jälkeä muistiin. Se, mitkä pelot ovat jääneet mieleen ja muodostavat osan kertomuksesta itsestään ja siitä ajasta, johon tunne sijoittuu, riippuu siitä, mitkä muistirakenteet ovat olleet mahdollisia ja kollektiivisesti hyväksytyjä.⁴⁵

Ilmastonmuutosten pelko

Verrattuna 1950-, 1960- ja 1970-lukujen lapsiin, joiden varttuessa ehkä kaikkein välitön uhka oli atomipommi, nykyajan lasten ja nuorten elämässä on alituisesti läsnä lähestyvän ilmastokatastrofin ja terroritekojen uhka. Sen sijaan, että lapset oppisivat, mikä on paras tapa suojautua atomipommilta, opetetaan heille, miten he voivat parhaiten suojella ympäristöä. Lapsille kerrotaankin

43 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f6/Dr._Strangelove_poster.png.

44 Hörnfeldt 2015, 300.

45 Vrt. Halbawchs 2011.

muun muassa jätteiden lajittelusta, paperin säästämistä ja ilmastoystävällisestä tavasta matkustaa ja syödä.

Haastattelija: Viimeinen, hieman henkilökohtainen kysymys. Mikä sinua pelottaa tulevaisuudessa? Mikä teitä huolestuttaa?

Poika A: Tota, mä tarvisin hieman aikaa miettimiseen.

Poika B: Sitten tulee... ehkä sota, se tulee olemaan väärin. Heitän pommin, räjäytän maan.

Tyttö: Että mun sukulaiset kuolee.

Poika A: Joo, sitä et mä menetän... niin, menettämistä. Että mä menetän jonkun perheestäni.

Poika C: Tota, sitä että aurinko tulee tosi lähelle maata. Sitte voi olla tosi lämmintä, ja tulee paljon vahinkoa ja moni kuolee. Kaikki kuolee. Tulee lämmin lämpötila.

Poika B: Sulaa.

Poika C: Niin, kaikki sulaa ja silleen.

Poika D: Me kuollaan.⁴⁶

Haastatellessani lapsia ja nuoria heidän peloistaan nousi esille se, että ilmasto ja tulevan ympäristökatastrofin uhka ovat selkeästi läsnä tunnetasolla. Tulevaisuuden kuvittelu lasten kuvailemalla dystooppisella tavalla aiheuttaa todennäköisesti paljon huolta ja pelkoa. Suurin osa etenkin nuoremmista lapsista kuitenkin kertoo, mitkä eläimet ovat vastenmielisiä ja pelottavia, ja he puhuvat myöhemmin myös muista, mielestäni selkeistä pelon kohteista, kuten ukkosesta, pimeydestä, sairauksista ja onnettomuuksista. Näitä pelkoja luonnehtii myös se, että ne joko ovat ohimeneviä, kuten ukkosen tai pimeyden pelko tai ne koetaan sellaisiksi, että niiltä voi jotenkin suojautua. Jos ottaa haastattelumateriaalin kokonaisuudessaan huomioon, lasten kertomukset sisältävät melko perinteisiä ja jossain määrin muuttumattomia pelkoja.

⁴⁶ Ote tulevaisuuden teemaan keskittyneestä ryhmähaastattelusta kuuden kuudesluokkalaisten kanssa, koulu Malmön ulkopuolella, Ruotsi.

Yksi pelko, jonka kuitenkin usein kuvaillaan olevan nykyajalle ominainen, on pelko tulevasta maapallon ekosysteemien romahduksesta, jota moni haastattelemistani lapsista ja nuorista pitää väistämättömänä.⁴⁷ Eräs 10-vuotias poika pohti paikkoja, joissa hän haluaisi käydä tulevaisuudessa. Yksi paikka, joka kiehtoi häntä selvästi ja jonka hän haluaisi kokea, oli Amazonia. Kun hän oli kertonut, mikä häntä juuri kyseisessä paikassa kiehtoo, lopetti hän kuvauksensa hieman surullisena sanomalla ”Niin, jos nyt Amazonia on vielä olemassa, kun olen aikuinen”. Tämä lausuma on Amazoniassa viime aikoina riehuneiden tulipalojen myötä muuttunut yhä ajankohtaisemmaksi. Haastatteluissa tuleekin jatkuvasti ilmi nykyajan lasten tietoisuus siitä, että maailma ja luonto eivät ole muuttumattomia, vaan että ne todennäköisesti näyttävät hyvin erilaisilta muutaman vuosikymmenen päästä. Pelkoa epävarmasta tulevaisuudesta esiintyi kuitenkin myös aiempien sukupolvien keskuudessa. Eräs vuonna 1965 syntynyt nainen kuvailee 1980-luvun keskivaiheilla näkemystään peloista ajan saatossa:

Ennen vanhaan tuntematonta ja epävarmaa oli se, mikä jäi oman aidan ulkopuolelle. Mutta vaikka pelättiin, oli pelon ymmärtämiseksi varmaan olemassa toisenlainen vaihtoehto. Nykyään pelätään täysin epävarmaa tulevaisuutta ja toisia ihmisiä, joihin ei välttämättä voi luottaa ollenkaan. Ennen vanhaan tavalliset kansalaiset olivat melko tietämättömiä kehityksestä, ja vaikka siitä olis jotain tiennytkin, aina oli olemassa epäily sen hyvydestä. Jos ei uskonut siihen, pysyi aina piilottamaan pelkonsa uskonnon taakse. Nykyään mikään ei ole pysyvää. Se mikä on totta tänään, ei ole sitä huomenna. Saanko ylipäättänsä kokea 35-vuotis syntymäpäivääni? Onko lapsillani tulevaisuutta? Tällaiset asiat pelottavat nykyään.⁴⁸

47 Vrt. Kverndokk 2018.

48 LUF 171, M 20001:7, Skåne.

Vaikka nainen ei suoraan mainitsekaan atomipommia tai ydinaseita, voi sitaatista vaistota, että tulevaisuuden täysin epävarmaksi kokemisen taustalla on huoli ydinasesodasta tai ympäristötuhosta. Nainen mainitsee myös uskonnon vaikutuksen ihmisten pelkoon. Ennen vanhaan monet käyttivät vahvaa uskoansa Jumalaan keinona etäännyttää pelkoa eri tavoin. Elämänsä jättäminen Jumalan käsiin voi monin tavoin vähentää pelkoa esimerkiksi ennen kuolemaa. Samaan aikaan monet vanhat kertomukset peloista ovat todisteena juuri pelosta Jumalan rangaistusta ja tuomiopäivää kohtaan.⁴⁹ Varhaismodernissa yhteiskunnassa yksi keskeisimmistä peloista oli se, ettei elämänsä tai kuolinsyynsä olosuhteiden vuoksi pääsisi autuaiden joukkoon, ettei tulisi haudatuksi kunniallisesti, vaan ajautuisi harhailemaan ympäriinsä haamuna, kummituksena tai aaveena. Se, pelkäsivätkö lapset edes tätä, ei ole täysin selvää vanhassa perinnemateriaalissa. Sen sijaan ero nykypäivään on selvä, sillä nykyään pelätään pikemminkin itse kuolemaa, sitä ettei enää olla olemassa. Maallisemmassa yhteiskunnassa kuolemaa ei enää pidetä ”rit de passage”-riittinä, siirtymänä yhdestä elämästä toiseen.

Yksi ero nykyajan ja menneisyyden pelkojen välillä on se, kuinka paljon ne liittyvät todellisuuteen. Keksittyyn olentoon kohdistetun pelon kautta kasvattamista esiintyy vain harvoin nykyaikana, vaikkakin esimerkiksi 1990-luvun loppupuolella alkanut pedofilikeskustelu on voinut johtaa siihen, että vanhemmat ovat käyttäneet pelkoa saadakseen lapsensa välttelemään tiettyjä paikkoja. Lasten kertomuksissa yhä uudelleen ja uudelleen toistuva huoli ympäristöstä ja ilmastonmuutoksista on selvästi sidoksissa

49 Stattin 1990, 158.

todellisiin tapahtumiin, ja niiden ajatellaan vain harvoin olevan riippuvaisia vanhempien pelottelukeinoista. Yksitoistavuotias poika kuvailee käsitystään ilmastouhasta seuraavalla tavalla:

Poika: Meille kerrottiin siitä koulusta, ja silloin aattelin, että mun täytyy parantaa tapojani, ettei maapallo tuhoudu. Kasvihuoneilmiön ja sellaisen takia.

H: Mitä ajattelet, että sinun pitäisi sitten tehdä parantaaksesi tapojasi?

Poika: Ei matkustaa autolla niin paljoa, kävellä ja pyöräillä enemmän ja niin, sitä ajattelen eniten.⁵⁰

Neljätoistavuotias tyttö kuvailee pelkoansa maapallon tuhoutumista kohtaan:

Mä pelkään ehkä vähän, koska jos ei tuu ketään, joka saa useamman, ei siis joku henkilö, mutta jos joskus käy niin, että ihmiset tajuaa, siis että maapallon resurssit ei riitä... miten mä nyt selittäisin tän, että meitä ihmisiä on liikaa, liikaa eläimiä kuolee, luonto on menossa konkurssiin (sitä mä olin sanomassa). Että ihminen tuhoaa maapalloa.⁵¹

Svenska Dagbladet -lehdessä vuonna 2010 julkaistussa artikkelissa, jossa käsiteltiin lasten huolta ilmastosta, ilmaistiin samanlaisia ajatuksia. Yksitoistavuotias tyttö sanoi haastattelussa:

Ja mä voin tuntea oloni huolestuneeksi, kun mä ajattelen, että voidaanko me ratkaista tää ongelma vai ei. Vaikuttaa siltä, että monet ei halua auttaa, ja se pelottaa mua. Kun maapallolla on lämpimämpää, uusia todella vaarallisia sairauksia voi ilmestyä.⁵²

50 Poika, 11-vuotias.

51 Tyttö, 14-vuotias.

52 Lagerblad 2010.

Monien lasten uskotaan olevan tietoisia siitä, että maapallon pelastaminen ilmastokatastrofilta on heidän sukupolvensa tehtävä samaan aikaan, kun he kokevat, etteivät aikuiset tee tarpeeksi. Se, että lasten pelko ilmastonmuutosta kohtaan saa heidät muuttamaan käytöstään, esimerkiksi matkustamaan vähemmän autolla ja lentokoneella, vähentämään tai lopettamaan lihan syönnin ja kuluttamaan vähemmän, käy ilmi myös muista tutkimuksista. Vuonna 2012 Trygg-Hansa-vakuutusyhtiö teetätti laajan tilastollisen tutkimuksen, johon osallistui 1 006 11–15-vuotiaista lasta. Tutkimuksessa selvisi, että ilmastonmuutos huolestuttaa seitsemää kymmenestä yläkouluikäistä nuorta, ja joka neljäs heistä uskoo, että maapallo tuhoutuu ilmastonmuutoksen takia. Yli 60 % lapsista ei puhunut ilmastonmuutoksen aiheuttamasta huolesta vanhempiensa kanssa lainkaan tai he puhuivat siitä vain harvoin.⁵³ Toisessa tutkimuksessa, jonka Ruotsin Kansainvälinen ympäristöjärjestö teki vuonna 2013 ja johon osallistui 1 000 15–25-vuotiaista nuorta, 35 % nuorista kertoi uskovansa, etteivät ilmastonmuutokset ratkea, vaan että seuraavan 90 vuoden aikana tapahtuu täydellinen ilmastokatastrofi. Lähes puolet näistä lapsista ja nuorista oli myös muuttanut käytöstään ilmastouhka mielessään.⁵⁴ Varsinkin ilmastossa tapahtuvia muutoksia kohtaan tunnetun pelon ajatellaan koskevan etenkin tyttöjä, jotka ilmaisevat suurempaa huolta ja pelkoa tulevaisuudesta kuin pojat. Lasten pelko ilmastonmuutosta ja kuviteltua lähestyvää katastrofia kohtaan vaikuttaa ja käynnistää näin tunteellisen lii-

53 www.trygghansa.se <http://media.trygghansa.se/sju-av-tio-hogstadieelever-oroar-sig-for-klimatforandringarna/>, (luettu 13.11.2018.)

54 www.wwf.se, http://www.wwf.se/source.php/1524734/Unders%F6kning_unga_Earth%20Hour.pdf, (luettu 13.11.2018.)

kehduinnän, joka on viime vuosien aikana alkanut manifestoitua konkreettisissa sosiaalisissa liikkeissä, joista mediaalisesti merkittävin on luultavasti Greta Thunbergin ”Fridays For Future”.⁵⁵

Ilmastonmuutoksen pelko liittyy selkeästi meidän aikaamme, vaikka myös aiemmat sukupolvet ovat pelänneet ympäristön tuhoutumista ja ilmastokatastrofeja. Kuten perinneaineistossa on osoitettu, ennen vanhaan tunnettiin pelkoa luontoa ja kaikkiaan selittämättömiä ilmiöitä kohtaan, mutta tämä pelko on ajan myötä muuttunut monin tavoin peloksi ja huoleksi pikemminkin luonnon puolesta kuin sitä kohtaan.⁵⁶ Tämä muutos on kuitenkin tapahtunut pidemmän ajan kuluessa. Myös 1970-luvulla pelko ympäristön tuhoutumisesta kohtaan oli suuri, eikä vähiten lasten ja nuorten keskuudessa.⁵⁷ Ero menneen ajan ja nykyisyyden välillä on se, että aiemmin ympäristön tuhoutumisen ajateltiin olevan ennemminkin paikallinen kuin globaali ilmiö, ja tämän vuoksi tuhojen korjaamista pidettiin myös enemmän mahdollisena kuin nykyään.

Se, että lapset takertuvat haastatteluissa tähän pelkoon niin laajasti, liittyy osittain siihen, että ilmasto ja ympäristö saavat todella paljon huomiota lapsia ympäröivässä maailmassa. Koulussa, medioissa ja poliittisessa keskustelussa huoli ilmastonmuutosta kohtaan ja toimenpiteiden puute ovat toistuvia teemoja. Lisäksi kyse on siitä, että itse pelko on epäselvä, eivätkä edes ilmastotutkijat voi varmuudella sanoa, mitä ilmastonmuutokset tarkoittavat maapallon tulevaisuuden kannalta. Baumanin mukaan pelko on kaikkein kamalinta silloin, kun se on epämääräistä,

55 Ks. <https://fridaysforfuture.org>.

56 Vrt. Stattin 1990, 140.

57 Vrt. Stattin 1990.

sirpaloitunutta, epäselvää, sitoutumatonta, vapaasti liikkuvaa ja vailla selkeää kohdetta tai syytä.⁵⁸ Ilmastouhan pelko on monessa suhteessa tällainen epämääräinen pelko. Kukaan ei tiedä varmudella, mitä tulevaisuudessa tapahtuu – tiedetään ainoastaan, ettei kukaan pääse pakoon. Ei ole mahdollista sulkea rajoja ilmastomuutoksen välttämiseksi. Ihmisen luonnollinen vaisto paeta uhkaavalta tai pelkoa aiheuttavalta asialta on näin ollen poissa pelistä.

Jääkarhu ilmastomuutoksen visuaalisena symbolina

Atomipommeihin kohdistuvan pelon tavoin visuaalisilla esityksillä on suuri voima ja ne luovat tietynlaista suoraa läsnäoloa myös ilmastomuutokseen kohdistuvasta pelosta puhuttaessa. Kuvia yksinäisistä, nälkää näkeivistä jääkarhuista jäätiköistä irronneilla jäälautoilla käytetään paljon ilmastomuutosta kuvattaessa, ja ne luovat selvästi merkityksiä lasten kertomuksissa pelosta. Seuraavassa dialogissa neljä malmöläistä kuudesluokkalaista puhuu siitä, millaiseksi he kokevat tulevaisuuden.

Haastattelija: Okei, jos avaamme taas silmät. Miten ihmisillä menee tulevaisuudessa?

D: Tosi hyvin.

Usea lapsi: Joo...

B: Jääkarhuilla ei.

Haastattelija: Mitä jääkarhuille on tapahtunut?

B: Ne on kuollut. Vain kaksi on jäljellä. Dam-dam-daa...

Haastattelija: Miksi?

B: Ei mitään tietoa.

58 Bauman 2007.

C: Jääkarhut on nyt uhanalaisia. Niin ehkä niitä ei sitten ole niin montaa tulevaisuudessa.⁵⁹



Nälkää näkevä jääkarhu jäälautalla.⁶⁰

Kuten yllä näimme, lasten käsitystä ja pelkoa tulevaisuudesta luonnehtivat selvästi sekä realistiset että fiktiiviset kuvat dystooppisesta maisemasta, jota on lisäksi kuvailtu monissa anglosaksisissa apokalyptisissa kertomuksissa 1950-luvulta lähtien. Alla on Malmön alueella asuvan kuudesluokkalaisten tytön vastaus kysymykseen siitä, millainen kuva hänelle tulee mieleen, kun hän ajattelee tulevaisuutta:

Haastattelija: Tuliko mieleesi joku kuva?

A: Ainoa kuva, joka mulle tuli mieleen, oli niin kuin kaikki oli ihan pilalla. Savua oli joka puolella, koska... samaan aikaan kun me kehitetään kaikkia koneita niin... täytyyhän sen jotenkin, tai siis täytyy tulla jotakin, joka jää yli. Ja niinku, on yksi paikka, missä ihmiset

⁵⁹ Ote haastattelusta neljän kuudesluokkalaisten kanssa, Malmö, Ruotsi.

⁶⁰ Kuva: Andreas Weith - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=52745369>

asuu. Niinku kupoli tai joku. Ja siel on puhdasta ja hienoa. Tiiätkö, siel on puita ja silleen. Ja sitten tän kupolin ulkopuolella, missä itse asiassa aiemmin oli luontoa, on vain tehtaita ja savua joka puolella. Ja sellaista.

Haastattelija: Ahaa, eli ihmiset suojautuu... ?

A: Joo, koska luontoa on tuhottu niin paljon.

Lasten ajatusmaailmassa tulevaisuus esimerkiksi tuo mukanaan sulaneita jäätiköitä, orjuutta, sotia, hapen puutetta, pyörremyrskyjä, maailmaa hallitsevia robotteja, vuotavia ydinvoimaloita ja niin edelleen. Joidenkin lasten mukaan ihmiskunnan voi mahdollisesti pelastaa muiden planeettojen asuttaminen tai, kuten ylläolevassa kertomuksessa, se, että ihminen luo kehittyneen teknologian avulla erityisiä alueita, joilla vallitsee rauha ja luonto ja on puhdasta. Yksi ei niin kaukaa haettu päätelmä on se, että monet lasten ilmaisemista tulevaisuuteen liittyvistä ajatuksista ovat saaneet inspiraatiota elokuvista ja tietokonepeleistä. Vaikka tulevien katastrofien riski tai katastrofi tapahtuessaan onkin todellinen, voi tuhon kuvailussa käytettävä kuvakieli pohjautua fiktion tapaan kuvailla tuhoa ja romahdusta.⁶¹ Tällainen kuvakieli viittaa usein käsityksiin siitä, mikä koetaan kaikkein pelottavampana. Espanjalainen filosofi Ana Marta González identifioi tällaiset emotiot fiktiivisiksi, jotka ovat kansoittaneet julkisen sfäärin: "Indeed, media culture has become a powerful agent of emotional socialization, fostering a new kind of emotional self whose relationship with real life seems mediated by narratives and fictional characters to a greater degree."⁶² Näin ollen ajatellaan, että

61 Kverndokk 2018, 151.

62 González 2013, 7.

katastrofeihin keskittyvä dystooppinen medialogiikka luo myös tiettyjä ehtoja sille, millaisia tunteita tulevaisuus voi herättää.

Lopuksi

Vaikka monet pelot, kuten ukkosen, tiettyjen eläinten, muukalaisten ja sairauksien pelko osoittavat jatkuvuutta, on olemassa tiettyjä pelkoja, jotka ovat selkeästi sidoksissa tiettyyn aikaan ja paikkaan. Kun puhutaan lasten peloista varhaismodernissa yhteiskunnassa, on niille Stattinin mukaan tyypillistä se, että pelottavia asioita löytyy lähiympäristöstä, sekä sisältä että ulkoa.⁶³ Yleisellä tasolla 1950-luvulla ja sen jälkeen kerättyssä materiaalisessa esiintyvillä peloille on kuvaavaa se, että pelko kohdistuu siihen vaikutukseen, joka ihmisillä on luontoon erotuksena vaarallisesta ja ennalta arvaamattomasta luonnosta, joka uhkasi aiemmin. Lisäksi sekä perinneaineistot että aikuisten haastattelut ovat todisteena ydinaseiden ja sodan pelosta ja yleisemmin epävarman tulevaisuuden pelosta. Epävarman tulevaisuuden pelkäämisen ei siis katsota olevan ainutlaatuista 2000-luvun pelkokulttuurille.

Esiteollisessa yhteiskunnassa pelot kohdistuivat yleisesti ottaen melko selkeisiin kohteisiin. Ajan kuluessa pelon kohteet ovat kuitenkin muuttuneet epäselvemmiksi ja häilyvimmiiksi.⁶⁴ Pelot ovat näin ollen muuttuneet myös vähemmän tilanteen määräämiksi ja enemmän riippuvaisiksi huolesta, epävarmuudesta ja

63 Stattin 1990.

64 Bauman 2007.

ahdistuksesta.⁶⁵ Lisäksi psykologian alan kehitys ja uudenlainen psykologinen kielenkäyttö ovat johtaneet siihen, että ihmiset ovat saaneet välineitä ja käsitteitä tunteidensa ymmärtämiseksi.⁶⁶ Kuten Jochum Stattinkin toteaa, tämä tarkoittaa sitä, että pelosta on tullut yhä yksilöllisempää ja henkilökohtaisempaa, ja se yhdistetään näin ollen omaan elämäntarinaansa sen sijaan, että se sijoitettaisiin aiemman tavan mukaisesti oman yksilön ulkopuolelle.⁶⁷ Haastateltujen lasten pelkoja kuvailevista kertomuksista käy selvästi ilmi, että suuri osa huolesta ja peloista liittyy siihen, ettei kykene vastaamaan yhteiskunnan odotuksiin tai niihin vaatimuksiin, joita lapset asettavat itselleen. Tämä pätee myös ilmastomuutokseen, jonka pysäyttämistä, tai ainakin hidastamista lapset itse ja välinpitämätön aikuisten maailma pitävät lasten vastuuna.⁶⁸ Samalla nousee esiin sekä pelko että huoli uhkaavasta maailmanlaajuisesta ilmastoromahduksesta, joka on kaukana yksittäisen ihmisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella.

Lopuksi, jos otamme huomioon materiaalin kokonaisuudessaan, lasten eri aikoina kokemat pelot osoittavat myös, että tiettyjen pelkojen ajatellaan ilmentävän suurempaa jatkuvuutta kuin toisten. Yhteiskunnan uhkien ja elinehtojen muutokset vaativat kuitenkin uudenlaisia pelkomatriiseja, jotka lisäksi luovat edellytyksiä ihmisten mahdollisuuksille ymmärtää itseään ja aikaansa. Tunteet muodostavat näin ”pohjan ihmisten havainnoille”.⁶⁹ Pe-

65 Vrt. Stattin 1990; Sylvander & Öhman 1984; Tamm 2003.

66 Vrt. Arnstberg 1987; Furedi 2006.

67 Vrt. Stattin 1990, 161.

68 Hyvä esimerkki tämänkaltaisesta vastuudiskurssista on ruotsalaisen 15-vuotiaan Greta Thunbergin harjoittama istumalakko Ruotsin valtiopäivätalon edustalla. Mielenilmauksella hän otti kantaa ilmastomuutokseen.

69 Frykman & Löfgren 2005, 16.

loissaan oleminen tai pelon tunteminen on lisäksi ambivalentti mielentila, ei ainoastaan luonteeltaan vaan myös suhteessa siihen, miten tunteesta tehdään merkityksellinen. Tästä ambivalenssista voidaan kuitenkin päästä eroon kontekstualisoimalla pelot ”emotionaaliisiin regiimeihin”, jotka säätelevät pelkojen ilmaisuja ja luovat sosiaalisia odotuksia, jotka ratkaisevat merkittävien tunteiden laajuuden tietyssä tilanteessa.⁷⁰ Nykyajan pelot muuttuvat näin ymmärrettäviksi historiallisuutensa myötä eli tunteet voidaan nähdä institutionaalisten käytänteiden, diskursioiden, sattumien sekä aiempien ja nykyisten valtasuhteiden tuloksena.⁷¹

Pelko toimii myös todisteena yhteiskunnasta ja maailmasta, sillä se ruumiillistaa arvoja.⁷² Arvojen ruumiillistumisen odotetaan seuraavan tiettyjä emotionaalisia regiimejä, jotka puolestaan vaihtelevat yhteiskunnittain ja eri aikoina. Pelon analysointi emotionaali voi tämän vuoksi antaa meille oleellisia johtolankoja, ei ainoastaan pelkomatriiseista vaan myös mahdollisista tunneepävakaisuuksista, joita voi ilmetä sosiaalisen ja kulttuurisen muutoksen seurauksena.⁷³ Nykypäivän pelkologiikka sisältää esimerkiksi luontaisen tuomiopäiväolettamuksen siitä, että meidän odotetaan pelkäävän maailmanloppua. Nämä ruumiilliset pelkonarratiivit ovat intertekstuaalisia. Lasten lausuntoja heidän apokalyptistä tulevaisuutta koskevista peloistaan ja mielikuvistaan ei

70 Vrt. Gonzales 2012, 2.

71 Vrt. Bourke 2005.

72 Ks. Frykman & Löfgren 2005

73 Vrt. González 2012, 2.

voida käsittää riippumattomina aiemmista tai nykyisistä pelko-narratiiveista.⁷⁴

(Suomennos: Anne Saharinen)

Lähteet

- Ahmed, Sarah 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ahmed, Sarah 2011. *Vithetens hegemoni*. Stockholm: Tankekraft.
- Arnstberg, Karl-Olov & Björklund, Anders (red.) 1987. *Bläckfisken: om tillvarons tolkning, sunt förnuft och psykologins utbredning*. Stockholm: Carlsson.
- Bourke, Joanna 2005. *Fear. A Cultural History*. New York: Shoemaker & Hoard.
- Bränström Öhman, Anneli & Jönsson, Maria & Svensson, Ingeborg 2011. *Att känna sig fram: känslor i humanistisk genusforskning*. H:ström: Text & Kultur.
- Chodorow, Nancy 1999. *The power of feelings. Personal meaning in Psychoanalysis, Gender and Culture*. New Haven: Yale University Press.
- Danielsson, Jonas 2006. *Skräckskönt: om kärleken till groteska filmer: en etnologisk studie*. Diss. Umeå: Umeå Universitet.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 2005. Kultur och känsla, I. *Sociologi i dag*. 35:1, 16.
- Furedi, Frank 2006. *Culture of Fear. Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. London: Continuum.

74 Vrt. Hörnfeldt, Helena 2018. The End of the World. Apocalyptic Narratives in Children's Fears. Teoksessa *Ethnologia Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology*, 48, 153-170.

- Glassner, Barry 1999. *The culture of Fear. Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*. New York: Basic Books.
- González, Ana Marta 2013. *The Emotions and Cultural Analysis*. Ashgate Publishing Group.
- Gren Landell, Malin 2010. *Blyga och ängsliga barn*. Stockholm: Socialstyrelsen. <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17954/2010-3-9.pdf>.
- Gullone, Eleonora 2000. The Development of Normal Fear: A Century of research. *Clinical Psychology Review* 20:4, 429–451.
- Halbawchs, Maurice 2011. From 'The Collective Memory'. Teoksessa Olick, Jeffrey K. & Vinstzky-Seroussi, Vered & Ledy, Daniel (eds.) *The Collective Memory Reader*. New York: Oxford University Press.
- Hörnfeldt, Helena 2015. Spår från ett krig som aldrig blev av. Teoksessa Larsson, Marianne & Palmsköld, Annelie & Hörnfeldt, Helena & Jönsson, Lars-Eric (red.) *I utkanter och marginaler. 31 texter om kulturhistoria*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Kverndokk, Kyrre 2018. Da superdome ble thunderdome. Katastrofeforestillinger og postapokalyptiske fantasier. Teoksessa Bjerregaard, Peter & Kverndokk, Kyrre (red.) *Kollaps. På randen av fremtiden*. Oslo: Dreyer forlag.
- Lagerblad, Anna 2010. Ibland tänker jag att jorden ska gå under. *SvD*, 6.12.2010.
- Nussbaum, Martha 2001. *Upheavals of Thought. The intelligence of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shapiro, Jerome F. 2002. *Atomic Bomb Cinema. The Apocalyptic Imagination on Film*. New York: Routledge.
- Stattin, Jochum 1990. *Från gastkramning till gatuvåld*. Stockholm: Carlsons.
- Stattin, Jochum 1991. *Det farliga livet. Om avund, rädsla, rykten och fördomar*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Svendsen, Lars Fr. H. 2012. *Rädslans filosofi*. Göteborg: Lindelöws bokförlag.

- Wetherell, Margaret 2015. "Trends in the Turn to Affect. A Social Psychological Critique." *Body and Society*. Vol 21 (2).
- Svendsen, Lars Fr. H. 2008. *A Philosophy of Fear*. London: Reaktion Books.
- Wodak, Ruth 2015. *The Politics of Fear. What Right-Wing Populist Discourses Mean*. Los Angeles: SAGE.
- Svendsen, Lars Fr. H. 2005. *Långtråkkighetens filosofi*. [Ny utg.]. Stockholm: Natur och kultur.
- Svensson, Birgitta 1997. Livstid. Metodiska reflexioner över biografiskt särskiljande och modern identitetsformering. Teoksessa Alsmark, Gunnar (red.) *Skjorta eller själ. Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur.
- Sylvander, Inga & Ödman, Maj 1984. *Jag är rädd för att bli bortglömd och ensam. En bok om barn och rädsla*. Stockholm: Brombergs
- Tamm, Maare 2003. *Barn och rädsla*. Lund: Studentlitteratur.
- Thrift, Nigel J. 2007. *Non-representational theory: space, politics, affect*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Wetherell, Margaret 2012. *Affect and emotion. A new social science understanding*. London: SAGE.
- Williams, Raymond 1980. *Marx och kulturen: en diskussion kring marxistisk kultur och litteraturteori*. Stockholm: Bonnier.

KESÄMÖKIN PERIMINEN: AFFEKTEJA JA INTENSITEETTEJÄ

Kerätessäni aineistoa tutkimukseeni perinnönjaon kulttuurisesta organisoinnista¹ törmäsin konfliktiin, joka laajensi ymmärrystäni kehon, esineiden ja paikan välisistä affektiivisista siteistä. Kyseinen konflikti käsitteli perheen kesämökkiä ja sitä, mitä perilliset tekisivät kesämökin suhteen. Irtaimiston jako sujui ilman suurempia ongelmia, mutta kesämökin jako aiheutti enemmän tuskaa kuin iloa. Päätin tämän vuoksi, että tutkimukseni keskittyisi enemminkin paikallisidentiteettiin, ja erityisesti siihen, miten tämä tunne oli rakentunut lapsuus- ja nuoruusvuosina suhteessa esineisiin ja paikkaan. Kyseessä olevan kesämökin uudet perilliset olivat omineet paikan itselleen, ja tämä aiheutti epäso-pua ja vihamielisyyttä kaikkien perillisten kesken. Psykologisten syiden analyysin sijaan keskityn siihen, miksi henkilöiden välillä syntyy yleensä konflikteja kesämökin perimiseen liittyvissä tilanteissa. Keskityn tarkastelussani erityisesti ajan, paikan ja aineel-

1 Frykman 2016; 2017; 2018.

lisuuden välisiin suhteisiin.² Kysyn, missä olosuhteissa affektit ja tunteet kerrostuvat ja miten esineiden käsittely vaikuttaa habituksen³ muodostumiseen. Arkielämä ja kokemukset kesämökillä ovat tutkimukseni keskiössä.

Empiirisesti tutkimukseni perustuu klassisiin etnologisiin muistiinpanoihin: osittain Lundin Folkliivsarkivetin vuonna 2015 keräämiin, perinnönjakoa koskevien kysymyslistojen vastauksiin,⁴ ja osittain Svenska litteratursällskapet i Finlandin vuonna 2009 keräämiin kesämökkejä koskevien kysymyslistojen vastauksiin.⁵ Lisäksi olen käyttänyt tutkimusaiheittani kontekstoidessa etnologista kirjallisuutta vapaa-ajanasunnoista ja kaksoisasumisesta.⁶ Artikkelini teoreettiset lähtökohdat ovat fenomenologiapainotteisessa kulttuurianalysissa sekä affekteja ja esineitä koskevassa teoretisoivassa tutkimuksessa, jota olemme kehittäneet toimittamassamme teoksessa *Sensitive Objects*.⁷

Nykyajan kiertolaisia

Kaksoisasuminen, jota vapaa-ajan asuminen Ruotsissa ja useimmissa länsimaissa edustaa, on kehittynyt ihmisten liikkuvuuden kasvun rinnalla. Vaikka ilmiö on tuttu yläluokkaisesta ja porvarillisesta kulttuurista, joissa haluttiin asua kaukana kaupungeista, yleistyi tämä asumismuoto vasta 1950-luvulla. Silloin ”monia

2 Vrt. Jackson 2012; Navaro-Yashin 2012.

3 Bourdieu 1977.

4 LUF 142; vrt. Frykman 2016; 2018.

5 Ks. Ingström 2014; Lindqvist 2016.

6 Ks. esim. Ethnologia Europaea 2007 ; Gunnemark 2016 ; Lagerqvist 2011.

7 *Sensitive Objects* (toim.) Jonas Frykman & Maja Povrzanović Frykman 2016.

pieniä ja vaatimattomia kesämökkejä alettiin rakentaa kautta maan”.⁸ Nykyään jo puolella ruotsalaisista on jonkinlainen vapaa-ajan asunto, joka asumismuotona muodostaa kolmasosan koko asuntokannasta. Regina Bendixin ja Orvar Löfgrenin⁹ mukaan ristiriitaista tällaisessa tilanteessa on se, että kun ihmiset liikkuvat yhä enemmän lomattomuustensa mukaan ja töidensä perässä – eräänlaisina ”nykyajan kiertolaisina”¹⁰ – he haluavat samaan aikaan löytää itselleen sellaisen syrjäisen paikan, jota he voisivat kutsua todelliseksi tai kuvitteelliseksi kodikseen. Kesämökin nykymerkitys nostaakin pinnalle kysymyksen siitä, kuinka lisääntyneen liikkuvuuden tuoma vierauden tunne ja eristyneisyys liittyvät ihmisten tarpeeseen etsiä juuria sekä paikkaa, mihin sosiaalisesti kiinnittyä.¹¹ Ihmiset ovat yhteydessä maailmaan aistien, tapojen ja kokemusten kautta, ja he tekevät maailmasta oman näköisensä. Sveitsiläisen antropologin Annika Lemsin mukaan ihmiset etsivät koko ajan jalansijaa juurilleen. Hän kirjoittaa, että vaarana on katsoa tämänhetkisen maailman hajaantumista ja vieraantumista aivan liian yksipuolisesti.¹² Maailman eriytymisen mukanaan tuomat ongelmat voivat toimia hyvänä väylänä erilaisten tunneympäristöjen kasvun tutkimukseen.

8 Gunnemark 2016, 16.

9 Bendix & Löfgren 2007.

10 Bendix & Löfgren 2007, 7.

11 ”Nomadismi” näyttäytyy myös yksilöllisissä, paikasta toiseen muuttamisen oloissa. Yksilö voi liikkua hyvinkin paljon. Nykyään ruotsalainen muuttaa keskimäärin 11 kertaa elämässään työmarkkinoiden vuoksi tai ihan vain omasta halustaan muuttaa uusille asuinalueille. (SOU 2007:35).

12 Lems 2018, 21.

He lakkasivat puhumasta toisilleen

Aluksi näytti siltä, että Folkliivsarkivetin pesänjakoa ja perintöä koskevien kysymysten vastauksissa vakavat konfliktit olivat ikään kuin poikkeus. Kaunokirjallisuudessa ja lehtijutuissa sekä asianajajien, terapeuttien ja muiden neuvojen haastatteluissa on kerrottu, että yleensä ihmismielen synkimmät puolet tulevat esiin perinnönjaossa. Kun tämänkaltaista ei tullut esiin vastauksissa, voitaisiin se ehkä tulkita johtuvan ruotsalaiselle kulttuurille tunnusomaisesta ”konfliktinvälttelystä”.¹³ Varmasti asialle on myös useampia ja käytännöllisempiä selityksiä. Mutta tarkastelemani aineiston mukaan konfliktien välttelyä seurasivat lähes rituaaliset käytänteet, joilla vaikutti olevan päämääränä säilyttää mieluummin sopu kuin korostaa omia oikeuksia tai muistuttaa menneisyydessä koetuista vääryyksistä. Yksi tällainen käytäntö oli arpoa jäämistö perijöiden kesken. Eräs 1920-luvun lopulla syntynyt bohuslääniläinen opettaja kirjoitti näin: ”Minun ja sisarus-teni välinen perinnönjako on sujunut rauhallisesti. Muistaakseni jaoimme asiat samanarvoisiin kasoihin ja arvoimme ne.” Menettelyä edelsi harkinnan varainen kasojen sisältöä koskeva valintaprosessi niin, että kasojen sisältö ja tavaroiden arvo jaettiin jotta-kuinkin tasan: ”Mikäli oli erityisiä toiveita, otimme ne huomioon (...) Taide-esineet jaettiin toiveiden mukaan (...)” Kotikutoiset liinavaatteet ja liinat, koruompeleet ja vastaavat laitettiin neljään kasaan, ja kukin sai yhden kasan. Toinen käytäntö oli laatia toivelistoja, joissa omaiset varasivat itselleen sen asian, jonka kokivat haluavansa eniten. Vainaja ei ollut juuri koskaan lahjoittanut esi-

13 Daun 1994.

neitä ennen kuolemaansa, ja näin toimimalla vähentänyt erimielisyyksien riskiä.¹⁴

Nykypäivän yhteiskunnassa eletään pitkään. Kuolemaa edeltää usein tuettu asuminen eri muodoissaan. Vainajien lapset ovat myös ehtineet muuttaa omilleen ja sisustaa kotinsa oman makunsa ja ajan mukaisesti. Tämä voi ehkä selittää, miksi kiinteän jäämistön – huonekalujen, taulujen, koriste-esineiden ja muiden arvoesineiden – jako näyttäytyi muistiinpanoissa suhteellisen joustavana prosessina. Jäämistö ei välttämättä sisältänyt mitään, mitä erityisesti haluttaisiin omaan kotiin, jolloin sen jaosta ei tarvinnut erikseen sopia.

Tässä kivuttomassa jäämistön käsittelyprosessissa oli kuitenkin yksi huomattava poikkeus, nimittäin kesämökki. Useissa vastauksista ilmeni konflikteja liittyen kesämökkiin. Yhdessä vastauksista oli tapaus, jossa kolmen sisaruksen piti jakaa äitinsä kuolinpesä. Heillä oli ollut lämmin ja rakastava suhde toisiinsa, ja suru äidistä oli syvä. Kaksi siskoa oli suhtautunut ymmärtäväisesti siihen, että heidän veljensä vaikutti varaavan itselleen entisestä kodista kaikkein arvokkaimmat koriste-esineet. Siskoille oli tärkeintä saada ne esineet, joilla oli heille suurin tunnearvo. Yhteishenki merkitsi enemmän kuin yksittäisten tavaroiden arvo. Vastauksessa kerrottiin, että äidin läsnäolo oli edelleen tunnettavissa, eikä tämä ollut oikea hetki tarrautua tämänkaltaisiin pikkumaisiin asioihin. Kesämökin tilanne oli kuitenkin toinen; sen osalta äiti oli päättänyt, että sisarusten tulisi säilyttää se koontumispaikkana ja menneiden kesien valoisana muistona. Sellaisena se voisi toimia siitä huolimatta, että sisarukset asuivat

¹⁴ Vrt. Frykman 2018, 224.

kaukana toisistaan. Useita vuosia myöhemmin kysymys kesämökistä tuli ajankohtaiseksi, kun sitä ryhdyttiin jakamaan ja siirtämään omistussuhteita seuraavalle sukupolvelle. Siinä vaiheessa siskot huomasivat, että veli joka oli käyttänyt mökkiä eniten, oli ottanut valtuudet omiin käsiinsä ja luvannut antaa valtaosan kesämökin tavaroista lapsilleen. Tilanne vaikutti siltä, että ajan saatossa kesämökissä olleet esineet olivat siirtyneet ikään kuin veljen omistukseen, ja nyt hänen lapsensa kokivat ne oman kasvuympäristönsä osana. Siskot tunsivat olonsa petetyiksi; toisaalta siksi, että kesämökki oli ollut kuin museo ja siellä olevat esineet eivät olleet koskaan vaihtuneet, ja toisaalta siksi – mikä oli vielä tärkeämpää siskoksille – että kyse oli heidän omasta kesäelämästä. Se oli paikka, jossa perhe niin sanotusti *tapahtui*. Yhtäkkiä siskot näkivät asian selkeästi. Oikeustoimet olivat viimeinen pisara. He katkaisivat kaikki yhteydet veljeensä, eivätkä enää koskaan puhuneet hänelle.¹⁵ Aineistosta löytyi useita vastaavan kaltaisia tapauksia. Aineisto piti sisällään myös muun muassa lehti-ilmoituksia surkuhupaisista oikeustapauksista, joissa perilliset olivat lopulta haastaneet toisensa oikeuteen ja käräjäineet koko omaisuuden arvosta.¹⁶

Toisenlainen maaseutu

Etnologinen tutkimus sallii meidän syventyä arkipäiväisiin prosesseihin – tapahtumiin, kertomuksiin ja unelmiin – joiden ansi-

15 Vrt. Frykman 2018, 225f.

16 Vrt. Fish & Kotzer 2009; Frykman 2016.

osta tunteet ja affektit kiinnittyvät esineisiin ja paikkoihin. Suomen vapaa-ajanasumisesta kertovassa teoksessaan Pia Ingström keskittyy suomenruotsalaisten kokemaan syvään tunnepitoiseen juurtumiseen ”landelle” (lande), joka on yksi rakkaan kesämökin monista nimistä.¹⁷ Ingströmin tutkimus perustuu Svenska litteratursällskapet i Finlandin keräämään aineistoon. Myös etnologi Yrsa Lindqvist¹⁸ on käyttänyt samaa aineistoa. Lisäksi kourallinen vastaavanlaisia, etnologiseen kenttätöyöhön perustuvia tutkimuksia pohjoismaisesta kesämökkielämästä on koottu teokseen *Sommarliv*, ja ne kuvaavat samaa ilmiötä.¹⁹ Nämä tutkimukset osoittavat, että Pohjoismaiden välillä on monia yhtäläisyyksiä siinä, miten kesämökkipaikkaan koetaan syvää tunnesidettä.

Riippumatta siitä, missä tämä ”lande” sijaitsi, piirtyi se aineistossa selvästi kaupunkielämälle vastaisena. Tämä aineiston piirre näkyi haastateltavien konkreettisesti tavalla kuvailla kesämökkiä *kotina*, kun taas kaupunkilaiselämää voitiin kuvailla selkeästi neutraalimmin *asumismuotona*: huoneistona, asuntona, talona. Elämä asunnossa täytti useimmat arkipäiväisen juurtuneisuuden näkyvät kriteerit sen ollessa mukavaa ja modernia – samanaikaisesti muiden kaupunkilaisten tapaan hoidettiin koulutukseen, töihin, vapaa-aikaan ja järjestöelämään osallistuminen sekä sosiaaliset ja taloudelliset velvollisuudet.²⁰ Huoneiston tai omakotitalon hankkiminen saattoi olla vaihe asuntouralla, jolla tavoiteltiin parempaa, nykyaikaisempaa tai keskitetympää asumista. Kesämökki taas oli *minun* tai *meidän* koti, johon sydän kuului. Tässä

17 Ingström 2014.

18 Lindqvist 2016.

19 Ks. Gunnemark 2016.

20 Ks. Gunnemark 2016, 132.

suhteessa kesämökin kohdalla korostui se, miten kesäkoti piti tavallisesti pitää suvun omistuksessa. Ruotsin asunnonvälittäjien tilastot osoittavat kesämökkien kuuluvan asuntomarkkinoilla nihkeämmin liikkuvaan asuntokantaan verrattuna esimerkiksi omakotitaloihin ja rivitaloihin. Ne vaikuttavat jäävän perheen taloudellisen sijoitusstrategian ulkopuolelle, ja ilmassa on jatkuvasti kysymys siitä, miten kesämökit säilytettäisiin suvussa, eikä jos ne säilytettäisiin.²¹

Elämässä ”landella”, kuten Ingström muotoilee, ”on kyse siitä, että on olemassa *toinen paikka tai on olemassa paikan toiseus*”.²² Hän ajankohtaistaa Michel Foucaultin pohdinnat heterotopioista: käsitteestä, joka on rinnakkaiskäsite utopialle tai dystopialle, mutta joka ratkaisevana erona näihin konkretisoituu avaruudellisesti. Heterotopioissa on Foucaultin mukaan kyse sellaisista yhteiskunnan paikoista, joissa on käytössä muut kuin normaalit säännöt – vankila, mielisairaala, teatteri, luostari, museo. Hän tarkoittaa paikkoja, jotka ovat olemassa vaihtoehtona ja jotka haastavat tämänhetkisten paikkojen pysyvyyden.²³ Kesämökin näkeminen vastakkaisena Foucaultin tavoin olisi analogian venyttämistä melko pitkälle, mutta mökki ehdottomasti näyttäytyy sellaisena asiana, joka ei voisi olla olemassa kaupungissa. Eri yhteisöjen vastaavia etäisiä paikkoja, jotka ovat normaaleina pidetyille vallitseville säännöille vastakkaisia, tunnetaan hyvin etnologiassa ja antropologiassa *liminaalisina tiloina*.²⁴ Käsitteellä

21 SvD 2008-09-22.

22 Gunnemark 2016, 169.

23 Foucault 1986.

24 Tämänkaltaisen tila tunnetaan Victor Turnerin (1966) mukaan siitä, että sosiaalinen elämä ei ole vain erilainen suhteessa olemassa olevaan hierarkkiseen, strukturoituun ja eroteltuun yhteiskuntaelämään – sitä hän nimittää *struktuu-*

tarkoitetaan paikkoja, jotka ovat kaukana arjesta sekä fyysisesti että mentaalisesti. Siten vapaa-ajan asunnon voisi liminaalisena tilana asettaa kaupungin perspektiiviin. Kaupungin, jossa eletään vakuuttavan rationaalista yhteiskuntahyödyllistä arkielämää. Maalle saapumista ja sieltä lähtemistä idealisoitiin jatkuvasti kertomuksissa: Kerrottiin, miten veneellä saavuttiin saareen talven pitkän tauon jälkeen. Kerrottiin, miten hengitys salpautui auton lopulta saapuessa mökille vievää soratietä pitkin. Kuvailtiin kesämökin erityistä tuoksua ulko-ovea avatessa sekä haikeutta viimeisellä pyöräretkellä metsäteitä pitkin auton odottaessa lastattuna mökin pihassa.

Erona kaupunkiin kesäasuntoa ei modernisoitu, vaan se sai mielellään olla hieman vanhanaikainen, käytännössä lavastettu unelmamaailma: ”Kaikki on ennallaan isoisän ja isoäidin jäljiltä. Huonekalut, työkalut, kattilat, posliinit, valokuvat, virkatut liinat. On aina nostalgiatrippi syödä vanhoilta lautasilta tai maata keittiön sohvalla aivan niin kuin isoisä teki ruuan jälkeen”, kertoi haastateltava Ruotsin länsirannikolta, jossa uusi sukupolvi oli ottanut vanhan mökin haltuunsa.²⁵ Monet tyytyivät kaivoveteen, alkeelliseen keittiöön ja käyttivät kaupunkimuodista poistuneita vaatteita. Oli ikään kuin niin, että ne esineet, joilla oli haluttu ympäröidä itsensä, olisivat saaneet oikean tarkoituksensa rakastavassa käytössä. Monet käyttivät myös paljon aikaa ”mökin vanhanaikaisen tai yksinkertaisen luonteen ja ilmapiirin säilyttämiseen tai uudelleen luomiseen”, kuten kulttuurimaantieteilijä

riksi. Vaihtoehtoisessa todellisuudessa on myös toisenlaisia järjestyksiä – tasa-arvo, spontaanisuus ja yksinkertaisuus. Tätä järjestystä Turner kutsuu *communitytakseksi* ja huomauttaa, että siellä ihmiset liikkuvat tunteiden kentässä.

25 Gunnemark 2016, 201.

Maja Lagerkvist on kirjoittanut.²⁶ Tämä painottaa jälleen ympäristön muuttumattomia asioita erona kaupunkielämän jatkuvan muutoksen vaatimuksiin. Tämä johtaa seuraavaan loppupäätelmään: ”Jo kauan vallinneiden materiaalisten rakenteiden koetaan usein välittävän jatkuvuuden ja turvallisuuden tunteita.”²⁷

Kotiutumisesta

Ingström kirjoittaa, että toisenlaisuuteen päästiin käytännössä toiminnan kautta eli sillä tavalla, miten päivät käytettiin: ”Siellä (maalla) sitten otetaan aurinkoa, uidaan, kalastetaan ja perataan, saunotaan, käydään marjassa ja sienessä, kerätään käpyjä, sahataan ja hakataan puita, raivataan vesakkoa, haravoidaan, kaivetaan, viikataan, raaputetaan maalia, maalataan uudelleen, kannetaan vettä taloon ja talosta, sytytetään takka, lämmitetään sauna, luetaan lintukirjoja, pelataan korttia lastenlasten kanssa, kirjoitetaan päiväkirjaa säästä, eläimistä, vieraista, ja yleisesti touhutaan.”²⁸ Kaalin kasvattaminen ja kaikkien näiden askareiden tekeminen loi erityisen suhteen käyttöesineisiin, taloon, tonttiin ja ympäristöön. Kokemukset saivat piirteensä siitä, että ne ikään kuin leikin tapaan perustuivat ilolle. Omia töitä ei määrätty, vaan ne sai itse valita, mikä onkin monitulkintaisen sanan ”kesänvietto” tarkoitus.

²⁶ Lagerkvist 2016, 176.

²⁷ Lagerkvist 2016, 177.

²⁸ Ingström 2014, 148.

Kun tässä yllä olevassa vastakkainasettelussa käsiteltiin henkistä ja narratiivista puolta, käsitellään seuraavaksi fyysistä omistautumista. Esineet, paikat, puutarha, sauna, ympäröivä maaseutu, ranta ja metsän polut omaksuttiin perheessä *tekemisen* kautta. Sillä edellytyksellä, että työt oikeasti olivat niin iloa tuottavaa kuin miksi niitä kuvailtiin, vaikutti tämä taas tekijään siten, että syntyi tuttuuden tunne ja myös fyysistä ja psyykkistä varmuutta. Gaston Bachelard kertoo kirjassaan *Jorden och viljans drömmier*²⁹, että käytettävät työkalut herättävät ensin fyysistä ja sitten psyykkistä resonanssia. Kun esimerkiksi tuntee fyysisen kovuuden pistävän vastaan – maan, kiven, puun tai työkaluilla työstettävän metallin – käsiemme työ vie nämä alkuperäiset voimat kehoihimme, energiaamme, ilmauksiimme ja jopa kielemme sanoihin. Ainetta työstäessä luontemme juottuu kiinni temperamenttiimme.³⁰ Fyysinen työstäminen vaikutti myös oikeasti olevan sitä, mihin päivät käytettiin. Ruotsinkielisissä teksteissä esiintyi runsaasti partisiipin preesensia: mökissä ja tontilla tapahtuivat ilontäyteiset *badande* (kylpeminen), *vandrande* (vaeltaminen), *räfsande* (haravointi), *odlande* (kasvattaminen), *eldande* (sytyttäminen), *plockande* (kerääminen)... Verbimuodot osoittavat, kuinka työkalut saavat ympäristön ”maailmaistumaan”, kuten Martin Heidegger muotoilee. Filosofin Jeff Malpas selvittää Heideggerin ajatusta: emme tarkastele yhteyttämme esineisiin ensi kädessä teoreettisesti, vaan näemme esineet käyttäjinä: ”(...) our being / is/ already involved with things in such a way that we do not even think of them as separate from us nor them from us, and in which

29 Bachelard 1947/1992.

30 Bachelard 1947/1992, 46.

things are encountered as already part of a meaningful whole.”³¹ Tällaisissa olosuhteissa ympäristön esineet koskettavat henkilöä affektiivisesti ja monimerkityksisesti; ne asettuvat kehoon yhtä paljon kuin mieleen ja samalla ne tulevat tunnistettaviksi. Tällainen resonanssi avaa uutta ymmärrystä.³² Kesämökistä tuli monille paikka, jossa ei vain saanut olla luontoa lähellä ja saanut *selviytyä yksin*, vaan siellä sai jopa *löytää itsensä* esineiden avulla. Tässä liminaalisessa tilassa oli, Pia Ingströmin neuvokkain sanakäantein, edellytyksenä se, että sai mahdollisuuden ”oikeasti olla oma itsensä niin suurissa määrin, että melkein olikin toinen henkilö”.³³

Esineet puhuvat

Kun otetaan huomioon tunteiden vaikutus, on vanhemman kuolema huonoin mahdollinen ajankohta jakaa perintö, kirjoittaa amerikkalainen psykologi Ginger Blume. Hänen mukaansa useimmiten perinnönjaon suurin ongelma ei ole tavaroiden taloudellinen arvo, vaan suurin ongelma on pintaan tulevat lapsuusajalta ja nuoruusvuosilta kumpuavat tunteet, jotka ovat kiinni esineissä.³⁴ Monet haastattelut ja kertomukset osoittivat pesänjaon yhteydessä perillisten kokevan esineet affektiivisesti ja tunteiden kautta. Näissä kuvauksissa neuvottomuus kohtasi surun, myötätunnon, syyllisyyden, kaipuun – ja luonnollisesti rakauden. Useita kiivaita perintöriitoja sovitellut sosiaalipsykologi

31 Malpas 2006, 52.

32 Vrt. Frykman 2016, 162.

33 Ingström 2014, 170.

34 Blume 2005, 1.

Bertil Törrestad kertoo eräässä lehtihaastattelussa, miten pienikin kipinä voi saada asianomaiset purkautumaan ja joutumaan affektien valtaan. Tilanne johtaa helposti asemasotaan, jossa jokaisesta sanasta ja huomautuksesta tulee provokaatio.³⁵

Kolmen aikaisemmin mainitun sisaruksen välisessä pesänjaoissa kesämökki oli alussa läsnä muistuttamassa jostakin yhteisestä ja säilyttämässä moraalista järjestystä. Vanhemmat ja perhe elivät edelleen esineiden kautta. Toiset haastatellut kertoivat, miten isän kirjoituspöytä säteili tämän läsnäoloa ja arvovaltaa, ja miten äidin rakastama lamppu oli muistuttamassa sohvannurkassa vietetyistä hetkistä ja pehmeästä intiimiydestä.³⁶ Siinä esineisiin liittyvässä taikuudessa, joka sai tunteet kuohumaan, oli kyse jostakin suuremmasta kuin että esineissä olisi ollut menetetyn kodin nostalgiaa, vaikka perilliset olivatkin täyttyneet kaipuun tunteista jotka kumpusivat lapsuusvuosilta. Tällaisten tunteiden psykologiset selitykset kuitenkin kiteyttävät vain osan tilanteen dynamiikasta. Nämä selitykset pystyvät kertomaan jotakin toimijoista ja niiden aikeista sekä subjektiivisuudesta, mutta niiden ulkopuolelle jää esineiden kyky juuri *maailmaistaa*. Esineet voivat saada aikaa assosiaatioiden ketjuja siksi, että ne yhdistetään keskeisiin kokemuksiin ja tilanteisiin. Esineet voivat myös täyttyä energiasta, kun ne ovat olleet olemassa pitkän aikaa ja kun niiden kanssa on oltu jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Esineet ovat toisin sanoen enemmän kuin pelkkä tunnearvo – ne tekevät mahdolliseksi päästä niihin maailmoihin, joissa niitä on taannoin käytetty – esineet yhdistetään maailmoihin sekä tietoisesti että esireflek-

35 UNT 11-5-2011.

36 Frykman 2016, 156.

siivisesti ja esineet näyttävät saavan kokonaan oman agendan. Esimerkkejä tästä maailmaistamisen kyvystä voidaan etsiä aikaisemmasta maaseutuyhteiskunnasta, jossa tavallinen viikate avasi heinänteon ja talvirehujen maailman; jossa nainen loimen ääressä ei vain toteuttanut ajatuksiaan vaatteista, vaan myös lampaiden hoidosta ja pellavan työstämisestä; jossa pyörä käytännössä laajensi työnäkymiä ja samalla avarsi mielikuvia kaupungista, jossa huvitukset ja uudet mahdollisuudet avautuivat – ”maailma saatiin tarjottimella”, kuten sananlasku kuuluu. Maailma koostuu esineistä, ja käytettävät esineet välittävät maailmaa erityisellä tavalla.³⁷ Kesämökki ja siellä olleet esineet loivat monitulkintaisesti keitaan ja pakopaikan, johon ajatukset usein pakenivat.

Esineet ja affektiivinen intensiteetti

Mikä sitten saa aikaan sen, että joidenkin esineiden vaikutukset menevät ohi nopeasti, kun toisten vaikutukset näyttäytyvät tärkeämpinä? Vaikuttaa siltä, että konfliktit kesämökistä syventäisivät ymmärrystä siitä, miten asiat yhdistyvät affektiivisyyteen. Mikäli lähdetään liikkeelle Martin Heideggerin pohdiskeluista esineiden maailmaistamisesta, yksittäiset esineet eivät välttämättä erotu. Esineet ovat sen sijaan avaimia niihin liittyneisiin tapahtumiin, kuten esineitä käyttäneisiin ihmisiin. Esineet *koetaan* ruumiillisesti, mutta niiden ei tarvitse saada verbaalista muotoa; ne tunnetaan, ne avautuvat, ne vaikuttavat ja ne vaikuttavat tilannekohtaisesti. Kesäpaikan sillan vieressä oleva ruuhi voi herättää

³⁷ Vrt. Frykman 2006, 75; Frykman & Povrzanović Frykman 2016.

muistamaan kalastusreissun isän kanssa aamunkoitteessa; sienikori voi vastaavalla tavalla muistuttaa syksyisestä vaelluksesta äidin kanssa; tikkapussi voi tuoda mieleen veljen maalaaman maalitalulun ladon seinään ja niin edelleen. Heidegger on kehittänyt käsitteen kuvaamaan tällaisten esineiden monitulkintaista, affektiivista potentiaalia, nimittäin ne – *gather* – keräävät itseensä osia paikassa kerran vallinneesta tunnelmasta kun nämä esineet otettiin käyttöön. Yksinkertainen lehmuksenkukkateehen kasitettu Madeleine-leivos sai Combrayn menneen maailman avautumaan Marcel Proustin kirjassa *Kadonnutta aikaa etsimässä*: ihmisiä, tapahtumia, maisemia.³⁸

Seuraava vaihe on tämän rakastetun ”landen” niin emotionaalisen kuin affektiivisen maantieteen jäsentymisen ymmärtämisessä, joka toisaalta voi olla jotain lyhytaikaista ja luultavasti myös tylsyyden ja velvollisuuksien värittämää. Tätä varten voidaan soveltaa filosofi Brian Massumin pohdiskeluja intensiteetistä.³⁹ Kulttuuri- ja affektitutkijat Lone Bertelsen ja Andrew Murphy ovat kiteyttäneet Massumin näkemykset yhteen vakuuttavaan virkkeeseen: ”nothing happens if affective intensity has not already paid us a visit.”⁴⁰ Salamanleimahduksen kokemus näyttää meille, kuinka arkipäiväisiin ja rutiininomaisiin asioihin ei juuri kiinnitetä huomiota, kun taas affektiivisella intensiteetillä koettu paikka, esine tai tapahtuma jättää pysyvän vaikutuksen.

Tähän mennessä analyysini on osoittanut, miten kaupunki-elämän tarjotessa vaihtelua, rutiineja ja totunnaisuutta – lyhyesti

38 Malpas 2006, 234; Marcel Proust 1982: *Remembrance of Things Past*. Vol 1, *Swann's Way*. Vintage Books.UK.

39 Massumi 2002.

40 Bertelsen & Murphy 2010, 147.

sanottuna arkea täyttäviä *aktiviteetteja* – elämä maalla keskittyy saatavilla oleviin asioihin: ennen kaikkea saatavilla oleviin esineisiin. Materiaalista kulttuuria ei ole ikinä noteerattu näin perusteellisesti, vaalittu näin tarkkaan; sille ei ole ikinä annettu niin paljon tunnustusta toimivuudestaan kuin juuri kesämökillä. Se, mihin Massumi viittaa hänen korostaessaan affektiivista intensiteettiä, on se, että olioiden välillä ei ole vain vaikuttavaa voimaa, vaan tärkeää on myös se, kuinka esineet *tapahtuvat*. Alkuperäinen kysymys käsitteli sitä, kuinka esineet kerrostuvat ja varastoivat toimintavalmiuksia muistoina ja taitoina. Ne toisin sanoen vaikuttavat niinä ”strukturoivina struktuureina”, jotka ovat keskeisiä Bourdieun⁴¹ pohdinnoissa habituksesta. Ehkä konfliktit kesämökistä osoittavat, ettei strukturoivien struktuurien tarvitse syntyä pitkän aikavälin toiminnassa ihmisen kasvaessa ja kasvatuksessa. Myös suhteellisen lyhyet kohtaamiset affektiivisesti latautuneen maailman kanssa voivat ruokkia unelmia, kaipuuta, asenteita ja aivan itsestään selvää kuuluvuuden tunnetta. Tietysti on niin, että esineiden keräämät vaikutteet vaikuttavat vaihtelevasti ihmisestä toiseen riippuen siitä, miten he ovat kokeneet tämän intensiteetin. ”Sisarukset voivat kokea saman paikan monella eri tavalla ja heillä voi olla enemmän tai vähemmän vahva side paikkaan. Se on (...) taustana sille (...), että kesämökki aiheuttaa konflikteja perinnönjaossa”, suomalainen etnologi Yrsa Lindqvist vahvistaa, käytyään läpi Svenska litteratursällskapet i Finlandin aineiston elämästä maaseudulla.⁴² Niillä asioilla, jotka on koettu ja joiden kanssa on eletty ja joita on rakastettu, on kui-

41 Bourdieu 1977.

42 Lindqvist 2016, 46.

tenkin taipumus juurtua syvälle kehoon ja mieleen. Tämä sai ke-sämökin perilliset katkeriksi, kun uhkana oli mökin lipsuminen heidän käsistään.

Julkaisemattomat lähteet ja tutkimusaineisto

Folklivsarkivet, Lundin yliopisto, Ruotsi.

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsinki, Suomi.

Uppsala Nya Tidningar

Svenska Dagbladet

Lähteet

Bachelard, Gaston 1947/1992. *Jorden och viljans drömmier*. Lund: Skarabé.

Bertelsen, Lone & Murphie, Andrew 2010. An Ethics of Everyday Infinities and Powers: Felix Guttari on Affect and the Refrain. Teoksessa Gregg, Melissa & Seigworth, Gregory J. (eds.) *The Affect Theory Reader*. Durham NC: Duke University Press, 138–160.

Fish, Barry M. & Kotzer, Les 2009. *Where there is an Inheritance... Stories from Inside the World of Two Wills Lawyers*. Ontario: Continental Atlantic Publications Inc.

Foucault, Michel 1986. Of Other Spaces. *Diacritics* 16 (Spring), 22–27.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979. *Den kultiverade människan*. Lund: Gleerups.

Frykman, Jonas 2016. Ting som redskap. *Rig: Kulturhistorisk tidskrift*. Vol. 89(2), 66–77.

- Frykman, Jonas 2016. Done by Inheritance. A Phenomenological Approach to Affect and Material Culture. Teoksessa Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja 2016 (eds.) *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press, 153–176.
- Frykman, Jonas & Povrzanović Frykman, Maja (eds.) 2016. *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Frykman, Jonas 2017. Jorden vi ärvde – konflikt och kontinuitet på svensk landsbygd. Teoksessa von Bothmer, Roland et al (red) *Jord, mylla, mark och makt*. Fri Tanke Förlag: Stockholm, 161–180.
- Frykman, Jonas 2018. Känsliga sammanhang: Tingen vid arvskiften. Teoksessa Salomonsson, Karin (red.) *Mitt och ditt. Etnologiska perspektiv på ägandets kulturella betydelse. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences* 17, 213–231.
- Gunnemark, Kerstin (red.) 2016. *Sommarliv. Minnen, drömmar, materialitet*. Göteborg: Makadams förlag.
- Gunnemark, Kerstin 2016a. I kontrast till urban livsföring. Teoksessa Gunnemark, Kerstin (red.) 2016. *Sommarliv. Minnen, drömmar, materialitet*. Göteborg: Makadams förlag, 15–27.
- Gunnemark, Kerstin 2016b. Berättelser om sommarboendets förändringslighet. Gunnemark, Kerstin (red.) 2016. *Sommarliv. Minnen, drömmar, materialitet*. Göteborg: Makadams förlag, 187–213.
- Gregg, Melissa & Seigworth, Gregory J. (eds.) 2010. *The Affect Theory Reader*. Durham NC: Duke University Press.
- Ingström, Pia 2014. *Känslor äger rum. Liv i hem, stuga och villa*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Jackson, Michael 2012. *Between One and One Another*. Berkely & Los Angeles: California University Press.
- Lagerqvist, Maja 2016. Ännu en sommar på torpet – om arv och platstillhörighet. Teoksessa Gunnemark, Kerstin (red.) 2016. *Sommarliv. Minnen, drömmar, materialitet*. Göteborg: Makadams förlag, 171–186.

- Lindqvist, Yrsa 2016. En plats i mitt hjärta – om sommarboende i Finland. Teoksessa Gunnemark, Kerstin (red.) *Sommarliv. Minnen, drömmar, materialitet*. Göteborg: Makadams förlag, 31–51.
- Lems, Annika 2018. *Being-here: Placemaking in a World of Movement*. New York & Oxford: Berghahn.
- Navaro-Yashin, Yael 2012. *The Make-Believe Space: Affective Geography in Postwar Polity*. Durham & London: Duke University Press.
- Massumi, Brian 2002. *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Durham NC: Duke University Press.
- Malpas, Jeff 2006. *Heidegger's Topology: Being, Place, World*. MIT Press: Cambridge.
- SOU (Statens Offentliga Utredningar) 2007 (35). *Flyttning och pendling i Sverige*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Turner, Victor 1966. *The Ritual Process. Structure and Antistructure*. New York: Cornell University Press.

Åsa Ljungström

ELÄMÄÄ LYHYISSÄ VIRKKEISSÄ PERHEENÄIDIN MURHEET JA TUNTEET KIRJOITETTUNA PÄIVÄKIRJAAN VUOSINA 1890-1914

Ensimmäisen kirjoituksen jonka Margareta etsi saatuaan käsiinsä isoäitinsä Clara Lundebergin päiväkirjan, oli hänen äitinsä kuolinpäivältä vuodelta 1913. Sivulle oli kirjoitettu ainoastaan: ”Rakkaan Sigridini kuolinpäivä”. Tämän jälkeen päiväkirja hiljenee useiksi päiviksi. Margaretaa ihmetytti lyhyt ilmausta tapahtumasta, joka oli tehnyt hänestä äidittömän ja siten vaikuttanut hänen elämäänsä paljon. Edeltävien viikkojen kirjoituksista kävi ilmi, että Clara oli ollut huolissaan joka päivä siitä lähtien, kun hänen tyttärensä joutui joulupäivänä sairaalaan Jönköpingiin missä tämä oli synnyttänyt pojan 10. tammikuuta, kunnes äiti ja lapsi oli kotiutettu ja haettu junalla kotiin 25. tammikuuta.¹

1 Päiväkirja DFU 40059, 1913-02-07.

Margareta itse muisti, kuinka isoäiti istui kädet hänen ja hänen veljensä ympärillä yläkerran aulassa keinuen puolelta toiselle vaikeroiden: "Voi kunpa se olisin ollut minä!" Margareta kertoi myöhemmin lapsilleen ja minulle, kuinka koko kodin ilmapiiri muuttui äidin kuoltua: se lopetti ilon, naurun ja leikin. Margaretan muistellessa hänen kipunsa näkyi meille yhtä selvästi kuin hänen muistonsa isoäidin surusta. Seuraavana vuonna 1914 myös hänen isoäitinsä Clara kuoli. Tämän jälkeen äitipuoli ryhtyi hoitamaan taloa. Samaan aikaan kauppalassa alkoi sotilaiden harjoitusleiri, ja ensimmäinen maailmansota puhkesi. Perhe muutti suurempaan taajamaan Jönköpingiin.

Margareta (1905–1999) oli äitinsä kuollessa seitsemänvuotias, hänen veljensä viisivuotias ja uusi poikavauva kolme viikkoa vanha. Vuonna 1967, kun he olivat jo noin 60-vuotiaita, Margareta ja hänen veljensä saivat päiväkirjat itselleen äidinäiti Claran viimeisen perillisen Ernstin kuoltua. Vaikka Margareta olikin selailuttu päiväkirjoja, vasta 1980-luvulla hän luki ne kannesta kanteen, muisteli varhaista lapsuuttaan ja kertoi perhemuistoja omalle neljälle lapselleen, jotka kaikki olivat jo aikuisia ja naimisissa. Margareta oli minun anoppini.

Kyseessä on kymmenen ohutta molskikankaista vihkoa, joissa on jokaisen päivän kohdalla tilaa lyhyille muistiinpanoille. Vihkoja voi kuvailla työpäiväkirjoiksi, joissa on lyhyitä faktoihin perustuvia merkintöjä säästä, tehdyistä töistä ja käteismenoista. Päiväkirjoihin ei ole kirjoitettu henkilökohtaisia mietteitä tai selityksiä. Margaretan lapset selailivat niitä ja näkivät enimmäkseen merkintöjä kello yhdentoista vierailuista ja kahvitteluista sekä kotiaskareista ja pitivät päiväkirjoja tylsinä – toisin kuin Margareta.

Minua itseäni kiehtoi mahdollisuus kurkistaa naisten elämään yli sata vuotta sitten ja pohdin olisiko työpäiväkirjojen merkinnöistä mahdollista päätellä tunteita, mielialoja ja toiveita, ja jos olisi, niin millaisia tunteita ja millaisissa yhteyksissä. Tämän artikkelin päähenkilöitä ovat päiväkirjojen kirjoittaja Clara, hänen aviomiehensä Wilhelm, heidän tyttärensä Sigrid ja poikansa Eric ja Ernst, heidän lapsenlapsensa Margareta ja tämän kaksi veljeä sekä nykyaikaisen näppäimistön ääressä istuva minä itse, Margaretan miniä Åsa. Claran kirjoittamia ohuita muistikirjoja voidaan pitää aktiivisina elementteinä, jotka sitovat yhteen sukupolvia niin fyysisesti kuin psykologisesti.

Tavoitteenani on osoittaa, että Claran työpäiväkirjoista voi löytää ja tulkita ruumiillisia aistihavaintoja ja affekteja sekä tunteita siitäkin huolimatta, että tällaisia lyhyitä muistiinpanoja ei voida pitää ilmeisenä tunteiden ja mielialojen lähteenä.² Tarkoituksenani on myös analysoida näitä löytöjä ja tulkintoja. Tunteiden ja mielialojen etsiminen sieltä, missä niiden ei ollut tarkoitus näkyä, on sekä haastavaa että mielenkiintoista. Haluan myös näyttää, kuinka Claran ponnistelut kodin ja perheen eteen voidaan tulkita suhteessa siihen miten modernin ajan kehitys näkyy perheen historiassa, lähiympäristössä ja suuressa maailmassa.

Nykyään päiväkirjat ovat talletettuina Upsalassa sijaitsevaan Dialekt och folkminnes arkivettiin.³ Clara Lundeberg (1837–1914) kirjoitti päiväkirjoja vuosina 1890–1914 muistiona kotitöistä. Läheisyudentunteen luomiseksi kutsun häntä Claraksi, vaikka tämä ei olisi tullut kyseeseenkään hänen elinaikanansa. Clara kirjoitti

2 Sovellan artikkelissa saman suuntaisia määrittelyitä affekteille ja tunteille kuten SIEF:in työryhmä *Body, Affects, Senses, Emotions*/ www.siefhome.org/

3 DFU 40059.

enimmäkseen piian kanssa kotona tekemästään työstään perheen hyväksi, johon kuului mies ja kolme lasta. Kaikki kotityöt tehtiin käsin, ruumiillisena työnä. Mahdollisesti päiväkirjoja on ollut useampikin, mutta ne ovat jo nyt kadonneet. Clara oli luultavasti tottunut kirjoittamaan työmuistiota siitä asti, kun hän alkoi työskennellä kamarineitona Sandvikin kartanossa Smålandissa vuonna 1862 ollessaan 25-vuotias ja naimaton. Mikään ei viittaa siihen, että joku muu olisi lukenut päiväkirjoja. Niissä ei ole lainkaan sivuhuomautuksia ulkopuolisia lukijoita varten. Näen päiväkirjat Claran työvälineenä ja vertaan niitä niin kutsuttuihin talonpoikien päiväkirjoihin, joita kirjoitettiin 1800-luvulla. Historioitsija Britt Liljewall kutsuu näitä kokonaisuuspäiväkirjoiksi (helhetsdagböcker), sillä niissä käsitellään tutun arkipäivän pieniä ja suuria asioita ilman selityksiä ulkopuoliselle lukijalle, sillä ulkopuolisten ei ajateltu lukevan päiväkirjoja.⁴

Säilyneiden päiväkirjojen aloitus hetkellä Clara oli 52-vuotias ja hänen miehensä Wilhelm kolme vuotta nuorempi. Perhe oli parhaillaan rakentamassa uutta kotia Etelä-Ruotsissa sijaitsevaan Skillingarydiin. Ylivääpelinä ja sotilasmestarina Wilhelmillä oli luettelointityö paikkakunnan rykmentin harjoituskentällä. Piika Amanda ja äiti Clara tekivät yhdessä kotitöitä vuokratussa talossa. Vanhin poika Eric kävi koulussa neljän peninkulman päässä sijaitsevassa Jönköpingissä junalla. Kuopus Ernst seurasi pian perässä ja jakoi Ericin kanssa täysihoidon. Päiväkirja alkaa 1. helmikuuta 1890, kun kaksitoistavuotias tytär Sigrid aloitti uudessa koulussa kotitaajamassa. Clara itse ja piika Amanda ovat koko päivän koonneet kangaspuita. Sää oli leutoa.

4 Liljewall 1995, 2.

Päiväkirjoista voidaan lukea, että lapset kasvoivat. Sigrid meni naimisiin, mutta kuoli vuonna 1913 synnyttettyään kolmannen lapsensa, jolloin heidän lapsuuden paratiisinsa särkyi. Margareta oli yksi näistä lapsista. Hän on sittemmin välittänyt minulle lapsuutensa muistot ja perheen tradition, jotka loivat kontekstin hänen isoäitinsä Claran päiväkirjalle. Margareta toimi siten linkkinä hänen varhaislapsuutensa kotiin; sen materiaaliseen perintöön, huonekaluihin, potretteihin, valokuviin ja kirjoihin. Myöhemmin perintö täydentyi Claran nuoremman pojan, Margaretan enon Ernstin (1879–1967) jäämistöllä, kirjeillä, valokuvilla, perunkirjoituksilla, avioehdoilla sekä vieläkin vanhemmilla teksteillä, jotka on kerätty talteen Sandvikin aiemmalta omistajalta, joka kuului Gasslanderin pappissukuun. Nämä muodostavat tutkimukseni empiirisen pohjan yhdessä Claran päiväkirjan, uudesta talosta otettujen valokuvien sekä Margaretalta ja tämän perheeltä saatujen henkilökohtaisten tietojen kanssa.

Tunnemaailmoja ja lähilukua

Tutkijoiden vilkkaat keskustelut niin kutsutusta affektiivisesta käänteestä, materiaalisuudesta ja narratiivisuudesta sekä tutkimusmetodeista joiden avulla voidaan tutkia ei-representoituja (*non-representational*) kokemuksia⁵ inspiroivat minua tekemään tapaustutkimuksen aistikokemuksista, kehosta, tunteista, mielialoista ja ruumiillisesta tekemisestä. Minua on myös innostanut Sara Ahmedin ajatus tunteista jotka voidaan ymmärtää liikehdin-

5 Katso esim. Johdanto tässä teoksessa

tänä, joka yhdistää kehoja toisiinsa. Lisäksi ajatus subjektista joka rakentuu ajassa ja tilassa ruumiillisen tekemisen vaikutuksesta on tärkeää tämän analyysin kannalta. Myös Lissie Åströmin sukupolviaanalyysit vaikuttivat tutkimukseeni. *Hänen mukaansa affektiivinen käänne kulttuurihistoriassa on tunteiden ja aistien lisäksi laajentanut tutkimuksen käsittämään myös kehon ja materiaalisuuden.* Tutkimus on näin alkanut *käsittämään* fyysisiä kokemuksia liittyen ajalle tyypillisiin käytäntöihin, materiaalisuuteen ja historian ilmiöihin.⁶

Tutkimuksen näkökulma on saanut inspiaraatiota myös fenomenologiasta. Sanalla *tunteet* viitataan fyysisiin aistimuksiin, kehon reaktioihin (*body, affect, sense*) sekä pohdintoihin subjektin kokemista affekteista (*emotion*). Tunteen käsitettä tarkastellaan lyhyesti esimerkiksi ruotsalaisten sukupuolen- ja kulttuurien tutkijoiden antologiassa: *Att känna sig fram känslor i humanistisk genusforskning.*⁷ Affektit keskittyvät kehoon, eli siihen miten tietty keho reagoi. Tunteet (*emotions*) määritellään *pohdinnoiksi affekteista ja käsityksistä, joita ihminen muodostaa jakaakseen niitä toistensa kanssa.* *Feelings* puolestaan viittaa henkilökohtaisiin kokemuksiin eli siihen, *miten* subjekti kokee, tuntee. *Sensations* tulkitaan kehon aistien avulla.⁸ Affektien ja tunteiden eroon liittyen sovellan Jonas Frykmanin ja Maja Povrzanovic Frykmanin käsityksiä jotka puolestaan nojaavat vaikutusvaltaisen Brian Mas-

6 "affective turn of cultural history has widened the research of sense and emotion to include new emphases on bodies and materiality, opening for the study of practices, materiality, and historical phenomenology, i.e. physical experiences annotated at the time" (CFP till konferens Senses, Emotions and the Affective Turn, Umeå, Sweden 26-29 June 2017 Umeå, International Society for Cultural History, ISCH); Vannini 2015; Ahmed 2004, 39; Åström 1999.

7 Svensson & Jönssön 2011.

8 Brännström et al. 2011, 9ff.

sumin tekemä erotekoon käsitteiden *affect* ja *emotion* välillä niin, että affektiivisuus on subjektista irrallista intesiteettiä kun taas tunne on sen subjektiivinen tulkinta.⁹

Luin Claran päiväkirjaa yrittäen etsiä tilanteista tunneilmauksia. Vaikka Claran tavoitteena onkin merkitä muistiin askareita, päiväkirjat sisältävät myös tunneilmauksia, mielialoja ja affektien fyysisiä purkauksia – harvemmin kuitenkin harkittuja pohdintoja affekteista (*emotions*). Työpäiväkirjassa ei ollut tilaa sille, *miltä* hänestä tuntui. Tämä ja se että hänen pääasiallinen kiinnostuksensa kohdistuu perheeseen, kotiin ja lähimpään tuttavapiiriin, näkyvät myös rivien välistä. Etsin päiväkirjoista toistuvien askareiden ja rituaalien rakenteita, näin elämänkierron muuttuvan lasten kasvaessa ja vanhempien vanhentuessa, ja pohdin Claran käsitystä sukupuolesta ja sosiaalisista kerroksista modernin yhteiskunnan kehittyessä. Claran päiväkirja seuraa perheen elämää asemayhdyskunnassa 24 vuoden ajan ja sisältää myös kurkistuksia ympäröivään maailmaan. Nämä fyysiset kirjat elämästä ja työstä muuttuvat paljon myöhemmin yhdistäväksi tekijäksi Claran ja hänen jälkeläistensä välillä niin, että niitä voidaan tarkastella ANT-teorian eli toimijaverkkoteorian näkökulmasta.¹⁰ Päästäkseni sisälle perhe-elämään yritin etsiä arkipäiväisiä, ääneen lausumattomia ja epätavallisia asioita. Arkipäiväiset asiat houkuttelevat harvoin esiin tunteita harvoin mainittuja mielialoja lukuun ottamatta. Ääneen lausumattomien asioiden osalta minun täytyi arvailla Claran tunteita ja tarkastella valokuvia kodista

9 Frykman & Povranovic Frykman 2016, 9–28; Massumi 1995, 83–109; 2002.

10 ANT (Action, Network, Technology); Edlund 2016, 77–96.

ja perheestä. Ainoastaan epätavallisten asioiden yhteydessä hän ilmaisi ja jopa alleviivasi itse ruumiillisia affekteja.

Tunnen henkilökohtaista uteliaisuutta ja ammatillista vastuuta hyödyntää päiväkirjojen tarjoamaa katsausta naisten historiaan, jotta voisin ymmärtää paremmin naisten arkityön olosuhteita ja saada jakaa perheiden 1900-luvun alussa suhteellisen yleisesti kokeman trauman – sen, että nuori aikuinen kuolee ja jättää jälkeensä pieniä lapsia. Heidän lapsenlapsena – ja minä itse – nyökyttelevät tunnistavasti tänä päivänäkin tästä menetyksestä puhuttaessa. Margareta piti isoäidistään, joka puuhasteli mielellään lastenlastensa kanssa, mutta kuvaili Claraa vähäpuheiseksi ihmiseksi, joka ei juurikaan halaillut tai hyväillyt. Kuvittelen Claran helposti samanlaiseksi, millaisena pidin Margaretaa – aikaansaavaksi ja epätunteelliseksi. Hänen vaikutuksestaan perheessä oli kuitenkin epätavallisen vahva yhdenmielisyyys.

Claran tausta ja perheen tilanne

Clara ja Wilhelm Lundeberg olivat muuttaneet Skillingarydin asemayhdyskuntaan vuonna 1882, kun Wilhelm oli saanut sotilasmestarin viran jalkaväkirykmenttiin kuuluvalta sotilaalliselta harjoituskentältä läheisestä kaupungista. Rautatien varressa kehittyi moderni asemayhdyskunta useiden kilometrien päässä vanhasta kirkon luona sijaitsevasta maalaiskylästä. Perhe omisti Sandvikin kartanon kymmenen peninkulman päässä lounaassa Smålandin, Västergötlandin ja Hallandin rajalla eteläisessä Ruotsissa. Kartano aiottiin myydä, mutta sitä hoidettiin vielä kymme-

nen vuotta ja se oli merkinä varallisuudesta. Niin ei ollut aina kuitenkaan ollut.

Clara oli piika, josta oli tullut rikas. Clara Florentina Olympia syntyi vuonna 1837 sotilas Schélen tyttäreksi Värnamon kaupungissa. Eräs sukututkimus viittaa siihen, että kyseessä oli pienen kaupungin vauras sotilaiden ja kauppamiesten suku. Isä kuoli, kun Clara oli 20-vuotias ja hänen veljensä 9- ja 13-vuotiaita. Äiti kuoli kolme vuotta myöhemmin, mikä varmastikin järkytti perhettä. Tilallisten piti tarjota sotilaille torppa elatusta varten. Ruotsi oli maatalouteen keskittynyt sääty-yhteiskunta, joka jakautui aatelistoon, papistoon, porvaristoon ja talonpoikiin vuoteen 1864 saakka. Ripillepääsyn jälkeen naimattoman naisen piti asua sukulaistensa luona tai elättää itsensä piikana, kamarineitona tai mahdollisesti kotiopettajattarena, jos hän oli opiskellut tarpeeksi. Vuonna 1865 Claran nuorin 18-vuotias veli lähti New Yorkiin ja koulutautui rautatienrakentajaksi. Clara saattoi opetella suurtalouden hoitoa vanhemman siskonsa ja lankonsa krouvissa. Hän aloitti taloudenhoitajan työn Sandvikin säterissä ja hänestä tuli kamarineito, joka johti kahden piian töitä kartanon sisällä. Kolme vuotta myöhemmin hän nai kartanon omistajan, kaksi kertaa itsensä ikäisen leskimiehen. Naimattomalle lähes 30-vuotiaalle naiselle, joka ei ollut ulkonäöltään kummoinen, kyseessä oli ehkä elämän suurin mahdollisuus. Viisi vuotta myöhemmin vuonna 1870 Claran ensimmäinen mies kuoli ja jätti omaisuutensa Claralle. Leskenä Clara oli täysivaltainen ja hän hoiti kartanoa yksin kolme vuotta, kunnes hän meni naimisiin Per Wilhelm Lundebergin kanssa. Naimisissa ollessaan Clara ei enää ollut täysivaltainen, vaan hänen miehensä edusti häntä raha-asioissa. Ro-

vastin poikana Wilhelmillä kuitenkin oli kulttuurista pääomaa, jota Claralla ei ollut lainkaan. He saivat kolme lasta vuosina 1875, 1877 ja 1879, kun Clara oli 42-vuotias. Vuonna 1878 he jopa rakensivat uuden kaksikerroksisen päärakennuksen, jossa oli seitsemän sveitsiläistyylistä puukoristeista ikkunaa.

1870-luvulla vallitsi esiteollinen korkeasuhdanne, ja puutuotteita vietiin paljon ulkomaille, mutta suurin osa ihmisistä oli silti köyhiä. Tilallisilla ja pienviljelijöillä oli vaikeaa ja he toivoivat parempia olosuhteita. Vielä vuoden 1900 paikkeilla 70 % väestöstä eli ehkä noin 2,7 miljoonaa ihmistä sai elantonsa maanviljelystä. 1850-luvun alussa suuri määrä ihmisiä muutti Yhdysvaltoihin. Toinen muuttoaalto oli 1870-luvulla. Ruotsissa oli hädin tuskin 4 miljoonaa asukasta. Näistä miljoona muutti Yhdysvaltoihin 50 vuoden sisällä, 109 lähti Sandvikista 1800-luvulla, mukaan lukien useita perheen naapureita. Vuonna 1876 asukasluku laski 276:een.¹¹

Kun Wilhelm sai työpaikan vuonna 1882, perhe vuokrasi talon Skillingarydistä ja muutti sinne. Claran kotikaupunkiin Värnamoon oli sieltä matkaa vain kaksi peninkulmaa ja Jönköpingiin, jossa yksi hänen veljistään asui vaimonsa kanssa, vain neljä peninkulmaa. Lapsuuden kodin hajoaminen on varmasti jättänyt jälkensä Claraan ja hänen veljiinsä. Skillingarydissa Clara pystyi aloittamaan alusta ja luomaan uuden elämän itselleen ja perheelleen. He olivat nyt vauraita ja muuttaneet juuri uuteen taajamaan. Clara pääsi aloittamaan työnsä integroituakseen uuteen paikkaan sosiaalisesti ja saadakseen revanssin. He pystyivät elämään karta-

11 Tämä perustuu perheenjäsenen kirjeeseen, joka on lähetetty myöhemmin; Sandvik 1987, 16.

non tuotoilla siihen asti, kun he myivät sen vuonna 1892. Keran kuussa Wilhelm kävi Sandvikissa junalla tai hevosvaunuilla hakemassa huonekaluja, irtaimistoa ja kartanon tuotteita, kuten voita, lammasta, villaa, perunoita ja marjoja, joskus myös härkiä myytäväksi. Taloudenhoito perustui omavaraistalouteen. Vihanneksia ja perunoita kasvatettiin puutarhassa. Perheellä oli kanala, ja 1890-luvulla yksi lehmä. Maitoa ja munia myytiin ja ostettiin mahdollisuuksien mukaan. Kun kartano oli myyty, Wilhelm osti hevosen. Tytär sai satulan joululahjaksi.

Noin vuonna 1890 pari alkoi rakentaa taloa. He loivat uudeen Sandvikin päärakennuksen. Uusi kaksikerroksinen talo on edelleen pystyssä harjulla Skillingarydissa. Talon takapuolella oli kukkaveranta ja etupuolella sisäänkäyntiportti. Puutarha oli iso – talon etupuolella oli koristepuutarha ja takapuolella suuri kasvima, josta avautui näkymä koko laakson, rautatien ja harjoituskentän ylle. Takapihalla oli myös ulkorakennus oluen paneamista, pyykinpesua, halkojen säilytystä ja puutarhanhoitoa varten, kanala, tilaa lehmälle ja hevoselle sekä ajurille maalaistalon tavoin. Taloon järjestettiin luokkahuone ja silloin tällöin talossa asui opettaja kandidaatti, ennen kuin pojat olivat tarpeeksi isoja, jotta heidät voitiin lähettää kaupunkiin. Claran nuorin veli vieraili Skillingarydissa säännöllisesti silloin, kun hän ei ollut töissä rautatienrakentajana Panamassa, Etelä-Amerikassa, Etelä-Afrikassa tai Keniassa. Hän vei siskonpoikansa mukanaan rautatienrakennustöihin Argentiinaan, Etelä-Afrikkaan ja Keniaan. Koko elämänsä ajan Clara ja hänen veljensä lähettivät tiiviisti kirjeitä toisilleen pitkin maailmaa.

Päiväkirjan lukeminen

Ne 24 vuotta, jotka päiväkirja pitää sisällään, antavat mahdollisuuden seurata perheen kohtaloa yleisinhimillisten elämänvaiheiden läpi. Seuraavaksi käyn lävitse päiväkirjan sisältämiä tunneilmauksia, jotka olen jakanut arkipäiväisiin, ääneen lausumattomiin ja epätavallisiin. Arkipäiväisten asioiden raja ääneen lausumattomien asioiden kanssa on usein epäselvä. Myös raja arkipäiväisten ja epätavallisten ilmausten välillä voi olla epäselvä. Analyysissani lähdin liikkeelle siitä olettamuksesta, että olisi vaikea löytää jälkiä viidestä aistista tai Claran sanoja siitä, miltä joku tuntui kehossa. Ymmärsin, että minun täytyy päätellä hänen tunteitaan siitä tavasta, jolla hän kuvailee tekemisiään ja ilmiöitä – käyttää empatiaani, kuten kaikkea kirjallisuutta lukiessa yleensä tehdään.¹² Etsin adjektiiveja. Niitä oli vain vähän. Kuvailevia enemmän kuin arvottavia, ja ne tarjosivat harvoin sen syvempiä oivalluksia kuin että Clara on värjännyt ”punaista” tai ”mustaa” villaa sukkia varten. Sen sijaan päiväkirjoista oli mahdollista lukea mielialoja.

Arkipäiväiset asiat

Arjen askareet täyttivät suurimman osan työmuistioista, ja ne selvästi olivat kirjoittamisen motiivina. Keho työskenteli tekstissä ilman sen erillistä kommentoimista. Tilanteet voivat kuitenkin

¹² Vannini 2015. Tutkijan omakohtaisuus on olennaista tutkijan ymmärryksen syntymiselle.

antaa vihjeitä. Joka päivä Clara aloitti kirjoittamisen sääräportilla, joka oli tärkeä kasviksia kasvattavalle. Sitten hän lämmitti talon ja meni ulkokuusiin. Joskus sääuutiset vaikuttivat syvästi tunteellisilta: ihana kevyt sade kesäiltana, hyväksi puutarhalle, hyväksi viljelmille. Clara ei arvostanut sadetta ja kylmyyttä. Kerran hän valitti helleaalosta elokuussa. Erityistä kiinnostusta aistin hänen tavastaan kirjoittaa puutarhatöistä: hän istutti pelargonioita ja nosti ne sisälle syksyn tullessa, hyödynsi kasveja maaliskuussa, valmisteli maata kasvien istuttamiseksi uudelleen kasvatusruukuista ja vaikutti tyytyväiseltä toukokuussa, kun koko kasvimaata oli laitettu kuntoon kylvämistä varten.¹³ Kun vierailimme talossa 1980-luvulla, Claran lapsenlapsi Margareta muistikin elävästi isoäitinsä kukkaloiston yläkerran aulassa.

Kaikkein selvimmin osa arkipäivää olivat kello yhdentoista ja iltapäivän kahitteluvierailut. Muuttaminen ja uuteen ympäristöön sopeutuminen on harvoin helppoa, ja vierailut olivat Claran ensimmäinen keino sopeutua uudelle alueelle. Vierailujärjestelmä oli rituaalinen ja sen tarkoituksena oli kehittää sosiaalisia suhteita. Jokainen vieras kirjattiin muistiin käyttämällä heidän sukunimeään ja rouva-titteliä – joka kerta. Mukana tulleet nuoret tyttäret mainittiin etu- ja sukunimillä. Edellytyksenä oli se, että vieraat kuuluivat suunnilleen samaan sosiaaliseen luokkaan. Vierailujen ja vähitellen myös päivälliskutsujen avulla he kilpailivat arvonannosta. Wilhelm toi lähes joka päivä mukanaan päivällisvieraita rykmentistä, mutta näiden nimiä ei kuitenkaan koskaan mainittu – he eivät selvästikään kuuluneet Claran sosiaaliseen peliin. Maatalon naapurit mainitaan lähinnä pelkällä

13 DFU 40059, 1890-03-02.

sukunimellä ja vaimot maatalon nimillä kuten Ida Sörgårdenista. Kuitenkin kaksikymmentä vuotta myöhemmin elämän surujen kolhimina näistä kahdesta oli tullut henkilökohtaisia ystäviä ja he huolehtivat toisistansa. Päiväkirjoista on mahdollista seurata, kuinka tuttavapiiri laajenee ja seuraelämä vahvistuu. Myös lasten kasvua käytettiin keinona luoda uusia tuttavuuksia. Yhdessä vanhimmista päiväkirjoista Clara mainitsee kolme rekiretkettä kylään, jossa lapset eivät olleet mukana, ”ensin meidät kutsui sinne ylimystö, sitten goodtemplarit ja sitten nuorisoseura”.¹⁴ Muutama vuosi myöhemmin lasten ollessa teini-ikäisiä olivat hekin varmasti mukana vierailuilla. Seurustelu koski yhdyskunnan vakinaisia asukkaita, mutta ei kesäisin vierailevia, harjoituksia johtavien upseerien perheitä. Vakinaisten asukkaiden ja kesävieraiden lapset saivat tietenkin leikkiä keskenään, mutta sen enempää vakinaiset asukkaat eivät seurustelleet kesävieraiden kanssa kertoi Margareta 1980-luvulla.

Vaikuttaa siltä, että Clara nautti kesäiltojen retkistä mukanaan kahvia, viiniä ja mehua sekä retkistä alokkaiden harjoituksia katsomaan. Hän itse tarjoi muille kirsikoita, ja hänet kutsuttiin muiden luo. Hän piti viinistä, jota haettiin kellarista ja tarjoiltiin vieraille. Piika ja tytär kävivät rukoushuoneella kuuntelemassa musiikkia, mutta Clara ei koskaan ollut mukana. Wilhelm ja Sigrid lähtivät silloin tällöin rekiretkelle ”huvin vuoksi”. Nämä merkinnät ilmaisevat ruumiillisia aistimuksia enemmän kuin muut ensimmäiseltä vuodelta löytämäni ilmaukset. Myöhemmin ilmauksia tulee lisää, kun Clara vanhenee ja hänen tyttärensä kuolee synnytyttyään uuden lapsen vuonna 1913. Clara myös kir-

14 DFU 40059, 1893-03-05.

joittaa, että pieni Gösta näyttää voivan hyvin sen jälkeen, kun hän on matkustanut reellä isänsä ja sisarustensa kanssa vuoden vanhana. Vuosi äitinsä kuoleman jälkeen.

Poikien lähettäminen kouluun kaupunkiin vaati paljon työtä, sillä heidän vaatteensa ja petivaatteensa piti laittaa kuntoon koko lukukaudeksi. Piti pestä, kovittaa, silittää, parsia, neuloa ja ommella. Töitä oli piialle, ompelijalle, suutarille ja räätäliille, jotka kaikki asuivat talossa ja työskentelivät Claran johtamina. Kerran Clara leikkasi itse kangasta kahteentoista paitaan, jotka ompelija ompeli. Näissä kohdissa on mahdollista huomata ylpeyden sävyn omista taidoista. Räätäli sai tikata täkit, joita pojat käyttäisivät kaupungissa.¹⁵

Clara kirjoitti myös silloin, kun joku perheestä ei voinut hyvin tai kun he parantuivat. Esimerkiksi silloin kun Claran silmää särki ja hän meni lääkäriin. Ja kun kuopus sai tuhkarokon. Naapurit sairastuivat ja valvoivat öitä vuorotellen. Joskus Clara lähetti piian valvomaan. Ihmisiä kuoli kylällä keuhkokuumeeseen, sekä vanhoja ihmisiä että nuoria miehiä. Näiden merkintöjen ymmärrän kuuluvan normaaliin elämään. Näistä merkinnöistä on mahdollista kuvitella aistikokemuksia siitä miltä kehossa tuntui ja miten suru, ilo, nautinto, ylpeys ja hämmästyä koettiin.

15 DFU 40059, 1890-07-22.

Sanomattomat asiat – ääneen lausumattomat sosiaaliset tavoitteet

Clara käytti yhtä erityistä sanaa, ”toimintatyöt”, niistä päivittäisistä töistä, jotka pitivät kodin toiminnassa. Päiväkirjoissa ei mainita lainkaan tiskejä, vedenhakua, vesikannujen täyttämistä, vuoteiden sijaamista tai pesuvadin ja pottien tyhjentämistä, eikä myöskään pölyjen pyyhkimistä tai tulisijojen ja öljylamppujen puhdistamista. Piika ja Clara tekivät näitä töitä enimmäkseen yhdessä ensimmäisten vuosien ajan. Clara ei koskaan kirjoittanut olevansa väsynyt, ehkä joskus, ettei hän voinut hyvin. Ei ainakaan ennen kuin hän oli yli 70-vuotias ja sairas.

Piika sai tehdä raskaimmat työt, kuten lattian kuuraamisen, pihateiden lapioimisen ja rikkaruohojen kitkemisen jo silloin, kun Clara oli 53-vuotias. Clara pystyi silti kirjoittamaan, että oli tehnyt jotain koko päivän, esimerkiksi värjänyt villaa ja lankaa pesutuvassa, savustanut metvurstia, tehnyt hilloa ja limonadia tai säilönyt lihaa. Pyykkien pesu virtaavassa joessa oli varmastikin kylmää ja märkää työtä, mutta se mainitaan ainoastaan kerran, vaikka sen on täytynyt olla toistuva tehtävä. Toinen poikkeus on Claran muistiinpano: ”Sigrid pesee villapyykit”.¹⁶ Tytär oli tällöin 14-vuotias.

Ruoan Clara saattoi mainita silloin, kun sitä laitettiin, mutta ei silloin, kun sitä syötiin – poikkeuksena kahvihetket, jotka olivat mahdollisuuksia sosiaaliseen kanssakäymiseen aamu- ja iltapäiväisin. Makuja Clara ei mainitse koskaan. Päiväkirjoissa ei ole

¹⁶ DFU 40059, 1892–1893. Tunnistan työtehtävän sellaisena, joka 1950-luvun tyttöjen piti osata ja jonka äidit heille opettivat.

reseptejä. Ruokalista ja laadittiin mahdollisesti vain erityisiä tilaisuuksia varten, esimerkiksi tyttären kaksi päivää kestäviin hääjuhliin, joihin osallistui ensimmäisenä päivänä 30 iltavierasta, ja toisena päivänä kylän nuorille tarjottiin päivällinen. Tämä kuvaus voi toimia todisteena niistä sosiaalisista tavoitteista, joita Clara ei ikinä pukenut sanoiksi päiväkirjoissaan. Vuonna 1904 pidetyistä häistä otettu kuva ikuisti tilaisuuden ja siinä näkyy hääpari ja kaikki vieraat talon edessä. Kyseinen kuva yhdessä talon etu- ja takapuolelta sekä talon sisältä otettujen kuvien kanssa vakuutti lapsenlapset Claran ja Wilhelmin pyrkimyksestä päästä tiettyyn asemaan. Lapsenlapset elivät perintönä saatujen, Sandvikin kartanosta talteen otettujen huonekalujen, mattojen, lasien, taulujen ja kirjojen keskellä. Näiden kuvien ja vieraiden nimistä ja titteleistä tehtyjen muistiinpanojen avulla ymmärsin kello yhdenkymmentä kahvien tarkoituksen sosiaalisena välineenä.

Clara ei kirjoita lainkaan niinä kuukausina, joiden aikana hänen miehensä sairastuu ja kuolee vuonna 1906. Kuolema kuuluu näiden kirjoittamattomien sivujen tavoin epätavallisiin asioihin, vaikka sitä ei ääneen sanotakaan.

Epätavalliset asiat

Claran päiväkirjoja lukiessani huomasin, että niistä oli helpointa löytää affekteja spontaaneina tunneilmaisuuksina. Clara on itse alleviivannut ne, samalla tavalla kuin hän on alleviivannut paikallisten liiketoimien tulot ja menot. Ne olivat tärkeitä. Ne piti muistaa. Hänen piti löytää ne helposti selatessaan kirjoja. Affekteja

ja käteiskauppoja yhdisti tämä vaatimus. Minä hämmästyin siitä, kuinka vaikea Claran oli erota rakastetusta nuorimmasta pojastaan Ernstistä vuonna 1899, kun poika oli 21-vuotias. Ernst matkusti kauas Argentiinaan rautatieinsinöörienonsa kanssa. Clara tiesi myös, että kun hänen siskonsa poika oli ollut isänsä mukana, oli poikaa ammuttu tahattomana sivustakatsojana Buenos Airesin katutappeluissa. Kun Ernst matkusti ulkomaille vuonna 1899, Clara kirjoitti jälkikäteen päiväkirjan kansipaperille ”Tänä vuonna Ernst matkusti Amerikkaan huhtikuussa”. Vuonna 1903 pojasta eroaminen oli vaikeampaa: ”Tänään olemme eläneet suuren koettelemuksen, kun jouduimme eroamaan rakkaasta pojastamme Ernstistä, joka on lähtenyt pitkälle matkalleen Etelä-Afrikkaan, ja toivomme Jumalalta, että siellä Ernst-Eno ottaa hänet vastaan,” kirjoitti Clara ja painaen kynällä paperiin ja alleviivaten tärkeimmän¹⁷

Kun vanhin lapsi Eric vuonna 1890 oli 15-vuotias ja koulu oli loppunut Jönköpingissä kesäkuussa, kirjoitti Clara-äiti ”iloisesta yllätyksestään” maatessaan vielä sängyssä. Puoli seitsemältä aamulla poika oli yllättäen kotona. Hän oli kävellyt kaverinsa kanssa koko yön, neljä peninkulmaa iltakuudesta lähtien sen sijaan, että olisi odottanut aamujunaa. Kun Eric oli kirjoittanut ylioppilaaksi Lundissa, Clara näki paljon vaivaa kirjoittaakseen kirjeen hienoin sanakääntein. On olemassa myös onnittelukirje, joka oli koristeltu sisarusten prässäämillä kukilla ja jonka Clara-äiti ja Ernst-veli olivat säilyttäneet.¹⁸ Tällaiset aikaa vieneet kirjeet kertovat näiden tapahtumien tärkeydestä myös tunnetasolla.

17 DFU 40059, 1903-01-03.

18 Ljungströmin sukuarkisto, Uppsala.

Myös epätavallinen ruoka on saatettu mainita päiväkirjoissa juurikin siksi, että oli ainutlaatuista esimerkiksi saada poronpaisia, kun vuokraisäntä tuli kotiin Norrlandista vuonna 1890, tai kun Jönköpingissä asuva käly kävi onnittelemassa Claraa tämän syntymäpäivänä ja toi mukanaan täytekakun ja appelsiineja vuonna 1895.¹⁹

Vuonna 1905 vastaananut tytär Sigrid synnytti terveen ”vahvan tytön”, Margaretan. Lisäys ”vahva” osoittaa, kuinka ihmeellisesti vastasyntynyt on mahtanut näyttää isoäidin mielestä. Tämä resonoi fenomenologiselle ajattelutavalle, jonka mukaan meidän todellisuus rakentuu empiirisesti ruumiilliselle kokemukselle ja minkä vastaanottaja/subjekti sitten tulkitsee.²⁰ Clara ei kuitenkaan kirjoita siitä, missä määrin ”vahva” vauva oli helpotus hänelle ja Sigridille.

Voimakas jälki tunteista näkyy itse tekstissä kuukautta myöhemmin, kun kynä on hajonnut ja piirtänyt kaksinkertaista viivaa Claran painaessa sitä liikaa kiihtyneenä. Muste on roiskunut. Kolmekymmentävuotias poika Eric oli yllättäen tullut junalla kotiin eräänä tiistai-iltana. Seuraavana tiistaina hän oli kuollut – perheen muistojen mukaan puhjenneen umpisuolen takia. Äiti on merkinnyt päiväkirjaan vain päivämäärät sillä viikolla kun poika kuoli elokuun viimeisenä päivänä: ”Rakkaan poikamme Ericin kuolinpäivä.”²¹ Hän ei kuitenkaan tiennyt, mikä viikonpäivä tai kuukausi oli koska myöhemmin hän on vetänyt yli keskiviikon ja lokakuun, korjannut ne kynää kovaa painaen tiistaisiksi ja syys-

19 DFU 40059, 1890-02-09, 1895-07-04.

20 DFU 40059, 1905-07-28; Bengtsson 2001, 28; vrt. Frykman & Gilje 2003, 41ff.

21 DFU 40059, 1905-08-30.

kuun ensimmäiseksi päiväksi ja alleviivannut sanat. Tällainen on päiväkirjan vähäsanainen tyyli – myös suuren surun aikana. Seuraavan viikon aikana osanottojen ja hautajaisten keskellä Clara kirjoitti vain, että oli aivan liian sekaisin kirjoittaakseen – jonka voi ajatella olevan emotionaalinen reflektio. Claran tunteet olivat eri tasoilla kuin arjen elämässä, mutta niitä ei sanoitettu sen enempiä, vaikka ovatkin näkyvissä lukijalle.²² Ennen hautajaisia ostettiin suuri hautapaikka hautausmaan korkeimmasta kohdasta, joka oli melkein lähimpänä kirkkoa. Lähinnä kirkkoa oleva paikka kuului tuttavaperheelle, jonka poika oli kuollut viisi vuotta aiemmin. Eric oli kantanut hänen arkkua. Vanhan maalaiskirkon vieressä maalaiskylä Tofterydissä oli nyt kaksi näyttävää hautapaikkaa.

Kuolemantapaukset ovat päiväkirjan tyhjiä aukkoja. Ericin kuolema oli ensimmäinen suuri suru, vuotta myöhemmin Clara menetti miehensä ja viisi vuotta myöhemmin Sigrid kuoli synnytyksen jälkeen. Lukijana huomiotani herättää kivulias kontrasti päiväkirjan lyhyiden toteamuksien ja inhimillisten tunteiden tiedostamisen välillä. Kuolemantapaukset on todettu päiväkirjassa asiallisen lyhyesti, mutta Clara on varmastikin kantanut harteillaan surua ja kaipuuta, vaikka ei niitä koskaan kirjallisesti ilmaissutkaan. Kaikkien kolmen kuolemantapauksen yhteydessä päiväkirja hiljenee joksikin aikaa – ehkä siksi, että akuutin surutyön keskellä ei yksinkertaisesti ole aikaa tehdä muistiinpanoja. Ehkä siksi, että arjen askareet näyttävät yhtäkkiä niin mitäänsanomattomilta, että ei kannata tuhlata mustetta niiden kirjoittamiseen tai yksinkertaisesti siksi, että Clara ei löytänyt sanoja menetyk-

22 Frykman & Povrzanovic Frykman 2016, 14–15; Massumi 1995, 86ff.

sen aiheuttamien tunteiden ilmaisemiseksi. Se terapeutinen vaikutus, jota monet nykyajan päiväkirjojen kirjoittajat hakevat ilmaisuillaan, ei ollut Claran ulottuvilla, vaan hänen surutyönsä oli toisenlaista.

Samaan aikaan päiväkirjan tapa suhtautua kuolemantapauksiin pitää sisällään juhlanan piirteen. Kuolemantapauksista kertovat merkinnät eivät ole mitä tahansa muistiinpanoja, vaan ne on kirjoitettu tietyin sanakääntein, jotta ne muistettaisiin ja jotta ne erottuisivat. Ilmaisuisia ”Rakkaan poikamme Ericin kuolinpäivä” ja ”Minun rakkaan Sigridin kuolinpäivä”. Tämä toistuva tyylikeino on ainutlaatuista päiväkirjoille. Ilmaisuisia on hyödynnetty ehkä kaikkein vaikuttavinta adjektiivia *rakas*, mikä on henkilökohtaista. Lisäksi alleviivaukset merkitsevät, ettei muistiinpanoa tai henkilöä tule unohtaa. Muistiinpano on Claralle muistomerkki samalla tavalla kuin kirkon luona oleva suuri kehystetty haupaikka.

Epätavallisiin asioihin liittyvissä päiväkirjamerkinnöissä voidaan kuitenkin myös jossain määrin esimerkkejä affekteista, joiden perässä on mietteitä, emootioita pohdintoina affekteista.²³ Useimmiten affektiivista kummastelua aiheuttaa jokin tunne. Yksi Claran naapureista oli vasta mennyt naimisiin ja menettänyt vanhempansa, kun Clara kirjoittaa, että tämän mies oli ajatellut myydä vaimonsa osuuden tämän vanhempien talosta asemayhdyskunnassa ”vastoin vaimon tahtoa”, on Clara alleviivannut tämän. Naimisissa olevat naiset eivät siihen aikaan olleet täysivaltaisia. He eivät voineet päättää omaisuudestaan, sen teki aviomies. Clara oli kuitenkin tuhtunut ystävänsä puolesta jota alle-

23 Frykman & Povrzanovic Frykman 2016, 14ff.

viivatut merkinnät voidaan tulkita välittävän. Myös Claran mies Wilhelm oli hoitanut neuvotteluja Claran omistaman Sandvikin kartanon myymisestä valtiolle. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että he olivat olleet samaa mieltä myynnistä.

Kun Claran tytär Sigrid oli menossa naimisiin, Clara kirjoitti, että Sigrid meni kaupunkiin Värnamoon nostaakseen rahaa kodin perustamista varten. Sigrid saattoi tehdä näin ollessaan yli 21-vuotias ja edelleen täysivaltainen ennen häitä. Tulkitsen sen, että koska Clara ylipäätänsä kirjoitti tämän ylös, oli se hänelle tärkeää vuonna 1904.²⁴ Kun Wilhelm oli jäämässä eläkkeelle, ja kun hänen seuraajansa aloitti virassaan ylivääpelinä vuonna 1902 on mahdollista ajatella Claran ja Wilhelmin odottaneen toiveikkaasti mahdollista vävyehdokasta. Tämä siksi, että seuraajaa kutsuttiin usein kylään kello yhdentoista kahville, ja yhä useammin iltapäiväkahville ja jopa sunnuntaipäivällisille ja joulun viettoon. Clara kirjoitti joka kerta tämän koko nimen ja tittelin päiväkirjaansa. Kun ylivääpeli täytti 40 vuotta, hän piti syntymäpäiväjuhlat. ”Sigrid on siellä”, Clara kirjoitti. Seurasi kihlaus ja sen jälkeen työntäteinen jakso äidille ja tyttärelle, sillä liinavaatteet piti koristella. Neljä päivää perätysten Clara kirjoitti: ”Me ompelemme, me ompelemme, me ompelemme, me ompelemme”.²⁵ Luulen, että he olivat iloisia kihlauksesta.

Syyskuussa 1913 suurin sensaatio oli ranskalaisen lentokoneen vierailu. Tuolloin Clara kirjoitti enemmän kuin hänellä oli tapana. Pilotti piti lentonäytöksen Skillingarydin harjoituskentän yllä ennen kuin hän lensi pidemmälle Jönköpingin rykmenttiin. Se,

24 DFU 40059, 1904-09-03.

25 DFU 40059, 1904-02-13, 15-19, 22-23, 29.

että nuorin poika Ernst tämän jälkeen hyppäsi junaan ja seurasi perässä, oli riittävän merkittävää, jotta Clara antoi sille tilaa päiväkirjasta. Sama poika Ernst osallistui talonpoikaismarssiin helmikuussa 1914. Hän lähti kulkueen mukana Tukholmaan kuninkaan linnan pihalle protestoimaan kuninkaallisen maanpuolustustahdon puolesta liberaalien vastarintaa vastaan, joka kohdistui panssarilaivojen rakentamiseen.²⁶

Claran elämän loppupuolella päiväkirja on myös saattanut toimia identiteetin luomisen välineenä, jota 2000-luvun tutkimus näkee päiväkirjojen ja laulukirjojen olevan. Kirjallisuustieteen *new-literacy*-teorian mukaan kirjoittaminen nähdään modernin maailman kansalaisen *itseilmaisu*n kehittämisen keinona. Verkostoteorian (*actor-network-theory*) mukaan fyysinen kirja on stabiili, mutta liikuteltava *aktantti* ajassa ja tilassa.²⁷ Claran päiväkirjan kaltaista päiväkirjaa voidaan pitää identiteetin luomisen välineenä, stabiilina, mutta liikuteltavana elementtinä.²⁸ Jo kamarineitona työskennellessään Clara oli varmastikin osannut lukea, kirjoittaa ja laskea. On mahdollista, että tottumus kirjoittaa kehitti hänen ja muiden itsetuntoa modernin yhteiskunnan asukkaina. Kun Clara ei enää vanhana ja sairaana voinut tehdä niin paljon arkipäivän askareita, päiväkirjan luonne muuttui, ja Clara antoi tilaa myös mietteille. Viimeisenä elinkuukauteen hän ilmaisi mietteitään epätavallisen selkeästi. Poika ja vävy olivat olleet Claran veljen Fritiofin hautajaisissa:

26 DFU 40059, 1914-02-04.

27 Edlund 2016, 80ff. ANT-pespektiivin mukaisesti voidaan päiväkirjaa pitää Bruno Latourin sanoin *aktanttina*

28 Mars 1914; Edlund 2016, 80ff.

Kuinka aika onkaan minulle kauhistuttavan pitkää, kun istun täällä yksin sairaana ja surullisena, nyt kun kaikki ovat hylänneet minut ja ainoastaan minun pieni Ernst on jäljellä, mutta myös hän aikoo jättää minut, ja Ernst-veljeä, joka on niinkin kaukana kuin Afrikassa, en varmasti saa enää nähdä tässä elämässä.²⁹

Claran avioituminen Sandvikin kartanossa renkinä työskennelleen leskimiehen kanssa ei ollut tehnyt kenestäkään heistä säätyläistä, vaikka he olivatkin perineet säteritilan. Toinen avioliitto rovastin pojan kanssa paransi Claran asemaa enemmän yhdessä varallisuuden kanssa. Clara halusi elää kodikkaassa ympäristössä, kuten vauraan kodin sisustus osoittaa.³⁰ Kun hän oli rakentanut uuden kodin Skillingarydiin, omistanut sen miehelleen ristimällä rakennuksen Wilhelmsroksi ja sisustanut talon perityillä huonekaluilla ja taloustavaroilla, hän palkkasi ammattilaisvalokuvaajan ottamaan kuvia talosta perheenjäsenten kanssa sekä talon ulkoetta sisäpuolelta. Näissä kuvissa näen ne sosiaaliset tavoitteet, joita Clara ei kuitenkaan pukenut sanoiksi päiväkirjassaan.

Lopuksi

Olen verrannut Claran päiväkirjoja säästä ja töiden vaiheista talonpoikien päiväkirjoihin. Näen tällaisen kirjoittamisen työn ammattimaistumisen välineenä, olipa kyseessä sitten talonpojat, kamarineidot tai perheenäiti Clara. Olen kiinnittänyt huomiota yhteen Liljewallin esittämistä talonpoikien kirjoittamisen syistä.

²⁹ DFU 40059, 1914-03-25.

³⁰ Åström 1986, 41.

Tämä on se, että kun työtehtäviä on sanoitettu kirjoittamalla on se osaltaan mahdollistanut työvaiheiden ja työaikojen kontrolloimisen. Mikä on tärkeää työn organisoinnissa. Kun suuri väestönosa on tottunut kirjoittamaan yhä paremmin kouluopetuksen vaikutuksesta on tämä voinut johtaa 1800-luvulla modernin itsepohtivan päiväkirjan muodostumiseen ja edistää itsetunnon luomista yksilöissä, joista saattoi tulla tällä tavalla modernin yhteiskunnan tiedostavia kansalaisia. En ole kuitenkaan soveltanut tässä kattavaa tutkimusta päiväkirjojen kirjoittamisesta naissäätyhenkilöiden keskuudessa 1800-luvulla siksi, että se on vierasta Claran päiväkirjalle.

Huolimatta työpäiväkirjojen lyhyestä ja asiapitoisesta esitystavasta pystyin silti erottamaan niistä erilaisia tunneilmaisuja. Iloa, surua, hämmästyä, ylpeyttä ja hiljaisia nautintoja jotka ilmenevät niin arkipäiväisissä ääneen lausumattomissa kuin epätavallisissa tilanteissa. Löysin mielialoja ja aisti-ilmaisuja arkipäivän kuvauksessa ja affekteja ja emootioita epätavallisten tapahtumien yhteydessä. Ääneen lausumattomissa asioissa on kyse meistä nykyajan lukijoista, siitä, kuinka tulkitsemme havaintoja Claran elämästä ja työstä sekä sellaisista tavoitteista, joita Claralla on voinut olla itselleen ja perheelleen. Tunneilmausujen etsiminen niukkasanisesta päiväkirjatekstistä on vienyt minut mukanaan. Claran ja Sigridin elämänkohtalot liikuttavat minua samoin kuin se, millaisena Margareta pitää äitinsä kasvuoloja. Tulkitseen tämän liittyen siihen kuinka Sara Ahmed näkee tunteet kehoja yhdistävinä elementteinä. Tunteet eivät vain ole, tunteet tekevät jotain. Ne kiinnittyvät Claraan, Margaretaan ja minuun – *emotion sticks*.³¹

31 Ahmed 2004, 39.

Vuorovaikutusta ilmenee kehojen, materiaalisuuden, tekniikojen ja käytäntöjen välillä, kun kokemuksia kirjoitetaan muistiin kokemusten yhteydessä – kuten Clara Lundeborg on tehnyt päiväkirjassaan. Clara reagoi tapahtumiin, tulkitsi niitä arjessa ja yhdisti niitä elämänsä kokemuksiin. Antropologi Michael Jackson kirjoittaa, että fenomenologisella analyysillä yritetään vastata siihen, kuinka kokijat itse luovat ympäristöstään jotain omanlaistaan, kuinka he käyttävät ympäristöään muovatakseen sitä ja luodakseen sitä, saadakseen sitä syntymään. Fenomenologisessa ajattelutavassa se, kuinka ympäristöstä identifioidaan asioita, voidaan kuvata sanoilla ”se, kuka olet, riippuu siitä, missä olet ja siitä materiasta, joka sinua ympäröi”.³² Keho kokee aistiensa kautta fyysisen ympäristön, rekisteröi, nimeää kielellä, arvioi kokemukseksi eli tiedoksi. Tämä tekee kehosta eletyn yhdessä koetun kokemuksen kanssa. Tällä eletyllä keholla on tietoa ympäröivästä maailmasta, joka näyttäytyy tietoisuudelle ja jonka vastaanottaja/ subjekti eli Clara, Margareta tai minä itse, tulkitsee.³³

Luin Claran olkapään yli säästä, työstä, perheen ja naapuruston tapahtumista niin kuin hän oli kirjoittanut ne muistiin, mutta kurkistusaukko menneisyyteen on tietysti illuusio. Kurkistusaukko on minun empatian kautta tekemäni tulkinta toisesta maailmasta ja toisesta ajasta käsin. Kirjoitukset olivat Claran valitsema otos elämästään. Alleviivauksia on tehty fyysisissä tunnetiloissa, mustekynän kärjen paino näkyy paperilla eri asteisina joista lukijan oli helppo tunnistaa affektiivisuutta. Kun Clara kirjoitti metvurstin savustamisesta ja villan värjäamisestä, lukija voi

32 Jackson 1996, 2; Frykman & Gilje 2003, 7–51.

33 Merleau-Ponty 1962, 240; Bengtsson 2001, 28; Frykman 2012, 102.

kuvitella vastaavia ponnistuksia ja aistihavaintoja, kuten hajuja, värejä, kosteutta, painoa, kuumuutta ja kylmyyttä. Osa allevii-vauksista saattaa johtua siitä, että on ollut tärkeää muistaa tietty tapahtuma tai löytää merkintä uudelleen. Tämä koskee sekä kuolinpäiviä että käteismaksuja. Koska en tiedä, mitä Clara tunsi, minun täytyi käyttää omia kokemuksiani tulkittessani sitä, mitä hän oikeastaan on kirjoittanut ja joskus alleviivannut. Muun muassa Jonas Frykman on kirjoittanut tästä toisen kehossa ja mielessä mukana olemisen intersubjektiivisesta pohjasta.³⁴

Eläytyminen on tapa lähestyä toisten kokemuksia. Eläytyes-säni tulkitsin, miltä tapahtumat näyttivät Clarasta. Päiväkirjas-sa ensimmäinen subjekti oli etnografian tehnyt Clara. Minusta tuli toinen subjekti, kun luin päiväkirjat ja täydensin tilantei-ta perhehistoriasta saamillani tiedoilla. Clara näki asioita, teki päätöksiään, hoiti kotiaan ja teki töitä yksin tai piian kanssa ja joskus myös palkattujen henkilöiden avulla. Päiväkirjan lukija voi seurata Claran ja piian, kolmen lapsen ja Wilhelmin arkielämää, mutta vain paikoitellen. Näin minusta, Åsasta, tuli toinen subjek-ti, joka tulkitsi sitä, mitä Clara on voinut ajatella ja tuntea ja kuin-ka hän on joskus itse ilmaissut elettyjä kokemuksia. Tulkintani tein sosiaalisen ryhmän, sukupuolen ja kasvavan modernismin perspektiivien taustaa vasten.

Fyysisiä aistimuksia Clara kommentoi harvoin – kipeä silmä, hän ei joskus voi hyvin, hänen liikuntakykynsä heikkenee, hän oli vanhana yksinäisempi ja surullisempi. Aistihavaintoja oli kirjattu vähän – ’vahva vauva’, värejä, tarjottavia kirsikoita ja appelsiineja

34 Frykman 2012, 150ff. Frykman viittaa siihen miten Hanna Arendt kutsui tätä vieraillevaksi mielikuvitukseksi (*visiting imagination*) ja Merleau-Ponty sivu-suuntaiseksi siirtymäksi (*lateral displacement*).

syntymäpäivälahjaksi 1890-luvulla. Ranskalaisen lentäjän laskeutuminen kylään vuonna 1930 oli niin merkillepantavaa, että se kirjoitettiin päiväkirjaan. Margareta myös muisti, kuinka kaikki koulun lapset olivat kerran rynnänneet ulos, joskus ennen vuotta 1914, kun sellainen harvinainen ilmestys kuin auto ajoi Skillin-garydiin. Clara oli alleviivannut tapahtumia, joita voidaan tulkita affektiiviseksi samoin kuin hän on alleviivannut kaikki taloudenpitoon liittyvät tulot ja menot. Emotionaaliset mietteet on kirjoitettu selkeästi, mutta niitä ei ollut kovinkaan paljon. Niitä esiintyi kuitenkin enemmän mitä vanhempi, sairaampi ja surullisempi hänestä tuli. Fyysistä työtä tekevä keho voidaan aina ymmärtää läsnä olevaksi. Sosiaaliset tavoitteet kävivät ilmi vasta kello yhdentoista vierailijoiden huolenpidosta ja lisääntyvästä seuraelämästä. Pyrkimys parempaan asemaan, mukavuuteen ja kauneuteen, jota Clara ei ilmaissut sanoin, ilmeni uudesta talosta, sen sisustuksesta ja sen asukkaista otetuista kuvista.

Sotilaan tytär oli kiivennyt sosiaalisessa portaikossa, työskennellyt kamarineitona kartanossa, perinyt sen ja ottanut hoitaakseen vanhan kodin, mennyt uudelleen naimisiin ja saanut kolme lasta, rakentanut uuden talon ja myös toisen talon, oman kodin uuden elämän aloittamisen jälkeen. Näin hän on varmaankin vakiinnuttanut uuden asemansa ja omaisuutensa tyylikkäässä menestyksekkään perheen talossa, josta hän otatti valokuvia.³⁵ Talosta otetut lavastetut kuvat vakuuttavat katsojat hänen asemastaan vaimona ja äitinä. Hänen fyysinen työnsä ja huolenpitonsa sai perheen kukoistamaan. Talo työskenteli hänelle samalla tavalla kuin hän työskenteli talolle ja perheelle, vaikka hän

35 *Släktbilder* 2017.

ei siitä kirjoittanut. Poika Eric sai vuoden 1899 tienoilla opiskella hammaslääkäriksi, joka oli uusi moderni ammatti. Poika Ernst jäi Skillingarydiin insinööriksi ja kamreeriksi tuttavaperheen yri-tykseen. Clara sopi taloudellisista asioistaan itse, maksoi vävyn kulut tämän sairastamisen aikana ja osti vuonna 1913 osakkeita 2 000 kruunulla.

Fyysiset kirjoitusvihot säilytti Claran poika Ernst, joka jäi yksin Skillingarydiin. Hän lopetti viimeisen kirjan kirjoittamalla siihen Claran kuolinpäivän.³⁶ Hän säilytti kirjat koko elämänsä ajan. Kun talo myytiin säilytti hän edelleen pienesineitä, pape-reita, käsikirjoituksia, kirjeitä ja valokuvia. Clara olisi voinut hä-vittää päiväkirjat ennen kuolemaansa, mutta hän ei tehnyt sitä. Myöhemmin eläneet lapsenlapsenlapset eivät ole koskaan vastus-taneet päiväkirjojen julkistamisessa. Claraa arvostettiin ja päiväkir-jojen kirjoittamisesta oli jo niin kauan aikaa.

Claran päiväkirjat sisälsivät myös Ernst-pojan lapsuuden ja kasvun ajan. Vasta Ernstin kuoltua vuonna 1967 hänen siskonsa kolme lasta saivat eläytyä äitinsä elinympäristöön isoäidin sano-jen kautta. He olivat syvästi kiinnostuneita sisällöstä. Vain kaksi vanhinta muisti Skillingarydin, ja päiväkirjojen kautta he löysivät osan äitiänsä. Margaretan nuorin veli, joka oli eläköitynyt laivas-ton komentaja, soitti Margaretalle yhtenä aamuna, kun he mo-lemmat olivat yli 80-vuotiaita. Veli oli nähnyt unta. Hän oli taas pieni Skillingarydissa, ja äiti oli tullut junalla: ”Tällä kertaa jääät varmasti?” Ernst oli kysynyt. Margareta soitti unesta pojalleen ja pojanpojalleen, huomattavasti liikuttuneena.

36 1914-03-25 Ernst-pojan muistiinpanojen mukaan. Kun myöhempi kuolinpäivä tuli ilmi se varmaankin liittyi siihen, että kirkon kirjoihin päivä merkittiin myö- hemmin. Täsmällistä päivämäärää ei kuitenkaan pidetty niin tärkeänä.

Kiitos päiväkirjojen Skillingarydissa eläneeseen perheeseen eläytyminen opetti sisaruksille paljon uutta. Kirjoista tuli niiden esille tulon jälkeen aktiivisia materiaalisia esineitä, jotka käynnistivät reaktioketjuja ihmisten ja heidän fyysisen/teknisen ympäristönsä välillä. Päiväkirjat ovat sinällään stabiileja esineitä, mutta niitä voidaan siirtää ajassa ja tilassa, kuten huonekaluja ja kodin irtaimistoa, joita voidaan seurata perunkirjoissa ja avioehdoissa. Ne yhdistivät lapset elävään äitiinsä. Ne yhdistivät lapsenlapsi Margaretan hänen muistoihinsa isoäidistä ja isoäidin merkintöihin elämästä, jossa hänen Margaretan äiti oli elänyt. Kirjat veivät Margaretan omat neljä lastaan, miniät ja vävyt sekä lapsenlapset sisään siihen maailmaan, joka näkyi kuvissa, kertomuksissa ja perinnöksi saaduissa huonekaluissa. Ja tässä istun minä, yksi miniä, ja kirjoitan naisten työstä, elinoloista ja rooleista. Kohtalaisen säännöllisesti ajan myös talon ohi – talon, joka kastettiin Wilhelmsroksi ja joka oli Claran, aviomiehen ja lasten koti. Päiväkirjojen kautta piirtyvä talo yhdistää minut tutkimustyöhön, Claraan ja Margaretaan, neljään sukupolveen naisten elämää. Margareta opiskeli farmaseutiksi ja harjoitti ammattiaan eläkkeeseen asti. Myös kaikki hänen lapsensa suorittivat akateemisen tutkinnon.

(Suomennos: Anne Saharinen)

Julkaisemattomat lähteet

Murre- ja kansanperinnearkisto, Uppsala
DFU 40059 Clara Lundebergin päiväkirjat 1890–1914.

Ljungströmin sukuarkisto, Uppsala

kirjeet, muistiinpanot, sanomalehtileikkeet.

International Society for Ethnology and Folklore. www.siefhome.org/
working group BASE, Body, Affects, Senses, Emotions

Lähteet

Ahmed, Sara 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.

Bengtsson, Jan 2001(1993). *Sammanflätningar*. Göteborg: Daidalos.

Edlund, Ann-Catrine 2016. The Songbook and the Peasant Diary. As Participants in the Construction of the Modern Self. Teoksessa Edlund, Ann-Catrine & Ashplant, T. G. & Kuismin, Anna (eds.) *Reading and writing from below: Exploring the margins of modernity*. Umeå: Umeå University and Royal Skyttean Society, 77–96.

Frykman, Jonas 2012. *Berörd: Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Stockholm: Carlssons.

Frykman, Jonas & Gilje, Nils (eds.) 2003. *Being There: New Trends in Phenomenology and the Analysis of Culture*. Lund: Nordic Academic Press.

Frykman, Jonas & Povrzanovic Frykman, Maja 2016. Affect and material culture: Perspective and strategies. Teoksessa Frykman, Jonas & Povranovic Frykman, Maja (eds.) *Sensitive Objects: Affect and material culture*. Lund: Nordic Academic Press, 9–28.

Jackson, Michael 1996. *Things as they are*. Bloomington: Indiana University Press.

Liljewall, Britt 1995. *Bondevardag och samhällsförändring: studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet*. Göteborg: Historiska institutionen, Univ. Diss.

- Massumi, Brian, 1995. The Autonomy of affect. *Cultural Critique* 31, 83–109.
- Massumi, Brian 2002. *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Post-contemporary interventions, Durham, N. C: Duke University Press.
- Merleau-Ponty, Maurice 1962. *Phenomenology of Perception*. Cambridge. Routledge.
- Sandvik – en socken i Småland 1987. Burseryds och Sandviks hembygdsförening.
- Släktbilder: Margareta "Gittan" Ljungström 1905–1999. Ljungström, Calle (ed.) 2017. Tryck: Fotoklok.se.
- Svensson, Ingeborg & Jönsson, Maria (toim.) 2011. *Att känna sig fram: känslor i humanistisk genusforskning*. Umeå: H-ström Text och Kultur
- Vannini, Phillip 2015. Non-representational research methodologies. An introduction. Teoksessa Vannini, Phillip (ed.) *Non-representational methodologies. Re-envisioning research*. New York: Routledge.
- Åström, Lissie 1999 (1986). *I kvinnoled. Om kvinnors liv i tre generationer*. Stockholm. Carlssons. Diss.

VIHAN SFÄÄRIT: VALKOISTEN HETEROMIESTEN AFFEKTIIVINEN MOBILISAATIO SOSIAALISESSA MEDIASSA

Miten affekti toimii ja saa asioita tapahtumaan? Kuinka affektien avulla mobilisoidaan ihmisiä ja kuinka niiden ympärille rakentuu yhteisöjä? Pyrin vastaamaan näihin kysymyksiin lukemalla sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja ”rotuun” liittyviä sosiaalisen median keskusteluja Sara Ahmedin¹ affektikäsitteen kautta. En kysy, mitä tunteet ovat, vaan mitä ne *tekevät*: miten ne ”kiertävät ruumiiden välillä, miten ne ’liimautuvat kiinni’ ja myös liikkuvat”² Lähestyn manosfääriksi nimettyä sukupuolta ja erityisesti maskuliinisuutta käsittelevien blogien ja nettisivustojen verkostoa tunneyhteisönä, joka rakentuu tiettyjä ideologioita sisältöjä ja diskursiivisia käytäntöjä kierrättämällä. Lähestymistavassani affektit ovat yliyksilöllisiä, kulttuurisia käytäntöjä. Tarkastelen niiden performatiivista

1 Ahmed 2004; 2018.

2 Ahmed 2018, 13.

voimaa: osoitan esimerkkitekstien avulla, miten ne tuottavat ja vahvistavat manosfäärin tiettyjen ideologioiden ympärille syntyviä tunneyhteisöjä.

Manosfäärin keskusteluja tarkastelemalla puran affektiivisten nettikeskustelujen toiminnan logiikkaa ja niiden performatiivisuutta eli kykyä aikaansaada asioita. Affektiivisten käytäntöjen tason eli puheaktien itsensä lisäksi tarkastelen affektien politiikkaa ja avaan niitä ideologisia kytköksiä, joita näennäisesti viattomilla nettikeskusteluilla on ihmisten toimintaan ja jopa suoraan fyysiseen väkivaltaan.

Aloitan lyhyillä tapausesimerkeillä, joiden jälkeen esittelen käyttämäni käsitteet ja teoreettis-metodologiset lähestymistavat. Jo mainitsemieni affektin ja performatiivisuuden lisäksi esittelen intersektionaalisen lukutavan. Hyödynnän näitä kaikkia nettikirjoitusten luennassani. Analysoin nettitekstien retoriikkaa kuvatakseni tapaa, jolla affektiiviset kirjoitukset toimivat manosfäärissä. Tarkastelen myös manosfääristä käsin tapahtuvaa mobilisoitumista ja liitän liikehdinnän poliittiseen kontekstiinsa. Osoitan, että manosfäärille tyypillinen konservatiivisuus liittyy alt-rightin nousuun. Ideologisesti tämä näkyy taantumukselliseen ajatteluun kiinnittyvänä oikeistopopulismina. Artikkelin lopuksi pohdin antifeminismin, naisvihan ja rasismien kytkeytymistä ja vaikutuksia käytäntöihin.

Inceleitä ja ihmissuhdeblogija

Keväällä 2018 Kanadan Torontossa nuori mies, johon viittaa nimikirjaimilla AM³ ajoi tieteen tahtoen useiden jalankulkijoiden päälle. Hän julisti muutamaa minuuttia ennen tekoaan postaukseen Facebook-päivityksessä, että hänen motiivinsa oli tappaa mahdollisimman monta naista. Samassa yhteydessä AM kertoi haluavansa ”kukistaa” kaikki ns. alfa-miehet (”Chadit”) ja saavuttamattomat naiset (”Stacyt”), koska näillä oli aktiivinen seksielämä, kun taas hän ei ollut itse koskaan päässyt harrastamaan seksiä naisen kanssa. Hän myös latsasi YouTubeen videon, jossa kertoi ihailevansa herrasmiesmäiseksi luonnehtimaansa ER:ää.⁴

Mainittu ER tappoi keväällä 2014 Kaliforniassa seitsemän ihmistä mukaan lukien itsensä. Hänenkin motiivinsa oli naisviha: hän halusi kostaa naisille, joita hän ei saanut. Hän jätti jälkeensä lähes 140-sivuisen nettimanifestin. Siinä hän julistaa pettyneensä ihmiskuntaan ja erityisesti naisiin, jotka torjuivat hänet seksuaalisesti, vaikka antautuivat muille. YouTubeen lataamissaan videoissa hän valitti, että naiset eivät anna hänelle seksiä, vaikka hänellä olisi siihen mielestään täysi oikeus. Hän päätti kostaa osattomuutensa naisille ja koko maailmalle tappamalla. Tämän hän sanoi kokevansa velvollisuudekseen.

3 Monien kouluampumisten, terrorististen hyökkäysten tai muiden samankaltaisten isoon joukkoon kohdistuvien väkivallantekeiden yksi motiivi on ”tulla kuuluisaksi”. Koska en halua osallistua heidän maineensa kasvattamiseen, käytän heistä vain nimikirjaimia.

4 Näin tapahtumaketjua kuvaavat toimittajat Juuso Määttänen ja Pekka Torvinen Nyt-liitteeseen incel-ilmioistä kirjoittamassaan jutussa (2018).

Tappamisesta velvollisuutenaan kirjoittaa myös kolmas ennen terroritekojaan manifestin internetissä julkaissut joukkomurhaaja. ABB tappoi kesällä 2011 Norjassa kymmeniä ihmisiä. Hän väitti massiivisessa, pitkälti muiden teksteistä leikkaa-ja-liimaa -tekniikalla kootussa 1 500-sivuisessa julistuksessaan toimineensa monikulttuurisuutta ja islamia vastaan. Manifestissaan hän luonnehti itseään konservatiiviksi ja nationalistiksi, sotilaaksi ja ritariksi.⁵ Vaikka rasistinen motiivi on tässä tapauksessa erityisen selkeä, myös ABB pitää naisia alempiarvoisina ja vihaa erityisesti feministejä.⁶

Näiden kolmen terroriteon taustalla on kauna ja viha naisia sekä rodullistettuja, siis valkoisen miehen ”toisia” kohtaan. Murhaajille sukupuolesta ja sen ohella rodusta tulee tappamisen motiivi ja oikeutus, joka liittyy heidän heteroseksuaalisen halunsa tyydyttämättä jäämiseen. Tekijät pitävät tappamista oikeutettuna – rangaistuksena, jonka uhrit ansaitsivat.

Naisia on syytetty heteromiesten seksinpuutteesta myös suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Esimerkiksi kirjailija Timo Hännikäinen on julkaissut kokonaisen esseekokoelman *Ilman – esseitä seksuaalisesta syrjäytymisestä* (Savukeidas 2009), jossa hän kertoo yksityiskohtaisesti ilman naista elämisen aiheuttamasta kärsimyksestä ja ehdottaa naisille miesten asepalvelukseen verrattavaa palvelusaikaa bordelleissa.⁷ Miesasiamieheksi itsensä nimennyt Henry Laasanen on kirjoittanut 2000-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä alkaen ”naisten seksuaalisesta vallasta”, ”markkina-arvoteoriasta” ja ”ylemmän ja alemman tason

5 Hervik & Meret 2013, 181.

6 Walton 2012; Hervik & Meret 2013.

7 Ks. myös Saresma 2016.

miehistä”. Laasasen kirjoitusten argumentit perustuvat naisten ja miesten oletettuun lähtökohtaiseen erilaisuuteen, mutta pintaa raaputtamalla paljastuu myös muita eroja, jakolinjoja ja hierarkioita sekä toisaalta hegemonisia tai normatiivisia positioita, kuten heteroseksuaalisuus ja valkoisuus. Hännikäisen ja Laasasen käyttövoimana on selkeä feminisminvastaisuus.⁸

Laasanen on tunnettu antifeministi ja miesasiabloggaaja. Myös esittämässään kuvauksissa incel-murhista hyödynnetään naisvihamielisen viestin levittämiseen sosiaalista mediaa. Incel on netin kovalaudoilla yleistynyt nimitys, jolla yksinäiset miehet viittaavat itseensä; se tulee sanoista *involuntary celibacy* eli ei-toivottu selibaatti.⁹ Käsite on ollut jo vuosia käytössä internetin alalaidalla, jota Suomessa edustaa Ylilauta ja kansainvälisesti 4chan sekä sen seuraaja 8chan. Myös suomalaisessa blogosfäärissä incel-ideologiasta on keskusteltu 2000-luvun alusta lähtien. Incel-keskustelussa sukupuoli, seksuaalisuus ja ”rotu” tai pikemminkin vallan näennäisesti neutraalit kategoriat eli mieheys, heteroseksuaalisuus ja valkoisuus kietoutuvat yhteen.

Manifestissaan ER kirjoittaa kokeneensa sietämättömänä ajatuksen, että tuttu musta poika oli menettänyt neitsyytensä (tai ”päässyt siitä eroon”) jo kolmetoistavuotiaana ja vieläpä vaalealle tytölle. Hän puhuu tästä pojasta ”alempiarvoisena” ja ”saastana”. Hän muistuttaa polveutuvansa brittiaristokratiasta siinä missä musta poika polveutuu orjista. Siksi seksikokemus olisi ER:n mielestä kuulunut hänelle, ei tuolle toiselle. Silti hän kärsii edelleen

8 Saresma 2012; 2014; 2016; 2017.

9 Ging 2017.

poikuudestaan – ja syyttää naissukupuolta naurettavuudesta ja epäreiludesta.

Vaikka ER:n syytös kohdistuu avoimesti naisiin, hänen argumentaationsa perustuu valkoista ylivaltaa ajavalle rasisiselle ideologialle. Esimerkiksi alt-right -liikehdintä eli oikeistolaisille arvoille perustuva, mutta radikalisoituvaa nettiliikehdintä kytkeytyy Yhdysvalloissa oikeistopopulismiin.¹⁰ Samoin suomalaistenkin poliitikkojen esittämät salaliittoteoriat ”väestönvaihdesta”¹¹ perustuvat ajatukselle, että valkoiset ovat menettämässä heille kuuluvan valta-asemansa. Samalla on murenemassa patriarkaatit, suoran käännöksen mukaisesti isänvalta, joka perustuu miesten kyseenalaistamattomaan valta-asemaan perheessä ja yhteiskunnassa. Valkoista patriarkaalista ideologiaa puolustaa myös ABB:n massamurha, jonka tarkoitus oli estää monikulttuurista, feministien hallitsemaa yhteiskuntaa toteutumasta. Mainitut miehet kokevat naisten (itsemääräämis) oikeuden, feminismin ja monikulttuurisuuden kyseenalaistavan valkoisten heteromiesten valtaa ja kyseenalaistavan heidän oletettua etuoikeuttaan.¹² He ovat siksi valmiita jopa kylmäverisesti murhaamaan naisia ja muita tielle osuvia.

10 Nagle 2017, 54–67.

11 Ks. esim. Suomen Uutiset 2018.

12 Hervik & Meret 2013, 180; Kimmel 2013; ks. myös Saresma (tulossa).

Manosfäärin tahmainen maskulinismi ja misogynia

Sosiaalisesta mediasta on tullut tärkeä osa arkipäiväämme; se on myös nykyisen mielipidevaikuttamisen keskeisiä areenoita.¹³ Eri nettifoorumeilla tuotetaan aktiivisesti itseä (minätyö) ja tuodaan esiin omaa asiantuntemusta, mutta käydään myös ideologisia kamppailuja esimerkiksi sukupuolijärjestyksistä ja etnisistä valta-asetelmista.¹⁴ Sosiaalinen media ja niin kutsuttu Web 2.0 perustuvat keskustelulle: ääneen pääsevät ihanteellisesti kaikki. Demokratisoivan ideaalitulanteen kääntöpuoli on, että kun perinteisen median portinvartijat eivät valvo nettikeskusteluita, ruma keskustelutyylit ja asiattomat kommentit valtaavat alaa. Viestintäympäristön teknologisen murroksen, digitalisaation myötä netistä on tullut uudenlainen, lähes säätelemätön julkisen keskustelun tila, joka mahdollistaa sensuroimattoman keskustelun ja tarjoaa areenan faktoista irtautuville keskusteluille, poliittiselle ja ideologiselle polarisaatiolle ja myös vihapuheelle.¹⁵

Netissä käydyt keskustelut ovat usein affektiivisia. Ideologiset kamppailut voivat johtaa asenteiden ja mielipiteiden polarisoitumiseen. Puhutaan niin sanotusta kuplautumisesta, jolla viitataan netin taipumukseen muodostaa yhden asian ympärille rakentuvia affektiivisia yhteisöjä tai ”kaikukammioita”.¹⁶ Näiden sisällä samanmieliset kaiuttavat toisilleen yhtä mielipidettä. Internetin fragmentoituuksessa yhä pienempiin lohkoihin¹⁷ alkaa omassa kup-

13 Suominen 2013, 11; Noppari & Hautakangas 2012, 13.

14 Noppari & Hautakangas 2012, 13; Saresma 2017a.

15 Vihma et al. 2018; Knuutila et al. 2019.

16 *Echo chambers*, Sunstein 2001.

17 Ks. esim. Horsti & Nikunen 2013.

lassa näyttää siltä, että minun mielipiteeni on sekä oikea että ainoa. Myös niin kutsuttu vahvistusharha tai vahvistamistaipumus, kognitiivinen vinouma, jossa suositaan omia ennakkokäsityksiä vastaavaa informaatiota, tukee tällaisen näkemyksen syntymistä.¹⁸ Netti tarjoaa demokratisoitumiskehityksen rinnalla kasvuympäristön myös antidemokraattisille ja taantumuksellisille ryhmille.¹⁹

Myrkyllinen antifeminismi, joka leviää online-verkostoissa ja alustoilla, kuvaa sosiaalisen median affektiivista voimaa. Artikkelini alun esimerkkimiehet jakavat naisvihan, vaikka heidän toimintansa on muuten erilaisten, enemmän tai vähemmän radikaalien ideologioiden motivoimaa. Heitä yhdistää myös toiminta netin ”miesten alueella” eli manosfäärissä. Manosfääri-käsitteellä viitataan 2010-luvulla syntyneeseen mieheyttä ja maskuliinisuutta käsittelevien blogien ja nettisivustojen yhteenliittymään, kuten toimittaja Aurora Rämö (2019) sen määrittelee keskusteluforumien ja netin massamurhien yhteyksiä kartoittavassa reportaasissaan. Monien mielestä sitä yhdistää juuri vihamielinen suhtautuminen naiseen ja feminismin vastustaminen.²⁰ Sen juuret ovat 1980-luvun miesliikkeissä, jotka nekin ammensivat ideologiaansa uusoi-keistolaisuudesta, levittivät viestiään eri kanavia pitkin ja saivat julkisuutta tiedotusvälineissä.²¹ Ymmärrän manosfäärin kattokäsitteenä, jonne mahtuu erilaisia tapoja käsitellä mieheyttä ja mas-

18 Nickerson 1998.

19 Uusimmissa tutkimuksissa tosin osoitetaan, että sosiaalinen media voi myös mahdollistaa erimielistien ihmisten keskustelun perinteistä mediaa paremmin ja näin antaa tilaa myös eroille ja erimielisyyksille (Lu & Lee 2020).

20 Ging 2017; Nurminen 2019; Cambridge English Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/manosphere>

21 Ks. esim. Faludi 1994, 118–123, 260–306; Nagle 2017, 86–100.

kuliinisuutta.²² Sinne mahtuu viattomia miesten harrastesivustoja ja esimerkiksi heteroseksuaalista maskuliinisuutta tuottavia sivustoja, joilla opetetaan iskemään naisia,²³ mutta myös radikaalimpia sivustoja, joilla julistetaan islaminvastaisuutta ja antifeminismiiä.²⁴ Antifeminismi on tunnistettavin manosfäärin yhteisöjä yhdistävä ideologia,²⁵ vaikka nettikeskusteluihin kietoutuu useiden tukijoiden mukaan myös muukalaisvihaa ja rasismia.²⁶

Laasasen kaunan sävyttämää, mutta alkuvaiheessa varsin mallittista miesasiablogia ja väkivaltaisia incel-keskusteluja ei välttämättä heti yhdistä toisiinsa. Manosfäärin eri puolet näyttävät kuitenkin lähenevän toisiaan affektiivisen mobilisoinnin tuloksena. Tähän saakka varsin fragmentaarinen manosfääri²⁷ alkaa sulautua yhä yhtenäisemmäksi affektiiviseksi yhteisöksi, joka muotoutuu tietynlaisissa diskursiivisissa käytännöissä ja jota määrittää yhä selvemmin naisviha. Myös suomalaisen manosfäärin keskustelut radikalisoituvat.²⁸ Viimeistään incel-keskustelun keväällä 2018 tihkuttua internetin ”kuvalaudoilta” suomalaiseen mediajulkisuuteen²⁹ on syytä tarkastella sitä, miten manosfäärin affektiiviset yhteisöt rakentuvat tiettyjen ideologioiden ympärille.

Netin miesliikehinnästä puhutaan myös maskulinismina, maskulismina tai uusmaskuliinisuutena (*neomasculinism*).³⁰ Miesasiakeskustelua Suomeen juurruttanut Laasanen kuvaa blo-

22 Ging 2017; Nurminen 2019.

23 O'Neill 2018.

24 Rämö 2019.

25 Nurminen 2019; Ging 2017.

26 Horsti & Nikunen 2013; Ging 2017; Nurminen 2019; Vainikka 2019.

27 Ging 2017.

28 Nurminen 2019; Vainikka 2019.

29 Määttänen & Torvinen 2018.

30 Nurminen 2019; Vainikka 2019.

gikirjoituksessaan ”Mitä on maskulismi?” (20.3.2010) liikehdintää seuraavasti:

Viitaan maskulismilla miesten oikeusliikkeen liberaaliin ideologiaan (moderniin tai edistykselliseen maskulismiin), joka tuo esille miesten ongelmia, vaatii miehille oikeuksia ja edistää miesten tasa-arvoa. Edistyksellinen maskulismi pyrkii feminismin tavoin poistamaan sukupuolten epätasa-arvoa. Se edustaakin feministisen kolikon kääntöpuolta. Suomalaiset järjestäytyneet miesliikkeet (esim. Vihreät miehet ja Miesten tasa-arvo ry) ovat ideologialtaan lähellä liberaalia maskulismia.

Laasanen kirjoittaa myös maskulismin sopivan ”ideologiana hyvin liberaalin (kirjoitusmuoto alkuperäinen) agendaan, joka haluaa väri- ja sukupuolisokeaa tasa-arvoa”. Hän huomauttaa maskulistien olevan ”liikaa konservatiivista liikettä vastaan, joka olisi sille potentiaalinen liittolainen”. Laasanen vihjaa siis jo vuonna 2010 yhtymäkohtiin oikeistolaisen konservatismiin kanssa. Hän kirjoittaa myös antifeministien väitteitä toistaen, että maskulistisen ”liikkeen tarkoituksena on balansoida feminismin vaikutus”:

maskulistien mielestä feminismi on hyvin pitkälle saavuttanut sen, mitä se on lähtenyt hakemaan. Aluksi feminismi toimi ihmisoikeuksien puolesta, mutta vähitellen feminismistä on tullut pelkkä naisten intressejä ajava järjestö – samanlainen kuin ammattiyhdistyksistä. Se ajaa vain naisten etuja – myös juonittelemalla ja valehtelemalla – eikä sillä ole juuri mitään käsitystä oikeudenmukaisuudesta. Monien maskulistien mielestä feminismi ei ole koskaan edes välittänyt tasa-arvosta; päinvastoin feminismi on pitänyt miehet traditionaalisissa rooleissaan samalla kun se on hakenut etuja naisille.

Bloggauksessa on erotettavissa kaikuja eri ideologioista. Blogitekstissä tapahtuva retorinen siirtymä maskulistien kuvaami-

sesta maltillisen liberaaleina radikaalin antifeministiseen näemykseen enteilee miesliikehdinnän radikalisoitumista.

Maskulinismi sisältää implisiittisesti ajatuksen miesten, valan ja väkivallan niveltymisestä. Teivo Teivainen (2012) tulkitsee liikehdintää maskulinistisena nationalismina, joka liittyy yhtä lailla jihadismiin ja länsimaiseen nationalismiin. Tällaisessa so-taisassa kansallismielisyydessä on hänen mukaansa kyse patriar-kaatin arvoja pönkittävästä maskuliinisuudesta. Myös kanadalai-set antifeminismin tutkijat Melissa Blais & Francis Dupuis-Déri (2011) puhuvat maskulinismista (kantasanana ranskan *masculi-nité*) myrkyllisenä ja vahingollisena ideologiana. Urpo Kovalalle ja Jyrki Pöysälle (2017) maskulinismi näyttää sen sijaan viittaavan sinänsä neutraaliin korostettuun maskuliinisuuteen, mieheyteen tai miehekkyuteen. Käsitteen käyttö tässä löyhässä merkityksessä on suomen kielessä yleistä. Itse viittaa maskulinismilla ja mies-liikehdinnällä pääasiassa netissä toimivaan miesasialiikkeeseen (*Men's Rights Activism* eli MRA), jonka jäsenet ovat selkeän an-tifeministisiä eli feminisminvastaisia³¹ sekä sen antifeministiseen ideologiaan ja pyrkimykseen mobilisoida kannattajia yhteiselle ristiretkelle feminismiä vastaan.

Antifeminismin eli yleensä miesasialiikehdintään kytkeyty-vän, selkeästi ilmaistun feminisminvastaisuuden takana on miso-gynia eli naisviha. Kate Manne (2017) korostaa, että misogynia on sosiaalinen tai rakenteellinen ilmiö, jota ei pitäisi hahmottaa yk-sittäisten miesten vihamielisyytenä naisia kohtaan. Naisviha on hänen mukaansa prosessi, jonka tarkoitus on kontrolloida, valvoa ja rangaista naisia. Naisvihan logiikka toimii siten, että patriar-

31 Blais & Dupuis-Déri 2011.

kaattia palvelevia ”hyviä” naisia palkitaan näiden uskollisuudesta ja ”pahoja”, miehistä kontrollia kyseenalaistavia naisia rangaistaan. Misogynia toimeenpanostrategiana perustuu kaunaan, närkästykseen ja ajatukseen siitä, että ”meillä” (miehillä) on oikeus hallita naisia³² Tämä ajattelutapa leviää manosfäärissä, sillä toistamalla ja kierrättämällä näitä ajatuksia ja niiden muunnelmia miesasiamiehet tahmaavat affektiivisesti esimerkiksi feminismin vääristyneeksi ja vahingolliseksi ajattelutavaksi liimaamalla siihen kielteisiä ajatuksia.³³

Nettikeskustelun tuottavuus: affektien kierto ja performatiivinen intersektionaalisuus

Sara Ahmed kuvaa kirjassaan *Tunteiden kulttuuripolitiikka* (2004; suomennettu 2018) sitä, kuinka affektiiviset tekstit järjestävät ihmisiä yksilöinä ja ryhmien jäseninä kiertäessään julkisuudessa. Ahmedia seuraten en tee jyrkkää eroa tunteiden ja affektien välillä: affektit ovat tarkastelussani diskursiivisia ja tunteilla on myös materiaalisuutensa. Affekti viittaa välittömiin fyysisiin reaktioihin, jotka edeltävät nimeämistä tai tulkintaa.³⁴ Tekstit ovat affektiivisuudessaan performatiivisia, sillä ne liikuttavat tai aikaansaavat vaikutuksia. Performatiivisuus tarkoittaa tässä sitä, että tekstit vaikuttavat aikaansaamalla meissä tunteita: tunteet

32 Ks. myös Kimmel 2013.

33 Ahmed 2018, 82.

34 Paasonen 2017, 42.

eivät *ole* tai sijaitse teksteissä, vaan ne tulevat oleviksi vasta nimettäessä ja kohdistuessaan johonkin tai joihinkin.

Osallistumme affektiivisiin käytäntöihin esimerkiksi asettamalla teksteissä kuvattavat ”toiset” – manosfäärissä vaikkapa feministit tai maahanmuuttajat – tunteidemme, esimerkiksi pelkojemme tai vihamme lähteiksi. Tarkastelenkin tekstien herättämiä tunteita sosiaalisina sen sijaan, että lähestyisin tekstien vaikutuksia tai niiden kirjoittajaa yksilöpsykologisesta, esimerkiksi yksittäistä miesasiamiestä tai inceliä psykologisoivasta näkökulmasta. Ahmedin tapaan ajattelen tunteita yhteiskunnallisina ja kulttuurisina käytäntöinä, en psykologisina tiloina: tunteet ovat ylyksilöllisiä, ne koetaan suhteessa toisiin ja ne suuntautuvat kohti toisia eli ovat intentionaalisia.³⁵

Manosfääri on tehokas affektien kanavoinnin alusta. Eliisa Vainikka (2019) analysoi antifeminististen verkkokeskustelujen ympärille syntyviä tunneyhteisöjä, joissa ”ei-maskuliiniseksi ymmärretyt tunteet, kuten epävarmuus, huolestuneisuus, ahdistuneisuus tai surullisuus pyritään kääntämään raivoksi tai vihaisuudeksi”.³⁶ Kanavoidut affektit nivoutuvat tunneyhteisöissä yhteen joskus kohtalokkain seurauksin. Esimerkiksi alussa mainitsemani Toronton ja Kalifornian tapaukset ovat valitettavasti vain osa jatkumoa, johon voi lisätä esimerkiksi El Pason ja Christchurchin. Aurora Rämö (2019) kuvaa Uuden Seelannin ampumistapausten jälkeen julkaistussa manosfäärin vihaa tarkastelevassa reportaasissaan, että manosfäärin yhteisöön voidaan yhdistää

35 Ahmed 2018, 19–20. Ks myös Saresma 2016.

36 Mt., 4. Ks. myös Kimmel 2013, 32–34.

vuoden 2014 jälkeen 14 tappajaa. He ovat murhanneet 160 ihmistä. Kyse ei siis ole mistään marginaalisesta ilmiöstä.

Sosiaalisen median ja erityisesti ”lautojen” kuten 4Chan, 8Chan ja Suomessa Ylilauta, kyky mobilisoida ”vihaisia nuoria miehiä” poliittiseen toimintaan³⁷ liittyy affekteihin. Ruumiilliset affektit ja yhteiskunnan tason emotionaaliset reaktiot kietoutuvat toisiinsa manosfäärissä. Tunteiden ylyksilöllisyys ilmenee: julkiset tunteet eivät ole vain yksilöllisten tunteiden muunnelmia, vaan ne kiteytyvät tietynä aikana laajasti jaetuiksi tunnerakenteiksi, jotka strukturoivat kokemuksiamme.³⁸ Tunteet siis järjestävät ihmisiä ja yhteisöjä. Ne muuntuvat manosfäärissä erityisesti vihan ja kaunan kokemusten ilmauksiksi, jotka performatiivisesti edelleen lietsovat tunteita ja toimintaa. Blogissa performoidut tunteet kiertävät ja kiertäessään leviävät tai tarttuvat.³⁹ Esimerkiksi viha ”liimaa ’vihan kuvia’⁴⁰ yhteen ja muuttaa ne yleisiksi uhiksi”.⁴¹ Pelko ja viha, jotka liittyvät maahanmuuttokeskusteluissa uhkaavaksi koettuihin muukalaisiin, saattavat olla erityisen tahmeita ja tarttuvia.

Manosfäärille ominainen mutta nykyluktuurissa laajemminkin yleistynyt vihapuhe⁴² on oikeistopopulismin nousuun liittyvän ja median toistaman tunnerakenteen ilmenemismuoto, joka korostaa jakoa ”meihin” ja ”muihin” ja toisten näkemistä vihol-

37 Nagle 2017.

38 Hoggett & al. 2013, 571; Saresma 2016.

39 Ahmed 2004, 10; Hokka & Nelimarkka 2019.

40 Esimerkiksi maahanmuuttajan figuria tai myyttiä, ks. Ruotsalainen & Saresma 2017.

41 Ahmed 2018, 28.

42 Ks. Knuutila et al. 2019; Pöyhkäri et al 2013.

lisina.⁴³ Manosfääriin ehkä tiivistyykin jotakin nykykulttuurissa vallitsevasta tunneilmastosta. Se on esimerkki tavasta, jolla affektiiviset tekstit järjestävät ihmisiä yksilöinä ja ryhmien jäseninä kierteessään julkisuudessa. Tekstit liikuttavat tai aikaansaavat vaikutuksia. Toisaalta niissä performoidaan erilaisia tunteita. Tekstit vaikuttavat tällä tavalla: tunteet eivät ”ole” tai ”sijaitse” teksteissä, vaan ne tulevat oleviksi vasta nimettäessä ja kohdistuessaan johonkin.

Edelliset esimerkit kuvaavat sitä, miten manosfäärin affektiiviset yhteisöt rakentuvat eksplisiittisesti sukupuolen ympärille ja miten heteroseksuaalisuus ja valkoisuus lähtöoletuksina kietoutuvat sukupuoleen. Manosfäärin misogyyneiset keskustelut linkittyvät myös osaksi kansainvälistä nationalistista, islaminvastaista ja valkoista ylivaltaa kannattavaa blogiverkostoa. Se kytkeytyy edelleen muihin verkkoviestintäympäristöihin, joissa samankaltaiset kansallismieliset ja äärioikeistolaiset tunneyhteisöt muodostuvat.⁴⁴

Intersektionaalisuus käsitteenä avaa tapaa, jolla sukupuoli leikkautuu muiden hierarkkisten erojen kanssa. Käsitteen toi feministiseen keskusteluun Kimberlé Crenshaw (1991), ja sitä on käytetty sen jälkeen laajalti. Intersektionaalisuus tulee latinan sanoista *inter* (välissä oleminen) ja *sectio* (leikata); sananmukaisesti intersektio onkin leikkauskohta. Matematiikassa sillä tarkoitetaan toisiaan leikkaavia janoja ja kielitieteessä limittymistä.⁴⁵ Intersektionaalisessa lähestymistavassa painotetaan yksilöiden ja

43 Palonen & Saresma 2017; Palonen & Saresma 2019; Hokka & Nelimarkka 2019.

44 Nurminen 2019; Hokka & Nelimarkka 2019, 5.

45 Saresma 2018, 27.

ryhmien välisiä eroja, jotka liittyvät sukupuoleen, etnisyyteen tai ”rotuun”, seksuaalisuuteen, yhteiskuntaluokkaan, maantieteelliseen sijaintiin, ruumiilliseen kyvykkyyteen ja muihin vastaaviin ihmisiä eri tavoin asettaviin tekijöihin tai identiteettikategorioihin. Kimberlé Crenshaw (1989) on osoittanut mustien köyhien naisten tulevan moninkertaisesti alistetuiksi verrattuna muihin. Sittemmin on alettu tarkastella myös muita eroja. Merkittäviä eivät ole vain erot sinänsä, vaan niiden yhteisvaikutus.

Intersektionaalisuuden tarkastelussa keskitytään usein marginalisoitujen kokemuksiin. Manosfääriin tarkastelussa tämän lisäksi on kiinnitettävä huomiota neutraalilta näyttäviin valta-asemiin. Relevantteja tässä yhteydessä ovat mieheys, valkoisuus, heteroseksuaalisuus ja keskiluokkaisuus. Keskiössä ovat joka tapauksessa vallan hierarkkiset ja hierarkisoivat positiot. Sanna Karkulehto et al. (2012) ovat miettineet performatiivista intersektionaalisuutta, jolla he tarkoittavat sitä, että monitieteisessä tutkimuksessa tulisi tarkastella – Crenshaw’n alkuperäisen jaon ylittäen – ”rakenteiden, politiikan ja representaatioiden intersektionaalisuuden yhteisiä vaikutuksia”.⁴⁶ Tässä yhteydessä se voisi tarkoittaa juuri sen tarkastelemista, miten intersektionaalisista valta-asemista käsin tuotetaan alisteisia ”toisia” kierrättämällä poliittisten intressien takia tietynlaisia representaatioita manosfääriin affektiivisissa keskusteluissa ja mitä vaikutuksia sillä on yhteiskunnan valtarakenteisiin – ja päinvastoin, kuinka rakenteet tuottavat tietynlaisia representaatioita ja tietynlaisia politiikkoja.

46 Karkulehto et al. 2012, 23.

Judith Butler (1997) kirjoittaa performatiivisuudesta *Excitable speech* (1997), jossa hän korostaa, että kieli ei ole vain kommunikaation väline, vaan olemme olemassa kielen kautta.⁴⁷ Niinpä kieli ei ole koskaan ”vain” puhetta, vaan se saa aikaan asioita. Sara Ahmed puhuu *puheteoista* joita hän analysoi siitä näkökulmasta, miten affektiiviset ilmaukset tuottavat yhtenäisyyttä ja miten tämä affektiivinen ”yhteen liimautuminen vaatii kiinnittymistä (takertumista johonkin)”.⁴⁸

Affektit ovat performatiivisia. Tarkastellessani manosfääriä vihalle perustuvana tunneyhteisönä kysyn Ahmedia (mt., 58–59) seuraten, ”mitä viha tekee, kun se tuo jotkut subjektit yhteen ja samalla kääntää ne toisia subjekteja vastaan”. Vihaavat subjektit ovat tässä miehiä. Viha tuottaa myös ”toiset subjektit” eli kohteensa, ne ”kuvitellut toiset”, jotka uhkaavat affektiivisesti tuotettua subjektia.⁴⁹ Manosfäärissä näitä uhkaavia kuviteltuja toisia ovat naiset, feministit ja maahanmuuttajat.

Manosfäärin performatiiviset tunneyhteisöt

Artikkelin aluksi osoitin, miten internetissä syntynyt naisvihamielinen yhteisöllisyys on mobilisoinut keskustelijoita tavalla, jossa nettiyhteisöjen affektiivinen, vihantäyteinen retoriikka on kanavoitunut veriteoiksi. Tapausesimerkkien jälkeen määrittelin tutkimukseni keskeiset käsitteet. Siirryn nyt tarkastelemaan

47 Performatiivisuuden käsitteen esitteli kielitieteilijä J. L. Austin teoksessaan *How to do things with words* (1962).

48 Ahmed 2018, 29.

49 Ahmed 2018, 58–59.

manosfääriin affektiivisen mobilisoitumisen ja yhteisöllisyyden muodostumisen keinoja lähilukemalla esimerkkejä manosfääriin sukupuolittuneesta ja rodullistavasta retoriikasta. Osoitan, miten kaunalle ja vihalle pohjaavat affektiiviset käytännöt toimivat performatiivisesti eli tuottavat yhteisöjä ja mobilisoivat ihmisiä toimintaan. Näytän, miten affektit liikkuvat yhteisön sisällä – miten esimerkiksi manosfääriin naisviha ja rasismi ”tarttuvat” keskustelijoihin. Muistutan kuitenkin, että affektit ovat arvaamattomia ja saattavat toimia lietsojiensa intentioista piittaamatta tai jopa niiden vastaisesti.

Naisia haluavat ja vihaavat miesasiamiehet

Tutustuin manosfääriin alun perin analysoidessani edellä jo mainitun suomalaisen miesasiabloggaaja Henry Laasasen kirjoituksia. Luin niitä yhteiskunnassa alakynteen jääneen heteromiehen kaunan ilmentyminä.⁵⁰ Intersektionaalisessa tulkinnassani kauna nousi epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta, siitä että ”me” (ns. alemman tason valkoiset miehet) olemme menettämässä asemaamme, koska ”toiset” (naiset, ”ylemmän tason miehet” ja jossakin määrin myös rodullistetut) ovat ottamassa sitä meiltä. Blogi onkin kouluesimerkki Kimmelin teoksessaan *Angry White Men* (2013) esittämästä teoriasta, jonka mukaan miehet radikalisoituvat tilanteessa, jossa he kokevat, että heiltä riistetään heille kuuluva asema yhteiskunnassa.

50 Saresma 2012; 2014.

Blogien argumentit miesten ja naisten asemasta ja jäykistä sukupuolirooliodotuksista eivät aina vakuuttaneet. Esimerkiksi väitteet siitä, että naiset vaativat miestä maksamaan treffeillä ruoan tai että naiset etsivät itselleen ja lapsilleen elättäjää eivät tunnu sopivan Suomeen. Ei siis yllättänyt, että jotkut Laasasen omissa nimissäänkin julkaisemat tekstit on käännetty ja kopioitu suoraan amerikkalaisista keskusteluista. Jopa Laasasen ”teoriaan” esittelemä keskeinen käsite ”seksuaalinen markkina arvo” on otettu transnationaalien mansfääriin keskusteluista.⁵¹ Suomalaisbloggaajan jo pitkään ajama antifeminismi on sekin kansainvälistä alkuperää. Antifeminististä, enimmäkseen netissä tapahtuvaa miesliikehdintää on myös esimerkiksi Ruotsissa, Saksassa, Britanniassa ja USA:ssa, mutta se on luonteeltaan transnationaalista.⁵²

Esimerkiksi radikaalista miesasiasivustosta käy amerikkalainen ”Angry Harry” (<http://www.angryharry.com/>), jonka slogan on ”sukupuolten tasa-arvo ei ole saavutettavissa koskaan” (*Gender Equality is Not Achievable – Ever*). Sivusto väittää olevansa yksi tunnetuimmista miesten oikeuksia ja MRA-toimintaa käsittelevistä nettisivustoista. Sivuston kuvaus on sekoitus itseironiaa ja nostalgiaa: sivustolla julistetaan kaipuuta ”vanhoihin hyviin aikoihin, jolloin miehet olivat miehiä ja naiset, kuten aina, valittajia”.⁵³

Toinen esimerkki radikaalista miesliikehdinnästä on mansfääriin kiintotähti Roosh V. Persialais-amerikkalainen Daryush Valizadeh julkaisi sivustoa ”Return of Kings” – For Masculine

51 Ging 2017.

52 Ging 2017.

53 Saresma 2018a.

Men, kuten sen slogan kuului. Matias Nurminen (2020) on analysoinut kattavasti sivuston antifeminismiiä ja sen Red Pill -ideologiaa.⁵⁴ Käsittelen sivustoa esimerkkinä radikalisoitumisesta ja antifeminismin ja rasismin yhteenkietoutumisesta.

Valizadeh on manosfäärin tunnetuimpia ”pokaajamiehiä” (*pick up artists*). Rachel O’Neill (2018) kuvaa ”iskentätaidetta” ahnaan tai saalistavan maskuliinisuuden normatiivisuutta korostavana ideologiana, joka kukoistaa internetissä ja jonka tarkoitus on taata miehille määräysvalta, herruus. Valizadehin suositulla sivustolla tarjottiin neuvoja miehille, joilla oli vaikeuksia saada naisia sänkyynsä. Kun sivusto perustettiin vuonna 2012, se oli melko puhtaasti ”iskentätaidetta”. Samalla tavoin kuin Laasanen blogi, Return of Kings -sivusto oli alun perin maltillinen ja jopa epäpoliittinen misogyniaansa lukuun ottamatta. Myöhemmin siellä kokoontuvat miehet jakoivat keskenään kyseenalaisia ideologioita. Enää ei mietitty ainoastaan miesten seksuaalisia tarpeita, vaan keskusteltiin mahdollisuudesta rajoittaa naisten äänioikeutta ja pohdittiin homoseksuaalisuuden ja natsismin samankaltaisuutta. Paljon hälyä aiheutti Valizadehin ehdotus, että raiskaus pitäisi laillistaa yksityisalueilla⁵⁵ – hän kuitenkin puolustautui toteamalla ehdotuksen olleen ironinen. Samaa taktiikkaa käytti jo mainitsemani Timo Hännikäinen saadessaan kuulla arvostelua epäkorrektista ehdotuksestaan naisten bordellipalveluksesta: hänkin vetosi ironiaan ja piiloutui syytöksiltä moittimalla lukijaa väärintulkinnasta.⁵⁶

54 Ks. myös Ging 2017

55 Lamoreuc 2018; Rämö 2019.

56 Saresma 2016.

The Southern Poverty Law Center kuvaili sivuston ylläpitäjää miesten ylivallan kannattajaksi (*male supremacist*, vrt. *white supremacists* eli valkoisen ylivallan kannattajat). Hän levitti naisvihaa tiheää ääriajatteluaan bloginsa ja manosfäärin alustansa lisäksi myös julkaisemalla kirjoja. Return of Kings on esimerkki misogynisesta sivustosta, jolla yhdistyi ”pokaustaide”, surullisten miesten valitus surkeista seksielämästään ja ääriajattelu, josta ei aina tiennyt, oliko kyse rehellisyydestä vai trolloimisesta. Mack Lamoreucin (2018) mukaan jotkut Valizadehin kirjoitukset kuvaavat hänen näkemystään naisista miehiä alempiarvoisina. Hän levitti tehokkaasti suomalaisestakin manosfääristä tuttua näkemystä siitä, että todellisuudessa miehet ovat uhreja, eivät naiset. Radikalisoitumisen myötä Return of Kings -sivusto on suljettu.

Samalla tavoin kuin Valizadeh, myös Laasanen kertoi olevansa puoluepoliittisesti sitoutumaton, ja hänen blogiensa sisällöt olivat aluksi leimallisesti epäpoliittisia lukuun ottamatta ajatuksia sukupuolten paikasta yhteiskunnassa. Ainakin yhteys kyseenalaisiin ideologioihin oli pinnalta katsottuna leimallisen epäpoliittisissa suomalaismaskulistin kirjoituksissa vähemmän ilmeinen kuin joillakin kansainvälisillä tai amerikkalaisilla miesasiasivustoilla. Laasanen uudemmat blogikirjoitukset osoittavat kuitenkin myös tämän radikalisoituneen.⁵⁷ Laasanen Twitter-seinä kertoo politisoitumisesta: nimellä @lassukat hän twiittaa pilkallisesti muun muassa silakkaliikkeestä, Suomen naisenemmistöisestä hallituksesta, feminismistä ja yliopiston antirasismi-kurssista ja puolustaa perussuomalaisia.

⁵⁷ Analysoin kirjoituksia arvioitavana olevassa artikkelissani, ks. Saresma (tulossa).

Sekä Valizahed että Laasanen edustavat netin radikalisoituvaa miesasialiikehdintää. MRA-mobilisaation keskeinen pyrkimys on kääntää keskustelu sukupuolten tasa-arvosta ylösalaisin ja kuvata miehet todellisina uhreina.⁵⁸ MRA eli Men's Rights Activism on aktiivista ja organisoitua. Miesasia-aktivistit ovat valmiina kommentoimaan sekä verkkoutisten keskustelupalstoilla että sosiaalisessa mediassa kaikkea feminismiin liittyvää ja feministien kirjoittamaa tavalla, jonka Roiha ja Haglund (2017) nimeävät setäselittämiseksi (*mansplaining*), loukkauksiksi ja vihapuheeksi. Esimerkiksi Miesten tasa-arvo ry -tili kommentoi pilkallisesti kaikkea, mikä liittyy feminismiin tai sukupuolen tasa-arvoon, pyrkien kääntämään kaikki keskustelut miesten oikeuksiin tai miesten kärsimyksiin.

Ylilaudan intersektionaalinen viha

Ylilauta on niin kutsuttu kuvalauta, jolla käydään anonyymia keskustelua. Tämä suomalainen alakulttuurinen kuvalautafoorumi on amerikkalaisten esikuviansa (4chan, 8chan) lailla nuorten miesten perustama. Sekin on tullut tunnetuksi ”törkeästä, poliittista korrektiutta vastustavasta huumorista, pilailusta ja trollaamisesta, eikä keskustelua juurikaan kontrolloida kuin selvien laittomuuksien osalta foorumeilla vallitsevan vapaan keskustelun ihanteen takia”.⁵⁹ Ylilaudan sävy vaihtelee aggressiivisesta humoristiseen, ja välillä on vaikea sanoa, ovatko kirjoittajat tosissaan

58 Roiha & Haglund 2017, 251.

59 Vainikka 2019, 4–5.

vai heittävätkö ainoastaan julmaa läppää. Tämä monitulkintaisuus on osa lautakulttuuria.

Ylilaudan keskustelukulttuuri on varsin politisoitunut ja leimallisen antifeministinen. Olen poiminut tekstinäytteitä Ylilaudan Yhteiskunta ja politiikka -osaston keskustelualueen eli ”langan” Feminismilangasta. Siellä keskustelu on polarisoitunutta. Toistan seuraavassa lainaukset siinä muodossa kuin ne Ylilaudalla löytyvät niiden törkeydestä huolimatta. En siis pehmennä tai sensuroi ikävimpiäkään sanavalintoja. En mielelläni toista räähittömyksiä, mutta ne kuvastavat kavalautojen keskustelukulttuuria, josta on hyvä olla tietoinen.

Keskustelunavaus ”Tähän lankaan asiallista keskustelua feminismistä” on kuin kutsu, johon välittömästi vastataan näin: ”Feminismi on 100% haitallista perseilyä ja pitäisi merkitä rikoslakiin rangaistavaksi”.⁶⁰ Postauksen voi lukea trollina ja provokaationa. Samanlaista ylimielisyyttä löytyy seuraavasta viestistä, jossa korostetaan miesten ylivaltaa naisiin:

Naiset eivät yleensäkään voi ottaa miehiltä mitään [pois]. Naisilla on tasan ne oikeudet, jotka miehet heille antavat. Jos länsimainen mies oikeasti niin haluaisi, niin länsimaiset naiset kulkisivat nelin kontin ja pitäisivät kaulanauhoja.⁶¹

Yllä mainitun tekstin voi tulkita kieli poskessa kirjoitetuksi. Se kuvastaa Ylilaudan keskustelukulttuurille ominaista kärjistämistä ja ”läpällä” kirjoittamista.⁶² Ironia on laji, joka toimii silloin, kun sävyn tajuaa vain osa lukijoista. Sen teho perustuu juuri

60 No. 70153952 8/15/2017, 8:26 PM.

61 No. 69911868 8/9/2017, 11:58 PM.

62 Ks. transnationaalista lautakulttuurista myös Nagle 2017.

monitulkintaisuuteen. Naisvihalla ja rasismilla leikittely ironian varjolla (vrt. Valizadeh ja Hännikäinen edellä) on kuitenkin tietoisista tasapainottelua: aina osa ottaa viestit vakavasti, jopa niin vakavasti, että ajaudutaan incel-murhien kaltaisiin ilmiöihin. Feministilangan keskustelu ottaa suunnan, jossa esitetään maalikkoarvioita ”sukupuolitutkimuksesta”.⁶³ Yleensä ne ovat usein hyvin negatiivisia:

Tuohon roskaan tuhlataan vain valtion varoja sillä se ei ole koskaan tuottanut minkäänlaista tulosta, eikä koskaan tule [tuottamaan]. Sukupuolitutkimus ei ole tiedettä, vaan oman agendan ajamista.⁶⁴

Sukupuolentutkimuksen epätieteelliseksi tuomitsevalle näkemykselle harvoin esitetään muita kuin henkilökohtaisiin kokemuksiin pohjautuvia muttu-perusteluja. Ne perustuvat kapealle käsitykselle tieteestä yksinomaan positivistisena luonnontieteiden ihanteiden mukaisena toimintana ja osoittavat näin kirjoittajien tietämättömyyden tieteenteoriasta ja tieteensisäisistä epistemologisista eroista. Langan keskustelu rönsyää pian myös kysymykseen taideyliopistojen roolista korkeimman koulutuksen kentällä. Väittelyssä käytetyt argumentit perustuvat vahvemmin affektiiviseen panostukseen kuin tietoon. Langan aluksi käyty keskustelu osoittaa, kuinka feminismi herättää vastustusta ja suoranaista vihaa, vaikka sen sisältöä ei välttämättä tunneta juuri lainkaan. Argumentaatio on aggressiivista ja sanavalinnat halventavia. Feministeistä tehdään törkeitä omaneduntavoittelijoita ja

⁶³ Suomalaisissa yliopistoissa tieteenala on sukupuolentutkimus. Virheellinen muoto sukupuolitutkimus, jota miesasiamiehetkin käyttävät, voi osoittaa kirjoittajiensa tietämättömyyttä alasta.

⁶⁴ No. 70098969 8/14/2017, 12:42 PM.

feminismiä kannattavien miesten arvo mitätöidään sanoja säästelemättä:

AP [alkuperäisen postiaan] kusiripulissa väitetään, että feminismi ajaa miesten etuja.

Todellisuudessa femakot ovat ottaneet mieheltä lapset pois ja kieltäytyvät kuolemasta miesten puolesta.

Lisäksi muijille ei työtunnit ja likaiset hommat paljon maistu!⁶⁵

Ai että femakot EI MUKA VAATISI PILLUT VERISESTI KILJUEN KIINTIÖITÄ johtoportaisiin ja muihin kivoihin ja hyväpalkkaisiin hommiin?⁶⁶

Jokainen mies vastustaa ihmisoikeuksiensa viemistä, jos et, olet ns. KUCK, eteismatto, spermarätti...⁶⁷

Lainauksessa, jossa asetetaan miehet ja ”kuckit” vastakkain, normaali mies vastustaa feminismiä, sillä sen viitataan vevän miehiltä ihmisoikeudet. Halventava termi ’kuck’ viittaa kyvyttömyyteen tai muuhun epäonnistumiseen maskuliinisena miehenä: käsite syntyi netin alt-right -keskustelussa, jossa tätä aisankannattajasta (*cuckold*) johdettua sanaa käytetään myös viittaamaan anti-trumpilaisiin eli liian pehmeiksi ajateltuihin konservatiiveihin (*cuckservatives*).⁶⁸ Ylilaudallakin miesasiaa kannattamaton mies leimataan feminismin liittolaiseksi, joka asemoidaan arvottomaksi eteismatoksi tai spermarätiksi. Edellisessä lainauksessa toistuu myös populistiselle retoriikalle tyypillinen kahtiajako hyviin ”meihin” ja pahoihin tai turhiin ”muihin”. Tässä jakolinjaksi

65 No. 69846530 8/8/2017, 4:32 PM.

66 No. 69874430 8/9/2017, 7:28 AM.

67 No. 69873279 8/9/2017, 5:54 AM.

68 Nagle 2017, 59.

muodostuu suhde feminismiin: sen kannattajat irtisanoutuvat mieheydestään ja siirtyvät vihollisen leiriin. Feminismi myös yhdistetään useissa kommentteissa muihin pahoina pidettyihin ideologioihin:

feminismi on yhtä paljon tasa arvoista kuin fasismi tai kommunismi!⁶⁹
Tai islamismi, jonka onkin feminismin tärkein avustaja ja rahoittaja lännessä.⁷⁰

Kertokaa yksi ainoa oikeus länsimaissa mikä naisilta puuttuu miehiin verrattuna. Sen jälkeen kun tajuatte ettei sellaista ole olemassa, voittekkin lopettaa tuon pelleilyn tai vaihtoehtoisesti siirtyä saarnaamaan sitä vaikka johonkin ählymaahan jossa sille saattaisi vielä olla tarvetta.⁷¹

Tätä femakot ja musut ovat meille huutaneet jo vuosia veri kurkusta korskuen, kuckvassarit ja niiden pellemedia ei vaan halua nähdä tätä. Surullista.⁷²

Esimerkeissä käytetään Ylilaudalle tyypillistä tarkoituksellisen loukkaavaa kieltä ja luodaan populistisesti vastakkainasettelua. ”Toiset” näytetään huonossa valossa, esimerkiksi edellä vihjataan, että feministit ja islaminuskoiset pyörittävät yhteiskuntaa, eikä valtamedia näe heidän valheidensa läpi. Polarisaation logiikka kiinteyttää ”meidän” ryhmäämme kärjistäessään ja tehdessään ”toisista” vihollisia.

Halventavat sanat, kuten feminismin ja emakon yhdistävä ’femakko’, muslimeihin viittaava samoin halventava ’musu’ (persian kieleen pohjaavasta vanhahtavasta islaminuskoista henkilöä tarkoittavasta sanasta musulmaani) tai vääränlaista poliittista kan-

69 No. 69846632 8/8/2017, 4:34 PM.

70 No. 69846902 8/8/2017, 4:41 PM.

71 No. 69853175 8/8/2017, 7:24 PM.

72 No. 69874415 8/9/2017, 7:27 AM.

taa ja maskuliinisuuden puutetta korostava 'kuckvassari' toistuvat ja kiertäessään luovat todellisuutta performatiivisesti. Sanat eivät ole neutraaleja, mutta kun niitä toistetaan tarpeeksi, ne näennäisesti menettävät halventavan luonteensa, vaikka se kuitenkin on rivien välissä olemassa. Näin on käynyt sanalle 'maahanmuuttokriittinen', josta on tullut hyväksytty ja muka-neutraali käsite.⁷³ Kiinnostava on myös 'pellemedia', jolla viitataan journalistiseen mediaan moderoimattomien keskustelualustojen, esimerkiksi Ylilaudan, vastakohtana.

Yllä käytetyt uudiskäsitteet ovat niin leimaavia, että ne tuskin yleistyvät muualla kuin lautakeskusteluissa. Siellä jokainen toistokerta kuitenkin vahvistaa niiden affektiivista voimaa ja performatoi todellisuutta, jossa feminismi näyttäytyy miesten vastaisena ideologiana, islaminuskoiset valtaavat maan ja petturimiehet antavat tämän tapahtua liittoutumalla edellä mainittujen kanssa. Sara Ahmed (2018, 82) kuvaa tapaa, jolla sanat ja merkit liimautuvat: ne tarttuvat, kun ne kiinnitetään tietyillä affekteilla. Hän kuvaa "tahmaisten sanojen" toistuvuuden ja muunnelmien kiertämisen performatiivisuutta:

Sanat [kuten maahanmuuttajien "tulva"] toimivat siten aiheuttamalla pelkoa tai ahdistusta siitä, että toisten tosiasiallinen tai potentiaalinen läheisyys uhkaa hukuttaa. (...) Tällaiset sanat synnyttävät vaikutuksia: ne luovat vaikutelman toisista, jotka ovat vallanneet kansakunnan tilan ja uhkaavat sen olemassaoloa.⁷⁴

Esimerkkejä voi lukea intersektionaalisesti eli tarkastelemalla sitä, miten manosfäärissä naisviha tai antifeminismi yhdistyvät

⁷³ Saresma 2016b.

⁷⁴ Ahmed 2018, 64.

muihin taantumuksellisiin ideologioihin. Se kytkeytyy erityisesti muukalaisvihaan tai valkoiseen ylivaltaan, islaminvastaisuuteen sekä homo- ja transfobiaan. Kyse ei siis ole ainoastaan sukupuolesta, vaan ”toisten” ryhmään kuuluvat muut paitsi valkoiset heteromiehet eli ”me”. Manosfäärin ”meisyys” syntyy prosessissa, jossa itse rinnastetaan tiettyjen toisten (valkoisten, heteroiden, miesten tai ainakin ei-feministien) kanssa; samalla ”asettaudutaan toisia toisia vastaan”.⁷⁵ Ahmedin mukaan tunteet toimivat ”erottelemalla ruumiit, joita voi rakastaa niistä, joita vihata” sen perusteella, ovatko he vai eivätkö he ole kuin minä. Tämä logiikka käy ilmi seuraavista lainauksista:

Miksi vitussa feministit ja homot rakastavat islamia?

Kysyn vaan ihan uteliaisuuttani?

Onko tää semmoinen klassinen hyödylliset hölmöt tuhoaa maailmaa -skenaario?⁷⁶

Mikä saa Feministit luulemaan voivansa puhua esim. rotuvähemmistöjen tai homojen puolesta?

Suurin osa niistä on valkoisia, ylä-keskiluokkaisia, lellittyjä, orwell-myönteisiä, itseään täynnä olevia harhaisia kommunisteja.

Muslimeiden kanta naisten oikeuksiin jo tiedetään, mutta feministit tietävät paremmin kuin jopa he itse.

Jenkeissäkin rotuvähemmistöjen ongelmat johtuvat nykään [typot alkup.] nimenomaan rodunsisäisestä feminismistä, ja sen tuottamasta single-mother kulttuurista. Noh, valkoiset feministit tietävät paremmin.

Homojen asioista en osaa paljon sanoa, mutta feministit tuntuu tietävän heidänkin ajatukset paremmin kuin he itse.

Sukupuolivähemmistöt sitten ovatkin mielisairasta harhaluuloista porukkaa.

Transuus on jo itsessään mielisairauden tuote, jos nyt oikeasti mietit.

⁷⁵ Ahmed 2018, 70.

⁷⁶ No. 69874476 8/9/2017, 7:31 AM.

Sitten on nämä muka-transut ”muunsukupuoliset”, yleensä geneeriset feministi rekkalesbot, jotka keksivät sukupuoliä päästä, ja vaihtelee niitä enemmän kuin heidän epävakaa mielialansa vaihtelee. Ja sinun tietysti pitäisi tietää, mitä sukupuoliä (tai eläinlajia) ne milläkin hetkellä on.⁷⁷

Ylilaudalla herätetään affektiivisen puhekuulttuurin avulla tunteita ja muodostetaan tunneyhteisöä, ”meitä”, jota ulkopuoliset uhkaavat, mutta joka pysyy yhtenäisenä. Lainaukset myös osoittavat, että rasismi linkittyy vahvasti misogyniaan ja antifeminismiin myös tällä kuvalaudalla, kuten yleensäkin internetkeskusteluissa. Myös Eliisa Vainikka (2019) on osoittanut, että manosfäärin antifeministisen keskustelut ovat levinneet Ylilaudalle. Sosiaalista mediaa ja internetiä ylipäättään käytetään yleisesti edistämään antifeminististä, maahanmuuttovastaista, homofobista ja transfobista puhetaapaa maailmanlaajuisesti, ja tämä ilmiö näkyy myös suomenkielisessä nettikeskustelussa.⁷⁸

Vihaisten miesten poliittiset kytkökset

Miesasia-aktivistien blogit ja Ylilaudan keskustelut ovat keskenään eri tyyliä, vaikka ideologiat niiden taustalla saattavat olla samat. Tarkastelen seuraavaksi manosfäärin affektiivisen retoriikan poliittista kontekstia. Manosfäärin keskusteluilla on selvä yhteys poliittiseen tilanteeseen, jota määrittävät sekä Suomessa että laajemmin polarisoituminen ja populismi. Manosfäärin affektiivinen argumentaatio jo itsessään noudattelee populismin

⁷⁷ No. 69894915 8/9/2017, 6:26 PM.

⁷⁸ Roiha & Haglund 2017, 248, 250.

logiikkaa, joka perustuu vastakkainasettelulle ja jakolinjojen vetämiseen. Yksi tällainen jakolinja on sukupuoli. Erityisesti oikeistopopulismissa, johon manosfäärin keskustelut kytkeytyvät, on vallalla perinteinen ymmärrys sukupuolijärjestyksistä: siitä että naiset ja miehet ovat lähtökohtaisesti erilaisia ja kummallakin sukupuolella on oma roolinsa. Oikeistopopulismiin kiinnittyy konservatiivisia ideologioita, joille on ominaista sukupuolten tasa-arvon vastustaminen, antifeminismi ja misogynia.⁷⁹

Antifeminismi ja naisviha kiinnittyvät manosfäärissä yhä kiinteämmin äärioikeistolaiseen ideologiaan. Tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota siihen, että misogynia ja valkoisen ylivalan kannatus kietoutuvat yhteen. Esimerkiksi antisemitismiä, vihapuhetta ja kiihkoilua vastustavan yhdysvaltalaisen, kansainvälisesti toimivan kansalaisjärjestön ADL:n (*Anti-Defamation League*) raportissa (2018) todetaan, että monia alt-right -piirien valkoisen ylivalan kannattajia ja heidän vähemmän tunnettuja veljiään, esimerkiksi inceleitä, miesten oikeuksien vaatijoita (MRAt) ja ”iskentätaiteilijoita” (*pick up artists, PUAs*) yhdistää naisten halveksunta. Raportin mukaan rasistisia ideologioita kannattavilla ja ajavilla sivustoilla puhutaan naisista samaan tapaan kuin MRA-sivustoilla tai incel-keskusteluissa. ADL:n raportissa (2018) misogyniaa pidetään ääriliikehdinnän vaarallisena ja aliarvioituna muotona. Siksi on tärkeää tutkia sitä, miten valkoisen ylivalan, incel-liikehdinnän ja miesten oikeuksien julistajat ruokkivat toistensa naisvihaa.

Seksin puutteestaan valittanut esseisti Hännikäinen on myös kirjoittanut manosfääristä ja inceleistä. Kirjoituksessaan *Miehiä*

79 Palonen & Saresma 2019, 120–121.

ilman naisia (2018) hän ei suoraan syytä incel-tapauksista seksin puutetta, mutta kirjoittaa jälkimmäisen olevan aidon ongelman. Samassa tekstissä hän viittaa uutiseen, jossa käsiteltiin incel-murhia ja jossa haastateltiin minua ja Matias Nurmista (STT 2018). Hän syyttää ”feministitutkijoista koostuvaa koulutettujen idioottien luokkaa [...] halveksimiensa ryhmien demonisoinnista” ja siitä, että ”osa miehistä vetäytyy manosfääriksi kutsuttuun sosiaalisen median alakulttuuriin”. Ymmärtävään sävyyn hän kirjoittaa: ”satunnaisesti joku epätasapainoinen yksilö tästä vetäytyjien joukosta pimahtaa ja tekee jonkin järjettömän väkivallanteon”.

Esseisti Hännikäinen on tullut tunnetuksi myös äärioikeistoketkennöistään. Hänen päätoimittamansa *Sarastus*-verkkolehti, jossa mainittu kirjoituskin on julkaistu, on ideologiaaltaan äärioikeistolainen lehti, jonka tunnuslause on ”kansallinen ja eurooppalainen, traditionalistinen ja radikaali”.⁸⁰ Hännikäinen ei ole minkään poliittisen puolueen jäsen, mutta hänellä on kiinteät yhteydet uusnatsijärjestöön ja hän on vyöryttänyt verkossa esimerkiksi Nytkis ry:n ja Naisten linjan sivuille hävyttömyyksiä.⁸¹

Suomalaisten MRA-aktivistien ja Hännikäisen välillä on linkki:⁸² perussuomalaisia lähellä olevan ajatuspaja Perustan julkaisema *Epäneutraali sukupuolikirja*,⁸³ johon Hännikäinen on kirjoittanut traditionalistisen tekstin ”Rakkaudesta, sukupuolirooleista ja avioliitosta”. Samassa kirjassa on julkaistu myös Laasasen asenteellinen teksti ”Mikä naistutkimuksessa on vikana”. Kokonaisuudessaan tekstikokoelma edustaa konservatiivista ja

80 Ks. <https://sarastuslehti.com/about/>.

81 Saresma 2016a; Ks. myös Roiha & Haglund 2017, 252.

82 Roiha & Haglund 2017, 252.

83 Grönroos (toim.) 2016.

misogyyinista ”sukupuolipopulismia” puhtaimmillaan, kuten olen toisaalla todennut.⁸⁴ *Epäneutraalin sukupuolikirjan* on toimittanut perussuomalaisten nykyinen puoluesihteeriksi Simo Grönroos. Myös puolueen puheenjohtaja Jussi Halla-aho on omassa blogissaan *Scripta – Kirjoituksia uppoavasta lännestä* julkaissut toistuvasti naisvihamielisiä ja rasistisia mielipiteitään.⁸⁵

Misogynian ja perussuomalaisten kytkös käy ilmi perussuomalaisten nuorten 13.11.2019 antamasta julkilausumasta. Tässä julkilausumassa perussuomalaiset nuoret vuoden 2019 syyskokouksessaan ilmoittivat ”julistautuvansa antifeministiseksi järjestöksi”.⁸⁶ Perussuomalaisten nuorten puheenjohtaja luonnehtii feminismiä ”yhteiskunnalle vahingolliseksi liikkeeksi, joka sortaa toista sukupuolta”. Julkilausumassa todetaan:

... tosiasiallisesti feminismi eli naisaate, ajaa naisten etuoikeutta ja että naisten tasavertaiset oikeudet on jo Suomessa saavutettu samalle tasolle miesten vastaavien kanssa (...) Feministinen ideologia asettaa kaiken keskiöön sukupuolen. Se pyrkii nostamaan naiset ohituskaistoja pitkin kunnallisiin luottamustehtäviin ja tavoittelee samaa myös pörssiyritysten hallituksiin. Kiintiöpaikat asettavat naiset ja miehet eri asemiin ja nuo asemat määrittelee täysin se, kumpaa sukupuolta olet. Feminismi on syrjivää.

Julkilausuma kärjistää ja polarisoi tarkoitushakuisesti. Sen laajit rakentavat feminismistä olkiukon, jota vastaan hyökkäävät. Väite feminismiin syrjivyydestä on tehokas, vaikka se on valheellinen. Perussuomalaiset nuoret asettuvat näin julkisesti tukemaan manosfääriin antifeminismiä. Heidän etnonationalisminsa on ra-

84 Saresma 2018d.

85 Saresma & Tulonen (tulossa).

86 (<https://www.ps-nuoret.fi/uutiset/julkilausuma-perussuomalaiset-nuoret-julistautuu-antifeministiseksi-jarjestoksi/>)

dikaalimpaa kuin emopuolueen maahanmuutto”kriittisyydeksi” naamioitu maahanmuuttovastaisuus, mutta molempia yhdistää affektiivinen suhde maahanmuuttajiin uhkaavina toisina, joihin ruumiillistuu menetyksen uhka – ”menetetty työpaikat, menetetty rajat, menetetty maa” kuten Ahmed⁸⁷ kuvaa.

Kiinnostavaa kyllä, Ylilaudan kommenteissa on paljon kaikuja perusuomalaisten puheenjohtajan Jussi Halla-ahon retoriikasta. Esimerkiksi Sekalainen-langassa julkaistu ”Suomen Kuvalehti räpeltää laudoista” kirvoitti runsaasti Aurora Rämön kirjoittaman jutun arvostelua. Keskustelussa viitataan suoraankin Halla-ahoon. Esimerkiksi seuraava kommentti viittaa Halla-ahon kansanryhmää vastaan kiihottamisesta tuomittuun blogikirjoitukseen Islamista pedofiliuskontona:

Aurora Rämö on hipihiljaa Saudi Arabian ”manosfääristä”. Islam huoraaja. Taitaa olla näitä Sipilän partalapsien suojelijoita? Hei Aurora, 9 vuotiaan lapsen makaaminen on raiskaus, Miha-med on lapsen raiskaaja. Siinä sinulle tabu rikottavaksi.⁸⁸

Samassa langassa yksi kommentoi ”pokaajamies” Valiza-dehin olevan ”jo kuitenkin jättänyt tuon jutun taakseen ja on traditionalisti”.⁸⁹ Myös äärioikeistolainen *Sarastus*- verkkolehti kuvaa olevansa traditionalistinen. Naisvihan ja muukalaisvihan sekoittuminen kuvaa Sara Ahmedin⁹⁰ ajatusta vihan affektiivisestä taloudesta: se tarttuu tietynlaisiin (naisten, maahanmuuttajien) ruumiisiin luoden ”hahmoille tai vihan kohteille määrätty ääri viivat, millä on tärkeä rooli sen rinnastaessa hahmot toisiinsa

87 Ahmed 2018, 58–60.

88 No. 98292224 4/18, 10:21 PM.)

89 No. 98290794 4/18, 9:39 AM.

90 Ahmed 2018, 60–61.

ja rakentaessaan niistä 'yleisen uhan' (mt.)” Hän korostaa, että viha ei ”pysy yhdessäkään subjektissa tai objektissa” vaan se on taloudellista kiertäessään merkitsijästä toiseen.

Jenni Hokka ja Matti Nelimarkka (2019) tarkastelevat Ahmedin affektiivisen talouden teorian innoittamina affektien kierrättämistä verkon nationalistis-populistisessa liikehdinnässä ja eritoten transnationaaleissa verkostoissa. Affektiiviset käytännöt merkitsevät heidän mukaansa rotu-, sukupuoli- ja luokkarajoja tiettyjen tunteiden, erityisesti pelon, inhon ja häpeän kautta.⁹¹ Viha vahvistuu toistamalla ja kierrättämällä.

Kun manosfääriin naisviha ja rasismi kohtaavat, syntyvyhteisö, jossa vallassa olemaan tottuneet valkoiset heteromiehet purkavat harmistustaan siitä, että heidän kyseenalaistamattomina pitämiään etuoikeuksia uhataan.⁹² Viha liimaa ylimaskuliinisuuden ja valkoisen ylivallan yhteen. Verkkoyhteisöistä etuoikeuksiensa loukkaamisesta raivostuneet miehet löytävät muita samankaltaisia. Miehisyyden myrkyllisimmät muodot voimistuvat affektiivisessä yhteisössä, jonka jäsenet radikalisoituvat pahimmillaan murhaajiksi miehisyyttään ja valtaansa osoittaakseen. Maskuliinisuustutkija Michael Kimmel (2013) tarttuu valkoisen maskuliinisuuden intersektionaalisuuteen eli tarkastelee sitä suhteessa sukupuoleen ja ”rotuun”. Valkoiset miehet haluavat hallita naisia ja rodullistettuja koloniaalisessa nostalgiasaan.⁹³ Tällaisesta tilanteesta voi nyky-yhteiskunnassa vain haaveilla, mutta manosfääriin tunneyhteisöt tarjoavat sille tilan.

91 Hokka & Nelimarkka 2019, 3.

92 Kimmel 2013.

93 ks. myös Saresma 2014.

Yksinäiset sudet vai vihayhteisöt

Artikkelin alussa esittelemilleni tapauksille oli yhteistä se, että niissä ”toisia” kohtaan tunnettu viha puhkesi toiminnaksi erityisesti naisiin kohdistuvana väkivaltana, jossa oli mukana myös rodullista ylemmydentunnetta. Tämä liittyy suosiotaan eri puolilla kasvattavaan oikeistopopulismiin, jolle ominaista on pelkojen lietsominen. Mobilisaatiossa hyödynnetty *pelon politiikka* perustuu uhkakuvien lietsontaan. Jokainen on joko ystävä tai vihollinen.⁹⁴ Sara Ahmedin mukaan viha on voimakas tunne, joka kohdistuu aina johonkuhun ja joka on intentionaalista siinä mielessä, että se on aina jotakin vastaan. Vihan kohde ei välttämättä ole olemassa ennen vihan tunnetta, mutta viha on ”aina jonkin tai jonkun vihaamista” – siksi viha muokkaa ja jopa synnyttää kohteensa.⁹⁵

Juuri näin affektit ja erityisesti viha toimivat edellä esittelemissäni keskusteluissa. Viha tekee työtään ”itsen ja toisten sekä yhteisöjen välisissä rajankäynneissä, joissa ’toiset’ tuodaan uhkana minun tai meidän olemassaolomme piiriin”.⁹⁶ Näin juuri tapahtuu manosfäärin keskusteluissa. Niissä luodaan vihalle kohde, ilkeä feministi tai paha maahanmuuttaja – tai intersektionaalisesti molemmat hahmot, jotka uhkaavat olemassaolollaan manosfäärin ”meitä”, valkoisia miehiä. Incel-ilmio, jota alussa käsittelin, on selkeä miesasian ja valkoisen ylivallan risteyskohta. Esimerkit osoittavat, että maskulinistisen ideologian affektiivinen yhteisöl-

94 Wodak 2015, 5.

95 Ahmed 2018, 67–68.

96 Ahmed 2018, 70.

lisyys perustuu ”meihin” kuulumisen ja ”toisten” ulossulkemisen performatiiviseen tuottamiseen. Vaikka maskulinistinen ideologia perustuu individualismille, sitä levitetään verkostomaisesti ja laajentaen yhä suurempia yleisöjä tavoittaviin kehiin.

Äärioikeiston ja MRA-toiminnan linkittyminen, jota edellä kuvasin sosiaalisen median esimerkkien kautta, kiteytyy pahan ’femakon’ vastakuvaksi konstruoidun ”aidon suomalaisen naisen” figuurissa. Tämä kunnan nainen kunnioittaa suomalaista miestä ja arvostaa tämän suojelusta; hän myös tietää oman paikkansa, joka perustuu monokulttuurisen yhteiskunnan perinteisiin sukupuolirooleihin.⁹⁷ Tähän tiivistyy misogynian toimintatapa: ”huonot” naiset eristetään (ja heihin kohdistetaan vihapuhetta), ”hyviä” naisia palkitaan ja ylennetään.⁹⁸ Valkoisen naisen paikka osoitetaan pelon politiikan avulla ja hänen ruumiistaan tulee yhtäältä suojeltava kohde, toisaalta palkkio. Molemmissa tapauksissa naisen ruumis objektivoidaan.⁹⁹

Paradoksaalista kyllä, vahingollisesti käyttäytyvät ”yksinäiset sudet”, kuten mainitsemani EL, AM, ja ABB, löytävät kaltaisiaan internetissä verkostoitumalla. Netin affektiivisista kammioista he löytävät kaikupohjaa ja saavat vahvistusta omille sairaille ideologioilleen, niistä löytyy myös seuraajia ja ihailijoita. Media takertuu helposti yksinäisen suden metaforaan uutisoidessaan kauheista teoista, kuten incel-tappajista ja Norjan massamurhaajasta. Analysoidessaan ABB:n manifestia ja tämän toiminnan uutisointia Peter Hervik ja Susi Meret (2013) kuitenkin korostavat, että tämä ei ollut mikään yksinäinen susi: hän osallistui ah-

97 Roiha & Haglund 2017, 253; Saresma 2016; 2017a; 2018d.

98 Manne 2017.

99 Saresma 2018c.

kerasti internetin maahanmuuttovastaisiin ja islam-vihamielisiin keskusteluihin ja löysi niistä kaikupohjaa ja samastumisen kohteita.¹⁰⁰ Samankaltaisten tai samanmielisten löytäminen luo yhteisyyttä ja kiinnittymistä toisiin ja vähentää eristyneisyyttä. Jo olemassa olevat ajattelutavat tarjoavat sekä valmiiksi muotoiltuja ideologioita että vähemmän systemaattisia uskomusjärjestelmiä, kuten islamisaatioon liittyviä salaliittoteorioita, jotka ruokkivat ABB:n omaa käsitystä edelleen.¹⁰¹

ABB:n tekojen yksinäinen susi -tulkintaa vastustaa se, että hän itse manifestissaan kirjoittaa paljonkin ryhmäidentiteettistä, ”meisyydestä” ja siitä, miten hän kokee kuuluvansa tiettyyn erityiseen joukkoon, joka eroaa halveksittavista tavallisista ihmisistä. Samalla tavoin myös ns. incelit näyttävät olevan ainakin jonkinasteisesti järjestäytynyt manosfäärin ryhmä. ”Yksinäisen suden” narratiivi toistui sekä ER:n että AM:n tekemien misogynisten murhien uutisoinnissa. Heidänkin manifesteissaan korostui tunne yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä sekä halu tehdä itsestään kuolematon, syövyttää nimensä kaikkien tietoisuuteen.¹⁰² ABB kutsui itseään ritariksi, ER herrasmieheksi. Myös Timo Hännikäisen esseistä kalskahtaa käsitys itsestä muita parempana. Henry Laasanen on vaatimattomampi, hän samastuu ”alemmman tason miehiin”. Kaikki he kuitenkin hakeutuivat tekemisiin samanmielisten kanssa luomalla tekstuaalisia tiloja, joiden ympärille samanmieliset voivat kokoontua ja josta hakea inspiraatiota. Internetin kaikukammiot vahvistavat affektiivista latausta ja mobilisoivat toimintaan.

100 Hervik & Meret 2013, 182.

101 Titley 2013; Hervik & Meret 2013, 183.

102 Hervik & Meret 2013, 180–181.

Edellä kuvattuja tapauksia ei siten pidä erehtyä luulemaan ”yksinäisen suden” tai ”mielipuolen” sattumanvaraisiksi teoiksi. Ne ovat syntyneet sosiaalisen median alustoilla, ja niitä pitää tutkia kontekstissaan, internetin värittämässä mediamaisemassa ja affektiivisen ilmaisun sekä vihapuheen kyllästämässä todellisuudessa. Niillä on myös vastaanottava yleisö. Peter Hervik ja Susi Meret kirjoittavat esipuheessaan *Nordic Journal of Migration* -lehden Breivik-teemanumerossa tästä vastaanottavuudesta korostaen, että tämä itsekkin on internetissä viime vuosina kovasti levinneen islam-vihan, poliittisen ja intellektuaalisen eliitin vastaisuuden sekä feminisminvastaisen ilmapiirin osanottaja ja vastaanottaja. On tärkeää kontekstoida tutkittu ilmiö eli osoittaa sen historialliset, kulttuuriset ja yhteiskunnalliset yhteydet. Esimerkiksi manosfääriin äärimäisiin tekoihin yllyttävä keskustelu ja mobilisaation mahdollistava diskursiivinen kenttä ei ole syntynyt itsestään, vaan sillä on historia ja juuret.¹⁰³ Sen kasvamista ruokkivat yleinen naisvihamielinen ilmapiiri ja maahanmuuttovastaisuus.

Lopuksi

Affektiivisten yhteisöjen diskursiiviset käytännöt toimivat samalla tavoin eri manosfääriin osissa: naisista ja muista ”toisista” käytetään halventavaa kieltä, heidät suljetaan pois samankaltaisten ”meidän” (tässä tapauksessa lähinnä valkoisten heteromiesten) yhteisöstä, heistä rakennetaan viholliskuvaa ja heistä maalataan uhkaa. Edellä mainitsemani miehet kokevat valkoisina miehinä

103 Hervik & Meret 2013, 182; Titley 2013.

olevansa oikeutettuja tiettyihin asioihin, kuten seksiin itse valitsemiensa naisten kanssa. Jos tämä oikeus heiltä kielletään, he ilmaisevat turhautumisensa ja kaunansa vihana, joka tahmaa ja tarttuu ja pahimmillaan puhkeaa silmittömäksi väkivallaksi.

Edellä käsittelemäni naisvihan ja rasismin motivoimat incel-murhat ja Norjan joukkomurha ovat yksittäisinä tapauksina kauhistuttavia. On huomattava, että ne eivät syntyneet tyhjiössä. Ne olivat tulosta ”prosesseista, diskursseista, narratiiveista, retorikasta ja positioista, jotka ovat lisääntyneet sekä Euroopassa että USA:ssa viimeisen kymmenen vuoden aikana”.¹⁰⁴ ER:n ja AM:n motiivi oli naisviha, mutta he ammensivat myös rasismista; ABB puolestaan kirjoittaa manifestissaan näkyvästi ”rodusta”. Itse asiassa sukupuoli on hänen argumentaationsa keskiössä, vaikka manifestin analysoijat ovat tuoneet rasismia esille enemmän kuin naisvihaa.¹⁰⁵ Heidän tekojaan ruokkineista ideologioista voi kuka tahansa lukea lisää internetistä. Viha tarttuu.

Naisvihamieliset ja äärioikeistolaiset liikkeet kytkeytyvät ideologisesti yhteen ja saavat voimaa affektiivisista argumenteista, joita kierrätetään internetin kaikukammioissa. Esitin, miten eri lähteissä kehiteltävät ideologiat kiertävät, tarttuvat ja kasvavat. Manosfääri kytkeytyy alt-right -ideologiaan ja oikeistopopulistiseen liikehdintään sekä erilaisten vihasivustojen toimintaan.

Viha ei ole vain ääriyhmiä aikaansaannosta. Sitä esiintyy ja se toimii myös arkisissa nettikeskusteluissa. Sanat ovat tekoja ja ne voivat haavoittaa. Vihapuhe eli yksilöitä tai ryhmiä halveksiva ja näitä vastaan yllyttävä puhe ei koskaan ole vain puhetta. Viha

¹⁰⁴ Hervik & Meret 2013, 184.

¹⁰⁵ Walton 2012.

saa aikaan asioita, eikä sen vaikutuksia voi koskaan ennalta tietää. Liukuma vihan tunteen sanallisesta ilmauksesta viharikokseen voi olla pieni.¹⁰⁶ Tunteiden tuottavuus eli performatiivisuus näyttyy tässä valossa asiana, johon on kiinnitettävä yhä enemmän huomiota.

Manosfääriin performatiivisuus toimii intersektionaalisesti. Performatiivinen intersektionaalisuus¹⁰⁷ on keino tarkastella sitä, miten mieheyden, valkoisuuden ja heteroseksuaalisuuden intersektionaalisista valta-asemista käsin tuotetaan alisteisia ”toisia”, tässä yhteydessä naisia tai feministejä ja rodullistettuja – kierrättämällä ideologisesti tietynlaisia representaatioita manosfääriin affektiivisissa keskusteluissa. Samalla on mahdollista tarkastella, mitä vaikutuksia tällaisella affektiivisella politiikalla on yhteiskunnassamme. Myös politiikan valtarakenteisiin pesiytyneet taantumukselliset ideologiat kierrättävät ja vahvistavat tietynlaisia representaatioita ja tietynlaisia poliitikkoja. Tämä on nähtävissä esimerkiksi naisiin kohdistuvan väkivallan kitkemisen vaikeutena ja maahanmuuttoon kohdistuvan lainsäädännön tiukkenemisena.

Miesasia-aktivistien, kuten myös maahanmuuton vastustajien ja valkoisen ylivallan kannattajien toiminta on kyberaktivismia, joka on muuttanut poliittisen toimijuuden tapaa.¹⁰⁸ Internetin demokratisoiva vaikutus perustuu osallistumismahdollisuuksien laajenemiseen, siihen, että käytännössä kenellä tahansa on pääsy julkiseen keskusteluun. Manosfääri ei kuitenkaan esimerkiksi avaa uudenlaisia maskuliinisuuksia tai tarjoa utopioita. Päinvas-

106 Ahmed 2018, 77.

107 Karkulehto et al. 2012.

108 Bard Wigdor & Magallanes 2018; ks. myös Noppari & Hiltunen 2018.

toin, taantumuksena se katsoo menneeseen ja positioi itsensä vahvasti arvoliberaalin edistykSELLISYYDEN, kuten feminismin ja humanitäärisen maahanmuuton kannattajien vastavoimaksi. Konservatiivisten ideologioiden ja niistä kasvuvoimansa saavan nationalistisen oikeistopopulismien kannatus näkyy tasa-arvon takaiskuna ja esimerkiksi aborttioikeuden rajaamisen sekä rajojen pystyttämisenä. Äärimmilleen vietynä manosfääriin kyberaktivismi voi pyrkiä muuttamaan poliittista järjestelmää: murentamaan deliberatiivista, moniäänistä demokratiaa ja korvaamaan sen autoritatiivisella patriarkaatilla.

Lähteet

- ADL (Anti-Defamation League) 2018. When Women are the Enemy. Intersection of Misogyny and White Supremacy. <https://www.adl.org/resources/reports/when-women-are-the-enemy-the-intersection-of-misogyny-and-white-supremacy>
- Ahmed, Sara 2004. *Cultural politics of emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ahmed, Sara 2018. *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Suom. Elina Halttunen-Riikonen. Tampere: Niin & näin.
- Austin, J. L. 1962. *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Toim. J. O. Urmson & Marina Sbisa. Oxford: Clarendon Press.
- Bard Wigdor, Gabriela & Magallanes, Maria Loreta 2018. Argentine Hetero-Hegemonic Masculinism and its Strategy from Cyberactivism. Abstract from Bard Wigdor, G. & Magallanes, M. L. El Masculinismo Hetero-Hegemónico Argentino y su Estrategia desde el Ciberactivismo. *Masculinities and Social Change* 7 (1), 25–51.

- Blais, Melissa & Francis Dupuis-Déri 2012. Masculinism and the antifeminist countermovement. *Social Movement Studies* 11: 12, 21–39. First published online. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.640532> (luettu 28.1.2020).
- Brown, Tyler 2016. Is there a difference between masculism and masculinism? *Quora* 5 Nov 2016. <https://www.quora.com/Is-there-a-difference-between-masculism-and-masculinism> (luettu 14.6.2018).
- Butler, Judith 1997. *Excitable speech. A politics of the performative*. New York: Routledge.
- Crenshaw, Kimberlé 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43: 6, 1241–1299.
- Ging, Debbie 2019. Alphas, Betas, and Incels: Theorising the Masculinities of the Manosphere. *Men and Masculinities* 22 (4): 638–657.
- Hervik, Peter 2018. *Racism, Racialization and Anti-Racism in the Nordic Countries*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hervik, Peter & Meret, Susi 2013. Erostratus Unbound: Norway's 22/7 converging frames of war. *Nordic Journal of Migration Research* 3 (4), 179–186.
- Hokka, Jenni & Nelimarkka, Matti 2019. Affective economy of national-populist images: Investigating national and transnational online networks through visual big data. *New Media & Society*, online first. <https://doi.org/10.1177/1461444819868686> (luettu 28.1.2020).
- Horsti, Karina & Nikunen, Kaarina 2013. The ethics of hospitality in changing journalism: A response to the rise of the anti-immigrant movement in Finnish media publicity. *European Journal of Cultural Studies* 16: 4, 489–504.
- Hänninen, Timo 2018. Miehiä ilman naisia. <https://sarastuslehti.com/2018/05/20/miehia-ilman-naisia/> (luettu 18.5.2018).
- Karkulehto, Sanna & Saresma, Tuija & Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna 2012. Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen

- intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus – Kvonnoforskning* 25: 4, 17–28.
- Kimmel, Michael S. 2013. *Angry White Men: American masculinity at the end of an era*. New York: Nation Books.
- Knuutila, Alekski & Kosonen, Heidi & Saresma, Tuija & Haara, Paula & Pöyhtäri, Reeta 2019. *Viha vallassa. Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-786-4>
- Kovala, Urpo & Palonen, Emilia & Ruotsalainen, Maria & Saresma, Tuija (toim.) 2018. *Populism on the Loose*. Jyväskylä: Nykykulttuuri. URI: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7401-5>
- Kovala, Urpo & Pöysä, Jyrki 2017. Jätkä ja jytky populistisena retoriikkana ja performanssina. Teoksessa Palonen, Emilia & Saresma, Tuija (toim.) *Jätkä ja jytkyt. Perussuomalaiset ja populismin retoriikka*. Tampere: Vastapaino, 249–272.
- Lamoreux, Mack 2018. Awful Misogynist Website 'Return of Kings' Has Finally Been Shut Down. *Vice* 2.10.2018. https://www.vice.com/en_us/article/d3jq8x/awful-misogynist-website-return-of-kings-has-finally-been-shut-down (luettu 2.2.2020).
- Laasanen, Henry 2010. Mitä on maskulismi? Kirjoituksia miesten tasa-arvosta ja paritumisesta. Puheenvuoro, *Uusi Suomi* 20.3.2010. <http://henrylaasanen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/30804-mita-on-maskulis-mi> (luettu 14.6.2018).
- Laasanen, Henry 2015. <http://henrylaasanen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/201802-poliitikot-pakottavat-suomalaiset-miehet-naisettomuuteen> 6.9. (luettu 6.6.2018).
- Laasanen, Henry 2016. Saresman dystopinen pastoraali, osa 1. *Miesasia* 6.10.2016. <https://www.miesasia.fi/2016/10/saresman-dystopinen-pastoraali-osa-1.html> (luettu 15.6.2018).
- Lu, Yanqin & Jae Kook Lee 2020. Determinants of cross-cutting discussion on Facebook: Political interest, news consumption, and strong-

- tie heterogeneity. *New Media & Society*, online first. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461444819899879> (luettu 28.1.2020).
- Manne, Kate 2017. *Down Girl. The Logic of Misogyny*. Oxford University Press.
- Määttänen, Juuso & Torvinen, Pekka 2018. Mikä on "incel"? Torontossa ihmisten päälle ajanut opiskelija ilmeisesti julistautui liikkeen kannattajaksi, tästä siinä on kyse. *Helsingin Sanomien* NYT-liite 24.5.2018. <https://www.hs.fi/nyt/art-200000565657.html> (luettu 1.6.2018).
- Nagle, Angela 2017. *Kill all normies. Online culture wars from 4chan and Tumbs to Trump and the Alt-Right*. Winchester & Washington: Zero Books.
- Nickerson, Raymond S. 1998. Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology*, first published online. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.2.175> (luettu 28.1.2020).
- Nieminen, Jiri 2018. Populism and the Christian Right in Finland: The Political Rhetoric of the Patmos Foundation for World Missions. Teoksessa Kovala, Urpo & Palonen, Emilia & Ruotsalainen, Maria & Saresma, Tuija (toim.) *Populism on the Loose*. Jyväskylä: Nykykulttuuri, 143–160.
- Noppari Elina & Hiltunen, Ilmari 2018. Populistinen vastamedia eliittejä haastamassa. Teoksessa Niemi, Mari K. & Houni, Topi (toim.) *Media ja populismi. Työkaluja kriittiseen journalismiin*. Tampere: Vastapaino, 236–272.
- Nurminen, Matias 2019. Narrative warfare: The 'careless' reinterpretation of literary canon in online antifeminism. *Narrative Inquiry* 29: 2, 313–332. First published online Nov 2019, <https://doi.org/10.1075/ni.19019.nur>.
- Nurminen, Matias 2020. "The Big Bang of Chaotic Masculine Disruption." A Critical Narrative Analysis of Radical Masculinity Movement's Counter-Narrative Strategies. Teoksessa Lueg, Klarissa &

- Lundholt, Marianne (eds.) *Routledge Handbook of Counter Narratives*. Routledge. (Tulossa)
- O'Neill, Rachel 2018. *Seduction: Men, Masculinity and Mediated Intimacy*. Cambridge: Polity.
- Paasonen, Susanna 2017. Affekti suhteina ja intensiteettinä. *Tieteessä tapahtuu* 2: 42–43.
- Palonen, Emilia & Saresma, Tuija (toim.) 2017. *Jätkät ja jytkyt. Perussuomalaiset ja populistinen retoriikka*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Emilia & Saresma, Tuija 2019. Kansallinen ja ylijäräinen populismi: eliitinvastaisuutta, anti-intellektualismia, EU-kriittisyyttä ja naisvihaa. Teoksessa Ronkainen, Antti & Mykkänen, Juri (toim.) *Vapiseva Eurooppa. Mitä seuraa eurooppalaisen politiikan kaaoksesta?* Tampere: Vastapaino, 111–126.
- Pöyhkäri, Reeta & Haara, Paula & Raittila, Pentti 2013. *Vihapuhe sanavapautta kaventamassa*. Tampere: Tampere University Press.
- Roiha, Taija & Haglund, Mia 2017. Hate Speech, Misogyny and Anti-Feminism in Finland. Teoksessa *Feminism on the Peripheries of Europe*. Brussels: Coppieters Foundation.
- Ruotsalainen, Maria & Saresma, Tuija 2017. Monikulttuurisuuskeskustelu Suvivirestä maahanmuuttajamyttiin. Teoksessa Palonen, Emilia & Saresma, Tuija (toim.) *Jätkät ja jytkyt. Perussuomalaiset ja populistin retoriikka*. Tampere: Vastapaino, 151–180.
- Rämö, Aurora 2019. Musta pilleri (lue: kohta tapahtuu). *Suomen Kuvalehti* 18.4.2019, luettavissa <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/maaliskuussa-2019-nettipalstoille-ilmestyi-vihje-pian-50-ihmista-kuoli-uuden-seelannin-christchurchissa/>
- Saresma, Tuija 2012. Miesten tasa-arvo ja kaunapuhe blogikeskustelussa. Teoksessa Harjunen, Hannele & Saresma, Tuija (toim.) *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja*. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 13–34.
- Saresma, Tuija 2014. Maskulinistiblogi feministidystopiana ja kolonialistisena pastoraalina. Teoksessa Saresma, Tuija & Jäntti, Saara (toim.)

- Maisemassa. Sukupuoli ja kansallisuus suomalaisuuden kuvastoissa.* Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus, 249–284.
- Saresma, Tuija 2016a. Vihan ja kaunan tunneyhteisöt: Timo Hännikäisen Ilman-kokoelman affektiivinen esseistiikka. Teoksessa Helle, Anna & Hollsten, Anna (toim.) *Tunteet ja tuntemukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–246.
- Saresma, Tuija 2016b. Sananvapaus, vihapuhe ja sananvastuu. Teoksessa Enqvist, Kari & Hetemäki, Ilari & Tiilikainen, Teija (toim.) *Kaikki vaudesta*. Helsinki: Gaudeamus, 35–53.
- Saresma, Tuija 2017a. Väkivaltafantasiat ja pelon politiikka. Sukupuolitetun ja sukupuolittavan verkkovihapuheen luentaa. Teoksessa Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija (toim.) *Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–246.
- Saresma, Tuija 2017b. Fictitious Memories of the Nostalgic Past: Racialised Gender Melancholy in the Manosphere. Teoksessa Mikula, Maja (toim.) *Remembering Home in a Time of Mobility. Memory, Nostalgia, and Melancholy*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 151–165.
- Saresma, Tuija 2018a. The Concept of Love in Masculinist Blogs. A Strategic Ideal. Teoksessa Byrne, Deirdre & Yong Wern Mei (eds.) *Fluid Gender, Fluid Love*. Leiden: Brill, 109–126. DOI: 10.1163/9789004380233_008
- Saresma, Tuija 2018b. Circulating the Origin Myth of Western Civilization – The Racial Imagery of ‘Me of the North’ as an Imaginary Heritage in White Supremacist Blogs. Teoksessa Morse, Donald E. & Réti, Zsófia O. & Takács, Miklós (eds.) *(Web)Sites of Memory. Cultural Heritage in the Digital Age*. Debrecen: University of Debrecen, 68–81.
- Saresma, Tuija 2018c. Politics of fear and racialized rape: Intersectional reading of the Kempele rape case. Teoksessa Hervik, Peter (ed.) *Racialization, Racism, and Anti-Racism in the Nordic Countries*. New York: Palgrave Macmillan, 63–91.

- Saresma, Tuija 2018d. Gender Populism – Three Cases of Finns Party Actors’ Traditionalist Anti-Feminism. Teoksessa Kovala, Urpo & Palonen, Emilia & Ruotsalainen, Maria & Saresma, Tuija (eds.) *Populism as Movement and Rhetoric*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus, 177–200.
- Saresma, Tuija (tulossa) Manosfäärin maskulismi: nettikeskustelujen performatiivisuutta analysoimassa. Teoksessa Aho, Timo & Nieminen, Jiri & Salo, Arttu (toim.) *Maskuliinisuuksien metodologiaa*.
- Suomen Uutiset 2018. Halla-aho: Puhe väestönvaihdosta ei ole foliohattuilua tai liioittelua. *Suomen Uutiset* 17.4.2018. <https://www.suomenuutiset.fi/halla-aho-puhe-vaestonvaihdoksesta-foliohattuilua-liioittelua/> (luettu 2.2.2020).
- STT (2018) ”Haikaillaan ideaalimaailmaan, jossa mies oli perheen pää ja nainen kuuliainen”. Julkaistu esim. *Etelä-Suomen Sanomissa* 26.4.2018, <https://www.ess.fi/uutiset/kotimaa/art2453980> (luettu 27.1.2019).
- Sunstein, Cas 2001. Republic.com. Princeton: Princeton University Press.
- Suominen, Jaakko 2013. Johdanto – sosiaalisen median aika. Teoksessa Suominen, Jaakko & Östman, Sari & Saarikoski, Petri & Turtiainen, Riikka (toim.) *Sosiaalisen median lyhyt historia*. Helsinki: Gaudeamus, 9–27.
- Teivainen, Teivo 2012. Siniristi-jihadismi? Maskulinistinen nationalismi koulujen itsenäisyysjuhliissa. Postattu blogiin 6.12.2012. <https://teivo.net/2012/12/06/siniristi-jihadismi/> (luettu 12.6.2018).
- Tervonen, Kaisu 2017. Pimeän naurun piilopaikka. Nettifoorumi Yli- laudalla piilee niin viha, vertaistuki kuin propaganda. Voima 14.10.2017. <http://voima.fi/artikkeli/2017/pimean-naurun-piilopaikka/> (luettu 19.6.2018). Titley, Gavan 2013. They called a war, and someone came: The communicative politics of Breivik’s ideoscape. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Studies* 20: 1, 216–224.

- Vainikka, Eliisa 2019. Naisvihan tunneyhteisö. Anonymisti esitettyä verkkovihaa Ylilaudan ihmissuhdekeskusteluissa. *Media & viestintä* 4, 1–25.
- Vihma, Antto & Hartikainen, Jarno & Ikäheimo, Hannu-Pekka & Seuri, Olli 2018. *Totuuden jälkeen – Miten media selviää algoritmien ja passapuheen aikana*. Helsinki: Teos.
- Vuori, Jaana 2004. Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 93–117.
- Walton, J. S. 2012. Anti-feminism and misogyny in Breivik's "Manifesto". *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Studies* 20: 1, 4–11.

Artikkeli on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamia tutkimushankkeita Rajojen yli, hankenumero SA308521, ja Populismin valtavirtaistuminen, hankenumero SA257130, sekä Jyväskylän yliopiston profiointialuetta Crises Redefined, hankenumero SA311877.

MENTOROINNIN AFFEKTIIVISUUS AFFEKTIIVISIA KUVIOITA ULKOMAALAISTAUS- TAISILLE KORKEASTI KOULUTETUILLE NAISILLE SUUNNATUSSA TYÖURAMENTOROINNISSA

Tämä artikkeli käsittelee korkeasti koulutetuille ulkomaalais-
taustaisille naisille suunnattuun työuramentorointiin liittyvää
affektiivisuutta.¹ Maahanmuuttajataustaisten naisten työllisyys-
aste on Suomessa huomattavasti alhaisempi kuin suomalaistaus-
taisten naisten.² Työllistyminen nähdään usein kotoutumisen
tärkeimpänä osa-alueena niin muuttajien itsensä kuin vastaan-
ottavan yhteiskunnan silmin. Yksilön näkökulmasta palkkatyö
takaa itsenäisen elämän, jossa voi tehdä mieleisiään valintoja,
eikä ole riippuvainen esimerkiksi puolison tuloista. Mentoroin-
ti on yksi keino, jolla ulkomaalaistaustaisten naisten työllisyyttä

1 Tutkimus on osa Suomen Akatemian yhteydessä toimivan Strategisen tutki-
muksen neuvoston rahoittamaa hanketta Yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti
kestävä tulevaisuuden työelämä (WeAll), hankenumero 292883. Kirjoittaja kiit-
tää vertaisarviot tehneitä tutkijoita sekä kirjan toimittajaa käsikirjoitusta koske-
vista kommentista.

2 Nieminen et al. 2015.

on pyritty parantamaan.³ Tässä tutkimuskontekstissa työmentorointi on määritelty menetelmäksi, jonka avulla pyritään vahvistamaan ammatillista osaamista ja edistämään psykososiaalista hyvinvointia. Tutkimuskohteena olevan mentorointiohjelman taustalla olevan mentorointioppaan mukaan mentoroinnissa siirretään hiljaista tietoa avoimella keskustelulla ja aktiivisella vuorovaikutuksella henkilöltä toiselle. Samalla tuetaan henkilökohtaista kasvua, identiteettiä ja itsetuntemusta. Ohjeistuksessa tuodaan esiin, että mentori ja aktori (mentoroitava) ovat samanarvoisia ammattilaisia.⁴

Artikkelissani tarkastelen mentorointia affektiivisena käytäntönä, jossa tunteet ja affektit ovat jatkuvasti läsnä ja vaikuttavat siihen, miten asiat mentorointiprosessissa etenevät. Margaret Wetherellin teoretisointiin nojaten hahmotan tutkimusaineistosta affektiivisiä kuvioita, jotka koostuvat kehollisista reaktioista ja tuntemuksista yhdessä muiden muassa vuorovaikutukseen liittyvien käytäntöjen, narratiivien, henkilöhistorian sekä erilaisten (eletyn todellisuuden) tulkintojen kanssa.⁵ Mentorointi on aktorin ja mentorin yhteistyötä, joka onnistuessaan voi olla merkittävä apu aktorille. Myös mentorit ovat usein kokeneet saaneensa yhteistyöstä paljon. Toisaalta mentorointi saattaa aktivoida negatiivisia tuntemuksia, esimerkiksi ulkopuolelle jäämisen tunteen tai lisätä turhautumista. Aiemmassa tutkimuksessa olemme to-

3 Esim. Petrovic 2015; Steel & Lämsä & Jyrkinen 2019.

4 Ahlfors et al. (N.d.), 7–8; viitaten Kram 1983. Aktori on termi, jota nykyisin useimmiten käytetään mentoroitavasta eli henkilöstä, joka perinteisen mentorintiajattelun mukaan on se mentoriparin osapuoli, jolle tietoa siirretään, tai jonka uraa edistetään. Terminä aktori korostaa mentoroitavan omaa aktiivista roolia mentorointiprosessissa.

5 Wetherell 2014, 14.

denneet, että haasteita mentorointiin toivat esimerkiksi suomen kielen käytön korostaminen sekä vuorovaikutukseen liittyvät asiat, kuten mentorin roolin korostuminen prosessissa.⁶

Tunteiden ja affektiivisuuden tarkastelu ”monikulttuurisessa”⁷ mentorointiprosessissa on tärkeää siksi, että kotoutuminen ja työllistyminen eivät ole yksisuuntaisia tai yksinkertaisia asioita. Uuteen kotimaahan kotiutuminen ja siellä työllistyminen ovat kiinni myös uuden kotimaan työmarkkinoista, vastaanottavuudesta ja resilienssistä väestön diversiteetin kasvaessa.⁸ Ulkomaalaistaustaisten kotiutumiseen ja työllistymiseen liittyy erilaisia ennakkokäsityksiä ja ajatuksia hierarkioista.⁹ Ennakkoluulot saattavat näkyä esimerkiksi rekrytointisyrjintänä henkilön nimen perusteella.¹⁰ Erityisesti naisten työllisyyden esteenä on pidetty suhteellisen varhaista lasten saamista, hoivavastuiden kasautumista naisille sekä kielen oppimisen haasteita kotivanhemmalle.¹¹ Korkeasti koulutettujen ulkomaalaistaustaisten asema nähdään usein ongelmattomana ja suhteellisen etuoikeutettuna, mutta samaan aikaan on paljon esimerkkejä siitä, että myös korkeasti koulutetut kokevat affektiivisesti kotoutumisessa haasteita sosiaalisessa elämässä sekä työurallaan¹²

6 Steel & Lämsä & Jyrkinen 2019.

7 Monikulttuurisuus on terminä hankala siksi, että se korostaa kulttuurien erillisyyttä, rajoja ja eroavaisuuksia, vaikka kulttuurit ovat aina hybridejä ja erilaiset kulttuuriset ilmiöt virtaavat valtion rajoista tai tutkijoiden hahmottamista kulttuurirajoista huolimatta. Ks. Bhabha 1994; Siivonen 2008.

8 Esim. Forsander 2002.

9 Hierarkioista maahanmuuttajuuteen liittyen ks. Koskela 2013.

10 Esim. Akhlaq 2019.

11 Nieminen et al. 2015; Tiilikainen & Martikainen 2007.

12 Povrzanović Frykman & Öhlander 2018. Artikkelissa myös kotoutuminen-termini liittyvää kriittistä keskustelua, joka on relevanttia tämän artikkelin kannalta.

Etnografisen kenttätöön tuottaman ”tiheän kuvauksen” kautta on mahdollisuus päästä käsiksi mentoroinnin käytäntöihin syvällisemmin kuin esimerkiksi kyselytutkimuksissa.¹³ Osallistuvan havainnoinnin sekä haastattelujen yhdistämisellä tavoiteltiin mentoroinnin tarkastelemista sekä mentorointitapaamisten käytännöissä että osallistujien omien näkemysten esille pääsyä. Affektien tutkimus mentoroinnin kontekstissa on ylipäätään ollut vähäistä, vaikka tunteet, tuntemukset ja affektiivisuus vaikuttavat keskeisesti mentorointiin.¹⁴

Affektiivinen käytäntö teoreettisena viitekehyksenä

Teoreettinen ymmärrykseni affekteista ja tunteista perustuu kulttuurintutkimuksen ja feministisen tutkimuksen pohdintoihin. Feministiseen teoriaan pohjautuva affektitutkimus on pyrkinyt rikkomaan vanhempaa kaksinapaista ajattelua, jossa erotetaan selvärajaisina ja jopa toisilleen vastakkaisina esimerkiksi keho ja mieli, tunne ja järki tai nais- ja miessukupuoli.¹⁵ Useat tutkijat, esimerkiksi Sara Ahmed, ovat käyttäneet *emotion* ja *affect* termejä toistensa synonyymeinä korostaakseen sitä, että molemmat termit pakenevat kaiken kattavaa selkeää määritelmää.¹⁶ Emotion tai tunteiden tarkan määrittelyn ja nimeämisen sijaan kulttuurintutkijan näkökulmasta kiinnostavinta on, mitä tunteet ja

13 Geertz 1973.

14 Hu et al. 2016.

15 Jokinen et al. 2015.

16 Koivunen 2010; ks. myös Jokinen et al. 2015.

affektit saavat aikaan ja miten niitä eletään arkielämässä.¹⁷ Tutkimuksellisesti on kyse kielellisen käänteen ja pelkän diskursiivisuuden riittämättömyydestä arkielämän kokemusten tavoittamisessa.¹⁸ Myös Margaret Wetherell korostaa, että affektit eivät ole selvärajaisia tunnekategorioita, kuten suru, viha tai pelko. Ne eivät myöskään ole pre-kognitiivisia kehollisia reaktioita. Affektit ovat kehollista merkitystenantoa (embodied meaning-making). Wetherell hahmottaa affektit arkielämän tekstuurin ja affektiivisen toiminnan kautta.

Sovellan Wetherellin peruskäsitettä *affektiivinen käytäntö*, sillä näen sen hedelmällisenä tämän tutkimuskohteen, mentoroinnin, kannalta. Mentorointi on käytäntö, jossa monenlaiset ymmärrykset ja tuntemukset kohtaavat prosessissa ja tilanteissa, joille saatetaan asettaa paljonkin toiveita. Tutkimuksen kohteena on affektiivisuutta käsittelevä tai kuvaileva puhe eli affektiiviset puhunnat. Käsitteenä affektiivinen käytäntö ohjaa tarkastelun siihen, miten tunteet tulevat näkyviin sosiaalisessa kanssakäymisessä ja miten ne vaikuttavat.¹⁹ Affektiivisten käytäntöjen tutkimus kiinnittää huomion siihen, mitä toimijat tekevät.²⁰ Affektiiviset käytännöt ovat dynaamisia, ne koostuvat monenlaisista elementeistä ja ne saattavat kehittyä moneen suuntaan. Wetherellin mukaan on olennaista ottaa huomioon tämä liikkuvuus ja monimuotoisuus, johon taas viitataan Wetherellin termillä *affektiiviset kuviot*.²¹ Tämä näkökulma sopii hyvin mentoroinnin tutkimuk-

17 Ahmed 2004; Frykman 2012, 35.

18 Jokinen et al. 2015; Koivunen 2010.

19 Ks. myös Ahmed 2004; Frykman 2012.

20 Wetherell 2014, 4.

21 Wetherell 2014, 13.

seen, sillä työuramentorointi on prosessi, johon lähtökohtaisesti kuuluu muutos, oppiminen ja työllisyystilanteen paraneminen, on sitten kyse työttömän työllistymisestä tai palkkatyössä olevan uralla etenemisestä. Näin ollen työuramentoroinnin prosessissa on mukana paljon dynaamisia ja monimuotoisia affektiivisia kuvioita.²² Affektiivisten kokemusten analysointi on tärkeää, sillä työnhaussa on kyse itsetunnosta ja jaksamisesta: vaikka mentoointiprosessin tiedolliset sisällöt olisivat kunnossa, saattaa emotionaalisen tuen puute hidastaa ja vaikeuttaa työnhakuprosessia ja vähentää työnhakijan hyvinvointia. Toisaalta aktorille sopiva emotionaalinen tai affektiivinen tuki voi auttaa jaksamaan tilanteessa, jossa on mahdollisesti käytävä läpi toistuvia pettymyksiä.²³

Aikaisemman tutkimuksen mukaan työttömyyteen liittyvä nöyryytystä ja häpeää, vihaa ja masennusta sekä stressiä ja epävarmuutta.²⁴ Palkkatyön merkitys Suomessa on ollut suuri, ja työhön ja työttömyyteen liittyvät arvostukset muuttuvat hitaasti.²⁵ ”Tuottavan” palkkatyön kulttuurisesti rakentunut merkitys on siis ohjannut affektiivisiä kokemuksia laajalti vuorovaikutuksen eri tasoilla. Toisaalta työttömyyteen saattaa liittyä myös positiivisia tuntemuksia, esimerkiksi jos edeltävä työ on ollut liian kuormittavaa tai tuntunut eettisesti kestävämmältä.²⁶ Jos toimeentulo on riittävä, vailla palkkatyötä elämisestä voi löytää positiivisia puolia, esimerkiksi korostamalla ekologisia arvoja tai perheen

22 Ahlfors et al. (N.d.); Colley 2003.

23 Työnhakuun liittyvistä pettymyksistä ja stressistä etnologisesta näkökulmasta ks. esim. Steel & Rinne 2019.

24 Esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998, 23–37; Leana & Feldman 1992; Newman 1988.

25 Taira 2006.

26 Esim. Ezy 2001.

ja ihmissuhteiden merkitystä.²⁷ Tähän tutkimukseen osallistujat ovat asettaneet tärkeäksi tavoitteekseen työllistyä Suomessa, vaikka osa heistä on kokenut tulleeensa suljetuksi ulkopuolelle. Myös käytännön asiat, kuten edistyneen tason kielikurssien puute, ovat vaikeuttaneet työllistymistä.

Wetherell painottaa, että affektiivisten käytäntöjen tutkimuksessa oleellista on kuvioiden (pattern) hahmottaminen. Nämä kuviot saattavat olla aktiivista toimintaa, jossa voidaan myös etsiä tietä seuraavaan, joskus taas kuviot voivat olla ulkopuolelta säädettyjä.²⁸ Tämäkin näkökulma sopii mentoroinnin tarkasteluun, sillä mentorointi itsessään on toimintaa, johon liittyy paljon kulttuurisia käsityksiä ja merkityksenantoa. Mentorointiin liittyvät valtasuhteet ovat herättäneet kiinnostusta tutkijoissa, mutta mentoroinnista puhuttaessa korostuu helposti menetelmän välineellisyys, jos mentorointi esitetään yksinkertaisena vaikutussuhteena, esimerkiksi hiljaisen tiedon siirtämisenä mentorilta mentoroitavalle.²⁹ Dynaamisia ja monitahoisia affektiivisiä kuviota tarkastelemalla voidaan päästä käsiksi siihen, miten ja miksi mentorointi toimii (tai ei toimi), koska vuorovaikutus ja oppiminen eivät ole mekaanisia ”siirtämisen” prosesseja.³⁰

Keskeistä affektiivisissä käytännöissä on kehollisuuden ja merkityksenantojen yhdistyminen sosiaalisissa ja materiaalisissa konteksteissa. Wetherellin mukaan diskursiivisuus (jolla hän tarkoittaa erilaisia puhuntoja ja merkityksenantamisen tapoja) on se

27 Andersson 2003; Taira 2006.

28 Wetherell 2014, 16.

29 Kupias & Salo 2014.

30 Esim. Law 2013, 37–41.

elementti, jonka avulla affekteja ilmaistaan.³¹ Epistemologisesti artikkeli sijoittuu konstruktivistiseen ja hermeneuttiseen traditioon: diskursiivisuus pohjaa ajatukseen siitä, että puhuntojen kautta luodaan todellisuutta ja tätä kokonaisuutta tutkitaan erilaisia merkityksenantoja analysoimalla ja tulkitsemalla.³² Tarkastelen ensin aineiston affektiivisia puhuntoja, joiden merkitykset ovat kulttuurisesti jaettuja. Sitten tarkennan käsittelyn koskemaan affektiivisuutta mentoriparien vuorovaikutuksessa.

Tutkimuskohde, aineisto ja metodologia

Olen tutkinut etnografisin menetelmin erästä naisille suunnattua mentorointiohjelmaa, jonka on järjestänyt pääkaupunkiseudulla toimiva kansalaisjärjestö. Seurasin kahta ryhmää, jotka osallistuivat työuramentorointiin vuosina 2016–2017. Ohjelma koostui mentorointiryhmän yhteisistä tapaamisista sekä mentoriparien yhteydenpidosta. Yhteisissä tapaamisissa oli aina joku teema, kuten yrittäjyys mahdollisuutena tai sosiaalisen median hyödyntäminen työhaussa, sekä vierailevia puhujia. Yhteisissä tapaamisissa tehdyn osallistuvan havainnoinnin lisäksi aineisto koostuu 21 haastattelusta. Haastateltavista 10 on mentoreita, 10 aktoreita ja yksi mentoroinnin järjestäneen organisaation työntekijä. Suurin osa aktoreista oli tullut mukaan mentorointiohjelmaan siten, että TE-toimistossa oli todettu, ettei työnhakijalle ollut riittäviä palveluita tarjolla ja järjestöstä apua saattaisi löytyä. Mentoroin-

31 Wetherell 2014, 19–20.

32 Pietikäinen & Mäntynen 2009.

nin päätyttyä useimmat aktorit olivat työllistyneet, harjoittelussa, työkokeilussa tai koulutuksessa.³³ Mentoroinnin nimenomaisia vaikutuksia työllistymiseen tai työllistyvyyden paranemiseen on kuitenkin mahdotonta erottaa muusta järjestön tekemästä työstä, joka edisti aktoreiden työllistymistä.

Tutkittu mentorointiohjelma pohjautuu Väestöliiton Suomeen juurruttamaan WOMENTO-mentorointimalliin, jossa mentorointi määritellään samanarvoisten ammattilaisten väliseksi ammatilliseen osaamiseen ja sen kehittämiseen linkittyväksi toiminnaksi. Opaskirjan mukaan aktori on omalle alalleen työllistymään pyrkivä maahanmuuttajanainen ja mentori samalla ammattialalla työskentelevä tai vastaavan koulutuksen saanut suomalainen nainen.³⁴ Tutkitussa ohjelmassa mentoreina toimi myös korkeasti koulutettuja ulkomaalaistaustaisia naisia, jotka ovat asuneet Suomessa pitkään, puhuvat suomea sujuvasti ja ovat koulutustaan vastaavassa työssä. Mentori ei läheskään aina ollut samalla alalla kuin aktori, mikä johtui ennen kaikkea siitä, ettei järjestäneellä organisaatiolla ollut resursseja etsiä mentoreita juuri samalta alalta kuin aktorit. Useampi aktori oli mentoroinnin alkaessa tilanteessa, jossa heillä ei ollut selkeää näkemystä omasta alastaan tai tavoitteestaan.

Tunteet ja affektiivisuus olivat jo kenttätöiden suunnitteluvaiheessa yksi kiinnostukseni kohde, mutta soveltavassa tutkimushankkeessa tarkastelun keskiössä oli työelämän tasa-arvo risteävien erojen näkökulmasta. Kenttätöitä suunnitellessa suhtautumiseni mentorointiin oli hyvin positiivinen, koska ajattelin

33 Lähteenä järjestön tekemä raportti mentoroinnin rahoittajalle. Anonymisoitu.

34 Ahlfors et al (N.d.).

sen lisäävän aktorien osallisuutta ja verkostoja.³⁵ Tutkimushankkeessa tehty sidosryhmäyhteistyö asetti tutkimukselle myös omat tavoitteensa: tutkimuksen sidosryhmillä oli tarvetta ulkopuoliselle näkemykselle siitä, miten mentorointia voisi kehittää. Jo haastatteluja tehdessä huomasin, että tunteet tulivat esiin joskus hyvinkin merkittäväällä tavalla. Koska affektiivisuus ei ollut mukana ennakkoon suunnitelluissa haastattelukysymyksissä, tunteisiin liittyvän puheen määrä vaihtelee suuresti haastattelusta toiseen. Haastateltaville esitetyt kysymykset olivat avoimia ja haastateltava sai itse päättää, puhuuko esimerkiksi perheestään.

Tässä artikkelissa päälähte ovat haastattelut, ja etnografiset muistiinpanot ovat täydentävä ja tulkintoja tukeva lähde taustalla. Tarkempi havainnointimuistiinpanojen analyysi edellyttää erityistä refleksiivistä otetta, joka jää tulevien tekstien tehtäväksi. Etnografisessa tutkimusprosessissa on joiltakin osin mahdotonta erottaa aineiston muodostamisen ja analyysin vaiheita toisistaan.³⁶ Niin on tämänkin tutkimuksen kohdalla. Tunteiden ja affektiivisen ulottuvuuden merkitys alkoi hahmottua jo kentällä, joten se ohjasi tapaa, jolla luin aineistoa analyysivaiheessa. Kävin haastatteluaineistot tarkkaan läpi etsien ja tulkiten niistä affektiivisuutta, siis muutakin tuntemuksiin liittyvää kuin haastateltavien itsensä nimeämiä tunteita. Esimerkiksi nauru ja naurahdukset ovat vuorovaikutusta, joka tavalla tai toisella implikoi, että puheenaiheeseen liittyy jotakin affektiivista. Tutkijan tekemät tulkinnat voidaan nähdä erityisen tärkeässä asemassa affektien tutkimuksessa, koska affektiivisuuden eri ulottuvuuksia voi olla

35 Verkostojen merkityksestä työllistymisessä ks. esim. Ahmad 2005.

36 Esim. O'Dell & Willim 2011.

vaikeaa nimetä. Jokinen, Venäläinen ja Vähämäki ovat käyttäneet jopa termiä *keksiminen*, jota on tässä yhteydessä tulkittava löytämisenä, sillä tutkimus pohjaa aineistoon.³⁷

Analyysivaiheessa hahmotin haastattelupuheesta kaksi aihealuetta, joilla affektiivisuus oli esillä voimakkaimmin. Näistä yksi kumpuaa uuteen maahan kotiutumisesta ja liittyy työllistämistä edistäviin palveluihin, kuten mentorointiin. Toinen kiinnittyy tiiviimmin yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen mentoroinnissa. Tutkimustehtävä tässä artikkelissa on hahmottaa näitä affektiivisia kokemuksia sekä pohtia sitä, miten näiden kuvioiden näkyväksi tuleminen ja analysointi voi kertoa kotoutumisesta, työllistymisestä ja ”kulttuurienvälisestä”³⁸ työuramentoroinnista.

Työttömyyden ja kotoutumisen affektiivisuus mentorointiohjelman kontekstissa

Mentorointiin osallistuneet aktorit olivat tavalla tai toisella hankalassa asemassa työmarkkinoilla. Usein ulkomaalaistaustaisten työllistymisen esteenä pidetään puutteellista kielitaitoa, mutta tämä ei ollut ongelma kaikkien haastateltujen aktoreiden kohdalla. Useampi aktori oli ollut töissä Suomessa useita vuosia ennen vuonna 2008 alkanutta talouden laskukautta, joka johti myös työttömyyden kasvuun usean vuoden kuluessa. Osa aktoreiden haastatteluista tehtiin suomeksi ja he puhuvat suomea sujuvasti. Jos suomen opinnot olivat vasta alussa, näkyi haastattelupuheen

³⁷ Jokinen et al. 2015, 25.

³⁸ Ks. esim. Osula & Irvin 2009.

affektiivisissä puhunnoissa enemmän voimattomuutta siinä mielessä, että haastateltavan oli vaikea hahmottaa, mitä olisi tehtävä ja mihin suuntaan mentävä. Vähiten affektiivisuuteen liittyvää kuvailevaa puhetta oli haastatteluissa, joissa riittävän sujuvaa yhteistä kieltä ei ollut (viitataan tässä myös haastattelijan eli artikkelin kirjoittajan kielitaitoon). Tämä on käytännön esimerkki siitä, kuinka affektiivisuus ja diskursiivisuus tutkimuksessa ovat riippuvaisia toisistaan.³⁹

Kun pyysin aktoria 1 kuvailemaan mentorin tehtäviä, hän sanoi mentorin olevan hengenpelastaja. Hänen mukaansa mentorin tehtävä on opastaa aktoria hänen kyvykkyyksiensä (haastateltava käytti termiä *capabilities*) mukaisesti. Aktorilla on päävastuu omista tekemisistään, mutta mentori ottaa myös vastuuta ”tästä henkilöstä, joka yrittää uida valtameressä ja olla hukkumatta”. Haastateltavan mielestä mentorin tulee auttaa aktoria niin, että suurimman kamppailun ja hukkumisen riskin aika jää mahdollisimman lyhyeksi. Hän totesi, että henkilö joka on yrittänyt pitkään työllistyä, eikä ole onnistunut, voi olla erittäin turhautunut.

Haastateltava palasi valtameressä uimisen metaforaan haastattelun lopussa.

T (Tutkija): No seuraava kysymys on, että missä näet itsesi viiden vuoden kuluttua tai mikä olis sun unelma-ammatti viiden vuoden kuluttua?

Aktori 1: Nyt olen enemmän, mikä se on, now I am hopeful, toivoo

T: Toiveikas?

A1: toiveikas, nyt olen enemmän toiveikas kuin ennen, koska nyt mulla on jotain eeh haaveita tai...

T: Mmm. Joo. Unelma.

39 Wetherell 2014, 19–20.

A1: ...unelma. Mmm. Joo. Now I can see at least something for me. It is not only like I am in an ocean and I don't know where to go and how to swim. At least now I know something to which direction should I focus or whatever, yeah.

Haastattelukatkelma on esimerkki joustavasta suomen ja englannin käytöstä, jota osassa haastatteluista tapahtui. Uimisen metafora on voimakas siksi, että sen kautta haastateltava kuvaa työllistymiseen liittyvää kamppailua elämän ja kuoleman kysymyksenä. Affektiivisen kuvauksen kontrastit ovat suuret, kun työttömyyden ja toivottomuuden ulapalla saa apua mentorilta, joka ottaa hengenpelastajan roolin tosissaan. Wetherellin mukaan affektiiviset kuviot tyypillisesti paljastavat laajoja ei-tiedostettuja assosiaatioiden ”takamaita” (hinterland), tapoja sekä merkityksiä. Yksilö yhdistää monenlaista kehollista tietoa, aiempia kokemuksia sekä kielellisiä muodostelmia affektiivisiksi kuvioiksi.⁴⁰ Haastateltavan uintivertauksen voi yhdistää Välimerta ylittävien turvapaikanhakijoiden epätoivoon⁴¹. Hän on kuitenkin tullut Suomeen puolison työn vuoksi. Miehen liikkuvan työn takia lasten hoiva ja kasvatusta on sitonut haastateltavan kotiin, eikä hän ole pystynyt vahvistamaan verkostojaan uudessa kotimaassa. Tilastojen valossa hoivavastuiden kasautuminen perheen äidille on tyypillinen syy, joka hidastaa ulkomaalaistaustaisten naisten pääsyä työelämään.⁴² Päämäärätön valtameren aallokossa uiminen ja hengen menettämisen uhka on voimakas affektiivinen vertaus työttömyyden kokemukselle. Affektiivisena puhuntana se ilmentää kotoutumisen haasteellisuutta kotiäideille sekä palkka-

40 Wetherell 2014, 22.

41 Esim. UNHCR 2016.

42 Nieminen et al. 2015.

työn, kiinnostavan tekemisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen suurta merkitystä haastateltavalle. Onneksi affektiivisten kuvioiden prosessinomaisuus ja suuntautuminen jotakin kohti saa tässä kuvauksessa positiivisen käänteen: mentorin apu kannattelee aktoria eteenpäin ja aktori löytää kiintopisteitä, joita kohti jatkaa.

Aktori 1 korosti haastattelussaan, että muualta muuttaneiden on tehtävä paljon työtä oppiakseen ja sopeutuakseen uuteen kotimaahan. Hänen käsityksensä suomalaisesta yhteiskunnasta on hyvin positiivinen. Hänelle Suomi on tasa-arvoinen maa, jonka symbolina hän on musliminaisena voinut luopua huivin käytöstä. Aktori 2 puolestaan näki Suomen eri tavoin: hän puhui haastattelussa voimakkaista syrjinnän ja ulos sulkemisen kokemuksista, vaikka hän puhuu suomea sujuvasti. Haastateltavalla on kotimaastaan Virosta korkeakoulututkinto ja pitkä työkokemus henkilöstöhallinnosta. Suomessa hän on opiskellut taideteollisuusalan AMK-tutkinnon, mutta joutui toteamaan, että uuden alan verkostot olivat niin tiiviit ja ulossulkevat, että työllistymismahdollisuuksia oli erittäin vaikea löytää.

Haastateltava reflektoi, että toistuvat pettymykset ja turhautuminen näkyivät hänessä ulospäin kiukkuisuutena:

T: Mulla alkaa nyt kysymykset olla, olla tässä loppu, mut ehkä mä kuitenkin nyt vielä, vielä kysyisin sen, että mikä saa sut jaksamaan nyt vielä työnhakua?

Aktori 2: ((huoahtaa)) Jaksamaan? Jaksamaan saa nyt tällä hetkellä juuri se koulutus, ja just se, että ehkä nyt sen nojalla onnistuu. Ja myös sen kiukkuinen, kiukkuisuus minun, mä tunnen, että minusta on tullut, nyt minusta on tullut se kiukkuinen akka, ketä pelätään. Kiukkuinen akka juuri siksi, että jos TE-toimisto sanoo vai sitten joku muu, et no hei, et nyt siivoojan paikkoi olis auki, kyllä siivoojan työ

on juuri sellainen, et heti huomataan, kun siivoaja on tänään poissa. Heti sen huomaa. Mutta kun mä olen siivoojaksi halunnut mennä, sit mä päätän itse, et mä lähden siivoojaksi. Kukaan ei tule mulle sanomaan, että minä kahden ammattikorkeakoulutuksen takana olen paras siivoamaan. Et se on se juuri se kiukkuisuus. ”Sä et mulle tule sanomaan!” Et jos tarpeeks moni, moni sanoo näin, et sit se kyllä jo, se teroittaa hampaita ((nauraa)).

T: Niin. Kyllä.

A2: Mun hampaita siis ((naurahtaa)).

Tulkintani mukaan kiukkuun liittyvät affektiiviset kuviot ovat tässä erittäin merkittäviä, koska haastateltava ottaa kiukun uudelleen puheeksi, kun haastattelu on jo aivan lopussa. Aikaisemmin haastattelussa haastateltava oli kuvannut turhautumistaan ja muita negatiivisia tuntemuksiaan myös retorisella kysymyksellä, pitäisikö hänen ostaa köyttä, kun töitä ei löydy. Tulkitseen, että tällä hän viittasi itsemurhan tekemiseen. Puheen voi kuitata ylidramatisointina tai mustana huumorina, mutta itsemurhan riski työttömillä on suurempi kuin palkkatyössä olevilla henkilöillä, maailmanlaajuisesti.⁴³

Haastattelukatkelmassa haastateltava kertoo sisuuntuvansa muun muassa TE-toimiston tarjouksista ottaa vastaan matalan koulutustason ja pienipalkkaisen alan työtä. Sama ajatus oli haastateltavan mukaan näkyvissä myös tämän tutkimuksen kohteena olleessa mentorointiohjelmassa, sillä kaikki yhteisissä tapaamisissa tarjotut harjoittelu- ja työpaikat olivat matalan koulutuksen aloille. Haastateltava sanoi, että löytää esimerkiksi kahvilatyötä kyllä TE-toimiston kautta, siihen ei tarvita työuramentorointia. Kun kysyin mentorointiohjelman ohjeistuksesta ja mahdollis-

43 Nordt et al. 2015.

ta kehitysehdotuksista, haastateltava kuvasi kokemustaan, jonka tulkitsen affektiiviseksi puhunnaksi, jossa mentorointiohjelman alun korkeista odotuksista laskeuduttiin turhautumisen silmukoihin:

Aktori 2: No alun perin juuri se ohjeistus oli just sellainen, että täällä tervetuloa korkeakoulutetut, sitä korostettiin ja niin ja näin, ja sitten kaikilla oli oikeesti odotukset katossa.

T: Just. Joo.

A2: No niin, mä saan kysymyksille vastaukset, miten mä löytäisin työn, kaikki sellaista juttua,

T: Mmm.

A2: ja sitten ilta illan jälkeen sä menet, ai jaa, no ei. Tähän ihan turhaan raksi ruutuun.

Tässä haastateltava kuvaa affektiivisen puhunnan avulla kontrastia, joka syntyi mentorointiohjelman alun innostuneesta tunnelmasta sekä sen hiipumisesta toiminnan aikana. ”Raksi ruutuun” kuvaa kokemusta siitä, että mentoroinnin vaikutuksilla tai tuloksilla ei tuntunutkaan olevan merkitystä. Haastateltava ajatteli, että lopulta mentorointi oli näennäistä toimintaa, jota sekä järjestäjät että osallistujat suorittivat vain pinnallisesti. Tämän näkemyksen vastapainoksi on todettava, että esimerkiksi aktori 1 oli todella tyytyväinen toimintaan ja kertoi myös ystävästään, jonka työllistymiseen mentorointi oli merkittävästi vaikuttanut. Ystävä toimii IT-alalla, mutta ei jatkuvasta hakemusten lähettämisestä huolimatta saanut töitä. Kun suomalaistaustainen mentorori ryhtyi hänen suosittelemakseen ja auttoi verkostoitumisessa, löytyi työpaikka hyvin pian ja samalla aktori jätti mentorointiprosessin kesken.

Yksi haastateltavista⁴⁴ kertoi, että häntä ärsytti paljon se, että mentorointitapaamisten yhteisissä keskusteluissa yhden tai muutaman osallistujan negatiiviset kokemukset saivat paljon aikaa. Tämä haastateltava ajatteli, että jokaisella aktorilla todennäköisesti oli omat suuret vaikeutensa työllistymisessä ja että vaikeuksissa vellominen ei auta ketään. Aktorin mielestä järjestäjien olisi pitänyt puuttua tilanteeseen ja ohjata puhe nopeammin työllistymistä edistäviin asioihin. Kiinnitin itsekkin huomiota tähän omissa kenttätömuistiinpanoissani. Jälkeenpäin pohdin, kuinka paljon oma läsnäoloni vaikutti siihen, että pettymyksen purkaminen sai keskusteluissa niin paljon painoarvoa. Ehkä ilman tutkijan läsnäoloa keskustelu olisi paremmin pysynyt kiinni työllistymisen tavoitteissa. Ehkä järjestäjille oli vaikeampaa lähteä ohjailemaan keskustelua, kun tutkija oli paikalla ja kirjoitti muistiinpanoja: tai ehkä keskustelun ohjaaminen olisi saattanut näyttää ja tuntua vaientamiselta joka tapauksessa.

Haastatelluista aktoreista useampi toivoi, että ryhmätapaamisissa olisi ollut enemmän aikaa aktoreiden kuulemiselle sekä keskustelulle. Heidän mielestään tapaamisissa oli liikaa valmisteltua ohjelmaa, ja osallistujien omat näkemykset jäivät sivuosaan. Mentorointiohjelman järjestäjien ajatus oli, että yhteiset tapaamiset poistaisivat mentorilta paineita tutustua kaikkiin mahdollisiin aihealueisiin. Esimerkiksi sosiaalisen median käyttö työnhaussa ja yrittäjyys olivat teemoja, joiden voi ajatella olevan kaikille osallistujille kiinnostavia ja hyödyllisiä. Tarjoamalla yh-

44 Tutkimuseettisistä syistä en tässä kohtaa viittaa haastatteluun, josta tieto on peräisin. Vaikka olen anonymisoinut haastateltavia koskevia tietoja, mentorointiohjelmaan osallistuneet saattavat tunnistaa itsensä ja muut osallistujat tekstistä.

teisissä tapaamisissa yleisesti kiinnostavaa tietoa voisi samalla sitouttaa mentoreita toimintaan.

Haastattelulitteraateista on nähtävissä, että haastateltavat naurahtelivat tavallista enemmän esittäessään kritiikkiä mento-
rintitapaamisten järjestelyjä kohtaan. Omasta kokemuksestani käsin tulkitseen naurahtelun epämukavuuden tunteen purkautu-
misena, sillä kritiikin esittäminen on itsellenikin vaikeaa, koska kunnioitan suuresti järjestön ja koordinaattorin tekemää työtä. Voidaan kysyä, liittyykö ryhmätapaamisten pakkaaminen täyteen asiaa järjestäjien käsityksiin tehokkuudesta. Rungas asiapitoinen ohjelma tapaamisissa on linjassa tehokkuuden vaatimuksen kanssa.⁴⁵ Aiemmin on kiinnitetty huomiota siihen, että WO-
MENTO-mallin mentoroinnissa olisi aktoreiden osaamista voitu hyödyntää ja tuoda enemmän esiin mahdollistamalla aktoreiden toimimisen asiantuntijaroleissa mentorointitapaamisissa.⁴⁶ Täs-
sä voi nähdä tärkeän itsetutkiskelun paikan kaikille ”kulttuurien-
välistä” mentorointia koordinoiville sekä mentoreille: tukeeko mentorointi aina aktorin työuran edistämistä, vai kulkeeko taustalla myös ajatus jonkinlaisen hierarkian säilymisestä, jossa mentorit ja järjestäjät ovat askeleen edellä aktoreita?

Affektiiviset kuviot mentoriparin vuorovaikutuksessa

Haastatelluilla aktoreilla oli hyvin vaihtelevia kokemuksia mento-
riparin toiminnasta. Työttömyyttä valtamereessä uimiseen verran-

45 Tehokkuusajattelusta ja asiakeskeisyydestä esim. Niemi-Kajja 2014.

46 Kinnunen, S. 2013.

nut aktori 1 sanoi olevansa iloinen siitä, että osallistui mentorointiin. Hänen tavoitteensa mentoroinnille ei ollut työllistyminen, vaan sen selvittäminen, miten hän saa korkeakoulututkintonsa täydennettyä Suomessa, pitkän tähtäimen tavoitteena opettajana työskentely. Aktori 1 esitti toiveen, että jatkossa aktori-mentoriparit valittaisiin niin, että he olisivat samalta alalta, jotta aktorin verkostot kasvaisivat. Vaikka aktorin odotukset eivät täysin täytyneet, olivat tuntemuksissa päällimmäisenä ilo ja kiitollisuus. Mentori todella paneutui auttamaan aktoria ja käytti paljon omaa aikaansa siihen, että hän selvitti erilaisia koulutusmahdollisuuksia. Mentorin panostama aika ja vaiva sai aktorin tuntemaan itsensä arvostetuksi. Tätä korosti se, että hän oli tietoinen siitä, että kaikki aktorit eivät olleet yhtä onnekkaita. Affektiivisuus liikkui myös ”palvelujen” ja ihmisten keskinäisen vuorovaikutuksen välimaastossa. Aktorit tulkitsivat järjestön tarjoamia palveluita ja mentoreita kontekstissa, jossa oli tavallista kuulla esimerkiksi tarina naisesta, joka oli muuttanut Keski-Euroopasta Suomeen ja huomannut, että työllistyminen on erittäin vaikeaa kotimaassa kertyneestä työkokemuksesta huolimatta. TE-toimistossa virkailija oli todennut, että henkilön työkokemus ja koulutus eivät riitä työllistymiseen ja että mitään ei ole tarjolla. Järjestössä hänelle sovittiin tapaamisaika viikon päähän, tapaamisessa luvattiin, että parin kuukauden kuluessa työnhakijalle on saatu järjestettyä jotakin. Lopulta työnhakija työllistyi muutamassa kuukaudessa.

Negatiivisin affektiivisuus tuli esiin aktori 3:n haastattelussa. Aktorin näkökulmasta hyvin alkanut mentorointi päättyi suureen pettymykseen, kun mentorilla ei enää ollutkaan aikaa aktorin kanssa kommunikointiin. Aktori reflektoi, että pettymys ei johta-

nut suoranaiseen masennukseen, mutta se teki hänet surulliseksi. Aktorille tuli tunne, että tilanne hänen työllistymiseensä liittyen otti takapakkia, eikä edistynyt, kuten oli tavoitteena. Aktori 3 koki myös, että mentori oli liian tyly häntä kohtaan, kun aktori kertoi mentorille tietystä meneillään olleesta työnhausta. Mentori sanoi ainoastaan, että aktori ei tule saamaan paikkaa, koska hänen kielitaitonsa ei ole riittävän hyvä. Haastattelussa aktori pohdiskeli asiaa suhteellisen pitkään (haastattelun keston nähden) ja sanoi, että olisi toivonut jonkinlaista kannustusta siitä huolimatta, että oli todennäköistä, ettei hänen kielitaitonsa vielä riittäisi.

Kun kysyin mentorin tehtävistä, haastateltava vertasi mentorin roolia äidin rooliin. Vanhempien tulee tukea ja kannustaa lapsiaan, mutta mentori ei voi tehdä asioita aktorin puolesta tai päättää mentoroinnin tavoitteita:

Aktori 3: [--] koska mentori ei voi tehdä puolesta kaikki, esimerkiksi cv tai lähete cv sinne ja tonne. Ei ole äiti. Mä tarkoitan, että on äiti, mutta että äiti sanoo, joo, mene, mene eteenpäin.

T: Niin. Ei äitikään voi mennä haastatteluun ((naurahtaa)).

A₃: Joo, joo, esimerkiksi. Joo. Tai esimerkiksi, jos aktorit eivät tiedä, mihin he haluavat mennä tai mitä he haluavat. Mentori ei voi ajatella meidän puolesta, on tosi tärkeää [mieltä]: ”Okei, mitä minä haluan?” Sitten sinä voit, tai me voidaan, puhua mentorin kanssa.

Mentoroinnin vertailu vanhemmuuteen tai äitiyteen pohjautuneeseen ainakin osittain mentoroinnin kulttuurisiin merkityksiin. Nimitys mentori juontaa antiikin Kreikan tarustoon ja Homeroksen Odysseukseen, missä Mentor oli vanhempi mies, joka toimi nuoren Telemachuksen suojelijana, ohjaajana ja kannustajana tämän isän ollessa poissa.⁴⁷ Esimerkiksi maantieteilijät Anindita

47 Juusela et al. 2000.

Datta ja Ragnhild Lund ovat kirjoittaneet autoetnografisesti siitä, miten mentoroinnista saadut kokemukset ovat heille muistuttaneet omia äityden kokemuksia. Huolenpitoon (ja hoivaan) liittyviä tuntemuksia he ovat kuvanneet innostaviksi. Luottamus, hyvä tahto ja kaikkien (työ)yhteisön jäsenten hyvinvoinnista huolehtiminen ovat avainasioita ”innostavien tilojen” syntymisessä.⁴⁸

Aktori 3 sanoi, että mentori puhui hänelle liian suoraan, eikä tarjonnut tukea – eli innostava tila mentoroinnissa jäi syntymättä. Kielitaidon puutteiden korostaminen ei kannatellut ja kannustanut aktoria, vaan sai hänen mielialansa laskemaan. Kannustuksen puutteen lisäksi mentorointisuhteessa oli ongelmia kommunikaatiossa. Mentorilla ei ollut aikaa keskustella aktorin CV:stä kasvotusten, joten hän kirjoitti tulostettuun ansioluetteloon kommentteja käsin. Aktori ei kuitenkaan saanut selvää mentorin käsialasta ja joutui pyytämään apua mentorointiohjelman koordinaattorilta.

Koordinaattorin positiivinen vaikutus aktoreiden elämässä ylipäätään nousee esiin useammassa haastattelussa. Esimerkiksi aktori 1 kertoi pitävänsä koordinaattoria esikuvanaan. Aktori 3:lle koordinaattorin toiminta oli erityisen merkittävää, sillä aktori sanoi haastattelussa, että käytännössä koordinaattorista tuli hänen mentorinsa, kun hän päätti lopettaa yhteydenpidon mentoriinsa kaikkien negatiivisten vaikutusten takia. Haastattelussa aktori 3 kääntää negatiivisen kokemuksen positiiviseksi sanomalla, että negatiivisesta mentorointikokemuksesta selviäminen sai hänet huomaamaan, että hän on rohkea ja voi tehdä kaiken itse. Tätä ”vaikeuksien kautta voittoon” -tyyppistä kertomusta voi tulkita

48 Datta & Lund 2018.

vastauksena individualistisen ja yksin pärjäämisen vaatimusten taustaa vasten.⁴⁹ Aktori tulkitsee olevansa ”oman elämänsä seppä” ja pärjäävänsä ilman apua, mutta unohtaa mentorointiohjelman koordinaattorin ja järjestön panoksen, josta puhui toisaalla haastattelussa.

Aktorille 4 mentorointiohjelman yleinen ilmapiiri ja kommunikaatio oman mentorin kanssa olivat positiivinen kokemus. Hänelle vertaistuki ja mentorin antama esimerkki sekä tuki olivat tärkeitä positiivisia signaaleja.

T: Joo. No mitä positiivista olet saanut? Sä oot tässä nyt jo kertonutkin niitä asioita, mutta vielä, mitä positiivista oot saanut tästä mentorointiohjelmaan osallistumisesta?

Aktori 4: Positiivista, olen nähnyt, että miten paljon ihmisiä on samassa tilanteessa kuin minä, en vain yksin ja ei tarvi depressoida, että aina on joku polku, mihin voi mennä. Ja tämä ryhmä, mitä [järjestön nimi] oikeesti minulle se henkilökohtaisesti antoi voimia.

T: Mmmm.

A4: Ja tulee semmoinen ajatus, että minä menen kuntosaliin, minä kävelen paljon enemmän, minä en istu kotona ja sen takia, että sain ystäviä, meillä on myös semmoinen aika keskustella kaikista myös muista asioista, omasta maasta esimerkiksi, ja vielä positiivista minä sain suomalaisia ystäviä paljon. Nimenomaan meillä on hyvät ohjaajat, tosi hyvä, ei oo, ei oo mitään, en huomannut mitään rasis, rasmia tai mitä voin sanoa sanan.

T: Joo, rasismi. Joo.

A4: En, en, rasmia en huomannut mitään ja oikeasti ihmettelin, koska elämässä olen kokenut paljon ja [kaupunki Itä-Suomessa], kun asuin, ja [kaupunki Itä-Suomessa] huomasin tosi paljon. Tässä [järjestön nimi]-ryhmässä en huomannut mitään.

Vaikka mentori ei aktorin mukaan pystynytkään näkemään aktorin toimialaa sisältä käsin, mikä olisi ollut ideaali, koki aktori

49 Esim. Kinnunen, T. 2013; Kortteinen 1992.

saaneensa paljon mentorin valmentavasta otteesta. Vertaistuki ja yhteisten tapaamisten ilmapiiri sai aktorin aktivoitumaan useammalla elämän osa-alueella, esimerkiksi fyysinen aktiivisuus lisääntyi hänen oman kokemuksensa mukaan.

Haastattelukatkelmassa aktori kertoo yllättyneensä, ettei huomannut mentorointiohjelmaan liittyen minkäänlaista rasistista syrjintää. Aktori kertoi haastattelussa myös aiemmista kokemuksistaan, itsensä kohtaamasta syrjinnästä sekä lapsensa rankasta koulukiusaamisesta, joka pohjautui ”maahanmuuttajia” kohtaan tunnettuun epäluuloisuuteen ja vihaan. Tätä taustaa vasten järjestön ja mentorointiohjelmassa toimineiden tuki oli merkittävää, vaikka työllistyminen mentorointiohjelman kautta ei onnistunutkaan. Haastateltava kertoi ymmärtävänsä, että venäläinen aksentti puheessa voi estää työllistymisen palveluammattissa tai että ”ovi suljetaan” muualta muuttaneiden edestä kerta toisensa jälkeen. Silti syrjään jättäminen saa aikaan tarpeettomuuden tunteen. Siinä missä aktori 2 puhui vertauskuvauksellisesti itsemurhan suunnittelusta, kysyi aktori 4 retorisesti, pitäisikö ryhtyä rikolliseksi, kun palkkatyötä ei kovasta yrittämisestä huolimatta löydy. Affektiivisella tasolla haastateltava voimaannutti itseään mielikuvalla siperialaisesta taustastaan, jossa yhdistyy äärimmäisissä olosuhteissa pärjänneiden karkotettujen geeni- ja kulttuuriperimä. Tämä on monikerroksinen ja kiinnostava ylijäräinen affektiivinen kuvio.

Miltei kaikki haastatellut aktorit ja mentorit mainitsivat osallistumisen positiivisena seurauksena sen, että he tutustuivat uusiin ihmisiin ja osa kertoi myös ystäväystyneensä jonkun osallistujan kanssa. Aktori-mentoriparin ystävyys herätti kuitenkin

mentoreissa myös ristiriitaisempia ajatuksia. Yksittäiset mentorit kertoivat siitä, että he kokivat joutuneensa vetämään rajaa ystävyiden ja mentoroinnin välille. Esimerkiksi kutsu vierailulle aktorin kotiin tai aktorin toive siitä, että mentorilta saa apua myös mentorointiohjelman päätyttyä, tuntuivat ylittävän rajan, jonka osa mentoreista halusi pitää voimassa. He näkivät mentoroinnin työelämään liittyvänä vuorovaikutuksena, eivät ystävyysuhteena. Tässä oli kyse ajankäytöstä, mutta myös huolenpidon ja empatian asteesta. Eräs mentori kertoi, että aktoreiden vaikeaan tilanteeseen ei voinut lähteä liikaa eläytyen mukaan, koska tämä olisi syönyt omia voimavaroja. Tällöin voimia ei jäisi yhtä paljon ratkaisujen ja työllistymistä edistävien tekojen suunnitteluun sekä toteuttamiseen.

Positiivinen kierre työelämään: affektiivisuus työuramentoroinnissa

Mentorointiin liitetyt kulttuuriset merkitykset näkyvät aineiston affektiivisissa kuvioissa esimerkiksi äitiyden ja mentorin tehtävien rinnastamisena sekä vahvana auttaja-autettava-asetelmana. Yksikään haastateltu mentoriparin jäsen ei kuvannut vertaismentoroinnin⁵⁰ kaltaista kahden asiantuntijan välistä vuorovaikutusta, vaan kotoutumisen aspekti (esimerkiksi haasteet suomen kielen oppimisessa) ja aktoreiden vaikea työmarkkina-asema jäykistivät mentorin asiantuntijan ja opettajan asemaan, kun taas

50 Ks. Kupias & Salo 2014.

aktorin tehtävänä oli yksinomaan ottaa opiksi. Samanlainen dynamiikka on nähtävissä esimerkiksi Salla Tuorin tutkimuksessa, joka käsittelee järjestöjen tuottamia ”maahanmuuttajanaisille” tarjottuja palveluja.⁵¹ Myös haastattelujen affektiivisuus kuvasti tätä asetelmaa, jossa aktorit olivat altavastaaajina ja joutuivat kamppailemaan käytännön asioiden parissa työttömän stigmatisoidussa positiossa.⁵² Mentorien vapaaehtoisuuteen perustuvassa toiminnassa olisi syytä pitää mielessä, että pelkkä mentorin hyvä tarkoitus ei aina johda aktorin tavoitteiden mukaiseen lopputulokseen. Mentoreilta tulee edellyttää kulttuurista ja tilanteeseen liittyvää sensitiivisyyttä, jotta välttyään mentoroinnin negatiivisilta vaikutuksilta.⁵³

Kysymys mentoroinnin ja ystävyysuhteen affektiivisuuden eroista ja yhtäläisyyksistä on kiinnostava ja tutkimisen arvoinen asia jatkossa. Haastattelujen pohjalta toisin käytännön kehitysehdotuksena esiin sen, että mentoroinnin ja ystävyden affektiiviset kuviot olisi hyvä ottaa esiin mentorointia koskevassa ohjeistuksessa. Aktoreilla ja mentoreilla voi olla erilaisia käsityksiä siitä, miten esimerkiksi kutsu vierailulle kotiin on tulkittavissa. Mentorin on voitava pitää kiinni rajoista omassa vapaaehtoisuuteen perustuvassa työskentelyssään, mutta samalla olisi hyvä tunnistaa aktorin tarve myös uusien ystävien saamiseen ja ohjata aktoria verkostoitumaan muidenkin kuin mentorin kanssa. Ai-

51 Tuori 2009.

52 Työttömyyden stigmasta ks. esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998; Newman 1988; ks. myös Steel & Rinne 2019.

53 Mentoroinnin negatiivisista vaikutuksista esim. Scandura 1998.

kaisemmassa tutkimuksessa ystävyyssuhteiden on todettu olevan merkittävä osa uuteen kotimaahan juurtumista.⁵⁴

Käytännön tuloksena voi todeta myös, että negatiivisten tunteiden purkamiselle ja affektiivisuuden tutkiskelulle tarvitaan työuramentoroinnissa aikaa ja tilaa, mutta se kannattaa erottaa sellaisista ryhmäkeskustelutilanteista, joissa fokus on aktoreiden aseman parantamisessa. Nykyisin mentorointi ymmärretään usein enemmän aktorin tukemisena kuin hierarkisena tiedon siirtämisenä, ja ”coaching” asenne on osa mentorointia.⁵⁵ Tämä tuo tunteet ja affektit tietoisemmin osaksi mentorointiprosessia. Mentorin vapaaehtoinen työpanos tai osaaminenkaan eivät välttämättä riitä, jos aktori tarvitsisi ammattimaisen työnohjaajan, coachin tai työpsykologin ohjausta. Työttömyyteen liittyvän stressin⁵⁶ käsittely ja työllistymiseen liittyvät toimet olisi mentoroinnissa hyvä erottaa toisistaan.

Mentorointi mahdollistaa aktorin ja mentorin kohtaamisen tavalla, joka voi edistää aktorin positiivista käsitystä itsestä työnhakijana. Tätä kautta työuramentorointi onnistuessaan edistää ja mahdollistaa aktorin työllistymistä tai uralla etenemistä. Onnistunut mentorointi edellyttää kuitenkin sekä aktorin että mentorin sitoutumista prosessiin. Mentoroinnissa aktivoituvat affektiiviset kuviot voivat yhdistää tai erottaa aktoria ja mentoria. Affektiivisuuden merkitys myös asiakeskeisessä työuramentoroinnissa on syytä tunnistaa ja pyrkiä hyödyntämään affektiivisten kuvioiden ulottuvuuksia, jotka edistävät aktorin työllistymistä.

54 Povrzanović Frykman & Mozetič 2019.

55 Kupias & Salo 2014.

56 Leeman et al. 2018.

Lähteet

TUTKIMUSAINEISTO

Mentorointiohjelman koordinaattorin haastattelu sekä 20 mentorointiohjelman osallistuneen haastattelut (10 aktoria, 10 mentoria). Haastattelut ovat toistaiseksi tutkimushankkeen hallussa ja ne tullaan tallentamaan Yhteiskunnallisen tietoarkiston kokoelmiin.

Etnografiset kenttätöyömuistiinpanot mentorointiohjelman tapaamisista. Mentorointiohjelman liittyviä diaesityksiä ja muita osallistujille jaettuja materiaaleja (esim. erilaisia esitteitä) sekä järjestön tuottama raportti mentoroinnin rahoittajalle. Aineisto kirjoittajan hallussa.

KIRJALLISUUS

Ahmad, Akhlaq 2005. *Getting a Job in Finland: The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market*. Research Reports No. 247, Department of Sociology. Helsinki: University of Helsinki.

Ahmad, Akhlaq 2019. When the Name Matters: An Experimental Investigation of Ethnic Discrimination in the Finnish Labour Market. *Sociological Inquiry* 2019 epub ahead-of-print.

Ahmed, Sara 2004. *The Cultural Politics of Emotions*. London: Routledge.

Ahlfors, Gunta & Saarela, Inka & Vahanen, Sari & Wetzer-Karlsson, Marina (N. d.). *Työuramentoroinnilla tuloksiin*. Helsinki: Väestöliitto.

Andersson, Maria 2003. *Arbetslöshet och arbetsfrihet: Moral, makt och motstånd*. Etnolore 28: Skrifter från etnologiska avdelningen. Uppsala: Uppsala universitet.

Bhabha, Homi K. (1994/2003): *The Location of Culture*. London: Routledge.

Clasen, Jochen & Gould, Arthur & Vincent, Jill 1997. *Long-term unemployment and the threat of social exclusion: A cross-national analysis*

- of the position of long-term unemployed people in Germany, Sweden and Britain.* Bristol: Policy Press.
- Colley, Helen 2003. *Mentoring for Social Inclusion: a critical approach to nurturing mentor relationships.* London: RoutledgeFalmer.
- Datta, Anindita & Lund, Ragnhild 2018. Mothering, mentoring and journeys towards inspiring spaces. *Emotion, Space, and Society*, Vol. 26(2018), 64–71.
- Ezzy, Douglas 2001. *Narrating unemployment.* Burlington, VT: Ashgate.
- Forsander, Annika 2002. *Luottamuksen ehdot: maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla.* Helsinki: Väestöliitto.
- Frykman, Jonas 2012. *Berörd: Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys.* Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Geertz, Clifford 1973. *The Interpretation of Cultures.* New York: Basic Books.
- Hu, Changya & Wang, Sheng & Wang, Yu-Hsuan & Chen, Cheng & Jiang, Ding-Yu 2016. Understanding attraction in formal mentoring relationships from an affective perspective. *Journal of Vocational Behavior* 94 (June 2016), 104–113.
- Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi 2015. Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa Jokinen, Eeva & Venäläinen, Juhana (toim.) *Prekarisaatio ja affekti.* Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 7–30.
- Juusela, Tuulikki & Lillia, Tuula & Rinne, Jari 2000. *Mentoroinnin monet kasvot.* Helsinki: Yrityskirjat.
- Kinnunen, Sari 2013. *Womento: Koulutettujen Suomeen muuttaneiden naisten kokemuksia työuramentoroinnista.* Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Kinnunen, Taina 2013. *Vahvat yksin, heikot silyityksin: otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista.* Helsinki: Kirjapaja.
- Koivunen, Anu 2010. An affective turn? Reimagining the subject of feminist theory. Teoksessa Liljeström, Marianne & Paasonen, Susanna

- (toim.) *Working with Affect in Feminist Readings: Disturbing Differences*. Lontoo: Routledge, 8–28.
- Kortteinen, Matti 1992. *Kunnian kenttä: suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu 1998. *Työtön: Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Tammi.
- Koskela, Kaisu 2013. Boundaries of Belonging: Highly Skilled Migrants and the Migrant Hierarchy in Finland. *Journal of Finnish Studies* Vol. 17, No. 1& 2 (Dec 2013), 19–41.
- Kram, Kathy 1983. Phases of the Mentor Relationship. *The Academy of Management Journal* 26:4, 608–625.
- Kupias, Päivi & Salo, Matti 2014. *Mentorointi 4.o*. Helsinki: Talentum Media.
- Law, Ho 2013. *The Psychology of Coaching, Mentoring and Learning*. Malden, MA: John Wiley & Sons Inc.
- Leana, Carrie R. & Feldman, Daniel C. 1992. *Coping with job loss: how individuals, organisations, and communities respond to layoffs*. New York: Lexington Books.
- Leeman, Lars & Isola, Anna-Maria & Kukkonen, Minna & Puromäki, Henna & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna 2018. *Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi: kyselytutkimuksen tuloksia*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Moser, Johannes 1998. *On the Cultural Meaning of Work in Postindustrial Societies*. *Ethnologia Europaea* 28:1, 55–66.
- Newman, Katherine S. 1988. *Falling from grace: the experience of downward mobility in the American middle class*. New York: Free Press.
- Niemi-Kaija, Kristiina 2014. *Kokemuksellisuus työelämässä organisaatioestetiikan viitekehyksessä: työntekijöiden subjektiiviset konstruktiot tehokkuudesta*. *Jyväskylä Studies in Business and Economics* 153. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Nieminen, Tarja & Sutela, Hanna & Hannula, Ulla 2015. *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nordt, Carlos & Warnke, Ingeborg & Seifritz, Erich & Kawohl, Wolfram. 2015. Modelling suicide and unemployment: a longitudinal analysis covering 63 countries, 2000-11. *The Lancet Psychiatry*, Volume 2, No. 3, 239-245. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(14\)00118-7](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(14)00118-7)
- O'Dell, Thomas & Robert Willim 2011. Composing Ethnography. *Ethnologia Europaea* 41:1, 27-40.
- Osula, Bramwell & Irvin, Steve M. 2009. Cultural Awareness in Intercultural Mentoring: A Model for Enhancing Mentoring Relationships. *International Journal of Leadership Studies*, Vol. 5 Issue 1, 37-50.
- Petrovic, Milica 2015. *Mentoring practices in Europe and North America: Strategies for improving immigrants' employment outcomes*. Brussels: King Baudouin Foundation.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Povrzanović Frykman, Maja 2012. Struggle for Recognition: Bosnian Refugees' Employment Experiences in Sweden. *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 31, No. 1, 54-79.
- Povrzanović Frykman, Maja & Mozetič, Katarina 2019. The importance of friends: social life challenges for foreign physicians in Southern Sweden', *Community, Work & Family*. <https://doi.org/10.1080/13668803.2019.1599323>
- Povrzanović Frykman, Maja & Öhlander, Magnus 2018. Högutbildade migranter i Sverige: en introduktion. Teoksessa Povrzanović Frykman, Maja & Öhlander, Magnus (toim.) *Högutbildade migranter i Sverige*. Malmö: Arkiv förlag, 9-30.
- Scandura, Terri A. 1998. Dysfunctional mentoring relationships and outcomes. *Journal of Management*, 24, 3: 449-467.

- Siivonen, Katriina 2008. *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina: varsinais-suomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Kansatieteellinen arkisto 51. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Steel, Tytti & Lämsä, Anna-Maija & Jyrkinen, Marjut 2019. Paradoxes of Mentoring: An Ethnographic Study of a Mentoring Programme for Highly-educated Women with Migrant Backgrounds. *Culture Unbound* 11:2, 275–297.
- Steel, Tytti & Rinne, Jenni 2019. Affective Patterns Related to Unemployment: Experiences of Jobseekers Aged 50+ in South-Eastern Finland. *Ethnologia Fennica* 46, 61–83.
- Taira, Teemu 2006. *Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1097. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tiilikainen, Marja & Martikainen, Tuomas 2007. Yhteenveto ja keskustelu. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) *Maa-hanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 400–408.
- Tuori, Salla 2009. *The Politics of Multicultural Encounters: Feminist Post-colonial Perspectives*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- UNHCR, The UN Refugee Agency 2016. A year on from Alan Kurdi's death, Mediterranean drowning rates soaring. Briefing note 2.9.2016. <https://www.unhcr.org/news/briefing/2016/9/57c938b97/year-alan-kurdis-death-mediterranean-drowning-rates-soaring.html?query=mediterranean%20drownings>
- Wetherell, Margaret 2014. *Affect and emotion: a new social science understanding*. London: Sage.

Maria Zackariasson

KUN KAIKKI EI MENEKÄÄN NIIN KUIN PITI SYYLLISYYDEN TUNNE JA HÄPEÄ TUTKIELMAOHJAUKSESSA

Etnologian tutkijat ovat pitkään ja monin tavoin osallistuneet merkittävällä tavalla koulun, koulutuksen ja oppimisen tutkimukseen esimerkiksi tekemällä etnografista tutkimusta koululuokissa sekä tutkimalla koulutuksen historiaa.¹ He ovat tutkineet myös valkoisuuteen, etnisyyteen, maskuliinisuuteen, seksuaalisuuteen, vuorovaikutukseen ja valtaan liittyviä kysymyksiä koulun ja koulutuksen konteksteissa.² Tutkimukset ovat käsitelleet kaikkia kasvatuksen ja koulutuksen tasoja esikoulusta peruskouluun ja lukioon sekä korkeakouluihin ja yliopistoihin asti.³ Etnologian

1 Ks. esim. Lundgren 2000; Frykman 1998; Meurling & Nygren 2009; Bäckman 2003.

2 Ks. esim. Bäckman 2009; León Rosales 2010; Runfors 2003.

3 Ks. esim. Kjaer 2005; Lindqvist 2017; Magnusson & Zackariasson 2018; Schwarz & Lindqvist 2018; Zackariasson 2001; 2002; 2015.

laadulliset lähestymistavat, keskittyminen yksilön toimijuuteen sekä pyrkimys nähdä monimerkityksellisyyttä ja monimuotoisuutta ovat vaikuttaneet kasvatustieteellisen tutkimuksen kehitykseen.

Kun kouluun ja koulutukseen liittyviä kysymyksiä lähestytään etnologisesta näkökulmasta affektiteorioiden avulla, on mahdollista syventää ymmärrystä erilaisista tapahtumista ja ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta näissä konteksteissa. Tässä artikkelissa sovellan affektiteoreettista näkökulmaa käsitelläkseni ja analysoidakseni korkeakoulutuksen erityistä osaa – ohjausta itsenäisissä töissä eli opiskelijoiden opintojensa päätteeksi kirjoittamissa kandidaatin- ja maisterintutkielmissa. Empiirinen aineisto koostuu toimittaja- ja opettajakoulutuksen opiskelijoiden ja ohjaajien tallennetuista ohjaustapaamisista.

Monet tutkijat, kuten Greg Light, Roy Cox ja Susanna Calkins sekä Sue Clegg ja Sara Cotterall, ovat osoittaneet, että tunteita ja emootiota on pidettävä keskeisenä aspektina korkeakoulutuksessa – eikä vähiten silloin, kun on kyse väitöskirjatutkijoista tai opiskelijoista.⁴ Mainitut tutkijat ovat eri tutkimuksissa osoittaneet, miten pelon, turhautumisen, pettymyksen ja suuttumuksen, mutta myös ilon ja innostuksen kaltaisilla tunteilla on suuri merkitys ohjausvuorovaikutuksessa niin opiskelijoille kuin ohjaajille.⁵ Tunteiden merkitys ohjausvuorovaikutuksessa käy ilmi myös tämän artikkelin aineistossa esimerkiksi siten, että opiskelijat ilmaisevat ohjaustapaamisissa eri tavoin pelkoa ja huolta siitä,

4 Light & Cox & Calkins 2009; Clegg 2000; Cotterall 2013.

5 Ks. esim. Todd & Smith & Bannister 2006; Castello & Inesta & Monereo 2009; McCormack 2009.

miten tutkielma etenee tai ilmaisevat helpotusta siitä, että ovat saaneet apua vaikeasti käsiteltäväksi kokemassaan asiassa.⁶

Kuten artikkelissani tuon esiin, myös negatiivisia itsereflektiivisiä tunteita, kuten syyllisyyden tuntoa, kiusaantumista ja häpeää, saattaa ilmetä ohjaajan ja opiskelijan välisessä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi silloin, kun ohjaustapaamisen aikana keskustelussa käsitellään opiskelijan siihenastisia aikaansaannoksia tai sitä, mitä hänen olisi pitänyt saada aikaan suhteessa tutkielman valmistumisen määräaikaan ja hänen tutkielmaa varten tekemiinsä suunnitelmiin. Tämän artikkelin tarkoituksena on tarkastella lähemmin, miten syyllisyyden tunnon ja joissain tapauksissa myös häpeän kaltaiset negatiiviset itsereflektiiviset tunteet ilmenevät ohjausvuorovaikutuksessa ja millainen merkitys tällaisilla tunteilla voi olla ohjausprosessissa. Artikkelissa käsiteltäviä kysymyksiä ovat: Milloin ja miten syyllisyyden tuntoa ilmaistaan vuorovaikutuksessa ohjaajan ja opiskelijan välillä? Missä määrin tämän tyyppisissä tilanteissa ja vuorovaikutuksessa voidaan puhua häpeästä? Voivatko negatiiviset itsereflektiiviset tunteet vaikuttaa ohjausprosessiin rakentavasti? Artikkelin teoreettinen viitekehys rakentuu Margaret Wetherellin affekti-teorioiden pohjalta keskittyen erityisesti siihen, miten ohjausvuorovaikutuksessa ilmeneviä affektiivisiä käytäntöjä voidaan ymmärtää suhteessa toisaalta syyllisyyden tuntoon ja toisaalta häpeään.⁷

6 Zackariasson 2018.

7 Wetherell 2012; Shaughnessy 2018; Deonna & Rodogno & Teroni 2012.

Aineisto ja metodi

Artikkelin aineisto on peräisin itsenäisyyttä korkeakoulutuksessa tarkastelevasta monitieteellisestä tutkimusprojektista, jossa keskitytään erityisesti sellaisiin opintosuorituksiin, joita Ruotsin korkeakouluasetuksessa kuvaillaan *itsenäisiksi*.⁸ Tällä tarkoitetaan opintoihin sisältyviä laajempia kirjallisia töitä, joita kutsutaan asiayhteydestä riippuen usein myös opinnäytetöiksi tai kandidaatin- tai maisterintutkielmiksi.⁹ Yhtenä projektin lähtökohtana on, että itsenäisyyden käsitettä tuodaan yhä näkyvämmiin esiin Ruotsin korkeakoulutuksessa. Tämä käy ilmi erilaisista ohjausasiakirjoista lähtien korkeakouluasetuksesta aina kurssisuunnitelmiin ja opinto-oppaiden yksittäisten kurssien kuvauksiin. Useimmiten tämä tulee ruotsalaisessa kontekstissa lausutuksi ääneen ja erityisen näkyväksi opiskelijoiden kirjoittamien laajempien tutkielmien yhteydessä, sillä juuri niitä kuvaillaan virallisesti ”itsenäisiksi töiksi”.¹⁰ Samanaikaisesti itsenäisyys on moniselitteinen käsite, jota yksiselitteisen määritelmän puuttuessa käytetään, ymmärretään ja arvioidaan eri tavoin erilaisissa akateemisissa yhteyksissä ja jota on siksi tärkeää tutkia tarkemmin.¹¹

8 Projektissa tutkitaan näkemyksiä itsenäisyydestä kahdessa koulutusohjelmassa, opettaja- ja toimittajakoulutuksessa, kahdessa eri maassa, Ruotsissa ja Venäjällä. Projektin puitteissa on tehty kohderyhmähaastatteluja toimittaja- ja opettajakoulutuksen ohjaajien kanssa eri maiden eri korkeakouluissa, jotta ymmärrettäisiin, miten he ymmärtävät ja määrittelevät itsenäisyyden tässä kontekstissa eli suhteessa opiskelijoiden tutkielmatyöhön. Lisäksi ohjausvuorovaikutus on dokumentoitu tallentamalla ohjaustapaamisia ja kokoamalla ohjaajan ja opiskelijan välisiä sähköpostikeskusteluja sekä tekstiluonnoksia tutkielmaprosessin eri vaiheista.

9 Ruotsin opetusministeriö 1993.

10 Ruotsin opetusministeriö 1993.

11 Magnusson & Zackariasson 2018.

Tässä artikkelissa lähtökohtanani ovat edellä mainitun projektin puitteissa tehdyt tallenteet ohjaustapaamisista toimittaja- ja opettajakoulutuksissa kahdessa ruotsalaisessa korkeakoulussa. Aineisto käsittää yhteensä 36 tallennettua ohjaustapaamista tutkielmanprosessin eri vaiheissa. Siihen sisältyy aloitustapaamisia, joissa usein on paikalla ohjaajan koko sen hetkinen opiskelijaryhmä, ja myös henkilökohtaisia ohjauskeskusteluja. Osassa kyse on yksittäisistä tallennetuista ohjaustapaamisista, mutta joissakin tapauksissa ohjaaja on dokumentoinut koko ohjausprosessin alusta loppuun asti. Aineisto on litteroitu ja sen jälkeen analysoitu keskittyen erityisesti negatiivisiin itsereflektiivisiin tunteisiin. Tämä tarkoittaa, että tallennetun ohjausvuorovaikutuksen läpikäynnissä on ensin tunnistettu aineistosta sekvenssejä, joissa opiskelijan ja ohjaajan vuorovaikutusta värittävät joko suorien viitteiden tai muiden sanallisten ja/tai sanattomien ilmausten muodossa negatiiviset itsereflektiiviset tunteet, kuten syyllisyyden tunto, kiusaantuneisuus tai häpeä.

Koko materiaalin eli 36 tallennetun ohjaustapaamisen yleisluontoinen läpikäynti osoittaa, että tietyssä määrässä tapauksista ohjausvuorovaikutusta värittivät erilaiset negatiivisten itsereflektiivisten tunteiden ilmaisut.¹² Samasta materiaalista on tehty aiemmin analyyssejä, joissa on keskitytty pelon, huolen, ilon ja helpotuksen kaltaisiin tunteisiin, ja niihin verrattuna on kuitenkin ilmeistä, että eksplisiittisiä viitteitä tässä artikkelis-

12 Aineistossa on myös esimerkkejä ohjaajan syyllisyyden tunnon ilmaisusta, jos hän ei ollut esimerkiksi ehtinyt lukea opiskelijan lähettämää tekstiä niin tarkkaan kuin oli aikonut. Analyysissäni keskityn kuitenkin niihin esimerkkeihin, jossa affektiivisiä käytäntöjä sävyttää opiskelijan ilmaisema syyllisyyden tunto tai häpeä.

sa käsiteltävistä negatiivisista itsereflektiivisista tunteista löytyi merkittävästi harvemmin. Opiskelijat ja jopa ohjaajat puhuivat esimerkiksi suhteellisen usein siitä, miten jokin oli tai jostakin oli tulossa painajainen tai kauhuskenaario tai ilmoittivat tuntevansa pelkoa tai huolta tutkielmatyön edistymisestä tai valmiin tekstin puolustamisesta yleisön edessä.¹³ Sen sijaan tutkielmatyöhön liittyvään syyllisyyden tuntoon tai häpeään opiskelijat viittasivat eksplisiittisesti tallenneaineistossa vain poikkeustapauksissa. Tämäntyyppiset tunteikkaat reaktiot ilmaistiin sanavalintojen ja muotoilujen sekä äänenpainojen, huokausten, naurun ja epäröinnin yhdistelminä: Opiskelija esimerkiksi yritti perustella jotain tutkielmatyössään tekemäänsä tai tekemättä jättämäänsä huokaillen ja valittelevin äänenpainoin.

Artikkelissa tarkastelen esimerkkien kautta lähemmin kolmea dokumentoitua ohjausprosessia, joista kaksi on opettajakoulutuksesta ja yksi toimittajakoulutuksesta, ja analysoin niitä artikkelin teoreettisen viitekehyksen ja alla tarkemmin esiteltyjen käsitteiden avulla. Esimerkit on otettu aineiston osasta, joka käsittelee kaikkiaan 11 tallennettua ohjaustapaamista, ja ne ulottuvat tietyn opiskelijan ja ohjaajan ensimmäisestä ohjaustapaamisesta viimeiseen. Molemmissa projektiin osallistuneissa koulutusohjelmissa opiskelijat voivat kirjoittaa tutkielmansa yksin tai pareittain. Eräässä tässä artikkelissa tarkastellussa ohjausprosessissa olikin kyse parityöstä eli esimerkkinä käytetyssä aineistossa on mukana neljä opiskelijaa ja kolme ohjaajaa.

13 Ks. Zackariasson 2018.

Teoreettinen viitekehys

Kuten yllä mainitsin, artikkelin teoreettinen viitekehys rakentuu Margaret Wetherellin teorioille affekteista ja affektiivisistä käytännöistä.¹⁴ Wetherell käy perusteellisesti läpi emootiota, tunnetta ja affektia käsitteinä ja painottaa muun muassa, että affektit toimivat koko ajan pinnan alla, mutta että nämä jatkuvasti käynnissä olevat affektiiviset aktiviteetit voivat saada konkreettisia ilmiänsuusia tietyissä tilanteissa ja hetkissä, jotka hän sitten määrittelee *affektiivisiksi käytännöiksi*.¹⁵ Wetherell korostaa lisäksi emootioiden suhteellista luonnetta ja perustelee tätä sillä, että affektiiviset käytännöt syntyvät vuorovaikutuksessa muiden kanssa, kun affektit saavat artikulaatiossa ja ilmaisussa erityisen merkityksen. Wetherell, kuten myös esimerkiksi Sara Ahmed, erottaa toisin sanoen ihmisen sisäiset tunneprosessit eli affektit käytännöistä, jotka syntyvät, kun affekti ilmaistaan ja kommunikoidaan jollakin tavalla.¹⁶ Joskus näin tehdään eksplisiittisesti, mutta monissa tapauksissa affektit ilmaistaan äänenpainoilla, valituilla sanoilla ja ilmauksilla tai sanattomilla signaaleilla, kuten naurulla, epäroinnilla tai kehonkielellä ja kasvojen ilmeillä. Tämä tulee siis selvästi esiin myös artikkelissani käytetyssä aineistossa.

Artikkelini keskittyy juuri affektiivisiin käytäntöihin eli siihen, miten erilaiset affektit ja tunnelmat voivat sävyttää ohjaajan ja opiskelijan vuorovaikutusta ohjaustapaamisissa. Koska tallenneaineistossa oli vain vähän eksplisiittisiä, äänen lausuttuja viit-

14 Wetherell 2012.

15 Wetherell 2012, 12.

16 Wetherell 2012; Ahmed 2004.

teitä tämän analyysin keskiössä olevien kaltaisiin negatiivisiin, itsereflektiivisiin tunteisiin, perustuu alla lähemmin tarkasteltujen esimerkkien valinta jokaisesta esimerkistä ja tallenteella ilmenevästä vuorovaikutuksesta tehtyyn kokonaistulkintaan. Kyse on siis sekä opiskelijan ja ohjaajan juuri sen hetkisestä puheenaiheesta, käytetyistä äänenpainoista, sanoista ja ilmauksista että tallenteilla havaituista sanattomista signaaleista, kuten huokauksista, epäröinnistä ja naurusta.¹⁷ Tämän vuoksi analyysin tavoitteena ei ole selvittää vuorovaikutukseen osallistuneiden henkilöiden täsmällisiä tuntemuksia eli affekteja sinänsä, koska se on mahdotonta pelkkien keskustelutallenteiden perusteella. Sen sijaan erilaisia sanallisia ja sanattomia signaaleja havainnoimalla voi sanoa jotain tiettyä vuorovaikutusta sävyttäneistä affektiivisista käytännöistä.

Wetherell näkee affektiivisten käytäntöjen liittyvän hierarkioihin ja valtarakenteisiin siinä mielessä, että yksilön kohtaama tilanne sekä siinä tapahtuvan vuorovaikutuksen ja toteutuvien suhteiden ilmenemismuodot vaikuttavat siihen, miten ja milloin affektiiviset prosessit artikuloidaan – tai artikuloidaanko niitä lainkaan.¹⁸ Tämän artikkelin analyysi siis olettaa, että ohjaustapaaminen itsessään vaikuttaa ohjaustilanteessa tapahtuviin affektiivisiin käytäntöihin ja muovaa niitä. Toisin sanoen on merkityksellistä, että vuorovaikutukseen osallistuvilla yksilöillä – ohjaajilla ja opiskelijoilla – on erilaisia positioita ja rooleja suh-

17 Koska aineisto koostuu ääni- eikä videotallenteista, analyysissa ei ole huomioitu ilmeitä tai kehonkieltä. Esimerkkitapausten kokonaistulkinta on tärkeää siksi, että esimerkiksi naurun tai epäröinnin kaltaiset sanattomat signaalit voivat tietysti liittyä muuhunkin kuin syllisyyden tuntoon tai häpeään, vaikkapa iloon, väsymykseen tai pelkoon.

18 Wetherell 2012, 24.

teessa toisiinsa, mutta myös suhteessa vuorovaikutuksen keskiössä olevaan projektiin eli tutkielmaan sekä heidän jakamaansa laajempaan ympäristöön – akateemiseen kontekstiin. Tämä puolestaan osaltaan vaikuttaa siihen, millaisia affektiivisiä käytäntöjä ohjausvuorovaikutuksessa syntyy ja mikä merkitys syyllisyyden tunnon ja häpeän kaltaisilla negatiivisilla itsereflektiivisilla tunteilla on.

Kun käsittelen analyysissä lähemmin erityisempiä tunteisiin liittyviä käsitteitä, kuten syyllisyyden tuntoa ja häpeää, olen hyödyntänyt muun muassa Molly Shaughnessyn kirjallisuuskatsausta häpeästä teoreettisena käsitteenä. Hän osoittaa, että tähänastisessa tutkimuskirjallisuudessa ei ole yhteistä ymmärrystä tai näkemystä häpeän olemuksesta, mutta hän nostaa esiin kolme pääteemaa, jotka hän on tutkimuksen tilaa kartoittaessaan havainnut.¹⁹ Ensimmäisessä näistä painotetaan häpeän tiivistä yhteyttä avuttomuuden ja hallinnan puutteen tunteeseen. Yksilöt tuntevat häpeää usein esimerkiksi omista ominaisuuksistaan, joita he eivät kykene hallitsemaan tai silloin, kun he kokevat muiden pitävän heitä arvottomina, ei-toivottuina tai vääränlaisina eli eivät vain yksittäisten tekojen vaan koko olemassaolonsa vuoksi.²⁰ Tällainen häpeäkäsitys esiintyy Deonnan, Rodognon ja Teronin teoksessa *In defense of shame: the faces of an emotion*, mutta myös muiden aiheesta kirjoittaneiden teksteissä.²¹

Toisessa Shaughnessyn luonnostelemassa pääteemassa nostetaan esiin toisen läsnäolo suhteessa häpeään. Häpeän tunnetta

19 Shaughnessy 2018.

20 Shaughnessy 2018, 87.

21 Deonna & Rodogno & Teroni 2012, 108; Guenther 2011, 23; Thomason 2015; Bunkers 2018.

saattaa syntyä, kun yksilö kokee, ettei hän kykene vastaamaan muiden odotuksiin tai vallitsevaan normiin. Häpeä kytkeytyy siten itsereflektioon ja itsearviointiin, mutta myös yksilön oletukseen siitä, millaisena muut hänet näkevät.²² Tällainen ymmärrys häpeästä ja sen synnystä on muun muassa de Hoogen, Breugelmansin, Wagemansin ja Zeelenbergin lähtökohtana. He nostavat kuitenkin esiin myös kysymykseen siitä, täytyykö häpeän aina olla tavanomaisen käsityksen mukainen lamaantumiseen ja vetäytymiseen johtava negatiivinen tunne vai voiko se olla myös jollain tavalla rakentavaa. Voiko häpeä motivoida ihmisen toimimaan puolustaakseen uhattua minuuttaan?²³ Shaughnessyn kolmas tutkimuskirjallisuudesta erottelema pääteema koskee häpeän ja identiteetin suhdetta: hän kuvailee häpeän ruokkivan identiteettikamppailua.²⁴ Tällaisen käsityksen mukaan häpeässä on yhtäältä kyse siitä, ettemme onnistu olemaan sellaisia kuin haluamme. Toisaalta häpeän tunteita voi syntyä, kun meille osoitetaan identiteetti tai identiteettipositio, jota emme halua. Tätä ovat korostaneet myös muun muassa Deonna ym.²⁵

Lisäksi tämän artikkelin aiheen kannalta erittäin tärkeä, muun muassa myös Deonnan ym. ja Sara Ahmedin käsittelemä kysymys on, missä häpeän ja muiden negatiivisten, itsereflektiivisten tunteiden, kuten kiusaantuneisuuden, syyllisyyden tunnon ja nöyryytyksen rajat oikeastaan kulkevat.²⁶ Milloin voi tosiasiallisesti puhua häpeästä ja milloin on ennemminkin kyse

22 Shaughnessy 2018, 89; vrt. Ahmed 2004, 103ff.

23 de Hooge et al. 2018, 1; vrt. Maibom 2010, 566.

24 Shaughnessy 2018, 90f.

25 Deonna & Rodogno & Teroni 2012, 86ff.

26 Ahmed 2004, 105ff; Deonna & Rodogno & Teroni 2012, 114ff.

siitä, että yksilö esimerkiksi tuntee syyllisyyttä jostain tekemästään tai tekemättä jättämästään? Päivänselviä rajanvetoja tai jakolinjoja ei ole, mikä ei ole itse asiassa lainkaan hämmästyttävää häpeäkäsitysten ja häpeän määritelmien suuren määrän huomioon ottaen. Jos ajatellaan, että yksilö tuntee häpeää, kun hän ei kykene vastaamaan odotuksia, häpeän tunteilla voisi katsoa olevan suuri merkitys ohjausvuorovaikutuksessa. Onhan varsin tavallista, että opiskelijat eivät ole tehneet tai saaneet tehdä aiemmissa ohjaustapaamisissa käsiteltyjä tai sovittuja asioita. Jos taas lähdetään Deonnan ym. sekä Ahmedin tärkeimpänä pitämästä häpeäkäsityksestä, jossa häpeä nähdään kytkeytyvän perusteellisemmin yksilön identiteettiin ja itseymmärrykseen, ei olekaan itsestään selvää, että affektiivisiin käytäntöihin tällaisissa tapauksissa kuuluu häpeän tunteita.²⁷ Tästä näkökulmasta on kohtuullisempaa puhua syyllisyyden tunnosta, kun opiskelijat ilmaisevat riittämättömyyden tunnettaan.

Useat alla käsittelemäni esimerkit tallennetuista ohjausvuorovaikutuksista voi siis ensi sijassa tulkita syyllisyyden tunnon ilmauksina. Osa esimerkkitapauksista viittaa kuitenkin siihen, että opiskelijoiden reaktioissa ohjauksen aikana ilmenneisiin affektiivisiin käytäntöihin oli kyse yksilön itsearvostuksesta ja identiteetistä. Tämän vuoksi on mielekästä tarkastella myös häpeän suhdetta ohjausvuorovaikutukseen.

27 Ahmed 2004, 105ff; Deonna & Rodogno & Teroni 2012, 114ff; vrt. Wetherell 2012.

”Lisäksi olen lähdössä matkalle...”

Aineistosta löytyy siis esimerkkejä, joissa keskustelun aiheen ja kontekstin, sanavalintojen, äänenpainojen sekä huokausten, naurun tai epäröinnin kaltaisten sanattomien signaalien yhdistelmät myötävaikuttivat sellaisiin affektiivisiin käytäntöihin, joita sävytti opiskelijan ilmaisema syyllisyyden tunto. Keskustelun kontekstina oli näissä tapauksissa usein sellainen osa ohjausta-paamista, jossa käsiteltiin tutkielmatyön aikataulua. Keskustelun aiheena saattoi olla vaikkapa se, mitä opiskelija tai opiskelijat olivat tehneet sen jälkeen, kun he olivat olleet viimeksi yhteydessä ohjaajaan, mutta myös jatkotyöskentelyn suunnittelu. Usein keskustelu alkoi siitä, että opiskelija/opiskelijat eivät olleet saaneet aikaan aiemmin suunnittelemaansa tai että heillä oli ollut eri syistä vaikeuksia käyttää tutkielmatyöhön niin paljon aikaa kuin ohjaaja oli odottanut.

Aineiston perusteella voi olla useita syitä, että tietyt opiskelijat eivät olleet onnistuneet toteuttamaan suunnitelmiaan tai että he eivät kyenneet työskentelemään niin ahkerasti tutkielman parissa kuin heidän kokopäivätoimisina opiskelijoina olisi pitänyt. Tämä voi johtua osin syistä, joihin he eivät voineet vaikuttaa, kuten oma tai perheenjäsenen sairastuminen, avioeron tapaiset kriisitilanteet tai käytännön ongelmat esimerkiksi aineiston keräämisessä. Osin syynä voivat olla heidän itse tekemänsä valinnat, jotka johtivat tutkielmatyön viivästymiseen, kuten työn suunnittelu, runsaat osa-aikatyöt opintojen ohella tai viikon, parin matka tutkielman teon aikana. Opiskelijan syyllisyyden tunteen viittaavat reaktiot ohjausvuorovaikutuksessa eivät olleet vähäisimpiä niis-

sä tapauksissa, joissa omat valinnat olivat merkittävä syy siihen, etteivät opiskelijat päässeet itse asettamiinsa tavoitteisiin tai että heillä oli vaikeuksia ehtiä tehdä kaikki, mikä ohjaajan mielestä oli välttämätöntä työn valmistumisen kannalta. Alla oleva lainaus on esimerkki tilanteesta, jossa keskustelu käsitteli työn aikataulua ja muun muassa opiskelijan omasta matkasta aiheutuvia vaikeuksia ehtiä kerätä empiirinen aineisto tutkielmaa varten:

Opiskelija: En ole vielä ehtinyt tavata näitä opettajia. Tapaan heidät vasta syysloman jälkeen, joten sitä empiiristä en ole vielä saanut, joten ... öö.. ((huokaa))

Ohjaaja: /.../ Miltä aikataulu nyt sitten näyttäisi näiden kyselyjen keräämisen kannalta?

Opiskelija: /.../ Toivon mukaan... siis viikolla 46 minulla pitäisi olla kaikki.

Ohjaaja: Eli pääset käsiksi empiiriseen vasta sitten?

Opiskelija: Niin... Tai jos se... Koska nyt... Tällä viikolla ne eivät ehti. Ja lisäksi olen lähdössä matkalle. Kesken tutkielman. Mutta... ja seuraavalla viikollahan on sitten lasten syysloma. Eli sittenhän tavallaan lähetän kyselyt ehkä aikaisintaan viikolla 45. Tulen viikolla 45 ja yritän ehtiä hoitaa haastattelut 45 mutta 46 on niin kuin... ((huokaa)) 46 alussa toivon, että minulla on tavallaan kaikki valmiina.

Ohjaaja: Siitähän tulee todella...

Opiskelija: Tiukkaa.

Ohjaaja: ...tiukkaa.²⁸

Kuten useimmissa aineiston esimerkeissä, tässä eri aspektien yhdistelmästä voidaan tulkita opiskelijan ilmaiseman syllisyyden tunnon sävyttävän opiskelijan ja ohjaajan vuorovaikutuksessa syntyviä affektiivisia käytäntöjä. Osin kyse on keskustelun aiheesta eli siitä, että keskustelukatkelman keskiössä on, että tehtäväksi tarkoitettu on jäänyt tekemättä ja että sitä on vaikea ehtiä tehdä. Osin kyse on opiskelijan äänenpainoista, toistuvasta huokailusta ja

28 Ohjaustapaaminen 24.10.2017.

taipumuksesta epäröidä ja mumista sekä hänen innokkuudestaan selittää, miksi näin on käynyt. Affektiivisiin käytäntöihin vaikuttavat myös ohjaajan kommentit ja vastaukset opiskelijan sanoihin. Ohjaaja esimerkiksi pyytää selvitystä aikataulusta ja reagoi sitten hämmästyneenä opiskelijan kertoessa saavansa empiirisen aineiston vasta viikolla 46 eli kun tutkielmatyölle varattua aikaa on kulunut jo paljon. Tämä saa opiskelijan vastaamaan pitkällä selityksellä ja perusteluilla, miksi näin on käynyt.

Vaikka tässä esimerkissä ohjaaja huomautti kommentteissaan, ettei opiskelijan toiminta edistänyt tutkielmatyötä, hän ei ilmaissut sanoin ärtymistä tai kiihtymystä esimerkiksi opiskelijan huonosta aikataulutuksesta suhteessa koulun syyslomaan tai tämän valinnasta lähteä matkalle tutkielmatyölle varattuna aikana. Joissakin tapauksissa ohjaajien kommenteissa erottui selkeämmin, etteivät opiskelijoiden valinnat miellyttäneet heitä, kuten esimerkissä alla:

Ohjaaja: Teetkö töitä jouluna vai mitä?

Opiskelija: Ajattelin... ööö... lähteä matkoille... ((nauraa vähän))

Ohjaaja: (kiihtyneenä) Aaaaa! Tuollaista en halua kuulla! ((nauraa vähän))

Opiskelija: ((nauraa)) Niin että, joo... ööm... mutta minunhan täytyy ottaa vähän kamoja mukaan, niinhän se on.

Ohjaaja: Mihän sinä sitten menet?

Opiskelija: USA:an. /.../ Minulla on ystäviä, tai serkkuja ja sellaisia, jotka asuvat siellä, niin ajattelin viettää joulun heidän kanssaan.

Ohjaaja: Okei. No se kuulostaa hyvältä. Pitäähän sinun vähän levätäkin.

Opiskelija: Kun minun... öö meidän lapset viettivät viime vuonna joulua meidän kanssamme ja lapsenlapset ja kaikki. Mutta tänä vuonna meille ei nyt tule ketään, niin tuntui yksinäiseltä. Niin en halunnut jäädä tänne. En pysty jäämään kotiin silloin. Neljän seinän sisällä on ihan liian yksinäistä. Ei se onnistu. ((nauraa vähän)) Se on parempi siis häipyä.²⁹

²⁹ Ohjaustapaaminen 25.11.2016.

Tässäkin esimerkissä on useita yhdessä vaikuttavia tekijöitä, joiden vuoksi opiskelijan ilmaiseman syyllisyyden tunnon voidaan tulkita sävyttävän affektiivisia käytäntöjä. Aivan kuten edellisessä esimerkissä keskustelu käsittelee tutkielman aikataulua. Sekä ohjaajan ensireaktiossa opiskelijan ilmoittaessa aikovansa lähteä matkalle että opiskelijan vakuutuksessa aikeistaan ottaa tietenkin tutkielmatyö mukaan matkalle voi havaita, ettei ollut itsestään selvää, että opiskelija ehtisi valmiiksi ajoissa. Opiskelijan äänenpaino, taipumus mumista sekä nauraa toistuvasti, kuten myös hänen perusteellinen, tunteikas selityksensä päätökselleen matkustaa kaikesta huolimatta, vaikuttavat myös siihen, että affektiivisia käytäntöjä näyttää sävyttävän syyllisydentunto.

Kiinnostavaa tässä esimerkissä on, ettei opiskelija nostanut esiin käytännön olosuhteita selityksessään sille, miksi aikoi lähteä matkalle huolimatta siitä, että se veisi suuren osan ajasta, joka oli tarkoitettu tutkielmatyöhön. Ottaen huomioon sen, että kyseessä oli pitkä kaukomatka, johon kuului vierailua sukulaisten ja ystävien luona eli suunnitelma koski monia ihmisiä, ja myös sen, että matkaa oli varmasti suunniteltu kauan, eikä se varmasti myöskään ollut vähäinen taloudellinen sijoitus. Tällaisten piirteiden korostamisen sijaan opiskelija syventyi ennemmin eksistentiaalisiin kysymyksiin, kuten yksinäisyyteen, sosiaalisiin suhteisiin ja elämänmuutoksiin, jotka kytkeytyivät hänen identiteettiasemaansa vanhempana ja elämänkumppanina. Siten tässä esimerkissä ei ole kyse vain siitä, että tietty toiminta voi näyttää enemmän tai vähemmän toivotulta suhteessa tutkielmaprosessiin, vaan myös siitä, miten eri identiteettiasemat voivat joutua ristiriitaan keskenään. Monissa muissa yhteyksissä saattaisi olla

itsestään selvää, että opiskelijan identiteettiasema ja siihen liitetty odotukset väistyvät vanhemman ja elämäkumppanin identiteettiaseman ja siihen liitettyjen tarpeiden ja odotusten tieltä, eikä se vaatisi opiskelijalta minkäänlaista selittelyä. Affektiivisten käytäntöjen sävyttyminen juuri tässä tilanteessa opiskelijan ilmaisemalla syllisyyden tunnolla tulee toisin sanoen ymmärtää suhteessa kontekstiin ja osallistujien väliseen suhteeseen. Kyse oli siis nimenomaan ohjaustapaamisesta, jossa vuorovaikutuksen tavoitteena oli, että ohjaaja auttaisi opiskelijaa kirjoittamaan mahdollisimman hyvän tutkielman kurssin aikataulun puitteissa.³⁰

”Minähän huomautin viime ohjauksessa melko monesta asiasta ...”

Edellisessä esimerkkitapauksessa ohjaaja viestitti spontaanilla negatiivisella ensireaktiollaan opiskelijan ilmoittamiin matkustusaikeisiin, että näin valitsemalla opiskelija ei vastannut hänelle tällä kurssilla asetettuja odotuksia. Ohjaaja tosin lievensi jonkin verran ensireaktiotaan kommenteilla, kuten ”no se kuulostaa hyvältä” ja ”pitäähän sinun vähän levätäkin”, mutta ensireaktion voisi silti nähdä vaikuttavan affektiivisten käytäntöjen kehittymiseen keskustelun aikana. Ohjausaineistosta löytyi useita esimerkkejä siitä, miten ohjaajat viestittivät opiskelijoille eri tavoin odotuksistaan ja miten opiskelijat tähän reagoivat. Alla olevassa esimerkissä ohjaustapaamisen aikaan tutkielman valmistumisen määrä-

30 Vrt. Wetherell 2012.

aikaan oli noin viikko. Ohjaaja käytti ohjaustapaamisessa paljon aikaa selittääkseen opiskelijalle, kuinka paljon olisi vielä tehtävää ennen kuin tutkielmaa voitaisiin pitää valmiina ja huomautti useaan kertaan, että aikataulussa pysyminen vaatisi kovaa työtä. Tämä siis sävytti merkittävästi keskustelun kontekstia. Ohjaustapaamisen lopulla opiskelija selitti, ettei hänellä ollut kuitenkaan mahdollista käyttää tutkielman tekoon paljota enempää aikaa ennen sen valmistumista, koska hän oli alkanut tehdä töitä opintojen ohessa:

Ohjaaja: Niin, siis... sinun pitää painaa hommia! [tutkielman parissa]

Opiskelija: Mm... Mutta se... olen aloittanut myös työt. Siksi tämä on jäänyt vähän kevyeksi. ((nauraa)) Teen nyt puolipäiväisesti töitä, ja siksi tämä on varmaan jäänyt vähän kevyeksi.

Ohjaaja: Ööööö... miltäs loppuviikko sitten näyttää?

Opiskelija: No, olen töissä maanantaina tai keskiviikkona, torstaina, perjantaina. Tänään en ole töissä, koska siellä on koulutuspäivä, joten... Ja sitten viikonloppu on vapaa. Kyllä se onnistuu. Ja jos ei tule valmista, niin sitten ei tule. Sitten pitää katsoa, mitä teen...³¹

Työnteko opintojen ohessa on Ruotsissa monille opiskelijoille taloudellisista syistä välttämätöntä, vaikka he saisivatkin opintotukea ja opintolainaa, eikä kaikkein vähiten korkeiden elin- ja asuinkustannusten suurkaupunkialueilla. Siksi ei olekaan itseltään selvää, että työnteko aiheuttaisi opiskelijoille syyllisyyden tuntoa myöskään silloin, kun sivutyö vie aikaa kokopäiväisiltä opinnoilta. Tässä esimerkissä on paljon opiskelijan ilmaisemaan syyllisyyden tunteen viittaavia merkkejä: Hän mumisi ja naurahateli anteeksipyytelevästi, kun hän selitti, miksei hänen tutkielmatyönsä ollut edennyt. Opiskelija otti myös katkelman lopussa

31 Ohjaustapaaminen 21.11.2017.

etäisyyttä niihin odotuksiin, jotka ohjaaja ilmaisi sanomalla tutkielman valmistumisen edellyttävän sen työstämistä: Opiskelija ilmaisi, ettei pitänyt tutkielman valmistumista ajoissa yhtä tärkeänä. Alla olevassa esimerkissä ohjaaja moittii vielä selkeämmin parityönä tutkielmaa kirjoittaneita opiskelijoita siitä, ettei heidän työskentelynsä vastannut odotuksia – jopa siinä määrin, että he eivät olleet tehneet aiemmissa ohjaustapaamisissa sovittuja asioita.

Ohjaaja: Osittain siksi ajattelin vain kysyä... koska minähän huomautin viime ohjauksessa melko monesta asiasta, joille ette ole tehneet yhtään mitään.

Opiskelija E: Niinkö se oli?

Ohjaaja: Öö, niin, monesta asiasta. Mutta näistä teorioista... että tämän [osan] pitäisi esimerkiksi ehkä tulla ennen aiempaa tutkimusta. Siitä me puhuimme. Te lähdette liikkeelle teorioista, mutta teoria on niin kuin malli. Sitä te käytätte...

Opiskelija E: Okei.

Opiskelija A: Mm

Ohjaaja: Koska öö... öö..

Opiskelija E: Niin me olemme varmaan unohtaneet siirtää sen.

Opiskelija A: Olemme keskittyneet eniten analyysiin.

Opiskelija E: Niin.

Opiskelija A: Siihen on mennyt paljon enemmän aikaa kuin luulimme.³²

Kiinnostavaa tässä esimerkissä on, että opiskelijat reagoivat aluksi kysymällä, oliko tosiaan jäänyt tekemättä jotain, mikä olisi pitänyt tehdä. He eivät ilmaisseet syyllisyyden tuntoa myöskään esimerkiksi äänenpainoilla, nauramalla, epäroimällä tai huokailemalla. Tosin he keksivät tapahtuneelle peräti kolme selitystä (he olivat unohtaneet, päättäneet keskittyä muuhun, ja työ oli

³² Ohjaustapaaminen 11.5.2016.

vienyt enemmän aikaa kuin he olivat luulleet), mistä voi päätellä, etteivät ohjaajan huomautukset olleet heille täysin mieleen. Mutta sanavalintojen, äänenpainojen ja sanattomien signaalien osalta ohjaustilanteessa ei mitenkään merkittävästi ole havaittavissa opiskelijoiden syyllisyyden tuntoa.

Myöhemmin samassa ohjaustapaamisessa ohjaaja ottaa esiin joukon muita asioita, joita opiskelijat eivät hänen mielestään olleet toteuttaneet, vaikka niistä oli puhuttu edellisessä ohjaustapaamisessa. Eräässä kohdassa ohjaaja tuo mukaan jopa ajatuksen häpeästä, sanan arkisella ja hieman leikkisällä käyttötavalla.

Ohjaaja: Sitten ajattelin, että... niin se oli tämä suhteuttava ositettu otanta, josta puhuimme aiemminkin. Tarkoitin, että... se on määrälliseen tutkimukseen kuuluva termi. Tämä ei ole määrällistä.

Opiskelija A: Ei.

Ohjaaja: Vaan tähän on hyvinkin laadullista.

Opiskelija E: Okei.

Ohjaaja: Eikä sitä tarvitse niin sanoakseni hävetä ((nauraa))

Opiskelija: ((nauraa))

Ohjaaja: Vaan tässähän... olette tehneet otannan tässä siksi, että uskotte, että selitätte... Miksi olette valinneet tämän? Se on tärkeää, että teette tämän selkeästi ja kunnolla. Ei voi sanoa, että tämä on väärä otanta.³³

Tämä on yksi aineiston varsin harvoista tapauksista, joissa ohjaaja tai opiskelija puhui suoraan häpeästä tai häpeämisestä. Tämä myös tehtiin, kuten sanottua, hieman leikkisällä tavalla ja sanan arkisemmassa merkityksessä, jolloin ohjaajan viittausta mahdolliseen häpeään tuskin pystyy yhdistämään yksilön identiteettiin ja itsearvostukseen liittyviin perustavampiin ky-

33 Ohjaustapaaminen 11.5.2016.

symyksiin.³⁴ Opiskelijatkaan eivät reagoi yrittämällä selittää tekemisistään, vaikka ohjaaja aloitti huomauttamalla, että samoista ongelmista on puhuttu aiemmissa ohjaustilanteissa.

Sama malli, jossa affektiiviset käytännöt eivät sävyty opiskelijoiden syyllisyyden tunnosta huolimatta siitä, että ohjaaja ilmaisi heidän jääneen jälkeen hänen odotuksistaan, toistui koko tämän ohjaustapaamisen ajan. Tälle voi olla useita selityksiä. Yksi merkittävä syy voisi esimerkiksi olla se, että opiskelijat kirjoittivat tutkielmaa parityönä ja siten jakoivat vastuun työstä ja sen mahdollisista puutteista toisen opiskelijan kanssa. Mutta kyse voi olla myös ohjauskeskustelun aiheesta ja prosessin vaiheesta. Kuten Wetherell huomauttaa, affektiiviset käytännöt ovat sidoksissa valtarakenteisiin ja -suhteisiin, ja vaikka ohjaaja on aina muodollisesti hierarkiassa opiskelijoiden yläpuolella, tämän asetelman merkitykseen voivat vaikuttaa monet tekijät, kuten se, kirjoittavatko opiskelijat yksin vai parina ja missä kohtaa prosessia he ovat.³⁵ Tässä tapauksessa opiskelijat olivat jo keränneet aineiston ja kirjoittaneet tutkielmaluonnoksen, joka toimi ohjauksen pohjana. Siksi keskustelussa keskityttiin tekstiin ennemmin kuin heidän henkilökohtaisiin valintoihinsa tai kykyihinsä. Heillä oli myös hyvät mahdollisuudet ratkaista ohjaajan ongelmina pitämät asiat myös siksi, että heillä oli aikaa muokata tekstiä ennen kuin tutkielman oli määrä valmistua. Aiemmin tässä artikkelisessa käsiteltyihin esimerkkeihin verrattuna opiskelijan ja ohjaajan välinen suhde ja valtasuhteet näyttävät siis tässä tilanteessa erilaisilta. Sekä siksi, että vastuu tutkielmasta jakautui kahdelle

34 Vrt. Shaughnessy 2018.

35 Wetherell 2012, 24f.

henkilölle ja siksi, ettei ohjauksessa ensisijainen kysymys ollut siitä, valmistuuko tutkielma ylipäättään, vaan siitä, miten siitä voisi tulla parempi.

”Sehän juuri on tavallaan minun heikkouteni”

Toisin sanoen ei ole itsestään selvää, että opiskelijoiden reaktioissa on nähtävissä syyllisyyden tuntoa, kun ohjauksessa käsitellään asioita, joita he eivät ole onnistuneet saamaan aikaan. Affektiivisten käytäntöjen kehittyminen tämän tyyppisiä kysymyksiä esiin nostavissa keskustelutilanteissa riippuu muun muassa siitä, millaisista odotuksista on kyse ja mitkä taustasyyt ovat osaltaan tehneet tilanteesta sellaisen. Onko jotain ulkoisia syitä, joihin opiskelija ei voi vaikuttaa vai onko opiskelija itse edesauttanut asiaa tekemällä tietoisesti jotain, mitä ei olisi pitänyt? Onko kyse tekstiin liittyvistä kysymyksistä vai opiskelijan kyvystä, henkiöstä tai toiminnasta itsessään?

Yksilöllisillä eroilla opiskelijoiden reaktioissa ohjaajan kysymyksiin ja kommentteihin on tietysti suuri merkitys affektiivisten käytäntöjen kehittämisessä.³⁶ Etenkin yhdessä kolmesta tarkemmin analysoimastani ohjausprosessista opiskelijalla oli selkeä taipumus usein vastata jonkinlaisella negatiivisella itsearvioinnilla ohjaajan kysymyksiin ja kommentteihin siitä, mitä opiskelija oli tehnyt, ei ollut tehnyt tai mitä hänen pitäisi jatkossa tehdä.

36 Tavalla, jolla ohjaaja esittää kysymyksiä ja kommentteja, voi toki myös olla merkitystä. Mutta kuten toistaiseksi esimerkit ovat osoittaneet, ei ole itsestään selvää, että opiskelijat ohjaajan edessä tuntuivat syyllisyyttä siitä, etteivät he ole tehneet sitä, mitä piti.

Tämä taipumus esiintyi kaikissa tämän opiskelijan tallennetuissa ohjaustapaamisissa, mutta tuli kaikkein selvimmin esiin toisessa henkilökohtaisessa ohjaustapaamisessa. Seuraavassa esimerkissä ohjaaja neuvoo opiskelijaa hiljalleen jo tulkitsemaan aineistoa, jota tämä on parhaillaan keräämässä:

Ohjaaja: Oikeastaanhan sinulla pitää mielestäni olla useita skenaarioita valmiina. Siis useita tulkintamahdollisuuksia, ettei käy niin, että oikeastaan päätät jo etukäteen, miten aiot tulkita aineistoa, jota et ole vielä nähnyt.

Opiskelija: Minun ongelmani on, että kun yritän kirjoittaa, niin koko tutkielma tulee mukana jokaiseen osaan. En vain tavallaan pysty... Minulle on siis niin vaikeaa vain: ”No nyt minä luen taas... nyt minä luen nämä tutkielmat” ja sitten tavallaan ottaa ne aiemmasta tutkimuksesta. Mutta sitten minulla on koko ajan... /.../ Siis istun siinä koko ajan ja mietin, mikä loppukaneettini on. Vaikka en edes tiedä. Minun on vaikeaa ottaa osa kerrallaan.³⁷

Toisessa esimerkissä samasta ohjaustapaamisesta ohjaaja painottaa kykyä lajitella tutkielman teon aikana luettu kirjallisuus ja nähdä, mikä on enemmän tai vähemmän tärkeää oman tekstin kannalta:

Ohjaaja: Koska onhan siinä eroa, kun löytää jotain näin: ”Tämä on kiinnostavaa ja tämä on kiinnostavaa...”

Opiskelija: Niin, juuri noin minä teen! ((naurua))

Ohjaaja: Ee.. öö.. älä tee niin. Sinun pitää pystyä erottamaan: ”Kyllä, tämä on kiinnostavaa muttei tärkeää!” ”Kyllä, tämä on kiinnostavaa ja tärkeää!” Siis että yrität tavallaan...

Opiskelija: ((naurua)) Sehän juuri on tavallaan minun heikkouteni. Ei minun tarvitse lukea kaikkea... siis luenhan minä, olen lukenut, niin, luen todella paljon. /.../ Olen siis ihan hyvässä vauhdissa. Siis minä vain ((naurua)) en tavallaan... Niin, minun täytyy oppia tavaltaan... erottelemaan.³⁸

Kuten sanottua, eri ohjaustapaamisissa juuri tämän opiskelijan ja ohjaajan välillä oli useita tilanteita, joissa opiskelija esimerkiksi kuvaili itseään laiskaksi, moitti itseään vaikeuksistaan

³⁷ Ohjaustapaaminen 24.10.2017.

³⁸ Ohjaustapaaminen 24.10.2017.

rajaamisessa tai kuvaili erilaisia asioita, joissa hän piti itseään huonona ja niin edelleen. Edellisissä lainauksissa esiintyneitä ilmauksia, kuten ”se on minun heikkouteni” tai ”minun ongelmani on, että” voidaan siis pitää osana negatiivista itsereflektiota, jossa kyse ei ole vain siitä, mitä henkilö on tehnyt tai jättänyt tekemättä tutkielmaan liittyen, vaan myös hänen identiteetistään sekä käsitksekstään itsestään.

Kiinnostava didaktinen aspekti tässä on ohjaajan tapa käsitellä opiskelijan toistuvaa reaktiota – negatiivista puhetta itsestään – hänen kommentteihinsa ja neuvoihinsa. Ohjaustilanteessa ilme-neviin negatiivisiin tunteisiin suhtautuminen ja niiden käsittely on harvoin ohjaajalle ongelmatonta, on kyse sitten vihasta, pelosta ja huolesta tai negatiivisista itsereflektiivisistä tunteista, kuten häpeästä tai syyllisyyden tunnosta.³⁹ Tässä nimenomaisessa tapauksessa ohjaaja reagoi muun muassa yrittämällä eri tavoin ohjata affektiivisiä käytäntöjä kauemmas opiskelijan niihin uuttamista negatiivisen itsearvioinnin elementeistä ja sen sijaan kannusti rakentavasti häntä jatkamaan työtä:

Opiskelija: ((naurua)) Vähän karusti sanottuna, taidan olla kaksi vuotta jäljessä omaa vuosikurssiani. Siis aiempia kurssikavereitani, minähän aloitin 20XX. Koska sairastuin ja sitten elämässä tuli vähän kaikenlaista. Niin tuota... minusta tuntuu... haluan vain päästä tästä läpi. Ihan vain, että saisin opettajatutkinnon. Oikeastaan minun ei... niin kuin rehtorimme sanoi: ”Eihän sinun tarvitse”. Hänen mielestään minun ei olisi tarvinnut tehdä tätä. Mutta minusta tuntuu, että minun pitää valmistua. Niin tuota... voin sanoa, etten ole mitenkään supermotivoitunut, siis tekemään tätä. Mutta teen sen vain siksi, että... Niin, sen ehkä huomaa? Että menen vähän oikoteitä, että pääsisin tutkielman loppuun.

39 Ks. Zackariasson 2018.

Ohjaaja: Tämä on kurssi. Sitä minä sanoin teille ryhmäohjauksessakin. Tämä on kurssi öö... tämä on kirjoitusharjoitus. On ihan oikein ajatella tätä välineellisesti ja tavallaan vain, suorittaa tehtävä. /.../
Opiskelija: Eikä minulla ole oikein itseluottamustakaan. Omasta mielestäni mistään mitä teen ei tule ikinä oikein hyvää. Joten minulla ei tavallaan ole... En oikein usko itse siihen, mitä kirjoitan. ((naurua))
Ohjaaja: Sinullahan on tosi hyvä aihe ja... öö...⁴⁰

Yllä oleva esimerkki näyttää ohjaajalle mahdollisen tavan suhtautua. Hän voi keventää itsenäisen työn painoarvoa ja esittää sen yhtenä tehtävänä muiden joukossa. Vaikeudet tämän tyyppisen tilanteen käsittelyssä näkyvät kuitenkin lainauksen viimeisessä osassa, kun opiskelija avautui itseluottamuksen puutteestaan, eikä pidä mitään tekemäänsä hyvänä, ja ohjaaja sai vastaukseen ainoastaan kehuttua tutkielman aiheita.

Lisäksi yllä olevassa lainauksessa kiinnostavaa on opiskelijan kuvaus siitä, että ensisijainen syy haluun saada tutkielma valmiiksi eivät olleet ulkoiset vaatimukset. Hän koki, että hänen ”pitää valmistua”, vaikka työnantaja oli sanonut, ettei se olisi välttämätöntä. Mikä sitten saa opiskelijan yrittämään valmistumista, vaikka se selvästikin on vaikea tehtävä?

Tätä voi yrittää ymmärtää tarkastelemalla, miten tämän ohjaustilanteen affektiivisissa käytännöissä ilmaistut negatiiviset itsereflektiiviset tunteet ovat selkeästi sidoksissa opiskelijan identiteettiin ja itsearvostukseen. Hänen taipumuksensa liittää yhä uudestaan ongelmat tutkielman tekemisessä omiin ominaisuuksiinsa – laiskuuteen, heikkouteen, huonouteen rajaamisessa ja erottelussa ja niin edelleen – voidaan ymmärtää kuvauksena hänen kokemastaan riittämättömyydestä opiskelijana ja jossain

40 Ohjaustapaaminen 24.10.2017.

määrin myös ihmisenä. Eikä kyseessä ollut ensimmäinen yritys saada tutkielma valmiiksi, vaan opiskelija on yrittänyt ja epäonnistunut aiemmin, kuten lainauksesta yllä käy ilmi. Siten identiteettiasemat ”epäonnistuneena” tai ”ongelmallisena” opiskelijana ovat helposti käsillä eli identiteettiasemat, jotka eivät ole erityisen houkuttelevia tai tavoittelemisen arvoisia. Shaughnessyn ja Deonnan ym. mukaan häpeässä on kyse siitä, että emme onnistu olemaan se, joka haluaisimme ja että häpeän tunteita voi syntyä, kun meille osoitetaan identiteetti tai identiteettiasema, jota emme halua. Tämän perusteella opiskelijan toistuvan negatiivisen luonnehdinnan itsestään ohjausvuorovaikutuksen aikana voisi tulkita merkinä häpeän tunteista.⁴¹ Toisin sanoen tässä ohjaustapaamisessa voi nähdä, että affektiivisia käytäntöjä sävyttäneissä negatiivisissa itsereflektiivisissä tunteissa ei ole kyse vain siitä, mitä opiskelija on tehnyt tai jättänyt tekemättä, vaan myös häpeästä, joka aiheutuu riskistä epäonnistua omiin ja muiden odotuksiin vastaamisessa ja päätyä, jälleen kerran, ”epäonnistuneen opiskelijan” identiteettiasemaan.

Tämä vuorostaan suhteutuu de Hoogen ym. sekä Nicholisin ajatuksiin häpeän jonkinlaisesta mahdollisesta rakentavasta vaikutuksesta, joka voi auttaa yksilöä toimimaan häpeällisen asian välttämiseksi sen sijaan, että hän vetäytyisi syrjään ja piiloon.⁴² Tästä näkökulmasta sellainen koettu häpeä, joka syntyy haluttomuudesta omaksua ”epäonnistuneen opiskelijan” identiteettiä, voidaan ymmärtää merkittävänä syynä siihen, miksi opiskelija tässä tapauksessa päätti yrittää kirjoittaa tutkielmansa

41 Shaughnessy 2018; Deonna & Rodogno & Teroni 2012.

42 de Hooge et al. 2018; Nichols 2016.

valmiiksi, vaikka sitä ei häneltä kukaan muu eksplisiittisesti vaatinut. Toisaalta opiskelija usein viittasi aiempiin epäonnistuneisiin yrityksiin kirjoittaa tutkielma valmiiksi kuvatessaan itseään riittämättömäksi suhteessa tehtävään, josta hänen pitäisi selviytyä. Tästä näkökulmasta mahdollinen, yksilön toimintaan johdava häpeän tunne ei välttämättä olisi tässä tapauksessa millään tavalla rakentava, vaan saattaisi lannistaa opiskelijaa sävyttämällä käynnissä olevan tutkielmatyön aiemmalla epäonnistumisella.

Pohdintaa

Tallennetun ohjausaineiston kokonaisanalyysissä kävi siis selväksi, että opiskelijat viittasivat harvoin ilmaisussaan syyllisyyden tai häpeän tuntemuksiin ja etteivät he, eivätkä ohjaajat poikkeustapauksia lukuun ottamatta puhuneet eksplisiittisesti siitä, että häpeä tai syyllisyyden tunto voisi sävyttää tutkielmatyötä. Tässä oli siis huomattava ero verrattuna siihen, miten ohjaajat ja opiskelijat suhtautuivat esimerkiksi pelon, huolen, ilon tai helpotuksen tunteisiin, joita esiintyi ja joista keskusteltiin niin suoraan kuin epäsuorasti ohjausvuorovaikutuksessa.⁴³ Opiskelijoiden olisi ollut mahdollista puhua myös siitä, että he häpesivät tai kokivat syyllisyyttä, koska olivat jättäneet tekemättä jotain, mitä heidän piti tehdä tai päättäneet lähteä matkalle. Tai ohjaajat olisivat puolestaan voineet esittää kommentteja vaikkapa siitä, että opiskelijat joutuisivat häpeämään puolustaessaan tekstiään yleisön edessä, jos he eivät korjaisi sen puutteita ja niin edelleen. Näin ei

43 Ks. Zackariasson 2018.

kuitenkaan tehty, ja sen näen liittyvän muun muassa Shaughnessyn esittämään ajatukseen siitä, että häpeä on tunne, jota harvoin ilmaistaan tai kommentoidaan eksplisiittisesti nykypäivän länsimaisessa yhteiskunnassa.⁴⁴

Aineiston analyysissä oli kuitenkin tunnistettavissa joukko tapauksia, joissa erilaiset sekvenssit ohjausvuorovaikutuksessa näyttäytyivät ensisijaisesti opiskelijan syyllisyyden tunnon sävyttämänä. Tämä vaikutelma perustui keskustelun kontekstin ja aiheen, äänenpainojen, sanavalintojen, muotoilujen sekä nau-run, huokailun ja epäröinnin kaltaisten sanattomien signaalien yhdistelmään. Joskus tämä ilmeni, kun ohjaaja kysyi suhteellisen avoimesti, miten opiskelijoiden työ sujui, ja nämä vastasivat selitellen, mikseivät he esimerkiksi olleet toimineet suunnitelman mukaan. Osassa tapauksista ohjaaja huomautti tai viestitti muutoin, että opiskelijat eivät olleet tehneet sovittuja asioita, että näiden tekemät valinnat uhkasivat vaikuttaa negatiivisesti tutkielmatyöhön tai etteivät nämä muilla tavoin vastanneet ohjaajan heille asettamia odotuksia.

Tukeutuen Wetherellin kuvaukseen affektiivisten käytäntöjen tilannesidonnaisuudesta haluan painottaa, että juuri yksilölle tiettyssä kontekstissa asetetut odotukset ovat keskeinen syy, miksi syyllisyyden tunnosta puhuminen on tärkeää.⁴⁵ Kuten todettua, ei ole lainkaan itsestään selvää, että opiskelijat kokevat syyllisyyttä vaikkapa työskentelystä opintojen ohessa tai matkustelusta lukukauden aikana edes silloin, kun se vaikuttaa negatiivisesti heidän opintoihinsa. Yhtä hyvin mahdollisuutta tehdä töitä elät-

44 Shaughnessy 2018, 89f.

45 Wetherell 2012, 12f.

tääkseen itsensä opintojen aikana tai vapautta matkustaa niin halutessaan voi pitää itsestään selvinä asioina. Kuitenkin juuri tutkielmakursseilla opiskelijoille toistetaan säännöllisesti, miten tärkeää on työskennellä ahkerasti ja tehokkaasti heille annetun ajan puitteissa, koska kyseessä on raskas ja aikaa vaativa kurssi, josta läheskään kaikki eivät selviä. Silloin matkojen tai sivutöiden asettaminen opintojen edelle rikkoo siis rajummin odotuksia vastaan kuin koulutuksen muissa vaiheissa ja voi siksi aiheuttaa useammin syllisyyden tuntoa.

Wetherellin korostamaan affektiivisten käytäntöjen suhteelliseen luonteeseen liittyen on tärkeää huomata myös, miten opiskelijan ja tutkielman ohjaajan välinen, henkilökohtaisissa tapaamisissa kehittyvä ja useita kuukausia jatkuva suhde on aivan toisenlainen kuin esimerkiksi opiskelijan ja luennoitsijan.⁴⁶ Aivan kuten opiskelija itse, ohjaajakin käyttää useimmissa tapauksissa paljon aikaa ja energiaa siihen, että opiskelija onnistuisi tutkielmatyössään ja valmistuisi ajoissa, ja jos opiskelija omalla toiminnallaan tekee tästä mahdotonta tai ainakin merkittävästi epätoiminnaisempää, vaikutukset eivät koske vain opiskelijaa vaan myös ohjaajaa. Myös tämän voi olettaa lisäävän todennäköisyyttä, että ohjauksen aikana affektiivisia käytäntöjä alkaa säilyttää syllisyyden tunto, kun opiskelija ei kykene tai ei koe kykenevänsä vastaamaan tutkielmatyöhön liitettyihin odotuksiin samalla tavalla kuin koulutuksen muissa vaiheissa, kuten seminaareissa tai luennoilla.

46 Wetherell 2012, 12f. Ks. myös Ahmed 2004, 105f; Deonna & Rodogno & Teroni 2012.

Tästä huolimatta olen artikkelissani osoittanut, miten ohjausvuorovaikutuksen affektiivisia käytäntöjä ei välttämättä sävytä syyllisyyden tunto edes silloin, kun ohjaaja erikseen huomauttaa opiskelijoille, etteivät nämä ole tehneet sovittuja asioita. Tässä on olennaista muistaa Wetherellin pohdinta affektiivisten käytäntöjen kytköksistä hierarkioihin ja valtasuhteisiin.⁴⁷ Samalla kun ohjaaja on muodollisesti roolissaan opiskelijoiden yläpuolella, ohjaustilanteen valtasuhteisiin vaikuttavat esimerkiksi opiskelijoiden asenne työtään ja ohjaajaa kohtaan sekä mahdollinen vastuun ja epäonnistumisen jakaminen työparin kanssa. Merkityksensä on myös sillä, missä vaiheessa prosessia opiskelijat ovat ja onko avonaisissa kysymyksissä ja kysymysmerkeissä kyse työn parantamisesta vai onko epävarmaa, saavatko he ylipäätään työnsä valmiiksi.

Voidaanko sitten puhua myös häpeästä ohjausvuorovaikutuksessa? Jos ymmärrämme häpeän syntyvän, kun yksilö kokee, ettei ole onnistunut täyttämään tietyissä asiayhteydessä vallitsevia odotuksia tai normeja, häpeää esiintyyne, kuten sanottua, tavallisesti ohjausvuorovaikutuksessa.⁴⁸ Ohjauskeskustelu perustuu suurelta osin siihen, että opiskelija ja ohjaaja keskustelevat työn etenemisestä, ja sitä sävyttävät ohjaajan opiskelijalle eri tavoin viestimät odotukset, joita opiskelija ei läheskään aina ole täyttänyt tai voi täyttää. Kuten aiemmista pohdinnoista on käynyt ilmi, haluan kuitenkin ensisijaisesti kuvata tällaisia tilanteita syyllisyyden tunnon kautta siksikin, että niissä on pääasiallisesti kyse siitä, että opiskelija toimii tai jättää toimimatta tietyllä tavalla.

47 Wetherell 2012, 24f.

48 Vrt. Shaughnessy 2018; de Hooge et al. 2018; Maibom 2010.

Sitä vastoin aineistossa oli myös esimerkkejä siitä, miten opiskelijoiden negatiivinen itsereflektio ohjausvuorovaikutuksessa koski tietyissä tapauksissa syvempiä identiteettiä ja itsearvostukseen liittyviä kysymyksiä. Näiden tapausten kohdalla voi mielestäni olla perusteltua puhua häpeästä ja häpeän tunteista siten kuin Shaughnessy ja Deonna ym. häpeän ja häpeän tunteiden syntymisen ymmärtävät ja määrittelevät.⁴⁹

Lisäksi artikkelissa käsitellyissä esimerkeissä ilmeni ohjaajien erilaiset tavat viestittää opiskelijoille, miten nämä olivat epäonnistuneet heidän odotustensa täyttämässä. Ohjaajat esimerkiksi huomauttivat, etteivät opiskelijat olleet tehneet mitä piti tai että heidän päätöksensä lähteä matkalle oli ongelmallinen. Tämän voisi nähdä olevan omiaan aiheuttamaan opiskelijoissa syyllisyyden tuntoa tai joissain tapauksissa jopa häpeää. Voiko tämän kaltaisilla negatiivisilla itsereflektiivisillä tunteilla sitten olla rakentava merkitys tutkielmien ohjauksessa? Jos ajatellaan, että tällaiset tunteet voisivat tietyissä tapauksissa saada opiskelijan epäilemään omaa kykyään tai saada opiskelijan vetäytymään syrjään ja välttelemään ohjausta, ne eivät näyttäyty ohjausprosessia rakentavana tekijänä. Mutta jos ajatellaan, että tällaiset tunteet voivat tietyissä tapauksissa saada yksilöt muuttamaan käytöstään, ne voisi nähdä mahdollisena työkaluna ohjauksessa.⁵⁰ Jos esimerkiksi ohjaajan kommentit ja huomiot saavat opiskelijat reagoimaan syyllisyydentuntoisesti, ja se puolestaan saa opiskelijan esimerkiksi vähentämään työntekoa opintojen ohessa tai perumaan suunnittelemansa matkan. Silloin tällaisella

49 Shaughnessy 2018; Deonna & Rodogno & Teroni 2012.

50 Ks. de Hooge et al. 2018; Nichols 2016; Maibom 2010.

toiminnalla voisi mahdollisesti olla positiivisia vaikutuksia, jotka lisäävät opiskelijan mahdollisuuksia valmistua ajoissa.

Tässä haluan kuitenkin painottaa sitä, miten affektiiviset käytännöt toimivat. Jos syyllistämisen on ennen kaikkea kyse siitä, ettei opiskelija ole vastannut hänelle kurssilla asetettuihin odotuksiin työpanoksen, määräaikojen, tekstintyöstämisen ja muun suhteen, se voi mahdollisesti olla rakentavaa tutkielmapirosessin kannalta ja esimerkiksi ohjata opiskelijan oikeille raiteille. Mutta jos kyse on henkilökohtaisista ominaisuuksista ja kyvyistä, se uhkaa johtaa negatiiviseen itsearvostukseen ja omien kykyjen epäilemiseen. Se on tietenkin selvästi ongelmallista ja tuskin edistää opiskelijan mahdollisuuksia selvittää tutkielman vaatimasta työstä.

Aluksi totesin, että etnologiset näkökulmat ja lähestymistavat ovat vaikuttaneet kasvatustieteelliseen tutkimukseen eri tavoin. On hyvä huomata, että tämän artikkelin tavoitteena ei ole antaa ohjaajalle reseptiä, jonka mukaan hän osaisi parhaiten käsitellä ohjaustilanteet, joissa syyllisyyden tunnon tai häpeän kaltaiset negatiiviset itsereflektiiviset tunteet sävyttävät affektiivisiä käytäntöjä. Yksinkertaisia ratkaisuja niihin ei ole siksikään, että jokainen tilanne on ainutlaatuinen sekä ohjaajan ja opiskelijan kyvykkyyden, suoritusten, asenteiden ja suhtautumistapojen että heidän välisensä suhteen ja vuorovaikutuksen osalta. Käyttäessäni tämän artikkelin analyysissa etnologista lähestymistapaa ja affektiteorioita tavoitteeni on ensisijaisesti osoittaa, miten pinnapuolisesti arkisiin ja suhteellisen pinnallisilta vaikuttaviin keskusteluihin, kuten tässä ohjaajan ja opiskelijan välillä, mahtuu emotionaalista syvyyttä. Näin tulee näkyväksi, että tutkielmien ohjauksessa ei ole kyse vain tekstistä ja tutkielman saamisesta

valmiiksi, vaan se käsittää myös yksilön identiteettiin ja itsearvostukseen liittyviä aspekteja.

Väittäisin täten, että suurempi tietoisuus ohjaustilanteessa syntyvistä affektiivisissa käytännöistä hyödyttäisi suuresti didaktista prosessia, kuten myös ohjaajaa ja opiskelijaa henkilöinä. Etenkin kun ottaa huomioon, että syyllisyyden ja häpeän kaltaiset negatiiviset itsereflektiiviset tunteet, jotka voivat mahdollisesti johtaa muutokseen kohti parempaa ja joilla siten voisi olla rakentava merkitys tutkielmaprosessissa, voivat johtaa myös toimintakyvyttömyyteen ja syrjäänvetäytyvyyteen. Niillä voi ohjauskontekstissa olla ilmeisiä negatiivisia seurauksia sekä tutkielmaprosessin että yksittäisen yksilön kannalta.

(Suomennos: Markus Myllyoja)

Lähteet

- Ahmed, Sara 2004. *The cultural politics of emotion*. New York, London: Routledge.
- Bunkers, Sandra Schmidt 2018. Faces of Shame. *Nursing Science Quarterly* 31 (3):215–219. doi: 10.1177/0894318418774928.
- Bäckman, Maria 2003. *Kön och känsla: samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet*. Göteborg, Stockholm: Makadam.
- Bäckman, Maria 2009. *Miljonsvennar: omstridda platser och identiteter*. Göteborg, Stockholm: Makadam.
- Castello, Montserrat & Inesta, Anna & Monereo, Carles 2009. Towards Self-Regulated Academic Writing: An Exploratory Study with Graduate Students in a Situated Learning Environment. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology* 7 (3):1107–1130.

- Clegg, Sue 2000. Knowing through reflective practice in higher education. *Educational Action Research* 8 (3):451-469.
- Cotterall, Sara 2013. More than just a brain: emotions and the doctoral experience. *Higher Education Research and Development* 32 (2):174-187.
- de Hooge, Ilona E. & Breugelmans, Seger M. & Wagemans, Fieke M. A. & Zeelenberg, Marcel 2018. The social side of shame: approach versus withdrawal. *Cognition and Emotion*: 1-7. doi: 10.1080/02699931.2017.1422696.
- Deonna, Julien A. & Rodogno, Raffaele & Teroni, Fabrice 2012. *In defense of shame: the faces of an emotion*. Oxford: Oxford University Press.
- Frykman, Jonas 1998. *Ljusnande framtid! Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historiska media.
- Guenther, Lisa 2011. Shame and the temporality of social life. *Continental Philosophy Review* 44 (1):23-39. doi: 10.1007/s11007-011-9164-y.
- Kjaer, Bjorg 2005. *Børn og barndom på fritidshjem: et folkloristisk studie af fortolkning og forhandling om barnlig identitet*, Learning lab Denmark. Göteborg: Göteborgs universitet.
- León Rosales, René 2010. *Vid framtidens hitersta grän: om maskulina elempositioner i en multietnisk skola*. Södertörn Doctoral Dissertations, Mångkulturellt centrum.
- Light, Greg & Cox, Roy & Calkins, Susanna 2009. *Learning and teaching in higher education: the reflective professional*. 2 ed. London: Sage.
- Lindqvist, Beatriz 2017. Lärande och omsorg som process eller resultat?: Förskolan möter näringslivets verksamhetsstyrning. *Kulturella perspektiv Svensk etnologisk tidskrift* 26 (3-4):32-38.
- Lundgren, Anna Sofia 2000. *Tre år i g: perspektiv på kropp och kön i skolan*. Etnologiska skrifter, B. Östlings bokförl. Symposion.
- Magnusson, Jenny & Zackariasson, Maria 2018. Student independence in undergraduate projects. Different understandings in different academic contexts. *Journal of Further and Higher Education*. doi: 10.1080/0309877X.2018.1490949.

- Maibom, Heidi L. 2010. The Descent of Shame. *Philosophy and Phenomenological Research* 80 (3):566–594. doi: 10.1111/j.1933-1592.2010.00341.x.
- McCormack, Coralie 2009. Postgraduate research students' experience: It's all about balancing living. Teoksessa Tigh, Malcolm & Ka Ho Mok & Huisman, Jeroen & Morphew, Christopher (eds.) *The Routledge International Handbook of Higher Education*. New York, London: Routledge.
- Meurling, Birgitta & Nygren, Göran 2009. *Skolvardag och framtidsambitioner: etnologiska perspektiv på utbildning*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nichols, Ryan 2016. A sense of shame among the virtues. *Journal of Moral Education* 45 (2):166–178. doi: 10.1080/03057240.2016.1174677.
- Runfors, Ann 2003. *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar: en studie av hur invandrarskap formas i skolan*. Stockholm: Prisma.
- Schwarz, Eva & Lindqvist, Beatriz 2018. Exploring the Phenomenology of Whiteness in a Swedish Preschool Class. *International Journal of Early Childhood* 50 (1):1–14. doi: 10.1007/s13158-018-0210-3.
- Shaughnessy, Molly J. 2018. Integrative Literature Review on Shame. *Nursing Science Quarterly* 31 (1):86–94. doi: 10.1177/0894318417741120.
- Thomason, Krista K. 2015. Shame, Violence, and Morality. *Philosophy and Phenomenological Research* 91 (1):1–24. doi: 10.1111/phpr.12110.
- Todd, Malcolm J. & Smith, Karen & Bannister, Phil 2006. Supervising a social science undergraduate dissertation: staff experiences and perceptions. *Teaching in Higher Education* 11 (2):161–173. doi: 10.1080/13562510500527693.
- Utbildningsdepartementet 1993. *Svensk författningssamling 1993:100 Högskoleförordningen*. Omtryck 1998:1003 ed: Utbildningsdepartementet.
- Wetherell, Margaret 2012. *Affect and Emotion: A New Social Science Understanding*. London: SAGE.

- Zackariasson, Maria 2001. Maktkamper och korridorffester: en etnologisk studie av kulturella processer och gruppinteraktion i två studentkorridorer. Vol. 23, *Etnolore*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Zackariasson, Maria 2002. Living a good life: reflections and choices among college students. Teoksessa Heggli, Gry & Hauan, Marit Anne (eds.) *Younger than Yesterday, Older than Tomorrow. Cultural perspectives on contemporary childhood and youth*. Åbo: Åbo Akademi University.
- Zackariasson, Maria 2015. Caught between expectations: Swedish student teachers' experiences of working with gender and sexuality issues. *Nordic Studies in Education* (3-4):217-232.
- Zackariasson, Maria 2018. "I feel really good now!" – Emotions and independence in undergraduate supervision. *Learning and Teaching: The International Journal of Higher Education in the Social Sciences* 11 (3):1-24. doi: 10.3167/latiss.2018.110303.

”TÄÄLLÄ ON MINUN KOTINI” AFFEKTIIVISET KOKEMUKSET KAUPUNGIN MERKITYKSELLISTÄMISESSÄ

”Täällä on minun kotini. Koko elämäni.”¹ Näin kiteytti yksi Helsingin historiankirjoitusta varten laadittuun kyselyyn vastannut kaupunkilainen tunteensa kotikaupunkiaan kohtaan. Kyselyyn saapuneissa vastauksissa kuvataan tunnesidettä kaupunkiin ja sen vaikuttavuutta monin eri tavoin. Helsinkiläisyys liitetään omaan elämänhistoriaan ja helsinkiläiseksi kasvaminen eri elämänvaiheisiin.² Kuvauksia voidaan pitää osin ruumiillisina ja tunnepitoisina. Vaikka alun lainauksesta ei voi löytää erityisiä tunneilmaisuja – tunteita eksplisiittisesti ilmaisevia sanoja – voi lukija tulkita lauseiden takana olevan vahvan tunnekokemuksen. Kahdessa virkkeessä yhdistyy koti, elämä ja kaikki ne moninaiset

1 Kyselyvastaus IV: 64. Nainen, s.1931.

2 Ks. Olsson 2004.

tapahtumat, ilot ja surut, jotka lukija voi näiden sanojen taakse vain kuvitella.

Tunteet ja affektiivisuus voidaan määritellä monella eri tavalla. Etnologiassa, antropologiassa ja niiden rinnakkaistieteissä tunteita tutkitaan erityisesti kulttuurisesti rakentuneina merkityssisältöinä, joilla on yleisesti tunnettu nimi, kuten esimerkiksi pelko tai rakkaus. Tämä tarkoittaa sitä, että tunteiden merkityssisällöt, kokemukset ja jopa itse tunteiden kirjo vaihtelevat yhteisöittäin.³ Affektien ymmärretään puolestaan olevan tahdosta riippumattomia, pääosin ruumiillisia reaktioita, joiden kytkös kulttuurisesti rakennettuihin merkityssisältöihin rakentuu toisin.⁴ Niiden kulttuurinen suhde muotoutuu vasta, kun affektiivista kokemusta reflektoidaan ja se nimetään. Tämä eronteko kulttuuriin tunteisiin ja ruumiillisiin affekteihin juontaa juurensa affektitutkijoiden tekemään huomioon siitä, että kulttuurintutkimuksessa keskitytään liian usein representaatioihin, kuten symboleihin, kertomuksiin ja diskursseihin ja jätetään kehon merkitys kulttuuristen ymmärrysten ja toimintojen rakentajana sivuun. Affektiivisuuden tutkimus nosti kehon kokemukset keskiöön tunteiden tarkastelussa. Kuitenkin esimerkiksi sosiaalipsykologi Margareth Wetherellin mielestä ruumiillista affektia ei ole hedelmällistä erottaa kognitiivisista ja kulttuurisista prosesseista niiden yhteenkietoutuneisuuden takia.⁵ Myös muun muassa kulttuurimaantieteilijä Tim Edensor on kritisoinut ajatusta, että affektiiviset ruumiilliset kokemukset olisivat irrallaan kulttuuri-

3 Reddy 2001, 34.

4 Massumi 2002, 5; Thrift 2009, 88.

5 Wetherell 2012, 39.

sista merkityksistä.⁶ Hänen mukaansa emme kohta maailmaa ilman esiyymmärrystä siitä. Affektiiviset kokemukset eivät ole meille aina uusia. Edensorin mukaan ihmiset voivat myös esimerkiksi aikaisemman kokemuksensa perusteella aavistaa ennalta tai virittäytyä siihen, minkälaisia affektiivisiä kokemuksia he voisivat kokea tietyissä tilanteissa. Tämä osaltaan suuntaa ja pohjustaa heidän aktuaalisia kokemuksiaan.⁷

Tässä artikkelissa emme tee ruumiillisuuteen tai kulttuurisuuteen perustuvaa eroa tunteiden ja affektien välillä, vaan pyrimme tarkastelemaan niitä kokonaisvaltaisesti sekä ruumiillisuuden että kulttuuristen merkitysten kautta. Ajattelemme tunteiden ja affektien olevan kokemuksina⁸ sama ilmiö.⁹ Ne ovat kumpikin ruumiillisia kokemuksia ja yhteydessä kulttuurisesti konstruoituihin merkityksiin. Joillekin näistä kokemuksista on kulttuurisesti jaettu nimitys, kun taas toisia on hankalampi nimitä. Affektiivisiä kokemuksia voi olla vaikea sanoittaa, koska niille ei ole aina olemassa nimettyjä tunnekategorioita tai ne eivät mahdu niiden raameihin.¹⁰ Niitä voidaan kuitenkin kuvailla yhtä hyvin kuin nimettyjä tunteita käyttäen apuna erilaisia kielellisiä merkityssisältöjä. Käytämmekin artikkelissa affektia analyttisenä käsitteenä, joka kattaa kokonaisuudessaan tutkittavan ilmiön.

6 Edensor 2012, 1105; ks. myös Rose & Degen & Basdas 2010.

7 Edensor 2012, 1105; ks. myös Rinne 2016, 35–39.

8 Fenomenologisen lähestymistavan mukaisesti kokemuksella viittaamme "elettyyn kokemukseen", jolla tarkoitetaan henkilökohtaista ja kehollisesti muodostunutta arkitietoa maailmasta.

9 Wetherell 2012, 4; ks. myös Reddy 2001, 66–67.

10 Affektilla ei viitata tässä yhteydessä sellaiseen kokemukseen, joka on lähtökohteisesti kulttuuristen representaatioiden ulottumattomissa, kuten esimerkiksi Nigel Thrift on affektin määritellyt (2007). Ks. esim. tämän teoksen johdantoluku.

Tunne-käsite viittaa tekstissämme erilaisiin tapoihin kuvata aineistossa esiintyvää affektiivisuutta.

Ymmärrämme Margareth Wetherelliä mukailien affektit tämän artikkelin kontekstissa eri osatekijöiden muodostamiksi kuvioiksi.¹¹ Tämä tarkoittaa sitä, että affektiiviset kokemukset ovat yksilöllisiä, mutta kulttuurisesti rakentuneita. Ne koostuvat kokemisen ja kertomisen hetkellä yhteiskunnallisista diskursseista, jaetuista narratiiveista, henkilökohtaisesta ja yhteiskunnallisesta historiasta sekä henkilökohtaisesta taustasta. Näitä kuvioita on kuitenkin hankalaa tavoittaa kokonaisuudessaan, ja ne ovat jatkuvasti muuttuvia. Nämä affektiiviset kuviot voivat olla joko vain yhden kerran koettuja tai toiston kautta kehittyneitä affektiivisiä toimintoja.¹²

Sara Ahmed on huomauttanut, että tunteita kulttuurin tutkimuksen näkökulmasta analysoitaessa erityisen tärkeää on tulkita, mitä tunteet tekevät. Tunteet ovat esimerkiksi osa yhteiskunnallisten jännitteiden kokemusta, ja ne myös rakentavat identiteettejä.¹³ Myös Margareth Wetherellin mukaan affektiiviset kokemukset ovat osa merkityksen luomisen prosesseja, joissa mukana on myös ruumiillisuus.¹⁴

Wetherellin ja Ahmedin ajatuksiin nojaten tarkastelemme artikkelissamme sitä, miten muisteluteksteissä esiintyvä affektiivisuus on mukana paikan eli Helsingin merkitykselliseksi tekemisen prosessissa. Ymmärrämme filosofi Edward Caseyn mu-

11 Wetherell 2012, 4.

12 Wetherell 2012, 13–16. Wetherell käyttää termiä »pattern». Olemme halunneet kääntää termin ”kuvioiksi”, koska katsomme tämän selkeimmin kuvaavan ilmiön dynaamisuutta ja vaihtelevaa monimuotoisuutta (ks. Steel tässä teoksessa).

13 Ahmed 2004.

14 Wetherell 2012, 4, 20.

kaisesti paikan eli tässä kontekstissa Helsingin muodostuvan ensisijaisesti ihmisten elettyjen kokemusten kautta, jotka ovat muodostuneet paikassa olemisen kautta.¹⁵ Kysymme, minkälaisia merkityksen luomisen prosesseja affektiivisten kokemusten kautta voidaan havaita. Pohdimme yhtäältä, minkälaisia affekteja kaupunkiympäristö muistelijassa herättää ja miten nämä affektit mahdollisesti muovaavat kertojien suhdetta siihen. Haluamme toisaalta tarkastelullamme myös kartoittaa, minkälaisia mahdollisuuksia kirjoitettu muisteluteksti voi affektien tutkimukselle tarjota. Käyttämämme aineisto – kirjoitetut muistelutekstit – ovat affektien tutkimuksessa erityiseksi luonnehdittava lähde-ryhmä: sen avulla ei päästä muistelijan ja kaupunkiympäristön väliseen välittömään kokemukseen, vaan kirjoittajat kirjoittavat tilallisesti ja ajallisesti etäällä itse kaupungin kokemisen hetkestä. Muistelutekstiä voidaan kuitenkin tulkita kokemuskerrontana, jonka pohjana ovat eletyt kokemukset kaupungista. Testaamme aineistomme avulla erilaisia lukemisen tapoja, joilla affekteja voidaan tulkita kirjoitetusta muistitietoaineistosta. Aineiston erityisyys liittyy osaltaan tutkijoiden tekemään erontekoon affektien ja tunteiden välille. Jos affektit ymmärretään ruumiillisina kokemuksina, jotka tapahtuvat ennen kulttuurista merkityksen kehittymistä, voidaan argumentoida, että kirjoitetussa muodossa ja sanallistettuina ne ovat jo kulttuurisesti rakentuneita. Wetherellin esittämä näkökulma tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden päästä tämän dualistisen ajattelun yli väittämällä, että affektit jo kokemisen hetkellä ovat kulttuuristen merkitysten värittämiä.

15 Casey 1996, 18.

Käytämme artikkelissa aineistona vuonna 1997–1998 toteutettua *Mitä Helsinki merkitsee minulle* -kyselyä. Kysely on yksi kansatieteilijä Anna-Maria Åströmin laatimasta neljästä Helsingin kaupungin historiahanketta varten järjestetystä kyselystä, jotka toteutettiin kansatieteellisen kyselyn periaattein. Tämä on tarkoittanut yhtäältä laajoihin, monipolvisiin muisteluihin kannustavia kysymyksiä ja toisaalta muistelua ohjaavia, runsaita kysymyskokonaisuuksia.¹⁶ Analysoimamme kysely on kyselysarjan viimeinen, ja sen johdannossa korostetaan kaupunkilaisten kokemusten merkitystä kaupunkitutkimukselle. Tähän kokemusten kenttään nostetaan esittelyssä kuuluviksi paitsi se, miten kaupunkilaiset ovat Helsingin mieltäneet, myös se, minkälaisia merkityksiä kaupungille on annettu ja mitä merkityksiä se on ihmisten elämässä saanut. Aiemmat kolme kyselyä keskittyivät pitkälti vastaajien konkreettisiin kuvauksiin elämästä ja toiminnasta, mutta tässä viimeisessä kyselyssä vastaajia kehoitetaan pohtimaan omaa helsinkiläisyyttään; sitä, »mihin muistoihin, tunteisiin, suhteisiin» kertoja mahdollisesti tukeutuu, tai sitä, minkälaisia tunnelmia ja tunnetiloja kaupunki heissä herättää.¹⁷

Kaupunkien ja niiden eri paikkojen merkityksiin kohdistuneella kiinnostuksella on pitkä historia. Tämän tutkimustradition keskeisinä vaikuttajina voidaan nähdä muun muassa kaupunkisosiologit Georg Simmel ja Walter Benjamin, joiden myötä huo-

16 Kyselyt ovat yksi tapa tuottaa muistitietoa. Kaupunkia on muistamisen kautta merkityksellistetty myös muilla tavoin, kuten päiväkirjoissa ja elämäkertateoksissa. Myös näiden kautta hahmottuu mielenkiintoisella tavalla kaupunkilaisten kokemukset ympäristöstään. (Ks. esim. Ilmolahti 2013; Tanner 1947; Topelius & Martinsen & Steinby 1986.)

17 *Mitä Helsinki merkitsee minulle* -kyselylehtinen 1997. Kyselyistä enemmän ks. Åström 2016, 13–17; ks. myös Åström 2013.

mio kaupunkeihin elinympäristöinä ja ihmisten elämää erityisesti muokkaavina tiloina sai uudenlaista huomiota. Artikkelimme kytkeytyy tähän ajatukseen kaupunkiympäristöjen erityisyydestä ja siihen nojaavaan etnologiseen tutkimukseen, jossa huomio halutaan kiinnittää erityisesti kaupunkilaisten kokemuksiin.¹⁸ Näiden kokemusten ymmärtämisessä muisti ja muistamisen tavat ovat nousseet keskeiseen asemaan, mistä osaltaan myös tässä artikkelissa hyödyntämämme aineisto on osoituksena.¹⁹

Helsinki-kyselyillä haettiin nimenomaan yksityisiä kokemuksia, mutta yksityisyydestään huolimatta vastauksissa on havaittavissa myös yhteneviä piirteitä niin vastaustyyliessä kuin kuvailun kohteissa. Jokaisen kyselyn johdanto päättyi kehotukseen varata runsaasti aikaa ja tulla ”mukaan piirtämään kuvaa Helsingistä”. Kehotus kuvaa hyvin kyselytoimintaan liittyviä ominaispiirteitä: vastaajalta vaadittavaa aktiivisuutta ja ajallista panostusta. Kysely vaatii vastaajalta myös suurta kiinnostusta aihepiiriin. Hänen tulee oma-aloitteisesti kyselyrunгон saatuaan laatia oma näkemyksensä kulloisestakin teemasta. Kyselylehtisessä sopivaksi vastauksen pituudeksi esitettiin 10–15 liuskaa, mikä kuvaa kyselyjen laajuutta. Kaikki tämä heijastuu myös siihen, että kaupunki itessään on lähes kaikille muisteliijoista ollut merkittäväksi koettu

18 Benjamin 1995 [1933]; Lento & Olsson 2013, 9–10; Simmel 1995 [1902].

19 Artikkelissa tulkitsemaamme aineistoa on hyödynnetty aiemmin Anna-Maria Åströmin (2016) laajan analyysin lisäksi muun muassa teoksessa *Memories of My Town* (Åström & Korkiakangas & Olsson (toim.) 2005) ja valikoituja kuvauksia kokonaisuudessaan esittelevässä antologiassa *Elämää kaupungissa* (Åström & Olsson & Kivistö (toim.) 1998). Suomalaisessa kaupunkitutkimuksen kentässä muistojen ja kaupunkiympäristön suhdetta on tutkittu laajasti eri tieteenalojen ja eri kaupunkien näkökulmasta. Tutkimuksen monialaisuudesta saa kuvan esimerkiksi teoksesta *Muistin kaupunki* (Lento & Olsson (toim.) 2013).

ja positiivisesti omaa elämänhistoriaa määrittävä tekijä.²⁰ Vaikka kyselyvastauksen laatiminen on hyvin vahvasti vastaajan ehdoilla tapahtuvaa, on muistelu- ja kirjoitustyön tukena ollut kuitenkin vaikuttamassa kyselyn laatijan valmisteleva kysymysrunko. Näin ollen se, mitä esimerkiksi Helsingistä pidetään kertomisen arvoisena ja tärkeänä on osin etukäteen ohjattua. Myös jatkossa esiin nostettavat teemat, joiden kautta kuvataan helsinkiläisten suhdetta ympäristöönsä ja kaupunkiinsa, ovat kaikki tavalla tai toisella olleet kyselyrungossa esillä. Vapaa kirjoittaminen on kuitenkin samalla mahdollistanut asioiden painottamisen omista kokemuksista lähtien ja uusia tulkintoja tehden.

Kyselyt oli suunnattu rajaamattomalle yleisölle. Neljänteen kyselyyn saapui runsas sata vastausta. Vaikka vastauksia saapui ajallisesti ja alueellisesti laajasti, on aineisto kuitenkin keskittynyt erityisesti 1940- ja 1960-luvulle sekä keskustan kaupunginosiin. Tämä piirre yhdisti kaikkia neljää kyselyä. Kyselyaineiston kontekstissa keskustan ja sen lähialueiden kuvaaminen on koettu erityisen tärkeäksi. Vastaajat ovat saattaneet näin kokea vastaavansa parhaiten kutsuun osallistua kirjoittamaan Helsingin historiaa. *Mitä Helsinki merkitsee minulle* -kyselyssä vastaukset saattavat kuitenkin liikkua laajalti kaupungin eri ympäristöissä, eivätkä kaikki kuvaukset ole tiettyyn nimettyyn paikkaan sitoutuneita. Vaikka ajallinen painotus kuvauksissa onkin kaukaisemmissa vuosikymmenissä, voidaan näidenkin kuvausten kautta tarkastella paikan affektiivisia merkityksiä nimenomaan kirjoitusajan kohdan näkökulmasta, minkä lisäksi merkityksiä analysoitaessa

20 Ks. myös Åström 2016, 14–16. Kansatieteellisistä kyselyistä enemmän ks. Korhokangas & Olsson & Ruotsala & Åström 2016.

kirjoittajat rakentavat usein pitkää kaarta lapsuudenkokemuksista kirjoitushetken nykypäivään.

Kyselyssä kehoitetaan vastaajia avaamaan kaupungin merkityksiä ja niiden rakentumista. Merkitysten rakentumisen prosessi onkin monessa vastauksessa selkeästi luettavissa. Se, miten affektit näyttäytyvät ja vaikuttavat tässä prosessissa vaatii kuitenkin erilaisten lukutapojen hyödyntämistä aineistoa analysoitaessa. Olemme omassa luennassamme käyneet tekstejä läpi keskittyen yhtäältä tunnesanoihin ja toisaalta erilaisiin tapoihin ilmaista affektiivisiä kokemuksia. Tämän lukuprosessin tuloksena olemme hahmottaneet aineistosta neljä erilaista affektien kuvaamisen kategorioita, jotka kuitenkin limittyvät ja nivoutuvat toisiinsa monin eri muodoin ja saattavat esiintyä kerronnassa samanaikaisesti. Nämä ovat nostalginen muistaminen, tunnesanojen hyödyntäminen, aistikokemukset sekä kertojan ja kaupungin materiaalisen ympäristön välinen suhde. Artikkelimme on osa laajempaa kaupunkien kokemuksellisiin merkityksiin keskittyvää tutkimustraditiota, mutta sen ensisijaisena tavoitteena on pohtia niitä eri tapoja, joilla kirjoitetussa tekstissä voidaan ilmaista ja tulkita affekteja osana merkityksen luomisen prosesseja.

Nostalgia affektien ilmentymänä

Arkielämän nostalgia on yksi tapa, jolla muistelijä voi sitoa itsensä menneen elämänsä paikkoihin. Etnologi Pirjo Korhokangas on kuvannut näitä muistoja paikkojen mentaaliseksi historioiksi, jotka merkityksellistyvät kuulijalle vasta kertomusten myö-

tä. Paikan nostalgiseen muistamiseen saattaa liittyä myös tarve rakentaa ajallista kaarta oman menneen ja nykyisyyden välille.²¹ Nostalgia itsessään voidaan ymmärtää tunteena, tapana muistella menneisyyttä. Yksinkertaisessa nostalgisessa muistamisessa pinnalle nousee menneisyyden kyseenalaistamaton, positiivinen käsittely, jolloin negatiivinen asioiden muistaminen jää taka-alalle. Nostalgia on siis sentimentaalinen menneisyyden muistamisen tapa, jossa usein kaivataan muisteltuun menneeseen aikaan.²² Simo Laakkonen ja Timo Vuorisalo ovat nimenneet *ympäristönostalgia*ksi (*environmental nostalgia*) tavan puhua menneestä ympäristöstä sen nykyistä tilaa positiivisemmin. Tämä nostalgian muoto voi kohdistua niin luontoon kuin rakennettuun ympäristöön.²³ Nostalgiseen muistamiseen liittyy myös ruumiillisuus: hajut ja maut saavat meidät muistamaan nostalgisesti, ja nostalginen muistaminen voi aiheuttaa tunne-elämään vaikuttavia seurauksia, kuten masennusta.²⁴

Helsinki-kyselyyn vastaajista useampikin kertoo usein kaipaavansa menneisyyden Helsinkiin. Erityisesti rakennusten purkamista sekä puistoissa ja kadun vierellä olevien puiden kaatamista ”surraan” ja menneitä rakennuksia ja puita ”kaivataan”.²⁵ Nostalgia on myös tunne, jonka muistelijat itse toisinaan tunnistavat ja nimeävät. Muutokset kaupungissa on koettu paitsi fyysisen ympäristön muutoksissa myös vaikeammin sanallistettavassa henki-

21 Korkiakangas 2006, 134.

22 Farrar 2011, 727–728; Kalinina 2014, 47; Korkiakangas 2006, 135.

23 Laakkonen & Vuorisalo 2016, 97.

24 Farrar 2011, 728; Casey 2000, 201.

25 Kyselyvastaus IV:114. Nainen, s. 1933.

sessä ilmapiirissä. Vaikka alueelle voisikin palata, on aika saattanut muuttaa ilmapiirin ja elämäntavan itselle vieraaksi:

Se on kai sitä nostalgiaa, enhän haluaisi estää kehitystä. Mutta silloin kun ei ollut liikennettä, silloin kun joka päivä saattoi nähdä kadulla jonkun tutun, ainakin kulmakunnan yhteisissä kaupoissa, tuntui kodin ulkopuolella jotenkin kotoisemmalta kuin nyt. Voi mennä päiväkausia, ettei kadulla tule vastaan yhtään tutun näköistä ihmistä.²⁶

Analyysissään muistelija erottaa suhteensa kotiin ja kodin ulkopuoliseen kaupunkiin. Muutos ja nostalginen muistelu sijoitetaan nimenomaan kodin ulkopuoliseen ympäristöön ja sen vähentyneeksi koettuun kotoisuuteen. Nostalgisen muistelun yksi herättäjä onkin usein tulevaisuuteen liittyvä uhka tai, kuten tässä tapauksessa, omassa ympäristössä tapahtuvista muutoksista nouseva epävarmuus, joka saa menneen näyttäytymään erityisen positiivisessa valossa.²⁷ Myös seuraava vastaaja tarkastelee menneisyyden ja nykyisyyden eroa suhteessa siihen, miltä kaupunki "tuntuu". Tässäkin kuvauksessa menneisyyteen suhtaudutaan sentimentaalisesti, vaikka samalla muutokset kaupungissa hyväksytään osaksi välttämätöntä kehitystä. Muistot ja muistaminen kytkeytyvät kirjoittajan omassa analyysissä suoraan tunteisiin: muistot hahmottuvat kuvauksessa tunteiden edellytykseksi. Ilman niitä hän kokisi suhteensa ympäristöön "tunteettomaksi":

Istuessani raitiovaunussa tai bussissa näen talot, kadut ja paikat ikään kuin entisinä, millaisia ne olivat joskus. Tällainen vertailu huvittaa itseänikin ja joudun tutkiskelemaan mitä, jos en tuntisi näin. Olisiko lapsuuteni, nuoruuteni ja aikuisuuteni Helsinki samanlai-

26 Kyselyvastaus IV:63. Nainen, s. 1935.

27 Korkiakangas 2006, 135.

nen. Poistaisin tunteeni, muistoni, katselisin Helsinkiä ”tunteettomasti” niin kuin mitä tahansa kaupunkia. Uskon, että se tuntuisi vain isolta, kehittyneeltä asuinpaikalta, jossa erilaiset ja eri aikaan rakennetut lähiöt ympäröivät vanhaa kaupunkia, minun Helsinkiäni. Se on kaupunki, jossa on helppo hoitaa asioita ja selviytyä ilman syviä tunnelatauksiakin. Olen hyväksynyt sen ”kasvoleikkaukset”, sen kasvun ja kehityksen. Näin täytyy olla, kaupunki elää tätä päivää, vaikka itse haikailenkin menneeseen. Tämän hetken ihmisille kaupunki on tässä ja nyt.²⁸

Voidaan ajatella, että nostalgia ei ole tietyn objektin ominaisuus, vaan se syntyy muistelijan ja objektin vuorovaikutuksessa. Tämän artikkelin kontekstissa tämä tarkoittaa sitä, että Helsinki itsessään ei ole nostalginen, vaan nostalgia on jotain, jota tunnetaan silloin, kun kaksi muistelijalle tunnepitoista ajallista hetkeä, menneisyys ja nykyhetki, kohtaavat. Nostalgia on siis jotain, joka vaatii aktiivista tiedostavaa ja affektiivista osallistumista.²⁹ Tämän ajattelutavan mukaan nostalgia voidaan siis ymmärtää toimintatapana tai käytäntönä. Erityisen selkeästi nostalgian voi nähdä toiminnallisuutena, kun tarkastellaan paikkasuhteeseen linkittyvää strategista nostalgiaa. Pirjo Korkiakangas on todennut, että ymmärtääksemme ajan ja paikan suhdetta meidän täytyy inhimillistää se: yhdistää ne historialliseen jatkumoon tai osaksi oman elämämme tarinaa. Nostalgia on yksi tapa rakentaa tätä paikan ja ajan yhteyttä.³⁰ Ajan ja paikan tiivis yhteys kertoo myös niiden merkittävydestä, kun pyrimme paikantamaan itseämme suhteessa fyysiseen ympäristöön ja omaan historiaamme.³¹

28 Kyselyvastaus IV:113. Nainen, s.1922.

29 Hutcheon 2000, 22.

30 Korkiakangas 2004, 168; 2006, 135-136.

31 Farrar 2011, 728.

Tulkitsemme nostalgian aineistossamme Wetherellin ajatuksia mukaillen *affektiivisena käytäntönä* (affective practice). Hänen mukaansa affektiivisista kuvioista tulee toiston kautta kulttuurista toimintaa. Lisäksi Wetherell on ehdottanut, että affektiiviset käytännöt ja toiminnot luovat merkityksiä ja uusintavat niitä.³² Voimme siis Wetherelliin nojaten ymmärtää nostalgisoinnin käytäntönä, joka affektiivisessä kuviossa merkityksellistää vastaajien elämää ja ympäristöä.³³ Helsinki merkityksellistyy menneisyyden katoavaksi kaupungiksi, samalla kun vastaaja asemoi itsensä vanhemman sukupolven edustajaksi.

Samalla ymmärrystä menneestä hyödynnetään oman elämäkerrallisen kaaren hahmottamiseksi. Kun aineistossa ilmenevää nostalgiaa tarkastellaan Sara Ahmedin esittämästä näkökulmasta pyrkien ymmärtämään, miten se vaikuttaa merkityksellistämisen prosesseihin, korostuu kuvauksissa sen merkitys *paikkamuistojen*³⁴ (*place memory*) käsittelyssä. Ympäristö viestii paitsi nykyisyyden myös menneisyyden välityksellä. Asuinseutu voidaankin mieltää myös sen menetettyjen piirteiden ja kadonneiden maisemien kautta. Kaikki ei ole aina ollut siten, miltä juuri nyt näyttää – tai miten juuri nyt toimitaan. Paikkoihin liittyy fragmenttaarisia ja sisäänpäin kääntyneitä historioita, jotka avautuvat eri kokemuksen omaaville havainnoitsijoille eri tavoin.³⁵ Helsinki-muistelijoille nostalginen muistelu oli yksi tapa käsitellä paikan herättämiä affekteja sekä paikan ja sen kokijan välisen suhteen muutoksia. Samalla muistelijat näyttävät tunnistavan affektiivis-

32 Wetherell 2012, 14.

33 Ks. Kalinina 2014, 47.

34 Farrar 2011, 725.

35 de Certeau 1988, 108.

ten kokemusten ajallisen kerrostuneisuuden: paikka, jota nyt tarkastellaan kaipauksella nostalgisoiden, voi tulevaisuudessa olla toisten kaupunkilaisten nostalgian kohde.

Rakkautta ja ylpeyttä, jännitystä ja pelkoa – nimetyt tunteet

Nimettyjä tunteita aineistossa on lopulta verrattain vähän. Toistuvasti nimettyjä tunteita ovat kuitenkin rakkaus, ylpeys ja jännittävyys, mutta myös pelkoa ja ahdistuneisuutta tuodaan toisinaan esiin. Rakkauden ilmaisut linkittyvät kaupunkiin ”kotikaupunki-na”; jonakin, jossa on turvallista ja tuttua olla. Tämä tunne saattaa kummuta niin kaupungin fyysisestä ympäristöstä kuin ajatuksesta, että kaupungin toiminnot ovat lähellä itseään, vaikka eivät omaan arkeen kuuluisikaan.

Olen aina rakastanut kotikaupunkiani. Tämän maan neljä vuodenaikaa tekee Helsingistä erityisen viehättävän. Puistojen eri vuodenaikojen värit, meri, joka varsinkin kesällä on hyvin dominoiva kaikkine vivahteineen, tekevät Helsingistä monipuolisemman kuin monesta muusta kaupungista. Talvella seurataan hallituksen ja eduskunnan työtä enimmäkseen televisioista, mutta aina on tunne, että tämä tapahtuu Helsingissä, vain muutaman korttelin päässä kotoa. Itsenäisyyspäivänä katsotaan presidentinlinnan juhlia, joskus ajellaan kaupungilla ihailemassa juhlavaloja ja kynttilöitä ikkunoissa.³⁶

Ylpeyden aiheiksi kuvataan pitkälti samoja aiheita kuin rakkautta kaupunkiin kuvattaessa: kaupungin estetiikkaa ja sen

³⁶ Kyselyvastaus IV:63. Nainen, s. 1935.

historiallisia kerroksia. Ylpeydenaiheet myös neutraloivat mahdollisia negatiivisia tunteita omaa lähiympäristöä kohtaan, kuten seuraavassa kuvauksessa, jossa "laatikkotalot" asetetaan rinnan kaupungin keskeisten paikkojen kanssa:

Kyllä Helsingistä voi olla ylpeä. Kauniista Kaivopuistosta Ursuloi-
neen, Suomenlinnasta ja yleensä kaikesta. Jopa nämä laatikkotalot
hyväksyy kun tietää niiden antavan suojaa kylmää ilmastoamme vas-
taan.³⁷

Erityisesti lapsuudessa ja nuoruudessa on helsinkiläisyy-
teen liitetty tuntemuksia erinomaisuudesta ja etuoikeutetusta
asemasta.³⁸ "Minun Helsingini on vieläkin parhaiten koulu-
jen kaupunki. Jotenkin uskon, että Helsingin yliopisto on Suo-
men paras yliopisto ja että Helsingissä ovat parhaat lääkärit ja
sairaalat."³⁹ Tunne helsinkiläisten erityisyydestä ei ollut ainoas-
taan helsinkiläisten ajattelutapa, vaan se eli myös muualla Suo-
messä.⁴⁰ Tämänkaltainen asuinpaikkojen arvottaminen on ollut
omiaan myös vaikeuttamaan sopeutumista Helsinkiin uutena
kotipaikkana. Satunnaiset Helsingin-vierailut saattoivat vain
korostaa näitä eroja, jos ensimmäiset muistot Helsingistä ovat
voimakkaan tunnepitoisia. Esimerkiksi ensimmäiset kokemukset
jäätelöstä, Korkeasaaresta ja Stockmannin tavaratalosta ovat syn-
nyttäneet mielikuvan Helsingistä poikkeuksellisena paikkana:

37 Kyselyvastaus IV:114. Nainen, s. 1933.

38 Kyselyvastaus IV:69. Nainen, s. 1943; IV:73. Mies, s.1940.

39 Kyselyvastaus IV:9. Nainen, s. 1945.

40 Kyselyvastaus IV:92. Mies, s.1938.

Myös perhe, jonka vieraana olin, oli sosiaalisesti ylempänä lapsuudenkotiani ja tietysti nivelsin asian Helsinkiin. Siis kaikki oli paremmin. Sisustus, WC, kylpyamme ja hissi ennen kaikkea.⁴¹

Aina ylpeyttä kotiseudusta ei ilmaistu kovinkaan ylevällä tavalla. Maaseutukauppalasta Helsinkiin muuttanut poika sai päivittäin kuulla olevansa ”landepaukku, äkeenpaino, turvenuija”.⁴² Kalliossa 1950- ja 1960-luvulla ero maaseudun ja Helsingin asu-kaan välillä koettiin selväksi:

”Me stadilaiset” oltiin tosi ylpeitä itsestämme. Itsetuntoamme kohotti nimenomaan se, että tiesimme, että olimme aivan eri jengiä kuin landet. Ne pukeutu omituisesti, ja bamlas omituista kieltä, joka oli meidän mielestä aivan naurettavaa. Oli kiva morkata heinähattuja, koska ne oli paljon ”tyhmempiä” kuin Kallion kundit ja kimmat.⁴³

Helsinkiä kohtaan tunnetut rakkauden ja ylpeyden tunteet liittyvät kaupungin historiaan, estetiikkaan ja toimintoihin, kuten koululaitokseen ja eduskunnan toimintaan. Voidaan ajatella, että nämä tunteet ovat osa identiteetin ilmaisua. Stuart Hallin mukaan tunteet sitovat meidät kulttuurisiin identiteetteihimme.⁴⁴ Identiteetit voivat tunnetusti olla moninaisia, muuttuvia, ja neuvoteltavissa.⁴⁵ Asemoimme itseämme aktiivisesti muun muassa toiminnan ja diskurssien kautta samalla kun koemme identiteetit tunne-elämämme kautta. Tulkitsemme edellä nimetyt tunteet niiden kontekstien kautta sellaisiksi osiksi tunne-elämää, jotka kietoutuvat helsinkiläisyyden identiteettityöhön.

41 Kyselyvastaus IV:85. Nainen, s.1938.

42 Kyselyvastaus IV:92. Mies, s. 1938.

43 Kyselyvastaus IV:77. Mies, s.1946.

44 Hall 1996, 598.

45 Giddens 1990.

Aineistossa kuvattiin myös jännityksen kokemuksia, jotka linkittyvät Helsinkiin erityisesti niillä muistelijoilla, joille kaupunki on ollut lapsuuden vierailukohde, ei kotikaupunki. Kaupungin erilaisuus ja sen havainnointi suhteessa omaan kotipaikkaan ovat jääneet mieleen vahvoina muistijälkinä, ja myös näitä muistoja voi tulkita ainakin osin nostalgisoiduiksi:

Lapsena Helsinki oli jännittävä matkakohde. (...) Jo Helsingin asemalla tulvi vastaan kaupungin kohina ja suuruus. Jos vielä nytkin kulkiessani sen läpi, muistuu tuo mielikuva. Käynnit Helsingissä olivat yhtä juhlaa.⁴⁶

Negatiivisiksi tunteiksi nousi aineistossa myös pelot ja turvattomuuden tunteet, joita koettiin tiettyjä asuinalueita kohtaan. Näitä tunteita kuvailtiin kuitenkin verrattain vähän. Usein ne olivat suuntautuneet sellaisia asuinalueita kohtaan, joissa vastaaja ei itse asunut. Heille nämä kaupunginosat saattoivat edustaa yhtäältä pikanttia säväystä kaupungin kokonaiskuvassa ja toisaalta vierasta, pelottavaakin aluetta:

Pitkäsilta oli rajana mistä alkoi levottomat kaupunginosat, Kallio, Sörkkä ja Vallila. Siellä kokoontuivat jengit ja aina välillä kuuli kaikesta tapahtuneen. Vaikka työläisiä oltiin itsekin, niin emme aina ymmärtäneet noiden alueiden ongelmia. Samaa kaupunkiahan me oltiin. Sinne en olisi halunnut muuttaa.⁴⁷

Kielteiset mielikuvat voivat kuitenkin merkitä alueen stigmati-soitumista: julkinen kuva alueesta alkaa vaikuttaa konkreettisesti sen asukkaiden elämään esimerkiksi alhaisen asuntojen kysyn-

46 Kyselyvastaus IV:121. Nainen, s. 1943.

47 Kyselyvastaus IV:64. Nainen, s.1931.

nän vuoksi. Kun asuinalue leimaantuu, usein myös sen asukkaat leimaautuvat. Omasta asuinalueesta voi tulla hävettävä tai salattava asia. Kun alue on saanut negatiivisen leiman, saattaa myös uusien asukkaiden olla vaikea sopeutua ympäristöön, vaikka omat kokemukset olisivat positiivisia.⁴⁸ Aina näin ei kuitenkaan ole. Esimerkiksi toisessa yhteydessä kontulalainen muistelija kuvaa omaa suhdettaan kaupunginosaansa turvalliseksi, vaikka alue sai 1960-luvulla mainetta nuorison ”nuijasodan” myötä.⁴⁹ Henkilökohtainen kokemus poikkesi alueen julkisesta kuvasta:

Kuusikymmentä luvun loppupuolella puheet Kontulasta pahenivat. Kerrankin lehdessä oli iso juttu tyttöporukasta, joka oli hakannut myllypurolaisen tytön bussin päätepysäkillä. Pelko ei kuitenkaan tarttunut minuun, sillä pihapiiri tuntui siinä elävältä ihan turvalliselta paikalta.⁵⁰

Voidaan ajatella, että asuinalueeseen liittyvät negatiiviset tunteet perustuivat sille, minkälaista kuvaa esimerkiksi erilaiset mediat näistä alueista välittivät. Esimerkiksi tiettyihin lähiöihin kohdistunut negatiivinen uutisointi oli joidenkin kertojien mukaan vaikuttanut heidän tunteisiinsa näistä lähiöistä.⁵¹ Voidaan siis ajatella, että näissä esimerkeissä mediadiskurssit ja tunne-elämä kietoutuvat yhteen affektiiviseksi kuvioksi, joka saattaa vahvistaa joidenkin lähiöiden leimaantumista.

Vastajat kuvasivat myös jonkin verran negatiivisia tunteita, jotka liittyivät kaupungin materiaalisuuteen mutta ei niinkään tiettyihin kaupunginosiin:

48 Bäcklund 1997, 23.

49 Ks. Astikainen & Heiskanen & Kaikkonen 1997, 99.

50 Kyselyvastaus IV:27. Nainen, s. 1954.

51 Kyselyvastaus IV:118. Mies, s. 1930; IV:63. Nainen, s.1935.

Itse en ole kokenut mitään aluetta erityisen vaaralliseksi tai turvaliseksi. Ahdistavia alueita kyllä on. Tätini asui Mechelininkadulla, jossa kaikki talot ovat punatiilisiä, sinne oli aina ikävä mennä, tuntui, että ne punatiiliset kaatuu päälle. Myöskin ahdistavaa on lukea ”pääsy kielletty” ja ”ei läpikulkua” kylttejä.⁵²

Tässä vastaaja kuvailee kieltokylttien ja tietynlaisten rakennusten aiheuttavan hänessä ahdistuksen tunteita, jotka hän liittää sulkeutuvaan tilaan joutumisen kokemukseen. Tämän vastauksen voidaan ajatella kuvaavan affektiivista kuviota, joka liittyyvät erottamattomasti tilan ja paikan ruumiilliseen aistimiseen, vaikka aistimusta ei katkelmassa nimetäkään.

Tässä luvussa olemme analysoineet niin negatiivisia kuin positiivisia nimettyjä tunteita. Tulkitsemme nämä nimetyt tunteet affektiivisiksi kuvioiksi, joihin liittyy vaihtelevasti kaupungin esteetiikka, sen historialliset kerrokset, mediassa kiertävät diskursit. Nämä affektiiviset kuviot voidaan ymmärtää positioinniksi,⁵³ jotka aktiivisesti rakentavat Helsingin, sen alueiden ja siellä asuvien kulttuurista identiteettiä⁵⁴ ja paikkaan kuulumisen tai kuulumattomuuden kokemuksia.

Valoja ja hajuja – aistikuvaukset tunnelman rakentajina

Mitä tarkoittaa olla helsinkiläinen?

52 Kyselyvastaus IV:117. Nainen, s.1934.

53 Wetherell 2012, 90.

54 Hall 1996, 589.

Lapsuutta Mannerheimintien varrella, rakkautta kaupunkiin, katuihin, puistoihin ja toreihin ja aukioihin. Heräämistä ratikoiden kolinaan ja bussien jarrutukseen ja liikenteen kaikkinaiseen suhinaan. Heräämistä talvella lumiaurojen ääneen ja lumen valoon, kaipausta kesällä viileisiin rappukäytäviin ja tuulisiin porttikonkeihin. Hiekan narskuntaa portaissa, hissien ovien kolinaa.⁵⁵

Mitä tarkoittaa olla helsinkiläinen, oli yksi kyselyn *Mitä Helsinki merkitsee minulle* kysymyksistä. Vastaus tuo vahvasti esiin henkilökohtaisen suhteen ja tunnesiteen kaupunkiin osana helsinkiläisyyttä. Tässäkin kuvauksessa suhde kaupunkiin nimetään rakkaudeksi, joka heijastuu erilaisten paikkojen kautta. Helsingin kanssa yhdessä eläminen ja arkeen linkittyvien pienten yksityiskohtien tunnistaminen asetetaan kuvauksessa rakkauden perustaksi. Myös muissa vastauksissa helsinkiläisyys kuvataan oman ja kaupungin historian rinnakkaisuutena. Kun tietää, miten asiat ovat olleet, ja ymmärtää, miten ne ovat nyt, voi tuntea itsensä helsinkiläiseksi.⁵⁶ Kuvauksesta voidaankin lukea affektiivinen kuvio, jossa nimetään yksittäinen tunne, mutta tämän lisäksi kuvaukseen liitetään sekä nostalgiaa että tähän liittyviä vahvoja aistikokemuksia. Tässä kappaleessa keskitymme tarkastelemaan, miten affektiivisuus välittyy erityisesti erilaisten toistuvien aistimuistojen muodossa.

Yksi tapa tuoda esiin aistikokemuksia Helsinki-kuvauksissa on hyödyntää niitä kielikuvina, jolloin aistisanoja ei käytetä niiden kirjaimellisessa merkityksessä. Kaupunki ei ole koettavissa vain tässä ja nyt, vaan sen erilaiset ajalliset ja sosiaaliset kerrostumat ovat tunnistettavissa myös muutoin kuin näkemällä:

55 Kyselyvastaus IV:32. Nainen, s. 1954.

56 Kyselyvastaus IV:117. Nainen, s.1934.

Jos jättää näköaistin huomiotta, niin tuntee vanhan tsaarinvallan hajun nenässään, käänsipä sitten nenänsä Uspenskin katedraalia kohti, Senaatintorin tai Esplanadin kappelin suuntaan. Päävartion jälkeen tulee vanha kuivakiskoisen Kruununhaan yliopistolaitosten ja pikkuvirkamiesten asuinalueen tyypillinen ei miltään haiseva alue. (...) Herttoniemi ei haise millekään, koska sen asukkaat ovat lähtöisin niin monesta paikasta, ettei varsinaista valtaväestöä ole. Kruunuvuoren suunnalta tulee meren tuoksahdus.⁵⁷

Kaupungin erilaisiksi tulkitut alueet saavat kuvauksessa luonnehdintansa hajujen kautta, jotka eivät välttämättä ole ruumiillisesti koettuja aistimuksia. Jokainen lukija voi tulkitia kirjoittajan havainnot omista lähtökohdistaan, mutta kuvauksessa voi erottaa historian, sosiaalisen elämän ja luonnon yhdessä ja erikseen muodostamia ”hajumaailmoja”.

Helsinki-muisteluisia tunne paikkaan kiinnittymisestä voidaan kiteyttää muutamiin toistuviin muistikuviin menneestä. Toisaalta paluu paikkaan, muuttuneeseenkin, tuo mukanaan muistikuvia, jotka yhdistävät nykyisyyden menneeseen. Myös näissä tuttuuden kuvauksissa aistikokemuksilla on vahva merkitys. Tällainen kokemus saattaa olla esimerkiksi stadin slangista muodostuva äänimaisema.

Tuttuja tulee vastaan. Tutuissa paikoissa tulee mieleen muistikuvia. Täällä on hyvä olla. Stadin slangin kuullessa tulee gliffa olo.⁵⁸

Anna-Maria Åström on tuonut esille, että slangin merkitys ei ole ainoastaan sen tehtävässä toimia kommunikaation välineenä, vaan se on lisäksi tärkeä tekijä nimenomaan kaupunginosaan sa-

57 Kyselyvastaus IV:118. Mies, s. 1930.

58 Kyselyvastaus IV:41.

maistumisessa.⁵⁹ Kertojalle slangi yhdistyy tuttuun paikkaan ja sen herättämiin muistoihin, jotka konkretisoituvat tuntemuksissa hyvänä olona.

Muisteluissa Helsinkiä kuvataan nimenomaan henkilökohtaisen suhteen kautta, jolloin kaupungin asema pääkaupunkina jää arki-Helsingin taustalle. Aistikokemusten merkitystä verrataan suoraan kaupungin nähtävyyksien merkityksettömyyteen. ”Asfaltin tuoksu keväällä saattoi merkitä minulle enemmän kuin joku monumentaalirakennus.”⁶⁰ Ihmiset, rakennukset, tori, meri, rannat ja tapahtumat muodostavat sen Helsingin, joihin muisteliijoilla on kosketus.⁶¹

Yksi kaupunkiin ja omaan asuinalueeseen liittyvistä affektiivisista teemoista on valon aistimukset, joissa hyödynnetään erilaisia kulttuurisia referenssejä. Esimerkiksi kaupungin tunnelmaa verrataan elokuvien välittämään kenties sadunhoitoiseen kuvaan kaupungista.

Avautuvat lamput luo valon talvipimeään. Ilmassa leijailee lumihiutaleita. On pimeää tai hämärää. Tämä talvinen tunnelma on parhaimmillaan Senaatintorin alueella. Se on kuin elokuvaa, mutta onkin olemassa aitona.⁶²

Valoista kumpuavaa affektiivista kokemusta kuvaillaan erityiseksi kaupungin tunnelmaksi. Valojen aistimukset ovatkin usein osa affektiivisen tunnelman kokemuksia.⁶³ Esimerkiksi kotoisaan

59 Åström 2016, 369.

60 Kyselyvastaus IV:74. Nainen, s. 1929. Hajujen ja tuoksujen merkityksestä muistamiselle Helsinki-aineiston kontekstissa ks. Kivistö & Laakkonen 2001.

61 Kyselyvastaus IV:60. Nainen, s. 1958.

62 Kyselyvastaus IV:119. Nainen, s. 1934.

63 Edensor 2012, 1105.

tunnelmaan kuuluu kynttilöiden valojen aistimus.⁶⁴ Helsinki-kuvauksissa merkittäviä ovat kuitenkin julkisen ja puolijulkisen tilan muodostamat valomaisemat, joissa valot tuovat ympäristöön rauhaisuutta:

Kun joutui olemaan työssä sairaalassa jouluna, ja sitten myöhään ennen kotiin paluuta meni hautausmaalle isän haudalle. Hautausmaan hiljaisuudessa loistivat sadat kynttilät ja kaupungin kohina kuului muurin takaa tasaisena huminana.

Tavalliset työmatkat saattoivat olla hyvin kiehtovia. Lumisina aamuina, kun muuta liikennettä ei vielä ollut ja omat jäljet olivat ainoa jälki koskemattomassa lumessa.⁶⁵

Sekä hautausmaan rauha että koskemattoman lumen pinta luovat kontrastia kaupunkiin yhdistetylle kiireisyydelle. Seuraa-vassa kuvauksessa taas asuinalueen tunnelman kuvaukseen yhdistetään perinteinen suomalainen joulukorteistakin tuttu joulu-kuvasto: luminen maisema ja ruokaa etsivät linnut.

Kirjoituspaikalleni näen lähes joulukorttimaiseman. Tiaiset hyppi-vät koristekirsikkapuun oksilla, etsien ruokaa. Kauempana puiden joukossa näkyy muutama omakotitalon harjakatto. Yhdellä katolla seisoo puolitoistametrinen lautasantenni. Taivas on pilvessä, mutta näyttää vaalenevan ikään kuin antaisi lupauksen kirkkaammasta ke-väisestä keskipäivästä.⁶⁶

Ikkunasta avautuvan maiseman tunnelmaan liitetään myös keväinen luonnonvalo, joka eroaa vuoden lopun pimeydestä. Luonnonvalon vaihtelut vaikuttavat affektiiviseen tunnelmaan.

64 Bille 2019.

65 Kyselyvastaus IV: 63. Nainen, s. 1935.

66 Kyselyvastaus IV:118. Mies, s. 1930.

Myös sään vaihtelut luovat erityisiä tunnelman kokemuksia.⁶⁷ Kuten muissa Helsinkiä käsittelevissä aineistoissa,⁶⁸ myös tässä kyselyaineistossa luonto sekä siihen liittyvät vuorokauden ja vuodenaikojen vaihtelut saavat merkittävän aseman kertojien poh-tiessa suhdettaan paikkaan. Helsingin affektiiviseen tunnelmaan kuuluvaksi mainitaan usein myös meri, ja esimerkiksi erälle vas-taajista tuntuisi ”vaikealta” asua ilman sitä missään muualla:

Meri on yhtä kaunis kesäisin tyynenä kuin syksyisin myrskyisinä päivinä, eikä vain niissä kohdin, joissa se näyttää aavan ulapan, vaan myös niissä, jossa se näyttää pinnassa maailman kauneimman saariston.⁶⁹

Vuodenaikojen vaihtelu on toisinaan kuvattu aineistossa aistiko-kemuksena: tuoksujen ja äänien maailmana.⁷⁰ Sään lisäksi kau-pungin tunnelmaan kerrotaankin vaikuttavan myös vuodenajan vaihtelujen mukanaan tuomat valon aistimukset, kuten esimer-kiksi ”kesäisin auringossa kimalteleva meri”, jossa jälleen valon kuvaus voidaan ajatella välittävän kaupungin kesäistä tunnelmaa. Sama vastaaja kuvailee myös talven hiihtoretkiä Suomenlinnaan. ”Se ihana hiljaisuus jäällä ja upea auringonpaiste lumivalkoisen lumen yllä saavat hyvälle mielelle.”⁷¹ Jälleen aistimukset, kuten valo liitettynä hiljaisuuden kokemukseen, välittävät affektiivista tunnelmaa vastaajan tekstissä.

Aistikokemukset ovat pääosin ruumiillisia kokemuksia, vaika tässä aineistossa aistimukset osana affektiivisia kokemuksia

67 Ingold 2010.

68 Ks. esim. Roivainen 2001.

69 Kyselyvastaus IV:113. Nainen, s. 1922.

70 Olsson & Rinne & Suopajarvi 2020 (tulossa).

71 Kyselyvastaus IV:121. Nainen, s. 1943.

heijastuvat myös kielikuviin. Wetherellin mukaan ruumiillisuus on yksi affektiivisen kuvion osatekijöistä. Olemmekin tässä kapaleessa nostaneet esille kaupunkiin liittyvän affektiivisuuden ja aistikuvausten yhteyden. Ja tulkitsemme myös aistikuvaukset yhdeksi affektiivisen kuvion ilmentymäksi.⁷² Nämä affektiiviset kuviot, joihin ruumiilliset ja kielikuvina käytetyt aistikuvaukset liittyvät, luovat erityistä tunnesidettä Helsinkiin, joka ilmenee Helsingin tunnelman kokemuksena.

Aineellisuuden toimijuuden kuvaukset

Edellä esitellyissä aistikuvauksissa korostui ennen kaikkea kaupungin luonto. Luonnon lisäksi myös Helsingin rakennetulla ympäristöllä kuvataan olleen vaikutus vastaajiin. Tapa kuvata rakennetun ympäristön ja luonnon vaikutusta kokijaan on kuitenkin hieman eri tavoin painottunut. Kun luonnon merkitystä haluttiin kuvata eri aistien kautta keskittyen pääosin valon aistimukseen, korostuu rakennusten vaikutuksen kuvauksissa adjektiivit ja tunnesanat. Sitä, miten Helsinki on vastaajiin vaikuttanut, kuvataan myös hetkellisten, mutta erityisten kokemusten kautta. Näihin kuvauksiin liittyy vahvoja vaikuttuneisuuden kokemuksen ruumiillisuutta ilmentäviä kuvauksia, joissa muistelijan toimijuus on ikään kuin heikkoa: vastaaja on saattanut tarkoittamattaan "hätäkähtää" tai "herätä" johonkin arjesta poikkeavaan elämykseen. Tällainen voimakas kokemus on voinut olla esimerkiksi vaikuttaminen ensi kertaa nähdyistä fyysisestä ympäristöstä, kuten Se-

72 Wetherell 2012, 4, 20.

naatintorista rakennuksineen, jotka ”hohtavalla” kauneudellaan ”häikäisivät” muistelijan:

Päätin lähteä etsimään yliopistoa kartan avulla. Unioninkadun ja Aleksanterinkadun kulmassa pysähdyin häikäistyneenä. Näin edessäni hohtavan valkoisen tuomiokirkon ja klassisen tyylin mukaiset rakennukset torin molemmilla laidoilla. Mitään niin valtavan kaunista en ollut koskaan nähnyt. Seisoin kulmassa puoli tuntia ja koin sellaisen esteettisen elämyksen, etten ole sitä koskaan unohtanut. Aina kun tulen suurtorille, muistan tuon ihmeellisen kokemuksen.⁷³

Kokemuksen voimakkuutta kertoja alleviivaa tuomalla esiin muiston palautumisen aina torille saapuessaan. Rakennettu ympäristö on vaikuttanut vastaajiin myös monin muin tavoin:

Eduskuntatalon jyhkeys on herättänyt kunnioitusta, samoin kansallismuseo ja Mannerheimintien ratsastajapatsas. Presidentin linna on tuntunut kansakunnan sydämeltä kun kodikkuutta lisäsi perhe. Nykyään se tuntuu vain museolta. Katedraali ja kirkot sekä Senaatintorin rakennukset ovat komeita ja arvokkaita (...) Stadionin tornin näkymät yli kaupungin aina ulkomaille saakka on jotain ihmeellistä.⁷⁴

Helsingin ja sen rakennusten vaikutusta kuvataan niin, että niiden voidaan ajatella aiheuttavan affektiivisia tunnetiloja vastaajissa. Edellinen vastaaja esimerkiksi kertoo kokevansa rakennuksia kohtaan kunnioitusta, ja hän kuvailee tiettyjä rakennuksia kauniiksi, komeiksi, kodikkaiksi tai ihmeellisiksi. Aineistosta käy siis ilmi, että arkkitehtuurilla on valta herättää meissä affektiivisiä kokemuksia, joihin saattaa liittyä myös nostalgisia tuntemuksia. Tämä ilmiö on tunnistettu myös muussa tutkimuksessa, jossa

73 Kyselyvastaus IV:120. Nainen, s. 1930.

74 Kyselyvastaus IV:107. Nainen, s. 1941.

arkkitehtuurin ja tilojen suunnittelun taustalla on osoitettu olevan tietoinen pyrkimys vaikuttaa tunnelmiin ja affektiivisiin kokemuksiimme paikasta.⁷⁵ Aineistossa tietyille rakennuksille myös lähtökohtaisesti asetetaan tiettyjä odotuksia niiden vaikuttavuuden suhteen, kuten seuraavassa kuvauksessa oopperatalolle, jossa vanha ja uusi asetetaan tunnetasolla toistensa vastakohdiksi:

Uusi oopperatalo ei saa sydäntäni sykkimään. Vanha oopperatalo on niin kaunis sisältä sekä ulkoa. Kiasma, modernintaiteen museo ja postitalo on kuin hajuvesi ja lihapullat, miksi ne piti tupata toistensa syliin.⁷⁶

Monet rakennetun ympäristön kuvaukset liittyvät tunnettuihin julkisiin rakennuksiin, mikä selittyy nimenomaisen kyselyn kysymyksenasettelulla. Vastaajia oli erityisesti pyydetty kertomaan esimerkiksi rakennuksista, jotka heille ”edustavat kaupunkia parhaimmillaan”. Samassa kysymyssarjassa kysyttiin myös, ”missä Helsinki ja sen henki tiivistyvät”. Kuitenkin *Mitä Helsinki merkitsee minulle* -kyselyssä huomion saa myös muistelijoiden omat arjen ympäristöt. Kuten olemme kappaleessa jo osoittaneet, rakennuksiin kohdistetut positiivisiksi koetut tunteet voivat kummuta tutuista ja läheisiksi koetuista rakennuksista. Seuraavassa esimerkissä affektiiviset kokemukset tuttuja rakennuksia kohtaan liittyvät kuitenkin epätoivoon ja vierauteen. Lainauksessa ilmenevä lähiöitä kohtaan koettu vieraus on vahvasti ruumiillisuuteen liittyvää ja konkreettista. Ympäristö ja sen logiikka tuntuvat aiemmista kokemuksista poikkeavilta ja vaikeasti hahmotettavilta:

⁷⁵ Thrift 2004, 66; Adey 2008, 440.

⁷⁶ Kyselyvastaus IV:114. Nainen, s. 1933.

Lähiöt ovat kaikki melko samannäköisiä laatikoiden kokoelmia, eikä vaikutelma ole sen kummempi. Esimerkiksi osoitteiden haku joistakin lähiöistä on epätoivoista hommaa. Saman numeroiset, erikirjaimiset talot saattavat olla sikin sokin mäellä ja oikeaa rappua etsiesään voi joutua äkkiä toisen kadun saman nimiseen portaaseen. En tunne muuta kuin vierautta monia lähiöitä kohtaan.⁷⁷

Kuvaukset rakennetun ympäristön affektiivisista kokemuksista liittyvät usein rakennuksien ominaisuuksiin. Voidaan ajatella, että rakennuksilla ja kaupungillakin koetaan olevan oma toimijuus, joka vaikuttaa vastaajien tunnetiloihin. Rakennusten ja toisinaan myös koko kaupungin toimijuutta kuvataan myös verbien avulla, kun Helsinki esimerkiksi ”massiivisuudellaan työntää ja vetää puoleensa”.⁷⁸ Eräs vastaajista kertoi Kansallismuseon vastaananomattomasta voimasta:

Nuorena tuntui joskus kuin museon portaat olisivat imaisseet sisälle ja puolessa välissä kun pääsi raskaan oven sisäpuolelle tuntui kuin olisi saanut ikänsä kestävän trauman erilaisista vanhoista kiehtovista asioista.⁷⁹

Wetherellin mukaan affektiivisiin kuvioihin liittyy erottamattomasti historioiden, narratiivien ja diskurssien lisäksi myös aineellinen ympäristömme, joka tässä kontekstissa tarkoittaisi Helsingin rakennuksia. Aineellisuus ei ole hänen mukaansa vain passiivinen tausta toiminnallemme, vaan se on aktiivisesti mukana meidän affektiivisessä elämässämme.⁸⁰ Näkökulma, että

77 Kyselyvastaus IV:63. Nainen, s. 1935.

78 Kyselyvastaus IV:118. Nainen, s.1930.

79 Kyselyvastaus IV:113. Nainen, s. 1922.

80 Wetherell 2012, 88; ks. Frykman & Povrzanovic-Frykman 2016.

näennäisesti passiivisella aineellisuudella voi olla toimijuus, on tuotu esiin myös muiden tutkijoiden toimesta.⁸¹

Jos siis ajattelemme, että Helsingin rakennuksilla on toimijuus, joka vaikuttaa affektiivisiin kokemuksiimme niistä, tarkoittaa se samalla sitä, että subjektin ja objektin rajat hämärtyvät. Tämän ajattelutavan mukaisesti aineellisuuden ja kokijan suhdetta ei ymmärretä siten, että aktiivisina toimijoina ja merkityksen luojina antaisimme aineellisuudelle toimijuuden, vaan siten, että toimijuus on olemassa ilman merkitystemme projisointia. Tämä herättää kysymyksiä siitä, päteekö kartesiolainen dualistinen subjekti/objekti-erottelu affektiivisten kokemusten hetkellä?⁸² Rajat eivät ainakaan ole kovin selkeitä, etenkin, jos ajattelemme affektiivisten kokemusten siirtävän meitä osaksi materiaalisuutta.⁸³ Tämän artikkelin kontekstissa ajatus ihmisistä samantasoisina toimijoina materiaalisuuden kanssa voidaan ymmärtää niin, että olemme tasavertaisia toimijoita osana verkostoa,⁸⁴ jossa affektiivisuus syntyy vuorovaikutuksessa meidän ja materiaalisuuden välillä. Jane Bennetin mukaan tämän näkökulman esiintuominen on tärkeää siksi, että se kyseenalaistaa illusion siitä, että materiaalisuus olisi meidän hallinnassamme.⁸⁵

Wetherell kuitenkin ehdottaa, että subjektia ei kannata häivyttää kokonaan affektiivisten kokemusten analyysistä ja kuvauksista, koska sen kautta pääsemme käsiksi kokemusten kontekstiin. Myös ihmisten henkilökohtaiset tarinat sekä af-

81 Latour 2005; Ingold 2000; Bennet 2010; Frykman & Povrzanovic-Frykman 2016.

82 Ks. myös Rinne 2016, 121.

83 Flatley 2008, 18.

84 Latour 2005.

85 Bennet 2010, x.

fektiivisten toimintojen toisteisuus pääsevät esille juuri subjektin kautta.⁸⁶ Tulkitsemme, että tässä kappaleessa analysoiduissa affektiivisten kokemusten kuvauksissa on nähtävissä vastaajien ja materiaalisuuden vuorovaikutus. Ympäröivä materiaalisuus tulee osaksi affektiivista kuviota, johon vaikuttavat myös yksilölliset ”vaikuttumisen” hetket. Nämä materiaalisuuden ja vastaajien vuorovaikutuksen affektiiviset kuviot ovat osaltaan kiinnittämässä vastaajia tunteiden tasolla Helsinkiin kaupunkina.

Helsinki-muistojen affektiiviset kuviot

Affektiivisuuden sanoittaminen kokemuksena voi olla haasteellista. Näitä kokemuksia kuvaamaan on olemassa nimettyjä tunteita, mutta näiden tunnesanojen ulkopuolelle jää paljon kokemuksia, joissa affektiivisuus on isossa osassa. Affektiivisuutta siis sanoitetaan eri tavoin, muttei kattavasti. Olemme artikkelissamme tarkastelleet helsinkiläisten kirjoitettuja muistoja kaupungistaan erityisesti affektiivisiä kuvioita teksteistä lukien. Tämä on tarkoittanut affektiivisten kokemusten kartoittamista siten, että erityisten tunnesanojen ja -ilmausten lisäksi olemme etsineet teksteistä myös muita tapoja tuoda esiin paikkaan kohdentuvia ja paikasta kumpuavia tunteita. Nostalginen muistelu, nimetyt tunteet, aistikokemukset ja aineellisen ympäristön toimijuus ovat kirjoittamisen tapoja ja teemoja, joiden katsomme heijastavan laajempia affektiivisiä kuvioita. Ne kaikki ovat rakentamassa omalla tavallaan kirjoittajien suhdetta omaan ympäristöönsä.

⁸⁶ Wetherell 2012, 139.

Affektiiviset kuviot merkityksellistävät suhdetta paikkaan auttamalla kaupunkilaisia positioimaan itsensä suhteessa ympäristöön. Tämä tulee näkyviin muun muassa nostalgisessa muistamisessa, mutta myös tunnesanoja tekstistä analysoitaessa. Samalla tämä positiointi johtaa myös paikkaidentiteetin muodostumiseen ja paikkaan kiinnittymiseen. Kaupunki kuvataan elinympäristön lisäksi sielunmaisemana.⁸⁷ Helsinkiläisyys on jotain erityistä, josta halutaan pitää kiinni ja joka näyttäytyy kaikissa lukemissamme affektiivisten kuvioden kategorioissa. Erityisesti se tulee esiin aistikokemuksista kerrottaessa.

Kaikissa affektiivisissa kuvioissa on myös vahva ruumiillisuuden elementti. Samalla kirjoitetussa aineistossa on varsin selkeästi havaittavissa affektiivisten kuvioden kiinnittyneisyys kulttuurisesti jaettuihin merkityksiin. Vaikka affektiiviset kokemukset ovatkin henkilökohtaisia ja usein ainutkertaisia, on niiden sanallistamisessa – ja myös kokemuksen rakentumisessa – tämän aineiston kontekstissa havaittavissa piirteitä, jotka ovat yhteydessä yhteiskunnallisiin diskursseihin, kaupungin historiaan, sen estetiikkaan ja kaupunkiympäristöön liitettyihin positiivisiin kuvastoihin.

Käyttämässämme aineistossa esiin nousevat affektiiviset kuviot heijastavat pääasiassa positiivisiksi kuvattuja tunnesiteitä paikkaan. Tämä on pitkälti selitettävissä kyselyn luonteella: se on houkutellettu nimenomaan vahvasti ympäristöönsä suhtautuvia kirjoittajia mukaan. Heille tämä vahva suhde on usein tarkoittanut nimenomaan paikan positiivista merkitystä oman elämänkaaren hahmottamisessa. Kuvauksissa nousee esiin rakkaus,

87 Kyselyvastaus IV:74. Nainen, s. 1929.

ylpeys, kaupunkiluonnon herättämät aistikokemukset sekä rakennettuun ympäristöön liitetty estetiikka, joka omalla vaikuttavuudellaan ottaa toimijan roolin ihmisen ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa. Negatiivisia affektiivisia kokemuksia ovat pelko vieraaksi koettuja paikkoja kohtaan, mutta myös suru ja kaipaus, jotka ilmenevät nostalgisessa muistelussa. Nämäkin affektiiviset kuviot ovat kuitenkin rakentamassa kaupungin merkityksiä ja positioimassa kertojaa ympäristöönsä.

Osin elämäkerrallisena aineistona kyselyvastaukset heijastavat affektiivisten kuvioden kertaluontoisuutta mutta myös toisteisuutta. Affektiivinen kuvio on voinut syntyä luonnon herättämästä yhtäkkisestä aistimuksellisesta kokemuksesta tai se voi olla arjen toistuva kokemus, joka kerronnassa saa symboliarvon affektiivisen kuvion osatekijänä.

Minkälaisia mahdollisuuksia kirjoitettu muisteluteksti voi affektien tutkimukselle edellä esitetyn pohjalta tarjota? Affektien tutkimuksen haasteena on pidetty niiden vaikeaa sanallistamista. Myös käyttämässämme aineistossa suorien affektikuvausten esiintyminen on harvinaista. Affektien tekstistä lukeminen onkin vaatinut aiheen lähestymistä kiertoteitä. Keskeisenä lähtökohtana lukemiselle on ollut kertojan ja paikan tunnepitoiseen vuorovaikutussuhteeseen keskittyminen. Tämä on paljastanut paitsi affektien merkityksen paikkasuhteen muodostumisessa myös siihen kytkeytyvät monikerroksiset ja -muotoiset vaikutussuhteet: ruumiillisesti ja kulttuurisesti muotoutuneet affektiiviset kuviot ovat yhtäältä arkipäiväämme ja toisaalta niiden avulla kootaan pitkäkestoisia oman elämän rakennuspuita.

Lähteet

AINEISTO

Mitä Helsinki merkitsee minulle -kyselyn vastaukset (1997–1998). Laatinut Anna-Maria Åström.

KIRJALLISUUS

- Adey, Peter 2008. Airports, mobility and affective architecture of affective control. *Geoforum* 39, 438–451
- Ahmed, Sara 2004. *Cultural Politics of Emotions*. New York: Routledge.
- Astikainen, Riitta & Heiskanen, Riitta & Kaikkonen, Raija 1997. *Elämää lähiössä*. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- Benjamin, Walter 1986 [1933]. Pariisi 1800-luvun pääkaupunki. Teoksessa Kotkavirta, Jussi & Sironen, Esa (toim.) *Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Bennet, Jane 2012. *Vibrant Matter. A political ecology of things*. Durham and London: Duke University Press.
- Bille, Mikkel 2019. *Homely Atmosphere and Lighting Technologies in Denmark. Living with Light*. London: Bloomsbury Publishing PLC.
- Casey, Edward S. 1996. How to Get from Space to Place in a Fairly Short Stretch of Time: Phenomenological Prolegomena. Teoksessa Feld, Steven & Basso, Keith H. (eds.) *Sense of Place*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- Casey, Edward S. 2000. *Remembering. A phenomenological study*. Bloomington: Indiana University Press.
- de Certeau, Michel 1988. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California.
- Edensor, Tim 2012. Illuminated atmospheres: anticipating and reproducing the flow of affective experience in Blackpool. *Environment and planning: Society and Space*. Volume 30, 1103–1122.

- Farrar, Margaret E. 2011. Amnesia, Nostalgia, and the Politics of Place Memory. *Political Research Quarterly* 64(4), 723–735. DOI: 10.1177/1065912910373553
- Flatley, Jonathan 2008. *Affective mapping. Melancholia and politics of Modernism*. Harvard: Harvard University Press.
- Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Stuart 1992. The question of cultural identity. Teoksessa Hall, Stuart & Held, David & McGrew, Anthony (eds.) *Modernity and its futures*. Cambridge: Polity press in association with the Open University, 274–316.
- Ilmolahti, Oona 2013. Kriisin kirjaaja. Muistamisen hallinta Kaarlo Alfred Franssilan päiväkirjassa. Teoksessa Lento, Katri & Olsson, Pia (toim.) *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Historiallinen arkisto 138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 65–95.
- Ingold, Tim 2010. Footprints through the weather world: walking, breathing, knowing. *Journal of the Royal anthropological institution*, 121–139.
- Kalinina, Ekaterina 2014. *Mediated Post-Soviet Nostalgia*. Stockholm: Södertörn University.
- Kivistö, Jorma & Laakkonen, Simo 2001. Näkymätön kaupunki. Hajujen historia muistojen kuvaamana. Teoksessa Laakkonen, Simo & Laurila, Sari & Kansanen, Pekka & Schulman, Harry (toim.) *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita, 152–163.
- Korkiakangas, Pirjo 2004. Memories and the identity of Place. Strategies of Town Residents in Jyväskylä. Teoksessa Åström, Anna-Maria & Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia (toim.) *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*.

- Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society, 150–171.
- Korkiakangas, Pirjo 2006. Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 120–144.
- Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.) 2016. *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselytiedon lähteinä*. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos.
- Laakkonen, Simo & Vuorisalo, Timo 2016. Environmental Nostalgia and Discussions of the State of the Finnish Environment in the 1950s. *Journal of Finnish Studies* Volume 19, Number 2. Bittersweet: Everyday Life and Nostalgia for the 1950s. Guest Editors Koskinen-Koivisto, Eerika & Snellman, Hanna, 96–114.
- Latour, Bruno 2005. *Reassembling the social: An Introduction to action-network theory* oxford. New York: Oxford university press.
- Lento, Katri & Olsson, Pia 2013. Kaupunki, muistot ja muistaminen. Teoksessa Lento, Katri & Olsson, Pia (toim.) *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Historiallinen arkisto 138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–27.
- Lento, Katri & Olsson, Pia (toim.) 2013. *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Historiallinen arkisto 138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Massumi, Brian 2002. *Parables for the virtual: Movements, affect, sensation*. Durham: Duke University Press.
- Olsson, Pia 2004. Modes of Living and Local Identity. Formations in Two Districts in Helsinki. Teoksessa Åström, Anna-Maria & Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia (toim.) *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*. Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society, 84–102.

- Olsson, Pia & Rinne, Jenni & Suopajärvi, Tiina 2020 (tulossa). Kaupungin tuntu. Paikka moniaistisena kokemuksena. Teoksessa Ainiala, Terhi & Kivilaakso, Aura & Olsson, Pia & Savolainen, Panu & Vahtikari, Tanja (toim.) *Humanistinen kaupunkitutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Reddy, William M. 2001. *The navigation of feeling: A framework for the history of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rinne, Jenni 2016. *Searching for Authentic Living Through Native Faith. The Maausk movement in Estonia*. Stockholm: Södertörns doctoral dissertations.
- Roivainen, Irene 2001. "Metsäiseen kalliomaastoon 10 000 asukkaan kaupunki." Luonto helsinkiläisten lähiökuvauksissa. Teoksessa Laakkonen, Simo & Laurila, Sari & Kansanen, Pekka & Schulman, Harry (toim.) *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Edita, 138–151.
- Rose, Gillian & Degen, Monica & Basdas, Begun 2010. More on big things: Building events and feelings. *Transaction of the British Geographers, New series, New Series Vol. 35. No. 3*, 334–349.
- Simmel, Georg 1995 [1902]. The Metropolis and Mental Life. Teoksessa Kasinitz, Philip (toim.) *Metropolis, Centre and Symbol of Our Times*. London: Macmillan.
- Tanner, Väinö 1947. *Näin Helsingin kasvavan*. Helsinki: Tammi.
- Topelius, Zacharias & Martinsen, Rolf & Steinby, Torsten 1986. *Muistiinpanoja vanhasta Helsingistä*. Helsinki: Helsinki-seura.
- Thrift, Nigel 2004. Intensities of feeling. *Geografiska annaler* 86b, 57–72.
- Thrift, Nigel 2007. *Non-Representational Theory*. London: Routledge.
- Wetherell, Margareth 2012. *Affect and Emotions. A new social science understanding*. Croydon: Sage.
- Åström, Anna-Maria 2013. Helsinki-muistot etnologisen historiankirjoituksen lähtökohtana. Teoksessa Lento, Katri & Olsson, Pia (toim.) *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muis-*

- tamisen paikkana*. Historiallinen arkisto 138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 31– 64.
- Åström, Anna-Maria 2016. Helsingin muistot, paikat ja kiinnekohteet. Teoksessa Åström, Anna-Maria & Kolbe, Laura (toim.) *Kaupunkilaisten Helsinki. Helsingin historia vuodesta 1945*, 5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–444.
- Åström, Anna-Maria & Korhonen, Pirjo & Olsson, Pia (toim.) 2005. *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and their Places in Three Finnish Towns*. Studia Fennica Ethnologica 8. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Åström, Anna-Maria & Olsson, Pia & Kivistö, Jorma (toim.) 1998. *Elämä kaupungissa: Muistikuvia asumisesta Helsingin keskustassa. Lapsuuden- ja nuoruudenkuvauksia sotienjälkeiseltä ajalta Helsingin keskustasta, Kaartinkaupungista ja osasta Kamppia. / Att bo i stan. Minnesbilder från centrum av Helsingfors : barndoms- och ungdomskildringar från Helsingfors centrum, Gardesstaden och delar av Kampen under efterkrigstiden*. Helsinki: Helsingin kaupungin museo.

KIRJOITTAJAT

Jonas Frykman on etnologian emeritusprofessori Lundin yliopistosta. Hän on viime vuosina tutkinut, miten tunteet ja affektiiviset kokemukset vaikuttavat kulttuurisiin ilmiöihin.

Dosentti **Riina Haanpää** toimii kulttuurintuotannon ja maise-mantutkimuksen yliopistonlehtorina. Hän on kiinnostunut kulttuuriympäristön kokemuksesta ja kulttuuriperinnön rakentumisesta sekä muistitietotutkimuksesta.

Dosentti **Helena Hörnfeldt** toimii Tukholman yliopistossa yliopistonlehtorina ja tutkijana. Hän on tutkinut lasten pelkojen kulttuurista rakentumista sekä sitä, miten lapsuus normalisoidaan ja kontrolloidaan neuvoloiden kehitystä seuraavien tapoamisten kautta.

FT **Anna Kajander** on väitellyt hiljattain kansatieteestä Helsingin yliopistosta. Väitöskirja käsittelee kirjojen materiaalisuutta sekä niihin liittyviä tunteita ja aistikokemuksia.

Dosentti **Taina Kinnunen** toimii tutkijana, luennoitsijana sekä kulttuuriantropologian opetustehtävissä Itä-Suomen yliopistossa ja Oulun yliopistossa. Hänen tutkimuksensa ovat keskittyneet kehollisuuteen, jota hän on tutkinut erityisesti työelämän, ruumiinmuokkauksen sekä kosketuksen näkökulmista.

YTT **Marjo Kolehmainen** toimii tutkijatohtorina yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa Tampereen yliopistossa. Hänen viimeaikainen tutkimuksensa on keskittynyt pari- ja seksiterapi-an käytäntöihin, jota hän on tutkinut etnografian avulla.

Dosentti **Åsa Ljungström** on folkloristi, joka on toiminut Uppsalan yliopiston yliopistonlehtorina ennen eläkkeelle jäämistään. Hänen viime aikaiset tutkimuskiinnostuksensa ovat kohdistuneet kertomuksiin ja materiaaliseen kulttuuriin.

Dosentti **Pia Olsson** toimii tutkijana ja kansatieteen yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Hän tutkimuksensa ovat käsitelleet muun muassa kaupunkilaisten kokemuksia omasta ympäristöstään ja kouluikäisten nuorten kokemuksia arjen monikulttuurisuudesta.

Maja Povrzanović Frykman on etnologian professori ja tutkija Malmön yliopistossa, jossa hän opettaa rauhan ja konfliktin tutkimuksen ohjelmassa sekä etnologian ja kulttuuriantropologian tohtoriohjelmassa. Hänen tutkimuksensa keskittyvät erityisesti muuttoliikkeisiin, ylijalaisuuteen ja diasporaan.

PhD **Jenni Rinne** toimii yliopistonlehtorina kansatieteessä ja opettaa myös kulttuurien tutkimuksen kandiohjelmassa. Hän on kiinnostunut analysoimaan kulttuurisia merkitystenantoprosesseja affektiivisesta näkökulmasta.

Dosentti **Tuija Saresma** toimii yliopistotutkijana nykykulttuurin tutkimuksessa ja sukupuolentutkimuksessa Jyväskylän yliopistossa. Hänen tarkastelee tutkimuksissaan epätasa-arvoistavia prosesseja ja esimerkiksi vihapuhetta, naisvihaa ja rodullistamista.

FT **Tytti Steel** toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa We-All-hankkeessa, jossa tutkimuksen keinoin etsitään vastauksia tasa-arvoiseen työelämään.

Maria Zackariasson on etnologian professori Södertörnin yliopistosta, jossa hän opettaa etnologiaa ja toimii tutkimusjohtajana opettajankoulutuksen ohjelmassa. Hän on tutkinut uskonnollisia- sekä nuorisoliikkeitä.

Viime vuosina kulttuurintutkimukseen sekä laajemminkin ihmistieteisiin on vaikuttanut niin sanottu ”affektiivinen käänne”. Kiinnostukset affekteihin sekä niihin sidoksissa oleviin tunteisiin, aistikokemuksiin ja ruumiillisuuteen tarjoavat hedelmällisen tutkimuskentän sekä tuovat uutta näkökulmaa yksilöiden kokemusmaailman tutkimiseen ja ymmärtämiseen. Affektin ja affektiivisuuden käsitteet eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä, vaan niitä on mahdollista lähestyä erilaisista näkökulmista. Juuri nyt kulttuurintutkimuksen piirissä pohditaan mahdollisuuksia soveltaa teorioita käytännön tutkimustyössä. Miten affektiivisia kokemuksia on mahdollista yhdistää kulttuuriseen tai yhteiskunnalliseen kontekstiin? Miten affektiivisuus ja aineellisuus ovat kytköksissä toisiinsa? Millaista tietoa voimme tuottaa tutkittavista ilmiöistä affektiteorioiden avulla?

Tässä artikkelikokoelmassa luodaan puitteet affektikeskustelulle erityisesti kulttuurintutkimuksen näkökulmasta erilaisten tapaustutkimusten avulla. Kirjan artikkelit käsittelevät muun muassa lasten pelkoja, yliopisto-opiskelijoiden tunteita syällisyyttä, internetin vihapuhetta ja työuramentoroinnin herättämiä tunteita. Niissä tarkastellaan myös aistimuistoja liittyen humanitaarisen avun esineisiin sekä kosketuksen merkitystä ja kokemusta suomalaisessa kontekstissa. Lisäksi tutkimuksen kohteena ovat kesämökin perimisen sekä Helsingin kaupunkiympäristön merkityksellistämisen prosessit.

Kirjassa lähestytään affektiivisia teorioita eri tavoin, kuitenkin siten, että affektin ja tunteen käsitteet ovat keskeisinä määrittelyjen kohteina.



ETHNOS

Ethnos-toimite 22
ISSN 0357-511X
ISBN 978-952-68509-5-5